

JUAN MARTIN GUEVARA
ARMELLE VINCENT

"Başkalarının gözünde, belki tüm dünyanın gözünde *Comandante* olabilirsiniz, ama birileri için her zaman bir evlat, bir kardeşsiniz."

ABİM CHE

Çeviri: ARDA EKŞİGİL

can anı

JUAN MARTIN GUEVARA
ARMELLE VINCENT

ABİM CHE

Mon frère, le Che, Juan Martin Guevara - Armelle Vincent
© 2016, Editions Calmann-Lévy
© 2017, Can Sanat Yayınları A.Ş.
Bu eserin Türkçe yayın hakları Anatolialit Telif ve Tercümanlık Hizmetleri Ltd. Şti. aracılığıyla alınmıştır.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Ekim 2017, İstanbul
Bu kitabın 1. baskısı 4000 adet yapılmıştır.

Editör: Kaan Durukan

Düzelti: Mert Tokur, Burçak Başpınar
Mizanpaj: Atahan Sıralar

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2
Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18
Topkapı, İstanbul
Sertifika No: 12584

ISBN 978-975-07-3593-6

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 31730

JUAN MARTIN GUEVARA
ARMELLE VINCENT

ABİM CHE

ANI

Fransızca aslından çeviren
Arda Ekşigil

can

JUAN MARTIN GUEVARA, Ernesto "Che" Guevara'nın en küçük erkek kardeşidir. Kendisi de askerî dikta döneminde siyasi fikirleri nedeniyle uzun yıllar hapis yatmış bir militan olan Guevara, en sonunda ailenin Che'ye dair sessizliğini *Abim Che* kitabıyla kırmıştır.

ARMELLE VINCENT, Los Angeles'ta yaşayan bir Fransız gazetecidir. Bu projede Juan Martin Guevara'yla birlikte çalışmıştır.

ARDA EKŞİGİL, 1989'da İstanbul'da doğdu. Kanada'da Université de Montréal'de lisans, McGill University'de yüksek lisans eğitimi aldı. Şu an kısa filmler yazıyor ve çekiyor.

İçindekiler

La Quebrada del Yuro 11
Havana, Ocak 1959 19
Aykırı ve Meteliksiz Bir Çift 37
Kuşlar Gibi Özgür 49
Eşsiz Bir Karakter 65
"Güney Amerika'nın En İyi Yemek Yenen Ülkesi" 77
Dünyayı Keşfetmek mi, Değiştirmek mi? 93
Buenos Aires'e Dönüş 111
"Belki de Son Mektup" 125
Sekiz Yıl, Üç Ay ve Yirmi Üç Gün 145
Tahliye Günleri 167
Havana'ya Göç 173
"Sonsuza Dek, Çocuklarım..." 183
Kübalılar Hakkındaki Yanılgılarımız 189
Tohum Ekmekten Başka Ne Yapabilirim ki? 199
Che Yaşıyor 217
"Bir Yıl. Ne Kadar Uzak." 223
Ek I: Cezayir Konuşmasından Alıntılar 229
Ek II: Başpiskopos Moure'un Mektubu 235
Bibliyografya 237
Teşekkür 239

La Quebrada del Yuro

Abim Ernesto Guevara'nın öldürüldüğü yere gitmek için kırk yedi yıl bekledim. Herkes, 9 Ekim 1967'de Güney Bolivya'nın ücra bir köşesinde kalmış La Higuera adlı köyün ilkokulunun bir sınıfında kalleşçe infaz edildiğini biliyordu. Bir gün önce, açlık ve susuzluktan zayıf düşmüş dağınık gerilla grubunun ordu tarafından kuşatıldığını görüp sığındığı Quebrada del Yuro diye bilinen akarsu yarığının içinde esir düşmüştü. Onurunu koruyarak öldüğü ve son sözlerinin *"Póngase sereno y apunte bien. Va a matar un hombre,"* (Sakin olun ve iyi nişan alın. Bir insan öldüreceksiniz) olduğu söylenir. Bu kirli işin icrası için seçilen talihsiz er Mario Terán Salazar titremişti. Che, on bir aydır Bolivya ordusunun –belki de tüm Amerika kıtasının– bir numaralı düşmanıydı fakat aynı zamanda cesaret, adalet ve eşitlik duygusuyla ün yapmış, şanlı zaferler kazanmış bir efsaneydi. Ya gözlerini kırpmadan, yargılamayan derin bakışlarıyla kendisini inceleyen bu adam, üstleri tarafından söylendiği gibi kanlı bir devrimci değil de gerçekten zayıfların dostu ve hamisiyse? Ya büyük bir sadakatle kendisine bağlı olduğu söylenen takipçileri bir gün öcünü almak için dönerlerse?

Mario Terán Salazar tetiği çekecek cesareti toplamak için sarhoş olmak zorunda kalmıştı. Che'nin, kaderin düğümünün çözülmesini sakin bir ifadeyle beklediğini görünce

kan ter içinde kalmış, kendini zor dışarı atmıştı. Üstleri onu tekrar içeri soktular.

Abim ayakta öldü. Onu aşağılamak için yere çökmüş ölmesini istediler. İtiraz etti ve bu son savaşı kazandı. Sahip olduğu birçok meziyetten veya yetenekten biri ikna gücüydü.

Quebrada del Yuro'ya inmek için kendime yeni bir çift ayakkabı aldım. Burası, La Higuera'nın tam arkasında kalan derin bir vadiydi. Burada olmak benim için çok zor, çok acı verici. Acı verici, fakat gerekli. Bu kutsal yolculuğu yıllarca içimde taşıdım. Daha önce gelmem pek mümkün değildi. İlk yıllar, çok gençtim ve psikolojik olarak hazır değildim. Sonra, Mart 1976'da iktidarı ele geçiren faşist ve baskıcı askerî cuntanın zindanlarında aşağı yukarı dokuz yıl çürüdüm. Dikkat çekmemeyi öğrendim: Ülkemin içinde bulunduğu siyasi iklimde, Che Guevara'yla bağlantılı olmak uzun zaman tehlike arz etmişti.

Bu bölgeye, Ekim 1967'de Ernesto'nun ölüm ilanından sonra cesedini tespit etmek için ailem adına bir tek kardeşim Roberto gelmişti. Döndüğünde, aklı karışmış ve altüst olmuştu: Bolivya'ya vardığında abimin cesedi uçup gitmişti. Bolivyalı askerler onu şehirden şehre yollayıp her seferinde farklı bir hikâye anlatarak oyalamışlardı.

Babam ve ablalarım Celia ve Ana Maria kendilerinde hiçbir zaman bu yolculuğu yapacak gücü bulamadılar. Annem, iki yıl önce kanserden ölmüştü. Tabuta daha önce girmemiş olsaydı, Ernesto'nun öldürüldüğünü duyduğunda girerdi. Ona tapıyordu.

Buraya Buenos Aires'ten arkadaşlarımla beraber, karayoluyla geldim. 2.600 kilometrelik bir yolculuk. 1967'de, Ernesto'nun nerede olduğunu bilmiyorduk. Küba'yı büyük bir gizlilik içinde terk etmişti. Aralarında Fidel Castro'nun da olduğu yalnızca bir avuç insan Bolivya halkının kurtuluşu için mücadele ettiğini biliyordu. Ailem, çeşitli varsayımların içinde kayboluyor, onun dünyanın öbür ucunda, belki de Afrika'da olduğunu hayal ediyordu. Gerçekte, oturduğumuz yerden, Buenos Aires'ten arabayla otuz saatlik mesafedeydi. Yıllar sonra, Bolivya'dan önce, isyancı Simbaları destekle-

mek için bir grup siyahi Kübalıyla yolunu Kongo'dan da geçirdiğini öğrenecektik.[1]

Vadinin tepesinde, bir rehber bana yaklaşıyor. Kim olduğumu bilmiyor, bilmesini de istemiyorum. Abimin ölümünün bir ticarete dönüştüğünün ilk işareti olarak benden Che'nin yakalandığı yeri göstermek için para istiyor. Öfkeleniyorum. Che, ahlaksız kazanç kavramının tam tersini temsil ediyor. Yanımda bulunan arkadaşım kim olduğumu söylemekten kendini alamıyor. Bu rehber kim oluyor da o son yenilginin yaşandığı yeri ilk kez ziyaret eden Che'nin kardeşinden para koparmaya cüret ediyor? Rehber saygıyla geri çekiliyor ve hayalet görüyormuş gibi, beni merakla izliyor. Duymak bile istemediğim özürler diliyor. Alışığım. Che'nin kardeşi olmak her zaman dikkat çeken bir durum. Duyduklarında, insanlar susuyor. İsa'nın kardeşi olamaz. Che de biraz İsa gibi. La Higuera'da ve 9 Ekim'de bedeninin götürülüp yok edilmeden halka teşhir edildiği Vallegrande'de, Aziz Ernesto de La Higuera olmuş. İnsanlar suretinin önünde dua ediyor. Genelde dinî inançlara saygı duysam da, bundan son derece rahatsız oluyorum. Ailede, baba tarafımdan büyükannem olan Ana Lynch-Ortiz'den beri Tanrı'ya inanan yok. Annem bizi hiçbir zaman ayine götürmedi. Ernesto bir insandı. Onu, üzerinde durduğu kaideden indirmeli, bu bronzdan heykeli tekrar canlandırıp verdiği mesajı yaşatmalıyız. Che, bir idole dönüştürülmüş olmaktan nefret ederdi.

Üzerimde bir ağırlık, o uğursuz yere doğru inişe geçiyorum. Vadinin kelliğine şaşırıyorum. Yoğun bir bitki örtüsüyle karşılaşacağımı tahmin ediyordum. Oysa, birkaç kuru ve bodur çalı dışında, burası bir çölü andırıyor. Ernesto'nun burada kendini nasıl kapana kıstırılmış bir fare gibi hissetmiş olduğunu daha iyi anlıyorum. Bir gün önceden La Quebrada'yı kuşatmış ordunun gözünden kaçmak neredeyse olanaksız.

1. 1998'de, *Journal du Congo: souvenirs de la guerre révolutionnaire* [*Kongo Günlüğü: Devrimci Mücadeleden Hatıralar*], Mille et une nuits, adlı kitabı çıktığında.

[Aksi belirtilmediği sürece bu kitaptaki dipnotlar orijinal kitaptan alınmıştır. (Y.N.)]

Bir kurşunla sol kalçasından ve bir başka kurşunla sağ kolundan yaralandığı noktaya vardığımda, mahvoluyorum. 8 Ekim'de sırtını dayadığı cılız ağacın önündeki kuru toprağa betondan bir yıldız dökülmüş. Otururken yakalandığı yeri belirliyor. İçimi derin bir ıstırap kaplıyor. İçim şüpheyle doluyor. Varlığını hissediyorum. Ona acıyorum. Kendime burada, tek başına, ne yaptığını soruyorum. Niçin yanında değildim? Mutlaka yanında olmalıydım. Ben de hep onun gibi bir militan olmuştum. Hem abim hem dava yoldaşım hem de idolümdü. Yalnızca yirmi üç yaşındaydım, ama bu bir mazeret olamazdı: Silahlı mücadelenin başladığı ve Fidel Castro'nun onu başarılarından dolayı *Comandante* ilan ettiği Sierra Maestra Dağları'nda on beş yaşında savaşçılar vardı! Bolivya'da olduğunu bilmiyordum, ama bilmeliydim! Babamın yasağını dinlemeyip, Şubat 1959'da onunla Küba'da kalmalıydım.

Oturmuş olduğu yere oturuyor, daha doğrusu yıkılıyorum. O güzel yüzünü, o etkileyici ve meraklı bakışlarını, o müstehzi ifadesini görüyorum. Sesinin tanımlanamaz tınısını, kahkahasının sıcaklığını duyuyorum. Meksika ve Küba'da geçirdiği yılların sonunda, İspanyolcası üç şivenin bir karışımına dönüşmüştü. Kendisini yalnız, yenilmiş hissediyor muydu?

Kendime sorduğum soruların bazıları duygusal, bazıları daha somut. Che yalnız değil, altı savaşçıyla beraber yakalanmıştı. Kaçmasına yardım edebilir miydim? Ne de olsa o gün, aralarında Guido namı diğer "Inti" Peredo dahil beş arkadaşı pusudan kurtulmuşlardı,[1] o niye kaçamamıştı? Abimin ölümüne sebep olan olayların akışını tekrar gözden geçiriyorum. Che ihanete mi uğramıştı? Öyleyse, kim tarafından? Birçok varsayım yapılıyor, fakat varsayım oldukları için üzerlerinde durmamayı tercih ediyorum. Ernesto, Ramón Benítez adı altında savaşıyordu. Ramón ismini, Julio Cortázar'ın bir grup devrimcinin Sierra Maestra Dağları'ndaki ma-

1. Bolivya ordusunun ağlarına takılıp tespit edilmeden bir şehre ulaşmaları bir aydan fazla sürmüştü. Guido "Inti" Peredo takip edildi ve 1969'da öldürüldü.

ceralarını anlattığı "Reunión" adlı hikâyesine atfen seçtiği söyleniyor. Bolivya'daki faaliyetleri bir esrar perdesinin arkasına saklanmıştı. René Barrientos'un La Paz'daki başkanlık sarayına küstahça yerleşen CIA'in verdiği bilgilerle beslenen Bolivya hükümeti, kanıtı olmasa da Ernesto Guevara'nın Ñancahuazú ordusunu yönettiğinden kuşkulanıyordu. Bu durum, Che'nin ayaklanmayı terk etmesine izin verdiği Arjantinli Ciro Bustos'un tutuklanıp ömür boyu hapis tehdidi karşısında onun bir robot resmini yapmasına kadar sürdü.

Vadiyi tekrar çıktığımda kendimi bir boşluğun içinde, çökmüş hissediyorum. La Higuera'da beni kötü bir sürpriz bekliyor. Ernesto'nun öldürüldüğü okulu ziyaret etmek için köye girdiğim sırada, bir Japon turist kafilesinden kopan bir kadın üzerime atılıyor. Arjantinli bir gazeteciden Che'nin kardeşinin burada olduğunu öğrenmiş. "Che'nin kardeşi, Che'nin kardeşi," diye sayıklayarak ağlıyor. Kibarca, beraber fotoğraf çektirmemizi rica ediyor. Bana onu teselli edip isteğine boyun eğmek kalıyor. Anlaşılan, bende Che'yi görüyor. Hem rahatsız oluyor hem de kederleniyorum. Ölümünden neredeyse elli yıl sonra, abim toplumsal bellekte her zamankinden daha çok yer tutuyor. Elbette ki Ernesto değilim, fakat onun fikir ve ideallerini yaymak için bir aracı olabilirim – ve olmalıyım. Beş çocuğu onu çok az tanıdılar. Ablam Celia ve abim Roberto konuşmayı kati şekilde reddediyorlar. Ana Maria, annem gibi kanserden vefat etti. Ben de yetmiş iki yaşındayım. Kaybedecek zamanım yok.

Ernesto'nun son gecesini geçirdiği okulda bazı değişiklikler olmuş. İki sınıfı birbirinden ayıran iç duvar yıkılmış. Che'nin son saatlerini anlatan afişler ve resimler duvarları kaplamış. Mario Terán Salazar'ın onu öldürmek için girdiğinde üzerinde oturduğu sandalye hâlâ orada. Abimi sandalyenin üzerinde, ölümünü beklerken düşünmek çok zor.

Köy meydanında, Kübalı bir heykeltıraşın Alberto Korda'nın meşhur *Guerrillero Heroico*'sundan esinlenerek yaptığı bir büst duruyor. Arkasında beyaz bir haç görünen bu büstün de hareketli bir tarihi var: 1987 yılında şu an bulunduğu

yere yerleştiriliyor, fakat Bolivya ordusundan bir komando tarafından süratle kaldırılarak yerine gerillalarca öldürülen askerlerin anısına bir plaket konuyor. Büst köyün girişine yerleştirilen dört metrelik bir heykelle beraber, yirmi yıl sonra tekrar yerine dönüyor. La Higuera ve Vallegrande sakinleri, yıllar boyunca dehşet içinde yaşamışlar. Kimse Che'nin adını ağzına almaya cesaret edememiş: Bolivya rejimi bu "bozguncu"nun izlerini silmek için isminin söylenmesini yasaklamış.[1] Zorla dayatılmış bu sessizlik, doğal olarak birçok efsanenin doğmasına yol açmış. Yakalandığında, bölgenin sakinleri olan Aymara yerlileri ele geçirilen tutsağın önemini anlamamışlar. Zar zor İspanyolca konuşuyor ve yabancılarla hiç karşılaşmıyorlarmış. Che'nin ölümüyle birlikte, bir gazeteci ordusu köye akın etmiş. 9 Ekim 1967'ye kadar, kimse La Higuera'nın varlığından haberdar değildi. Ayın 10'unda, altmış kilometre ötedeki Vallegrande'de hazırlanan derme çatma havalimanına otuz altı uçak sıralanmıştı. Yerliler, o zaman ciddi bir olayın vuku bulduğunu anlamışlar, bu tutsağın herhangi bir tutsak olmadığını idrak etmişlerdi.

Ernesto'nun bedeni sedyeyle bir helikoptere, oradan da Vallegrande'ye taşınmıştı. Bolivyalı askerler onu ibret olsun diye on yedi saat boyunca yerel hastanenin bahçesinde, köşedeki çamaşırhanede sergilemeye karar vermişlerdi. Ernesto Che Guevara'nın soyundan gelen "bozguncular"ın imha edileceğini göstermek gerekiyordu. Che bir ölüydü, ölü, ölü! Bu dramatik son, halka bir ders olmalıydı. Kimse yolunu şaşırıp sonu kaçınılmaz olarak hüsranla bitecek maceralara atılmamalıydı.

Yarı çıplak bedeni çimento şapı üzerine konulmuştu. Ayakları çıplak, gözleri açıktı. Halbuki La Higuera'da bir rahibin onları kapattığı söyleniyordu... Bazıları azap çeken abimi Rönesans dönemi İtalyan ressamı Andrea Mantegna'nın *Ölü Isa* tablosuna benzetti. Benzerlik rahatsız edici de-

1. Arjantin'deki baskı dalgalarıyla birlikte "bozguncu" sıfatı bir cins isme dönüştü. Biz de onu bu şekilde kullanacağız.

recede çarpıcı olmakla beraber manasız. Bazı tanıklar, cesedinin etrafında dönerken Che'in gözleriyle onları takip ettiğini anlattılar. Diğerleri, vücudunu yıkamakla görevli olup gizli bir hayranı olan doktorun onu mumyalamak istediğini, fakat vakit bulamayınca kalbini bir kutuda saklamak için yerinden çıkardığını anlatıyor. Aynı doktor, biri balmumu biri de alçıdan olmak üzere yüzünün iki maskını çıkarmış. Bir hemşireyse, Ernesto'nun yüzünde öldürülen diğer gerillaların yüzlerinde görülen acı ve ıstırabın yerine sükûnetin olmasına şaşırmıştı. Bu boş laflara inanmıyorum. Hepsi, aynı kapıya çıkıyor: Che'yi efsaneleştirmek. Amacım, abime tekrar bir insan mizacı vererek bu efsaneyi yıkmak.

9 Ekim'den sonra, bir yıl boyunca on beş asker La Higuera'da konuşlandırıldı. Köylülere onları, Che'nin intikam için gelip kendilerini katledebilecek suç ortaklarından korumak için kaldıklarını söylediler. Neticede o köylüler Che'ye ihanet etmişti, öyle değil mi?

Böylece, fısıltılar ve korku içinde bir efsane doğdu.

Che'nin etrafında şekillenen utanç verici ticaret beni dehşete düşürüyor. Yaşasaydı, Ernesto mistisizme kaçan bu absürd inançları reddederdi. La Higuera ve Vallegrande'de, tamamen Che üzerinden yürüyen bir ticaret var. Rehberler, "Che yolu"nun turunu yapıyorlar. İnsanlara her türlü saçmalığı kakalamaya çalışıyorlar ve tiksindirici bir durum ortaya çıkıyor. Okulun çıkışında ortalığa saçılmış çeşitli eşyalar, tişörtler, bayraklar gördüm ve bunu inanılmaz derecede bayağı buldum. Ernesto Amerika kıtasının kurtuluşu için mücadele veriyor ve bazı tipler onun imajını kullanarak para kazanıyorlar. İnsanlar Aziz Che'ye dua ediyor, ondan inekleri ve daha bilmem neleri için mucizeler yaratmasını istiyorlar! Che almak değil, vermek istedi. İnsanın kendisine bir şeyler sunan ya da ondan alan ulvi bir gücün boyunduruğu altında kalmadan, kendi kaderini çizdiğine inanırdı. Mücadeleye inanırdı. Hümanistti.

La Higuera'ya iki kez gittim ve bir daha oraya döneceğimi sanmıyorum. Dört hanelik bir köyün yerini insanların

parasını emmeye çalışan bir açık hava butiği almış. Tüm bunların abimle hiçbir ilgisi yok. Hiç.

Ernesto'nun cesedi 11 Ekim 1967'de esrarengiz bir şekilde kayboldu. Hastanede görevli nöbetçi bir rahibe, Fransisken bir Alman olan Peder Anastasio'ya o gece saat bir civarı hastanenin koridorlarında bir alay askerin seslerini duyduğunu anlatmıştı. Beklendiği üzere, her türlü söylenti dolaşmaya başladı.

Gerçek ise, yirmi yıl sonra ortaya çıktı.

Havana, Ocak 1959

Buenos Aires'te, Aráoz Sokak'taki evimizin telefonu öğlene doğru çalıyor. Annem yerinden sıçrıyor. Ya oysa? Bir anda kalkıyor, üzerinde bir iskambil falı açılmış masayı itiyor. İki yıldır girip çıktığı ağır depresyon ve kaygılarından filtresiz sigaralar içip bu iskambil oyununu oynayarak bir nebze olsun uzaklaşıyor. En büyük abim Ernesto için içi içini yiyor. Ernesto, vahşeti halkı dehşete düşüren Kübalı diktatör Fulgencio Batista'yı devirmeyi amaçlayan genç devrimci Fidel Castro ile 26 Temmuz Hareketi'nin Ejercito Rebelde'sinde[1] "Ciro Redondo" adlı sekizinci bölüğün komutasını üstlenmiş, dövüşüyor. Uluslararası basın, "Arjantinli doktor Ernesto *Che* Guevara'nın" ölümünü birçok kez ilan etmiş, ailemizi çaresizlik ve belirsizliğe sürüklemişti. Fakat bunlar baskıcı rejim tarafından Küba halkının aklını karıştırmak ve devrimcilere verdiği desteği kesmesini sağlamak için yayılan rivayetler. Neyse ki, tüm bu kara haberler birer birer yalanlanıyor ve içimiz rahatlıyor.

Ernesto'dan nadiren haber alıyoruz. Küba'da bir yerlerde savaştığını, devrimci ordunun kilit zaferler elde ettiğini ve halkın da desteğiyle başkente ilerlediğini biliyoruz. Adadan 6.500 kilometre uzaklıkta, ama sanki ışık yılları kadar

1. Devrimci Ordu.

uzakta yaşıyoruz. O dönemde çatışmaların yoğunlaştığı adanın güneydoğusundaki Sierra Maestra Dağları'nda yoğun bitki örtüsü ulaşımı imkânsızlaştırıyor, kışın ısı aniden düşebiliyor ve biz bu şartlarda elimize ulaşan her bilgi kırıntısına dört elle sarılıyoruz.

Ernesto'nun her ölüm haberi gittikçe daha şüpheli, inandırıcılıktan uzak duruyor. Fakat yine de yüreğimiz ağzımızda yaşıyoruz, sürekli tetikteyiz. Açıkça söylemeseler de, annem ve babam hiçbir zaman önünü kesmeye çalışmadıkları bu gözüpek ve zapt edilemez oğlanı Arjantin'de kalmaya ikna etmedikleri için kendilerine kızıyorlar: Bizi gerçek bir özgürlükle yolculuklara, keşiflere, maceraya, politikaya ve hatta başkaldırmaya teşvik ederek büyütmüşlerdi. Ama bu? Yabancı topraklarda her gün can verme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı bu devrim? Bu kadarını anlamakta ve kaldırmakta çok zorlanıyorlar. Üstüne titredikleri, başucunda saatlerce endişeyle, onu güçsüz bırakıp nefes almasını engelleyen korkunç astım krizlerini yatıştırmaya çalıştıkları sevgili oğulları, hayatını idealler uğruna tehlikeye atıyor. Ve henüz otuz yaşında bile değil! Fakat bu huyunu da onlardan aldığını kabul etmeliler. Bizi böyle yetiştirdiler, ama durum onları da aştı. Her zaman sınırları sonuna kadar zorlayan Ernesto, verdikleri derslerden beslendi ve onların öğretilerini başka bir boyuta taşıdı.

On beş yaşımdayım. Ernesto'nun yokluğunun annem ve babama acı verdiğini görüyorum, fakat tehlikenin boyutlarını tam olarak kavramaktan âcizim. Abime; yirmi bir yaşında tek başına ve beş parasız haliyle, motorlu bir bisiklet üstünde 4.500 kilometrelik bir serüvene atılan, bir yıl sonra arkadaşı Alberto "Mial" Granado'yla birkaç aylık bir motor yolculuğuna çıkan ve daha sonra da bir grup Kübalı devrimciyle karşılaşıp elinde silahıyla uzak ve egzotik bir adada dünyayı değiştirmeye çalışan o maceraperest hayranım. Hiçbir arkadaşım böyle bir abiyle övünme şansına sahip değil. Annem, "Alo?" diyerek ahizeyi kulağına götürüyor.

"*Hola vieja,*[1] benim, oğlun Ernestito."

Annem, duygularını açığa vurmazdı, fakat bir çığlık atmaktan kendini alamadı. Altı uzun yıl boyunca, Ernesto'nun sesini Sierra Maestra'daki kampından yaptığı o kısa aramada, yalnızca bir kez duymuştu. Buenos Aires'ten kesin olarak ayrıldığı 8 Temmuz 1953'ten beri, ailemizin tüm fertleri –babam Ernesto Guevara Lynch, Annem Celia de la Serna, abim Roberto, ablalarım Celia, Ana Maria ve ben– onunla gizli kalması gereken faaliyetlere girişene kadar mektuplaşabilmiştik. Aile içi iletişim, telefondan çok yazıyla yapılıyordu.

Annemin içi içine sığmıyor ve, "Ernestito arıyor," diye haykırıyor. Bir anda, ne kadar da seviniyor! Haberler çok iyi. Ernesto ona Ejercito Rebelde'nin zaferini, Havana'ya görkemli girişini ve Fulgencio Batista'nın geri çekilişini müjdeliyor. Fakat Buenos Aires'i başarılarından dem vurmak için aramadığını da belirtiyor. Arayan *Comandante* değil, oğul ve kardeş Ernesto. Hasretini çektiği anne sesini duymak istiyor. *Vieja* ve o, birbirlerine çok derin bir saygı ve sevgi besliyorlar. Ernesto'da herkesten çok emeği var. Ondan çok önce siyasetle haşır neşir olmuş, kurulu düzeni eleştirmiş ve sorgulamıştı. Ona okuma zevkini aşılamış, akıcı konuştuğu Fransızcayı öğretmişti. Ernesto'nun gözdesi olduğu söylenirdi. Bu, muhtemelen Ernesto'nun çocukluğunu zehir eden hastalıktan kaynaklanıyordu: annemin Ernesto'ya dokuz yaşına kadar evde ders vermesine ve normal bir eğitim alamamasına sebep olan o ağır astım hastalığından.

Onların yakın ilişkilerinden hiçbir zaman rahatsız olmadım: Ailenin küçüğü olarak –Ernesto'dan on beş, Roberto'dan on bir yaş küçüğüm– benim de aile içinde ayrıcalıklı bir yerim vardı. Ayrıca, Ernesto'nun telefonundan bir gün sonra, dünya Fidel Castro'nun zaferini öğrendiğinde, annem *La Mujer* dergisinden Angelina Muñoz'a yaptığı açıklamada, "Beş çocuğumdan Ernesto en meşhuru, ama hepsi harikalar,"

1. *Viejo/vieja*, yani "ihtiyar". İspanyolca konuşulan ülkelerde ebeveynlere hitap edilirken kullanılan samimi bir ifade.

demişti ve, "Havana'da kiminle karşılaşacağımı bilmiyorum. Son altı yıl oğlum için çok belirleyici oldu ve çok zorlu geçti. Biraz korkuyorum. Hiçbir zaman özgürlüğünü kısıtlamak istemedim. Eğer kocam ve ben bunu yapsaydık, ilişkimiz bugün olduğu gibi yoldaşlık üzerine kurulamazdı. Oğlum hiçbir zaman ailesini karşısına almak durumunda kalmadı, her zaman endişelerini paylaşmaya ve anlamaya çalıştık," diye ekledi.

O "kutsal" telefonun geldiği akşam, evde şaşkınlık ve mutlulukla toplandık. Birbirimize aynı soruyu sorduk: Ernesto'yu tanıyabilecek miyiz? Uluslararası basının manşetlerine çıkan, dağınık saçlarını bir bereyle örten bu sakallı *Comandante* kim? Bizim Ernesto'muzla bir alakası var mı?

Buenos Aires sokaklarında bayram havası var. Halk, bu kahraman yurttaşın zaferini duymuş, tüm gazeteler Küba Devrimi'nin zaferini ilan etmişti. Ernesto'nun fikirlerine en mesafeli duran yakınlarımız bile kutlama yapıyorlardı. Guevara ve De la Serna sülaleleri, büyük bir adam çıkarmanın gururuyla kendilerinden geçtiler, en azından şimdilik... Bir kısmının, Arjantin'de işlerin tadı kaçtığında çark edecek bol bol zamanı olacak.

Telefondan iki gün sonra, 6 Ocak 1959'da, babam, annem, kız kardeşim Celia ve ben Aráoz Sokak'tan Uluslararası Ezeiza Havalimanı'na, oradan da Küba'ya yol alıyoruz. Ne yazık ki Roberto ve Ana Maria bize katılamıyorlar. Roberto'nun ne olduğunu hatırlamadığım bir işi var, Ana Maria ise yeni doğum yapmış. Anne ve babamın yolculuğumuz şerefine aldığı ilk kostümümü gururla giyiyorum. Sonunda beni Emilio Salgari ve Jules Verne'in macera romanlarıyla tanıştıran şakacı abime kavuşacağım. *El Comandante* ya da *El Che* olmuş olması önemli değil. Kuşkusuz, kibirle karışık karmaşık duygular içindeyim –ne de olsa tüm gazetelerimizde suratını görüyoruz– fakat tüm yaşananlar benim için hâlâ anlaşılmaktan uzak.

Sevinçten uçuyoruz. Fidel Castro devrimi kutlamak için Ernesto'ya haber vermeden bizi Havana'ya getirtmeye

karar vermiş. Abim duysaydı, çiçeği burnunda devrimci Küba devletinin parasını harcamamak için bu öneriyi reddederdi. Yan yana savaştıkları iki yıl içinde, Fidel ve Ernesto derin ve güçlü bir arkadaşlıkla bağlanmışlardı. Kübalı entelektüel Alfredo Guevara, İspanyol gazetesi *El País*'ye verdiği bir röportajda bu arkadaşlığı şöyle özetleyecekti[1]:

"Fidel hayatında çok fazla aynayla karşılaştı; Che bir ayna değildi, bilgiliydi ve kendi kriterleri vardı. Onunla eşit bir düzlemde konuşuyordu, içimizde onunla denk olan belki de tek kişiydi. Fidel'in lider olduğunu biliyordu, Fidel de Che'yi dinliyor ve saygı duyuyordu; mükemmel bir işbirliğiydi."

Fidel dostunun ailesine bağlılığından haberdar. Ernesto, kendi vatanı olmayan bir toprağı özgürleştirmek için hayatını tehlikeye attı. Fidel de, kutlamanın tek "yetimi" olmasını haksız buldu. Diğer *Comandante*'si Camilo Cienfuegos'a, valizlerimizle havalimanına gitmemizi söylemesi için talimat verdi. Oradan, Cubana de Aviación'un Arjantin, Şili, Ekvador ve Meksika'daki Kübalı siyasi sürgünleri yurtlarına taşıyacak uçağına binecektik. Yolculuğumuz ilginç geçeceğe benziyordu...

İlk sürgünler, Ezeiza'ya varlarını yoklarını yanlarında getirerek geldiler. İçlerinden biri, çantalarından fışkıran yüz kadar kitap taşıyordu. Babam, şaşkınlık içinde pilota fazla ağırlık ihtimalinden söz etti. And Dağları üzerinden bizi bekleyen başka sürgünlerin bulunduğu Şili'nin başkenti Santiago'ya gidip oradan Guayaquil ve Meksika'ya uçacaktık. Pilot babamı yatıştırdı ve son derece neşeli bir atmosferde yola çıktık.

Guayaquil'de, uçak havalimanına ineceğine geniş daireler çiziyor. Neredeyse bir saat boyunca dönme dolap gibi dönüyoruz. İniş takımları açılmıyor. Gerilim yükseliyor. Neyse ki sorun çözülüyor ve toprağı görüyoruz. Bir Ernesto'yu göremeden çakılmamız eksikti!

1. Mauricio Vicent, "Te podría decir que te extraño" [Seni Özlediğimi Söyleyebilirim], *El País*, 7 Ekim 2007.

Yolculuk son derece uzun. Her havalimanında, Che'nin ebeveynleriyle röportaj yapmak isteyen gazeteciler tarafından saldırıya uğruyoruz. Sürgünlerin uçağındaki varlığımızı gizli sanan bizlere bak! Babam isteklerine memnuniyetle boyun eğiyor: Görünen o ki, serseri oğlu uluslararası bir kahraman olmuş!

Guayaquil'de uçağın gözden geçirilmesine rağmen, Havana semalarında bir kez daha çakılmaktan korkuyoruz. Sonunda Havana José Marti Havalimanı'na yumuşak bir iniş yapıyoruz. Bitkiniz, fakat Ernesto'yu görecek olmak içimizi derin bir mutlulukla dolduruyor.

Uçaktan inince, babam eğilip Küba toprağını öpüyor.

Sakallı ve silahlı gerillalar bizi kalabalığın içinden Ernesto'ya ulaştırmak için pistte dizilmişler. Ernesto, güvenlik sebebiyle bizi terminalde bekliyor. O sabah, Camilo ona "kendisini bir sürprizin beklediği" havalimanına gitmesini öneriyor. Kendisi ve yakınları için herhangi bir ayrıcalık istemediğini söyleyip kızacak zamanı olmuyor. Ne de olsa Fidel daha Havana'ya varmamış, zafer taptaze. Ona yalnızca ailesine kavuşmanın tadını çıkarmak kalıyor.

Annem Ernesto'yu görünce, televizyoncuların yerleri kaplayan kablo ormanına takıla takıla ona doğru koşturuyor. Bitmeyen bir kucaklaşma, olağanüstü çarpıcı bir an. Annem kendisini şefkatle sarmalayan Ernesto'nun kollarında ağlıyor. Babam, Celia ve ben sahneyi içimiz burkularak seyrediyoruz. Altı yıldır bu ânın hayalini kuruyor. Ne çok kez oğlunun öldüğünü sanmıştı!

Babam için, durum farklı. O da büyük oğlunun üzerine titriyor, fakat ilişkileri sütliman değil.

Ailede herkes kaçık olsa da, babam delilikte açık ara lider. Ya da şöyle diyelim: Sonu gelmeyen aşırılıkları yakınlarını tüketiyor. Ayrıca, fikirleri gelecekte Ernesto'nunkilerle bağdaşacak olsa bile, Ocak 1959'da ne siyasi fikirleri ne de sarsılmaz dürüstlüğü Ernesto'nunkiyle benzeşiyor. Ernesto için başka projeleri var. Havana'ya gerçekleştirdiği bu gezide, onu tekrar hizaya getirip Buenos Aires'e dönerek alerji

uzmanı olarak doktorluk kariyerine devam etmesi için ikna etmeye niyetli. Fakat çok kısa zamanda, Ernesto'nun başka tasavvurları olduğunu göreceğiz. Babam, bu devrimin oğlu için ciddi konulara dönmeden önce yaşanacak güzel bir macera olmanın çok ötesinde şeyler ifade ettiğini kavrayamıyor. Halbuki Ernesto ona ilk günden, "Tıp kariyerimden uzun zaman önce vazgeçtim. Artık yeni Küba hükümetinin geleceği için çalışan bir savaşçıyım. Ne olacağımı kim bilir? Kemiklerimi hangi toprak parçasında bırakacağımı bile bilmiyorum," demişti. Hemen sonra her zamanki mizah anlayışıyla: "Ama, *ihtiyar*, senin de ismin Ernesto Guevara olduğu için, mimarlık büronun duvarına tıp diplomamı asıp hiç çekinmeden hastalarını öldürebilirsin," diye eklemişti. Babamın kendisini mimar sayıp bu mesleği icra etmesine rağmen hiç diploma almadığını da belirtmek gerekir...

Abimin, 8 Temmuz 1953'te Retiro de Buenos Aires Garı'ndaki vedasında Che'ye dönüştüğünden beri doktorlukla alakası yok.[1] Değişmiş, yaşlanmış, ama heybetli. Geçmişte, uçuşan fikirlerini yakalamak için kelimeleri yutarak konuşurdu, şimdi çok daha oturaklı bir hali var. Babam, bir şey demeden evvel uzun uzun düşünüp kelimelerini tarttığını şaşkınlıkla gözlemliyor. Buenos Aires'ten bir köse olarak ayrılmıştı. Şimdi –ince telli ve seyrek de olsa– bir sakalı var. Taramakla uğraşmamak için kısa bıraktığı saçlarının yerini bakımı zor bir yele almış. Zayıflamış. O güne kadar iştahı astım krizlerine göre bir artar bir azalırdı. Yeşil zeytin rengi üniforması, haki rengi palaskası, kızıl yıldızlı siyah *Comandante* beresi onu artık hiç terk etmeyecek. Her zaman lider ruhlu, pervasız ve kararlı biri olmasına rağmen güveni, duruşu, karizması ve otoritesi pekişmiş. Henüz çocukken bile, yaydığı güven duygusundan ötürü hiçbir şeyi dayatmaksızın çetenin lideriydi. Kendisinden yaşça büyük çocuklar bile yanında kendilerini güvende hissederlerdi. Dostluğu sarsılmaz, sadakati bozulmazdı.

1. "Che" yalnızca Arjantinlilere, yani Ernesto'ya özgü bir ünlem, bir dil tiki. Kübalıların ona Che lakabını takmasının sebebi bu.

Adamlarında uyandırdığı saygıyı seziyorum. Karşımda bana geçmişteki gibi şefkatle gülümseyen, beni eski günlerdeki gibi gıdıklayan bir abi, fakat aynı zamanda tamamen değişime uğramış bir adam duruyor. Savaşta cesaretiyle öne çıkan ve üç bin silah arkadaşıyla dünyanın en kudretli ülkesi Amerika tarafından destek gören elli bin kişilik tam teçhizatlı bir orduyu bozguna uğratan bu abiyi tanımak için sabırsızlanıyorum. Fakat benim için daha da önemlisi, çocukluğumuzdaki ortaklığı tekrar kurabilmek.

Ciple, henüz bilinmeyen bir süre boyunca kalacağımız Hilton Oteli'ne doğru yol alıyoruz. Havana sokaklarındaki atmosfer, ebedî bir baskıdan kurtarılmış bir ülkeninki; her mahallede ezgiler birbirine karışıyor, insanlar dans edip özgürlüklerini borçlu oldukları devrimcilerin zaferini kutluyorlar. Baş döndürücü bir şamata var. Sierra Maestra'nın dağları ve köylerinden inmiş, okuma yazmayı güçbela sökmüş, hiç şehir görmemiş gerilla grupları başkentin şaşaasını, gökdelenlerini, arabalarını ve otellerini seyre dalıyor.

Hilton'daki manzara, benim gibi genç bir Arjantinli için büyüleyici ve gerçekdışı. Üniformalı dev bir zenciyle bir cüce kapıları tutuyorlar, sanki bir başka dünyanın nöbetçileri gibiler. Amerikalı aktör Errol Flynn avluda volta atıyor: Che'nin bölüğünün Havana'ya girişi onu tatilinde yakalamış. Otelin lüks holü kanepelere yayılmış gerillalar ve hareket halindeki bir devrimin beklenmedik tanıklarına dönüşen şaşkın turistlerle dolu. Herkes sersem gibi. Kimse olayların akışını sindirecek zamanı bulamamış. Biz bu manzarayı şaşkınlıkla seyrederken, Comandante Camilo Cienfuegos birliğiyle otele giriyor. Yorgun düşmüş gerillalar tek bir adam gibi, yekvücut ayaklanıyorlar. Camilo, gür sakalı, uzun saçları, bej kovboy şapkası ve Thompson marka makineli tüfeğiyle etkileyici ve yakışıklı. Güçlü bir kahkaha atıyor. Artık o da bir efsane. Ernesto yanına gidiyor ve bizimle tanıştırmadan önce ona sarılıyor. Çok yakın arkadaşlar. Hilton çalışanları hiçbir şey anlamıyorlar. Her şey o kadar hızlı oldu ki! Her saniyesinin tadını çıkardığım olağanüstü bir gösteri izliyorum. Masaların üzeri-

ne yayılmış silahlardan ne tabaklara ne de fincanlara yer yok. Yabani görünüşlü askerler perişan haldeler. İki yıl süren bir kaçak hayattan kurtuluyorlar. Güneş ve kötü hava koşulları yüzünden renkleri solmuş kirli üniformaları, künyeleriyle beraber bir kenara fırlatılmış; botları yıpranmış ve delik. Benim yaşımda çocukların devrim ordusunda rütbeli askerler olduğunu görerek hayrete düşüyorum. Fakat her şeyden şaşırtıcısı Ernesto. Ailem her zaman marjinal ve aykırı oldu, otoriteye karşı çıktı; fakat abimin, astımını bahane ederek Arjantin'de askerliğini yapmayan abimin karşıma *Comandante* olarak çıkması, akıl alır şey değil.

Bizi Hilton'un on altıncı katında bir süite yerleştirdiler. Annem balkona çıkıp manzarayı kucakladı: Vedado, la Rampa, Malecón, Castillo del Morro, deniz. Tüm bu saadetin keyfini çıkarıyor. Kendisine hedefler belirledi: Oğluyla mümkün oldukça çok zaman geçirecek, Ernesto'nun mektuplarında ve basında sürekli adı geçen Fidel'le tanışacak ve devrimin politik, felsefi, ekonomik ve pratik hedefleri hakkında mümkün olduğunca çok bilgi edinecekti. Babamın hedefleri daha gerçekçi. Belki kendisine ileride fayda sağlayabilecek –kim bilir?– ilişkiler kurabilmenin peşinde.

Yolculuğumuz çok eziyetli geçti. Şimdi Ernesto'yla aynı gökyüzü altında uyuyacak olmanın verdiği sevinç ve sersemlikle, sokaktan yükselen uğultunun içinde yatıyoruz.

Ertesi gün bizimle öğle yemeği için buluştuğunda, babamı Fidel'in bir amcası ve kuzeniyle, Gonzalo ve Ana Castro Argiz'le fotoğraf çekiminde bulunca şaşırıyor. Yakınlarının zaferlerinin getirdiği gurur onları yakınlaştırmış. Ernesto rahatsız oluyor. Babasının günün koşullarına uyacak şekilde, daha vakarlı bir duruş sergilemesini bekliyor. Fakat bu, yükselen bir yıldızın Cannes Film Festivali'nde görünmez olmasını istemek gibi bir şey! Babam sahne ışıklarını seviyor ve Tanrı'nın bir lütfu gibi gelişen tüm bu olaylar sahneye çıkması için mükemmel koşullar sunuyor. Sonuçta Ernesto'nun –ve benim– rahatsızlığımız ilerleyen günlerde babamızın attığı her yanlış adımla daha da artacak. Hakikaten de bir dizi affedilemez hata yaparak Arjantin'e dönüşünü hızlandıracak.

Abimin en etkileyici özelliklerinden biri doğruculuğu, içten ve sarsılmaz hakkaniyet ve adalet duygusuydu. Annemizin her engelle dik kafalılığa varan bir doğruculukla baş etme huyunun, babamızın "orta yolu bulma" fantezisi ve eğilimiyle süregelen çakışma hali... Babam, Hilton'da keyfinden uçuyor. Uzun zamandır uzak kaldığı lüks hoşuna gidiyor, hatta onu büyülüyor. Hali vakti yerinde olan ailemizde bile Amerika'ya özgü olduğu anlaşılan bu modern konforu görmemiştik. Banyomuzda bir jakuzi var. Buzdolabı bir düğmeyle buz üretiyor! Benim gibi hiç seyahat etmemiş ve harap bir evden çıkan bir ergen için bu bolluk gerçekdışı ve rahatsız edici. İmtiyazlar ve pamuklar içinde yetiştirilen annem, devrim koşullarında bu durumu kabul edilemez ve utanç verici buluyor. Gelişimizden iki gün sonra, daha gösterişsiz bir otele nakledilmemizi talep ediyor. Kendimizi plaj kıyısında bulunan Comodoro'da, üstünde vaktiyle Meksikalı aktris María Félix'in yattığı uçsuz bucaksız, devasa bir yuvarlak yatağın bulunduğu bir süitte buluyoruz. Penceremiz yatların demirlediği bir iskeleye bakıyor. Otelin çatısında, Ernesto'nun sürpriz ziyaretler için birçok kez kullanacağı bir helikopter pisti var. Comodoro Hilton'dan yalnızca bir boy küçük, fakat tek müsait olan o. Şartlara uymak durumundayız!

Fidel Castro, bizden iki gün sonra Santiago de Cuba'dan bir kahraman olarak Havana'ya geldi. Bir konuşma yaptı ve karargâhını Hilton'un yirmi üçüncü katına taşıdı. Ernesto, Sierra Maestra'da tanıştığı, tutuklanma ve işkenceden kaçmak için dağa çıkan genç bir Kübalı devrimci olan Aleida March'la beraberdi. Fakat düşen rejimin mensuplarının yargılandığı San Carlos de la Cabaña Kalesi'nde[1], bir manastır hücresini andıran bir odada kalıyordu. Fidel onu yargı sürecini yönetmekle görevlendirmişti. İdam cezalarının sayısı ağır eleştirilere maruz kalmasına sebep olmuştu. Bir röportajda şöyle diye-

1. Bu kale on sekizinci yüzyılda Havana'yı İngiliz korsanlardan korumak için inşa edilmişti.

cekti: "Zor bir konumdayım. Verilen cezaların tüm sorumluluğunu taşıyorum. Bu durumda, sanıklarla irtibat halinde olamam. Cabaña'daki mahkûmlardan birini bile tanımıyorum. Kendimi, yüksek mahkemenin başkanlığı ve olguların soğukkanlılıkla değerlendirilmesiyle sınırlıyorum. Devrimci adaletin gerçek adalet olduğu prensibinden yola çıkıyorum." Aleida daha sonra otobiyografisinde[1] Che'nin –bazen temyiz dışında– genelde katılmadığı bu süreçlerin, özellikle sanıkların aileleri kendisinden merhamet dilediğinde onun için çok meşakkatli ve yıpratıcı bir hal aldığını anlatır.

Ernesto gaddarlıkla suçlandı. Tamamen yanlış. Başkaldırı sırasında düşman esirlere insanca davranmıştı. Yaralı olduklarında, onları tedavi etmek için hekimliğe dönüyordu. Bolivya'daki mücadele sırasında, onları serbest bırakmıştı. Cabaña' daki mahkûmlar çocuk korosu değildi: Diktatörlüğün en korkunç işkencecileriydiler. İnsanları korkutan, tehdit eden, öldüren ve işkence yapan tiplerdi. Ernesto yargılamaların, devrimci liderler tarafından sokağın çok daha hızlı ve vahşi adaletinin önüne geçmek amacıyla yapıldığını anlatmıştı. Halk genelde kendisine acı çektiren celladın tetikçilerini linç etmeye meyillidir.

Ernesto, Cabaña'ya erişimimi kesin bir şekilde engelledi. Fakat ben yine de bir davaya katıldım: Havana'daki üçüncü günümde, Boyeros yolu üzerindeki basketbol salonuna doğru gittim. İlk ve halka açık tek dava burada, Sosa Blanco adında gaddarlığıyla meşhur bir sadistle ilgili görülmüştü. Bende korkunç bir iz bıraktı. Yargılandığı basketbol sahasında futbol maçını andıran mide bulandırıcı bir atmosfer vardı. Halk gergindi ve "katil" diye haykırıyordu. Sanık insanlık dışı suçlar işlediğini kabul etse de, görüntü çok rahatsız ediciydi. Ernesto beni bu davalardan herhangi bir haz duyulamayacağı konusunda uyarmıştı. Haklıydı. O günden sonra bir daha hiç La Cabaña'ya girmeye çalışmadım.

1. Aleida March, *Evocación, Mi Vida al Lado del Che* [Hatıralar: Che'nin Yanında Hayatım], Ocean Sur, 2011.

Ernesto, bazen Comodoro'ya nefes almak için uğruyordu. Devrimi unutmak, Arjantin ve eski güzel günlerden bahsetmek için, çevresindekilerin odadan çıkmasını bekliyorduk. Aile –özellikle Arjantin'de kalan Roberto ve Ana Maria hakkında– sayısız soru soruyor, herkesle ilgili bilgi alıyordu. Onunla yalnız kalabilmek için can atıyordum. Fırsatını bulduğumda, beresini çıkarmakla başlıyor ve, "Diğerleri için *Comandante* olabilirsin, ama benim için değilsin," diyordum. O da bana takılıyor, sataşıyordu. Onun için, eğlenmenin ve üzerindeki baskıyı atmanın yolu buydu. Sorumluluklarını unutup bir abiye dönüşmesini sağlayan bu özel anlara onun da ihtiyacı var gibi görünüyordu. Sadece bize ait olan bazı şeyleri etrafındaki diğer insanlarla paylaşması mümkün değil. Kaldı ki, hepimiz altı yıldır burnunda tütüyorduk.

Bir gün odasında yalnızken boks yapmak istedi. Çıkık omzunu desteklemek için kullandığı eşarptan kurtuldu ve bana bir yumruk attı. Cevap verdim ve dirseğine vurdum. İkiye katlanarak acıdan kıvranıyormuş gibi yaptı. Ona yardım etmek için yaklaşırken beni geri fırlatan bir darbe daha indirdi. Kızdım ve küfrettim. Kahkahalara boğuldu. Oturmamı istedi ve, "Bu da sana ders olsun, *hermanito*[1]. Düşmanın karşısında asla tedbiri elden bırakma," dedi.

Kalan zamanda, eğitimime devam etmem için başımın etini yiyor, "Öğrenmelisin," diye tekrarlayıp duruyordu. Kardeşlerim arasında yükseköğrenime yönelmeyi bir tek ben reddediyordum. Ernesto doktor, Roberto avukat, Celia ve Ana Maria mimardı. Ben çalışmak ve bir an önce proleter olmak istiyordum. Bir gün bu konuda yine ısrarcı olunca lafı ağzına tıkmıştım:

"Yanlış bilmiyorsam senin bir tıp diploman var, öyle değil mi? Peki ne işine yarıyor? Hangi muayenehanende asılı duruyor?"

"Eğitim bununla sınırlı değil ki!" diye cevap vermişti. "Eğitim almak şart."

1. Küçük kardeş.

İleri sürdüklerim bir savunmadan başka bir şey değil. Okumak istemiyorum, o kadar. Annem beni iteklemekten yorgun, babamsa hayatını aile yuvasının dışında yaşamakla meşgul. Fakat çılgınca okuyorum. Bu, ilginç sohbetler etmemizi sağlıyor. Ernesto son derece parlak ve kültürlü biri. Marx, Engels ve Freud'un olduğu kadar, Jack London, Jorge Borges, Baudelaire, Leon Felipe, Cervantès ve Victor Hugo' nun da takipçisi. Merleau-Ponty ve Jean-Paul Sartre'ın eserlerine hâkim. Arjantin'e dönüşümüzden sonra Sartre'ı –Simone de Beauvoir'la beraber– Havana'da ağırladığında, Sartre bu gerilla savaşcının arkasında çok akıllı ve bilgili bir adam bulacak, çok şaşıracaktı. Her boş ânını yeni bir esere dalarak değerlendiren Ernesto, günde ortalama bir kitap deviriyor. Altı kez okuduğu *Don Quijote*'ye ve insanlığın bilgi birikiminin başyapıtı saydığı Karl Marx'ın *Kapital*'ine özel bir hayranlığı var. Çatışmalar sırasında okuma alışkanlığı edindiği Pablo Neruda'nın *Canto General*'ini [Evrensel Şarkı] ezbere biliyor. Çocukluğundan beri, zor zamanlarda edebiyata sığınıyor. Şiire ve bir de Arjantin'e özgü acı bir içecek olan, *bombilla* adlı üzerinde küçük delikler bulunan özel bir metal pipetle içilen, çaya benzeyen mate'ye. Olağanüstü bir kalemi var. Kendini hiçbir zaman yazar olarak tanımlamadıysa da, arkasında günlük, deneme, mektup, konuşma ve harp sanatı kitaplarından oluşan üç bin sayfalık bir miras bırakmıştı. O kadar ki, Kübalı yazar Julio Llanes "yazar Che'ye" bir kitap adamıştı.[1]

Babam, Ernesto'nun bulunduğu konumdan faydalanıp kendine pay çıkararak, Havana ve çevresinde kafasına göre dolaşabilmek için şoförlü bir araba talep etmişti. Fakat en küçük imtiyazlara, özellikle kendisine yapılan ayrıcalıklara karşı öfkelenen yeni oğlunu tanımıyordu. Ernesto, maaşının basit bir askerin cılız ücreti olan 125 dolar olmasını istemişti. Rejimin başka "yetkilileri" ayda 700 dolar alırken o, adam-

1. *Julio Llanes, Che entre la literatura y la vida* [Edebiyat ve Hayat Arasında Che], éditions Corpus, 2010.

larından daha fazla kazanmayı reddediyordu. Kapısına (belirlenmiş) standart ölçüleri aşan miktarda süt bırakan bir sütçüye öfkelenmişti. Bu dürüstlük babamı serseme çevirmişti. Ernesto'nun devrim için yaptığı fedakârlıkları göz önünde bulundurarak bunları gereksiz ve komik buluyordu. Tam da bu yüzden, Che'nin ailesinin birkaç ayrıcalıktan faydalanabilmesi gerektiğini düşünüyordu. Neticede göz ağrılarını, çok sevgili oğullarını Küba'ya "ödünç vermişler" ve çok acı çekmişlerdi. Babam Ernesto'yla durmadan kararlarını ve ideolojik seçimlerini açıklaması için didişse de ona karşı büyük bir şefkat besliyordu. Oğlu aklını karıştırıp duruyordu. Niçin bu kadar düşük bir maaş aldığını anlamıyordu. Ernesto'nun, "Ben sinema aktörü değilim," diyerek imza vermeyi reddetmesi gibi hassasiyetler sebebiyle onu aşıyordu.

Anne ve babama duyduğu saygı ve adada dolaşabilmemiz için, Ernesto benzini babamın ödemesi kaydıyla bize bir araba vermeyi kabul etti. Fakat her zamanki gibi Padre[1] Ernesto meteliğe kurşun atıyordu. Bir kuruşu yoktu. "Oğlum zor bir dönemden geçiyoruz," diyerek onu ikna etmeye çalıştı. Ernesto da, "Kübalılar da zor bir dönemden geçiyor. *Coño*![2] Başının çaresine bak," diye cevap vermişti.

Babam durumu kabullenmiş gibi yapmıştı. Fakat isteklerini kabul ettirmek için Che'nin oluru olduğunu ima ederek Ernesto'nun arkasından dolaplar çeviriyordu. Bunu duyunca Ernesto'nun tepesi atmıştı. Onu azarladı. Fakat babamı hiçbir şey durduramazdı! Kafasının dikine giderdi. Aklından neler geçtiğini hiç bilemedim, onu anlamak imkânsızdı. Gözlerine bant çekip bir labirente girmek gibiydi.

Küba'ya vardığımızdan beri, ne aklına ne de davranışlarına mukayyet olamıyor. Devrimden sonra oğlunun gençliğindekinden daha da inatçı bir dürüstlüğe sahip olduğunu anlamamış gibi. Ernesto artık en önemsiz hareketlerinin bile topluma bir mesaj verdiğini düşünüyor. Eğer Che eşitlik üzerine

1. Baba.
2. Lanet olsun!

kurulu bir toplum inşa etmek için yaratmak istediği "yeni insan"ın örneğini oluşturacaksa kendi tutumu –ve bizimki de– kusursuz olmak zorunda. Ernesto'ya göre bu "yeni insan" nedir? Ekim 1962'de yaptığı bir konuşmada onu, "özünde insan olan, en mükemmel insana yaklaşmaya gayret eden, çalışan, öğrenen, kendini dünya halklarıyla sürekli bir dayanışma içinde kalarak besleyen, dünyanın herhangi bir yerinde bir insan öldürüldüğünde yüreği kanayacak kadar hassas ve bir başka yerde özgürlük bayrağının yükseldiğini gördüğünde de coşan genç bir komünist" olarak tanımlamıştı.

Babam durumu anlamıyor gibiydi. Veya Ernesto'nun onu doğru yolda tutmak amacıyla önüne çıkardığı engelleri görmezden gelmek için başını kuma gömüyordu. Üç Arjantinli sendikacıyı davet etmiş, bizimle aynı uçağa bindirmişti. Bu bize garip, hatta münasebetsiz gelmişti, fakat daha önce de belirttiğim gibi, babamın aklındakileri anlamaya çalışmaktan çoktan vazgeçmiştik. Tahmin ettiğim kadarıyla sendikacılarla bir iş bağlamak niyetinde. Ne işi, bilmiyorum. Babam ekmeğini taştan çıkarmaya çalışıyor, fakat zekâsına rağmen beceriksizce çuvallıyordu. Tüm çabalarına rağmen o bir işadamı değil, bir hayalperest ve sanatçıydı.

Bir sabah bana içki firması Bacardí'nin CEO'suyla bir randevusu olduğunu söylediğinde, kuşkulanıyorum. Kendisine eşlik etmemi istiyor. Beklendiği üzere, Ernesto'ya hiçbir şey söylememiş. Bacardi'nin, Belçika Caddesi üzerinde şehrin tarihî merkezindeki art deco stilinde, devasa genel merkezine gidiyoruz. José "Pepin" Bosch tarafından, geniş ve şaşaalı odasında ağırlanıyoruz. Bana dibinde inci yüzen bir *daiquiri* kokteyli sunuluyor. Gözlerime inanamıyorum! Babam dingin bir ifadeyle Bosch'la sohbet ediyor. Son derece rahat. Annem gibi, o da Arjantin yüksek burjuvazisine mensup soylu bir aileden geliyor. Etrafımı çevreleyen şatafata kendimi kaptırdığımdan konuşmalarını özellikle takip etmiyorum. Görüşmenin sonunda, babam Bacardi'yle Arjantin'de iş yapma imkânı doğabileceğinden bahsediyor.

Ertesi gün, Küba'nın en önemli bankası Pedroso'nun CEO'sunu ziyaret ediyoruz. Bu herifin devrimciliğini hayal

edin! Ernesto bunu duyunca sinirleniyor. "Böyle bir şey yapamazsın!" diye babama izah etmeye çalışıyor. "Daha yeni devrim yaptım, *che*! Gidip adadaki bütün CEO'larla görünemezsin. İnandırıcılığım kalmayacak. İlla bir yetkiliyle görüşmek istiyorsan, git cumhurbaşkanıyla görüş. Sana bir randevu ayarlarım." Manuel Urrutia'yla böyle görüşüyoruz.

Ben de öfkeliyim. Babam şuursuz, gaf üstüne gaf yapıyor ve olayların ciddiyetini kavrayamıyor. Küba dünyanın bir numaralı gücünün saldırılarına maruz kalmak üzere. Babamın en büyük bankanın genel müdürüyle irtibat halinde olması kabul edilemez. C*omandante* olmasam da, ona geri dönmesini tavsiye ediyorum. Tam anlamıyla ayak bağı oluyor. Sanıyorum Ernesto da aynı şeyi söyledi. Netice itibarıyla, onu Buenos Aires istikametinde bir uçağa koyuyoruz. Daha sonra, işlerinden dolayı Arjantin'e dönmek zorunda kaldığını anlatacak. Ne işi? Bilmiyorduk ve doğruyu söylemek gerekirse umurumuzda değildi. Aldırmamayı öğrenmiştik. Babamın üzerimizdeki otoritesi annemle yaşadıkları –son derece gelgitli– ayrılıkla beraber yıkılmıştı. O dönemde aslında birlikte yaşamıyorlardı.

Attığı yanlış adımlar yüzünden diken üzerinde yaşarken, gidişiyle rahat bir nefes alıyoruz. Ernesto çok meşgul. Günde on altı saat hiç durmadan çalışıyor, ruhu ve bedeniyle kendini devrime veriyor. Amerika'nın hoşnutsuzluğunu belli etmesinin uzun sürmeyeceğini düşünüyor. Bize ayıracak çok az zamanı var. Sevgilisi Aleida March da onunla rahatça görüşemiyor. Fakat tıpkı Sierra Maestra'daki gibi asistanlığını yaptığı için, hiç değilse çalışırken yanında. Her şeye rağmen, fırsat buldukça Comodoro'ya bazen cip, bazen helikopterle beklenmedik çıkartmalar yapıyor. Annem ve ablam Celia bu sürpriz ziyaretlerin her gün gerçekleşmesini umuyor ve bu anlar için yaşıyorlar. Fakat aynı zamanda çok da faaller: Mümkün olan her yeri geziyor ve bilgi alıyorlar. Ernesto, entelektüel merakını ve pırıltısını annemden almış. En çok onun tavsiyelerini dikkate alıyor. Ona gerçeği süslemeden söyleyen tek kişi annem. Onun da, konumu itibarıyla, annemin açık-

sözlülüğüne her zamankinden çok ihtiyacı var. Celia'ya gelince, o aramızda en çok Ernesto'ya benzeyen. Aynı sağlam karaktere, üstün zekâya sahipler ve aynı kitapları okuyorlar.

Bir gün, Ernesto bizi Santa Clara'ya götürecek zamanı buluyor. Ciro Redondo[1] Bölüğü'nün kesin bir zafer elde ettiği alanı görmek istiyoruz. Birkaç hafta önce Ernesto'nun aklına Santa Clara'da rejimin silah ve mühimmatını taşıyan zırhlı treni raydan çıkarma fikri geldi. Sabotaj, şehrin alınması ve Fulgencio Batista'nın devrilmesini hızlandırdı. Santa Clara'da Ernesto'nun bizimle tanıştırmak istediği March ailesi yaşıyor: Aleida hem eşi hem de Aleida, Camilo, Celia ve Ernesto isimli dört çocuğunun annesi olmak üzere. Abimin ilk karısı Perulu Hilda Gadea'dan Hilda Beatriz adında bir kızı daha vardı. Aleida'nın ailesiyle birkaç saat geçirdik; sevimli, basit ve çalışkan köylüler. Ne yazık ki Ernesto ve Aleida acilen Havana'ya çağrıldıkları için, bizden ayrılmak zorunda kalıyorlar. Annem, babam, Celia, kocası Luis ve ben Escambray'a doğru devam ediyoruz.

Havana'ya dönüşte, şehri genellikle daha sonra Ernesto'yla Bolivya'daki Ñancahuazú Harekâtı'nda da beraber olacak Sierra Maestra'dan iki gerilla Harry "Pombo" Villegas veya Leonardo "Urbano" Tamayo eşliğinde keşfediyorum. Pombo ve Urbano onun silah arkadaşları, dolayısıyla fırsattan yararlanarak onları soruya boğuyorum. Verdikleri tüm bilgiler benim için heyecan verici ve duyulmamış şeyler. Bana abimin başarılarını, kahramanlığını, kardeşliğini, eşsiz insanlığını anlatıyorlar. Fakat bana zaferleri ve cesareti nakledilen bu adam benim yalnızca abim olmaya devam ediyor. Tüm bu hikâyelere rağmen, Che'nin önemini kavrayamıyorum. Sıradan bir ergenim. İki buçuk yıl sonra, onu Punta del Este'de, Uruguay'da, Amerikalar Arası Ekonomik ve Sosyal Konferans sırasında ziyaret etmeye gittiğimizde tarihteki yerini özümsemeye başlayacağım. Bugün, o zaman yaşadıklarımın öne-

1. Sierra Maestra'da bir çatışmada hayatını kaybeden Fidel Castro'nun ilk silah arkadaşlarından birinin adı.

mini ölçemediğim için üzülüyorum. Her şey baş döndürücü bir kasırga gibi geçmişti. Bu ilk yolculukta Fidel'i tanımadığım için de üzülüyorum. Neyse ki birkaç ay sonra bize Buenos Aires'te unutulmaz bir ziyaret gerçekleştirecekti.

Biz gitmeden iki gün önce, 9 Şubat'ta, başbakan Fidel Castro'dan bir kararname Ernesto'yu "tüm hak ve vazifeleriyle Küba vatandaşı" ilan ediyor. Annem son derece gururlu. Küba Devrimi'nin haklı ve adaletli olduğuna inanıyor. Che'yle ektiği tohumların meyvelerini aldığını düşünüyor. Ernesto için ise, annem onun basamakları tırmanmasını sağlayan mimar. Annelik sıfatından, "sana göz kulak oluyorum, sana hayat verdim" rolünden çıkıp yoldaşına dönüşebilen bir kadın olduğu için ona müteşekkir. Her zaman olduğu gibi, birbirlerini anlayabilecekleri bir noktada buluşuyorlar.

Ayrılırken her zamankinden daha yakınlaşmışlardı. Annem gittiği için kahroluyor, fakat Arjantin'de onu bekleyen vazifeler var. Abim Roberto ve ablam Ana Maria anne baba oldular ve annem büyükanne rolünü de çok ciddiye alıyor. Ben ise, abimle Küba'da kalıp devrime katılmak istiyorum. Babam, Buenos Aires'ten bana yasak koyuyor. Gitmeden önce, Ernesto'nun Arjantin'e dönüp doktorluk kariyerini yeniden ele almasını istedi ama bu gerçekleşmedi. Küba, büyük oğlunu aldı. Üstüne bir de küçüğünü bırakacak hali yok! Eksantrik ve gamsız hallerine rağmen babam çocuklarına düşkün. Son derece öfkeli ve üzgünüm. Annem muhtemelen kalmamı kabul ederdi. O, beni anlardı. Ya Ernesto? Bilmiyorum. Hiç sormadım. Babamın kararı kesin ve kimse de karşı çıkmaya niyetli değil. Ne de olsa daha on beş yaşındayım.

Kalsaydım, ben de Ñancahuazú'da savaşırdım. Belki benim yardımımla Ernesto hayatta kalırdı. Sanırım babamı verdiği karardan dolayı hiçbir zaman bağışlamadım.

Aykırı ve Meteliksiz Bir Çift

Ailemin hikâyesini anlatmaya başlamadan, çok önem verdiğim bir noktanın altını çizmek istiyorum. Asıl konumuz olan abim Ernesto'dan bahsederken, hayatını etkilemiş olan tek belirleyici unsurun ailemizin karakterini oluşturan iç meseleler ve bölük pörçük anılar olmadığını, kendi gözlemlediği ve değerlendirdiği olay ve durumların hayatlarımızın küçük ayrıntılarından daha büyük önem taşıdığını hatırlatmak gerekir. Hafızamı zorlamaya çalışıyorum. Bazı kesitler belli başlı hatıralardan çok bazı hisleri yansıtıyor. Bazı anlarsa, hafızama fotoğraf gibi kazınmış durumda.

Babam Ernesto Guevara Lynch ve annem Celia de la Serna Llosa, teyzem Edelmira de la Serna de Moore'un evinde, 10 Aralık 1927'de sessizce evlendi. Her şey çok hızlı gelişmişti: Yalnızca birkaç ay önce ortak bir arkadaşlarının evinde tanışmışlardı. De la Serna ailesi birlikteliği onaylamadığı için törene katılmamıştı. Babam, geceleri Buenos Aires'in dışında kalan Barracas'ın kötü şöhretli mahallelerinde silahlarını kuşanıp tango yapmaya giden diplomasız ve muhtemelen geleceksiz bir gece kuşuydu. Milli tepinmemiz, o zamanlar proleter ve göçmenlerin tekelindeydi. Nezih semtlerde revaçta değildi. "Düzgün insanlar" ahlaksız tutkuları olduğu gibi yansıtan bu çift adımlı erotik dansı hor görüyorlardı. Babam gibi biri için tangonun çekiciliği tam da buradaydı. Tam bir çapkındı. O kadar karşı konulmazdı ki, annemi Fransız

rahibelerin işlettiği bir yatılı okul olan Sacré-Cœur'den çıkar çıkmaz baştan çıkarmıştı. O devirde gençlerin cinsel eğitiminin kerhanelerde fahişelerle yapılması bekleniyordu, Celia de la Serna gibi iyi aile kızlarıyla değil.

Arjantin yüksek burjuvazisinin eski ve varlıklı ailelerinden birine mensup olan annem, rahibelerin yaratmak istediği silik ve itaatkâr genç kız değildi. Güçlü, dişli, isyankâr, bağımsız bir karakteri ve keskin bir zekâsı vardı. Hem Fransızca hem İspanyolca kitapları yutar gibi okuyordu. Kimseden emir almıyordu. Çağının önünde bir feminist, saçlarını "erkek usulü" kısacık kestirecek, pantolon giyecek, sigara içip araba kullanacak ilk Arjantinli kadınlardandı. Doğru mu bilmiyorum, fakat babam annemi ilk tanıdığında onun çok inançlı olduğunu ve kendini cezalandırmak için ayakkabılarının içine kırık cam koyduğunu anlatırdı. Ben annemi tanıdığımda, o halinden eser kalmamıştı!

Ailesinin yüz karası, marjinal ve hayalperest genç Ernesto Guevara Lynch kuşkusuz yalnızca annemin hoşuna gidebilirdi. Annem o zaman yirmi yaşında. Çıkık elmacıkkemikleri, sivri ve keskin yüz hatları, uzun burnu, hafif çekik, koyu renkli ve delici gözleri, siyah saçları ve ince uzun bir endamı var. Alışılmış güzellik kalıplarına uymuyor ama ışıldıyor. Görkemli ve etkileyici, dikkat çekiyor.

Evlendikleri yıllarda, babam El Astillero Río de la Plata adlı bir gemi inşa firmasına ortaktı. Şirket batıyordu. Arkadaşlarından biri ona Misiones'te toprak alıp *yerba mate* yetiştirmeyi önerdi. Misiones yarı tropik bir bölge, Arjantin'in uçlarında kalmış vahşi bir toprak parçası, Roland Joffé'nin *The Mission* isimli filminin çekildiği Uruguay ve Paraná nehirleri, Brezilya ile Paraguay arasında sıkışmış dar bir lav ve balçık akıntısıydı. Guarani yerlilerinin yaşadığı bu bölge, İspanyol Cizvitler tarafından on yedinci yüzyılda fethedilmişti. Cinayet ve hırsızlık yaygındı ve kanunlar genellikle işlemezdi. Kendini korumak için bir insanın balta veya ateşli silah kullanmayı bilmesi gerekiyordu. Misiones, aynı zamanda çetin iklim koşullarına, çeşitli tehlikelere yol açabilen yoğun

ve vahşi bir bitki örtüsüne sahipti. Burada, her böcek –*jején*, *ura* veya *mbarigüi* gibi egzotik isimleri vardı– sokar, ısırır veya sıtma bulaştırırdı. *Mbarigüi* o kadar küçüktü ki, gözle ancak görünür ve her türlü sinekliğin içinden geçerdi. Yılan boldu.

Her şeye rağmen, teklif babam gibi bir maceracı için çekiciydi. Annem de, bu çılgın serüvende onu kendi rızasıyla takip edecek ideal kadındı. Birbirleri için yaratılmış gibilerdi. Celia de la Serna hiçbir şeyden korkmuyordu. Baş gösterdiğinde, tehlikeyle dans bile ederdi. Bu zorlu hayata, hem de hamileyken pervasızca atılması, yalnızca kocasını körü körüne takip etmek için değildi: Macera onu baştan çıkarmıştı. Ayrıca, onu manastırda bir rahibe gibi yetiştirmeye kalkışan ailesinden uzaklaştığı için de memnundu.

Che'nin sayısız biyografisinde annem ve babamın aristokrasiye, Arjantin oligarşisine mensup oldukları, burjuva oldukları yazıldı. Bu beni hep güldürmüştür. Oligarşinin iki bileşeni vardır: güç ve para. Annem ve babamda ne biri ne de öteki vardı. Tersine, kurulu düzenin dışına çıkmak ve kendilerinden beklenenin aksini yapmak gibi şaşırtıcı kabiliyetleri vardı. Varlıklı ve ünlü ailelerden gelseler de, oluşturdukları ikili sürekli paranın peşinden koşmak zorunda kalan aykırı bir çiftti. Muhafazakâr değildiler. Tersine, yerleşik bir düzeni olmayan, daima maddi olarak sıkışık ve kendi ailelerininkinden çok farklı, bohem, liberal bir yaşam sürdüler. Fakat tüm bu aykırılıklarına rağmen hayalperest tarafları ailelerinin yadigârıydı.

Büyükbabam ve babaannem Roberto Guevara Castro ve Ana Lynch Ortiz, insanları ordusuna katılmaya zorlayan *caudillo* Juan Manuel de Rosas'ın[1] otokratik rejimi ve mali politikasından kaçıp California'da talihlerini denemeye kalkışan Arjantinlilerin çocuklarıydı. İrlandalı bir göçmenin çocuğu olan büyük büyükdedem Francisco Lynch, Macellan Boğazı'

1. 1833 ve 1846 arasında Buenos Aires bölgesinin valisi olan bu tuğgeneral iktidarını sağlamlaştırmak için La Mazorca adlı bir milis gücünden faydalanacaktı.

ndan geçerek Uruguay'dan Şili'ye, oradan Peru, Ekvador ve en sonunda San Francisco'ya ulaşarak uzun ve tehlikeli bir yolculuk yapmıştı. Orada otuz yıl yaşamıştı. Babaannem de San Francisco'da doğmuş ve on iki yaşına kadar orada kalmıştı. Kurulması ve kalkınmasına katkılar yaptığı Mendoza vilayetinden gelen büyükbabam Juan Antonio Guevara'nın ailesi de siyasi sebeplerden ötürü göç etmişti: Juan Manuel de Rosas'a kafa tutmuş ve onun tehditleri altında yaşamak zorunda kalmışlardı. Tehlike fazla büyüyünce, Juan Antonio ve kardeşleri göç etmeye karar vermişler. And Dağları'nı aşıp önce Şili'ye yerleşmişler, daha sonra California'daki Altına Hücum onları cezbetmiş. Francisco Lynch "Golden State"te[1] servet yapmış fakat Juan Antonio tam anlamıyla çuvallamıştı. Altın, o ve kardeşleri için hiçbir zaman cisimleşemedi. Başkent Sacramento bölgesinde geçen sürgün yılları verimsiz geçmişti.

Juan Manuel de Rosas'ın 1852'de iktidardan düşmesi iki ailenin sonunda Arjantin'e dönmesi ve büyükbaba ile büyükannemin tanışmasını sağlamıştı. Portela'da, Buenos Aires'in taşrasında bir *estancia*'da, bir çiftlikte büyüttükleri on bir çocukları olmuştu.

Meşhur bir coğrafya mühendisi olan Roberto Guevara Castro, Arjantin-Şili ve Arjantin-Paraguay arasında kalan bölgede, sınırlarının çizilmesi ve düzenlenmesi on beş yıl süren Mendoza vilayetinin kadastrosundan sorumluydu. Uzun ayları adamları ve katırlar eşliğinde yollarda geçiriyordu. İmkânları sınırsız olduğu için onu hiçbir zaman gerçek bir maceracı saymadım. Fakat işini zor koşullarda da –tabii silahlı olarak– yapabilen bir adamdı. Portela'dan geçerken serüvenlerinden bahsedermiş. Bu hikâyeler, büyükbabamız 1918'de biz doğmadan çok önce öldüğü için amcalarımız ve halalarımız tarafından anlatıldı. İçlerinden biri beni özellikle etkilemişti: Bir gün katırlarından biri artık bıktığına ve daha fazla ilerlemeyeceğine karar vermiş. Uçurumdan atlamış ve taşı-

1. Altın eyaleti.

dığı yük çok önemli olduğundan büyükbabamı ciddi bir sıkıntıya sokmuş. Böylece katırın intihar eden tek hayvan olduğunu öğrenmiştim.

Büyükbabam sınırları belirlemek için dağlarda Kızılderililerin yinelenen saldırıları dahil her türlü tehlikeyle boğuşurken babaannem de kalabalık kabilesini yalnız başına büyütmekle meşguldü. Güçlü, tam anlamıyla bağımsız bir kadındı... ve ateistti! Arjantin gibi koyu Katolik bir ülkede yaptığı bu seçim özgür bir ruhun yansıması. Fakat daha sonra, toplumsal gelenekleri alaya alan babam dışında tüm çocukları baskı veya kişisel ihtiraslarından dolayı dindar olacaktı.

Ernesto büyükanneme bayılıyor ve her fırsatta Portela'ya yanına gidiyor. Ölmeden önce hastalandığında da başucunda bekleyen o olacaktı. Onun vefatıyla beraber mühendislikten tıbba yönelme kararı almıştı. Babaannem ona aşkının karşılığını yüz misliyle veriyordu: Tıpkı annem ve Beatriz Halam gibi onun da gözdesi Ernesto'ydu. Beatriz babamın kız kardeşi. Tam bir karakter! Küçük şapkasını hiç çıkarmazdı. Portela'da, yatak ucunda bir tüfekle uyurdu. Başında bir sivrisinek vızladığında tüm bölgede yankılanan bir el ateş ederdi. Büyükbabam tüm işlevini yitiren sineklikte kurşuna uygun bir delik açmıştı. Beatriz hiç evlenmedi. Ernesto'ya tapardı. Küba Devrimi'nin zaferiyle beraber Ernesto'yla ilgili en küçük yazıya kadar her şeyi toplamayı kendine iş edinmiş ve ciddi bir arşiv oluşturmuştu. Arada sırada aniden elinde gazete kupürleriyle bize gelir ve, "Ernesto'cuğu neden komünist olmakla itham ediyorlar? O ne kadar sevimli, ne kadar iyi bir çocuk!" diye söylenirdi. Onun için komünistler yan yana gelinmeyecek, zalim ve kötü bir insan cinsiydi. Çok sevgili yeğeninin komünist olması nasıl mümkün olabilirdi? Halbuki Ernesto onu kudurtmak için bilerek "komünist yeğenin", "proleter yeğenin", "Stalin II" diye imzaladığı mektuplar yollayıp dururdu. Onu çok seviyordu. Ona kendini çok yakın hisseder ve kendisini anlamasını isterdi. İnsanları hareketlendirmek için onları provoke etmeyi çok severdi. Eğleniyordu. Ernesto polemik için yaratılmış bir tatlı belaydı.

Annem on beş yaşında yetim kalıyor. Annesi Edelmira Llosa'nın ailesi güçlü. Örneğin Buenos Aires'in ilk metrosunu 1908 yılında Llosa'lar inşa ediyorlar. Babasının ailesinin de onlardan geri kalır yanı yok. Juan Martin de la Serna ülkede son derece etkili kolonyal dönem ailelerinden birine mensup. Büyük büyük büyükdedemiz Martin José de la Serna –büyük büyükbabalarımın kaçtığı– Juan Manuel de la Rosas'a karşı yapılan devrime katılıyor. "Sakıncalı" eylemlerinden ötürü tutuklanıp hapsediliyor, fakat kaçıp Montevideo'da general Juan de Lavalle'ye katılmayı başarıyor. Beraber, 1852'deki Caseros'taki Rosas bozgununa kadar çarpışıyorlar. Daha sonra Barracas del Sur (bugünkü Avellaneda) şehrini kuruyor ve belediye başkanı oluyor. De la Serna'lar büyük burjuvalar olsalar da, akranlarının ne fikirlerini ne de değerlerini paylaşıyorlar. Bazıları çocuklarını dinî eğitim veren okullara gönderseler de, toprağa bağlı, din karşıtı ve özgür düşünceyi savunan aydın aileler.

Dedem Juan Martin de la Serna diplomat, avukat ve Buenos Aires Hukuk Fakültesi'nde profesör. Öğrencileri arasında, çok etkin olduğu Radikal Parti'nin gelecekte yönetici kadrosunda yer alacak birçok kişi bulunuyor. Anlatılanlara göre, Almanca ve Fransızcaya hâkim, son derece zeki ve kültürlü biri. Aynı zamanda Arjantin havacılığının öncülerinden. Her şey yolunda gider gibi gözükürken, 1908'de kendini bir vapurun güvertesinden atmış. İntiharının sebepleri hakkında yıllarca bir şüphe bulutu dolaştı, frengi olduğu söylendi. O sırada annem iki yaşındaymış.

On üç yıl sonra, annesi de uzun bir hastalığın sonunda vefat etti. Serna-Llosa'ların yedi çocuğuna muazzam bir servet kaldı. O zamanlar, Buenos Aires'in yüz kilometre güneyinde bulunan Manantiales'te muhteşem bir *estancia*'da yaşıyorlardı. Sacré-Cœur'deki yatılı okulda olmadığı zamanlar annemle ablaları Sara ve Carmen ilgileniyordu. Manantiales'te katı ve disiplinli bir atmosfer varsa da çok siyaset konuşuluyordu. Üç Serna-Llosa özellikle öne çıkmıştı: teyzem Carmen, dayım Jorge ve annem.

Ergenlik yıllarında Carmen, eserlerini okuduğu Meksikalı şair Amado Nervo'ya çılgınca âşık oluyor. Ona mektuplar yazıyor ve beklentilerinin aksine cevap alıyor. Böylece bu olgun adam ve masum genç kız arasında düzenli bir yazışma başlıyor. O kadar ki, Montevideo'da ölüme yaklaştığını duyunca yanına koşturuyor ve vefat edene kadar başucunda bekliyor. Henüz on sekiz yaşında. Birkaç yıl sonra şair, gazeteci ve sanat eleştirmeni Cayetano "Poicho" Córdova Iturburu'yla evleniyor. Her ikisi de, Policho'nun on dört yıl sonraki ihracına kadar aktif siyaset yapacakları Komünist Parti üye kartlarını alıyorlar.

Sol militanlık Carmen'in dış görünüşüne önem vermesini hiçbir zaman engellemedi. Ülkeyi demir bir yumrukla yöneten Perón'un adamları tarafından tutuklanıp hapse atıldığında kodes değil, mahkûmların giymek zorunda olduğu korkunç üniforma canını sıkıyor. Bir gün, Perón karşıtı bir eyleme katıldığı sırada, polis kalabalığa ateş açıyor. Onun dışındaki tüm eylemciler kurşunlardan korunmak için yere yatıyor. Fakat teyzem güzel elbisesini mahvetmemek için ayakta kalıyor! İleride, Iturburu çiftinin Ernesto üzerinde muazzam bir etkisi olacak.

Dayım Jorge de la Serna bir kaçık. Babamla onun arasında kimin daha çılgın olduğunu hiç bilemiyor. De la Serna ailesi babamı "el loco Guevara" (deli Guevara) diye çağırmaya alışmıştı, fakat Jorge de onu aratmıyor. Yıllar süren bir evlilik ve birkaç çocuktan sonra genç bir çalışanına âşık olup karısını terk ediyor. O da kendini kaybediyor ve tanıdıklarını da kullanarak Jorge'nin deli olduğunu tasdik ettirip onu tımarhaneye kapattırıyor! Jorge aklının yerinde olduğunu kanıtlayana kadar orada birkaç hafta geçiriyor. Bir gün, bir münakaşaları sırasında babam ona *viejo loco*[1] deyince Jorge çebinden bir kâğıt çıkarıyor ve, "Ben yaşlı deli, ha? Belki tımarhaneye girdim ama çıkmama izin verdiler! Hatta manyak

1. Yaşlı bunak.

olmadığımı kanıtlayan sertifika da elimde! Belki dışarıdasın, ama asıl bağlanması gereken deli sensin!" diyor.

Jorge ziraat mühendisi ve aynı zamanda risk almanın tadına varmış bir maceracı. Benzersiz bir yüzücü olarak, genelde başına taktığı beyaz bir bone dışında anadan doğma çırılçıplak bir halde –fark edilmemekten nefret ediyor– en soğuk ve dalgalı denizlere kendini atıyor. Mar del Plata'da bayrak kırmızı seviyede, akıntılar ters ve dalgalar devasa boyutlardayken kendini bilerek okyanusa bırakıyor. Uzun saatler yüzebiliyor ve açılıyor. Kaçınılmaz olarak, plajda kalabalık toplanıyor ve boğulmasından korktuğumuz için günümüz mahvoluyor. Bir gün, fantezilerinden bunalan ve onu durdurabileceklerini düşünen cankurtaranlar polisi aramaya karar veriyorlar. Jorge tutuklanıyor. Fakat beklendiği üzere, ertesi gün tekrar başlıyor. O zaman esamesi okunmayan ekstrem sporlar yapıyor. Hurdaya benzeyen uçağıyla kalkış yapıyor ve havalandıktan sonra motoru kapatıyor. Planör de kullanıyor. Eğitimsiz olmasına rağmen son derece kıvrak zekâlı, girişken ve düzgün şiir yazabilen –kozalaklı bir ağaç olan Şili arokaryasına atfen birçok şiiri var– bir tip. Önce aşırı milliyetçi bir parti için mücadele ediyor, daha sonra komünist oluyor. Aynı zamanda eli mekanik işlere çok yatkın, tüm ülkeyi motosikletle dolaşıyor. Ardından iyi bir aile kızıyla evlenip yukarıda sözünü ettiğimiz çalışanıyla onu aldatıyor, fakat sonra ondan da sıkılıyor. Boşanma onu çökertiyor: Topraklarını ve servetini kaybediyor. Tükenmiş bir halde, Kültür Bakanlığı için çalışmaya başlıyor. Tam bu dönemde hayatımıza giriyor ve Ernesto'yla yakınlaşıyor. Boşanmasından önce Jorge'yi çok az görüyorduk. Annem ailesinden uzaklaşmıştı: "El loco Guevara"yla evliliğinden dolayı miras haklarının çiğnendiğini düşünüyordu. Büyükbabam ve büyükannemin serveti yedi mirasçıları arasında paylaştırılmalıydı. Fakat bazı dayı ve teyzelerim annemin payını almasını engellemek için türlü dalavereler çevirmişlerdi. Bu yüzden annem ve babam gelirlerini ilk başta umdukları gibi kullanarak rahatça yaşayamamıştı. O devirde yasalar genç bir kıza yirmi bir ya-

şından önce ailesinin rızası olmadan evlenmeyi yasaklıyor ve itaatsizlik durumunda da ailenin mirasından mahrum bırakıyordu. Annemse çarçabuk evlenmişti.

Hal böyleyken, annem ve babam iki yüz hektarlık bir *yerba mate* arazisi satın aldıktan sonra Misiones'e gidiyorlar. Buenos Aires'ten 2.700 kilometre, yani deniz yoluyla bir haftalık uzaklıkta kalan bir inziva noktası olan Puerto Caraguataý'a yerleşiyorlar. Puerto Caraguataý'ın limana benzer hiçbir yanı yok. İskelesi olan balta girmemiş bir orman, o kadar. Ulaşım Paraná Nehri üzerinden yapılıyor. Bugün bir yolu var ama, o da yağmurlu günlerde kullanılmaz hale geliyor.

Babam hemen ağaç gövdeleri üzerine oturtulmuş kazıklardan bir köy evi yaptırmaya koyuluyor. Diploması yok, fakat maharetli. Evin pencereleri o noktada 600 metrelik genişliği bulan Paraná Nehri'ni kucaklıyor. Kardeşi ve Ernesto gibi son derece iyi bir yüzücü olan annem, tehlikeli akıntılar ve babamın itirazlarına rağmen orada sık sık yüzüyor.

Puerto Caraguataý'ın elverişsiz koşullarında gerçekleştirilemeyecek ilk bebeklerinin doğumu için Santa Fe vilayetinin başkenti Rosario'da bir daire tutuyorlar. Ernesto, 14 Haziran 1928'de burada dünyaya geliyor. Doğumdan birkaç hafta sonra Misiones'e dönüyorlar. Mutlular. Annem yirmi bir, babamsa yirmi sekiz yaşında. Tomruktan yapılmış evlerini ve yeni hayatlarını kısa zamanda benimsiyorlar. Sık sık ormanda atla gezintiler yapıyorlar. Tüm zorluklara ve konfor eksikliğine rağmen Sacré-Cœur yatılı okulundan ve güney Buenos Aires'in zengin banliyösü San Isidro'dan uzak, heyecanlı bir yaşam sürüyorlar!

Ernesto, hayatının ilk iki yılını bu vahşi topraklarda geçiriyor. Babam, bu sürecin onu derinden etkilediğini belirtmeyi severdi. Abim yaşıtlarına göre erken gelişen, her şeyi silip süpüren iştahlı bir çocuk. Alışveriş için annem ve babam gemiyle *mensús*'ların (*mensualero*'nun, yani aylık maaşla çalışanların kısaltması) yaşadığı bir köye gitmek zorundalar. Guarani'lerin torunları olan ve tarlalarda mevsimlik işçi olarak çalışan bu ezilmiş halk, iki yüzyıl boyunca Cizvit mis-

yonlarını korumakla görevliydi. Cizvitlerin gidişinden yüz yıl sonra, hâlâ zincirlerini kırabilmiş değiller. *Yerba mate* işletmelerinde yarı köle olarak ve korkunç bir yoksulluk içinde çalıştırılıyorlar. Toprak ağaları üzerlerinde sert ve acımasız bir baskı kuruyor. Ücretleri parayla verilmiyor: Emekleri karşılığında gecekondulara yerleştirilip iğrenç bir yemeğe mahkûm ediliyorlar. Kısıtlı olan boş vakitlerinde tükettikleri alkolü alabilmek için borca giriyorlar. Kaçmaya kalkışırlarsa, toprak ağaları tarafından yakalanıyor ve ibret olsun diye ölümüne dövülüyorlar. Bu haksızlık annemde büyük bir sarsıntıya yol açıyor. İlk defa birinci elden tanığı olduğu bu adaletsizliğe isyan ediyor. Babamsa *mensüs*'larına ücretlerini parayla verdiği için akranları tarafından hemen istenmeyen adama dönüşüyor. *Yerbatero*'lar[1] ona karşı birlik oluyor ve onu komünizm ve fitnecilikle suçluyorlar. Misiones serüveninin bir anda başarısızlığa uğraması da belki bu yüzden. Babam işletmeyi bir ortağına emanet ediyor ve aile geçici bir süre için Buenos Aires'e dönüyor. Babamın niyeti Astillero Río de la Plata'da bozulan işlerini düzene koyup geri dönmek. Fakat gerçekte, Puerto Caraguataý sayfası kapanıyor. Annem ve babam büyükannemin San Isidro'daki evine ulaştıklarında, Ernesto ağır bir astım hastalığından muzdarip. Misiones'in yarı tropik iklimi zayıf ciğerleri için son derece sakıncalı. Bu acımasız teşhis bundan sonra ailemizin hayatına yön verecek. Bu hastalık yüzünden göçebe olacağız.

Ernesto'nun sağlığı San Isidro'da hızla kötüleşiyor. De la Plata Nehri'ne olan yakınlıktan doğan aşırı nem astımını birkaç ayda ağırlaştırıyor. Sağlığı, annem ve babamın önceliği oldu. Valizlerini yapmışlar ve gelecek ayları uygun bir iklim arayışı içinde tüm ülkeyi dolaşarak geçirecekler. Parasız, bir akraba evinden bir diğerine geçiyorlar. Portela'da büyükannemin *estancia*'sı, Galarza'da, gaucho bölgesinde kalan kuzenlerimiz Moore de la Serna'nın *estancia*'sı; Miramar'da bir halamızın evi... o dönem, sabit bir evleri yok.

1. (İsp.) *Yerba mate* ticareti yapan kimse. (Y.N.)

Bu durumdan ötürü, en küçük yaşımızdan beri hareke-te ve koşullara adapte olmaya alışığız. Ne durağanlığı ne de maddi istikrarı tanımışız.

1932'de, Ernesto dört, Celia üç yaşında. Roberto yeni doğmuş. Gittikçe ağırlaşan astım krizleri annem ve babamı korkutuyor. Büyük oğullarının hastalığının doğumundan kısa bir süre sonra Rosario'da yakalandığı bir bronşit hastalığıyla bağlantılı olduğunu tahmin ediyorlar. Sıklaşan ve şiddetlenen nöbetlerin ritmine ayak uydurmaya çalışıp en iyi ciğer uzmanlarına danışıyorlar. Doktorlar ise, çeşitli ilaçlar yazıyor fakat, bu kadar küçük bir çocukta hastalığın bu şiddette seyretmesinin çok nadir görüldüğünü belirtiyorlar. Hiçbir tedavi fayda etmiyor. Annem ve babam umutsuzluk içinde. Sonunda, ünlü bir doktor ülkenin merkezinde bulunan, hiç gitmedikleri ve kimseyi tanımadıkları dağlık bir bölge olan Córdoba'ya taşınmalarını öneriyor. Hiç tereddüt etmeden yola çıkıyorlar. Abimin acılarını dindirmek için her türlü fedakârlığa hazırlar. Onları her seferinde Buenos Aires'e döndüren tüm ipleri koparark, hayatlarının gelecek on beş yılını geçirecekleri Córdoba'ya gitmek üzere trene atlıyorlar. Hiçbir zaman gerçek anlamda kökenimiz, "burası bizim evimiz, yurdumuz" diyebileceğimiz bir yer olmayacaktı, fakat Alta Gracia bu konsepte en çok yaklaşan yerdi. Hepimiz bu gözden ırak eyalette büyüyecektik.

Kuşlar Gibi Özgür

Alta Gracia, otuzlu yıllarda Córdoba merkez vilayetinde Sierras Chicas Dağları'nın eteklerinde yuvalanmış, esasen şifa bulmak için gidilen yirmi bin nüfuslu bir şehir. Temiz ve kuru havasının ciğer hastalıklarının tedavisi için kusursuz olduğu söyleniyor. Annem ve babam için fazla sessiz sakin bir yer ve tek bir cazip yanı var: Ernesto'nun sağlığını düzeltme ve hayatını rahatlatma ihtimali.

Ailem, orada geçirdiği on beş yıl içinde aşağı yukarı on kez taşınıyor. İlk olarak bir yıl boyunca Gruta Oteli'ne yerleşiyorlar, daha sonra Chichita evleri, bugün Che müzesinin bulunduğu Nydia evleri, Fuentes dağ evleri, Forte, Ripamont ve sonunda tekrar Nydia'ya geçiyorlar. Sürekli bir düzensizlik içinde yaşayan bir kabile gibiyiz – yani, bizimkiler öyle, ben henüz doğmadığım için. Her Guevara ocağına ister istemez bir karmaşa hâkim, yalnızca misafir ağırlandığında elden geçiyor. Chichita'daki ev, zemini, duvarları ve çatısındaki çatlaklarla tam bir harabe. Kötü izolasyon ve yüksek tavanı rüzgârların içeride keyfince dolaşmasına sebep oluyor. Isıtma çalışmıyor, annemle babam da parasızlıktan çaresizler. Babamın şansına, Alta Gracia iş yapmak için uygun bir yer değil. Her şeye rağmen bir arkadaşı sayesinde bir otel inşaatının ihalesini alıyor, planlarını çiziyor ve kazandığı parayı çarçur etmekte gecikmiyor. Yanlış hatırlamıyorsam aynı dönemde bir golf sahasının projelerini de çizmişti. Fakat bu bol bulamaç hayat yalnızca birkaç ay sürüyor.

Kışın, herkes tir tir titriyor. Bir gün, annem yerlere kadar sarkan bir sofra örtüsü satın alıp masanın altına küçük bir radyatör koymayı akıl ediyor. Bu sayede, en azından bacak ve ayaklarımız ısınıyor. Evin geri kalanı buzhane. Her şeye rağmen annem şikâyetçi değil. İyi niyetle, her koşula adapte oluyor. Gençliğinde birbirinden güzel tuvaletlere sahipken şimdi olabilecek en mütevazı şekilde giyiniyor. Genelde bir pantolon ve basit bir gömlek, bazen bir etek veya elbise. Saçlarını kısa kestirerek bir kadın için o güne kadar hiç görülmemiş bir şey yapıyor. Sokakta, insanlar, "Celia araba kullanıyor! Celia pantolon giyiyor! Celia ayine gitmiyor!" diye fısıldıyorlar. Alta Gracia herkesin birbirini tanıyıp dedikodu yaptığı kasabalardan. Gençken rahibe olmayı cidden düşündüyse de artık papazlara nefretle bakıyor. Din karşıtlığının, yatılı okulda geçirdiği yıllarda rahibelerin onu mısır taneleri üzerinde diz çökerek "Göklerdeki Babamız" duasını on bin kez tekrarlamaya zorlamasıyla oluştuğundan şüpheleniyoruz. Sebebi her ne olursa olsun, yatılı okuldan çıktığı ve dünyayı keşfettiğinden beri kiliseye derin bir düşmanlık beslediği aşikâr. Dinî bir yapıyı görmek bile keyfini kaçırıyor. Hakkında çeşitli söylentilerin dolaştığının farkında, fakat aldırmıyor. Şöhretimiz iyi değil. Annem ve babam önüne gelenle gezip tozan çocuklarına her türlü izni veren değişik, aşırı hoşgörülü liberaller olarak tanınıyorlar. Gerçekten de Guevara'ların mahdumları kuşlar kadar özgür. Hiçbir saat sınırlaması yok. Ayrıca, annem ve babam kızlarına oğulları gibi davranıyorlar, hiçbir fark gözetmiyorlar. Çocuklarından tek bekledikleri saygı ve çalışma. Tam anlamıyla kafadar bir aileyiz. Kimse "ne derler" diye düşünmüyor, hele Ernesto hiç.

Annemin ev kadınlığıyla alakası, yemek veya temizlik nosyonu yok. Hiç çekinmeden evi çekip çevirmenin kendisine göre olmadığını itiraf ediyor ve kendini eleştirip kusurlarını gözden geçirdiği bazı anlarda bundan pişmanlık duyduğunu söylüyor. Fakat her bir çocuğu için de (Ana Maria 1934, ben ise 1943'te doğmuştuk) harika bir anne. Eğitimimiz, onun önceliklerinden. Bu konuda hiçbir zahmetten ka-

çınmıyor. Benim için olmasa da, okuma, yazma ve Fransızca öğrettiği Ernesto için bu özellikle geçerli. Abim dokuz yaşına kadar astımı yüzünden sık sık evde oturmak durumunda kalıyor. Annem ona okulda takip edemediği dersleri öğretiyor. Verdiği eğitimin kalitesi, yaşıtlarını yakalamasını, hatta önlerine geçmesini sağlıyor.

Celia de la Serna'nın sertliği dillere destan. Sevecen ve hislerini belli eden biri değil. Bir okşamasına, bir güzel sözüne tanık olmak deveye hendek atlatmaktan zor. Disiplin ve bilgeliği her şeyin üstünde tuttuğu için bizi kendimizi geliştirmeye, öğrenmeye, bilmeye, şüphe etmeye zorluyor. Yahudi-Hıristiyan değerlere özgü, sarsılmaz bir metaneti ve fedakârlık duygusu var. Fakat aynı zamanda merhametli, yardımsever ve anlayışlı da. Babamdan farklı olarak maymun iştahlı değil. Annem beş yüz sayfalık bir kitap okurken, babam daha kısa diye şiir okuyor. Bir kitabı en fazla dördüncü sayfasına kadar okuyup başından sonuna okumuş gibi yaparak hikâyesini anlatıyor.

Bizim evde herkes başına buyruk. Annem ve babam, çocuklarının gerçek bir fikir ve eylem özgürlüğü içinde büyümesi gerektiğini düşünerek bizleri hiç sınırlandırmıyorlar. Küçüklüğümüzden beri, sorunlarımızı kendimiz çözüyoruz. Annem ve babam bizler için çözüm üretmiyorlar. Bazen aleyhimize de olsa, kendi deneyimlerimizi yaşamamız gerektiğini düşünerek, bizleri başımızın çaresine bakmaya itiyorlar. Hayat öğretir, diyorlar. Kaybetmek, pes etmek veya şikâyet etme hakkımız yok. Aramızdan biri ağlaşırsa, "Sulugözler kiliseye!" diye azarlıyorlar. Onlar için, gayret etmek çok önemli. Bizden ne beklediklerini çok iyi biliyoruz.

Ev tam bir tımarhane: Herkes, herkes, herkes, hepimiz, baş kaçık babamın önderliğindeki kaçıklarız. Birbirimizi didikliyor, tartışıyor, sınırlarımızı zorluyoruz. Sıkılacak zaman yok. Tersine, çok eğleniyoruz! Örneğin abim Roberto şöyle bir kural koyuyor: "Kanun gereği yere eğilen sonucuna katlanır." Bu, yere düşen bir şeyi almak için eğilirsen arkana bir tekme yiyeceğin anlamına geliyor. Bu durumda, kimsenin

eğilmeye cesareti yok. Yerde bir şey gördüğümüzde hemen bir tuzak olduğunu düşünüyor ve onu yerde bırakıyoruz. Kuzenlerimizden birinin ziyarete geldiği bir gün, Roberto pantolonuna portatif bir ızgara sokup üzerine uzun bir gömlek geçirerek çıkardığı kamburu gizliyor. Yerden bir şey almak istermiş gibi yaparak eğildiğinde, kanunu uygulamaya kalkan kuzenim kıçına tekmeyi vururken neredeyse ayağını kırıyor! "Olgun Meyve" adlı bir başka oyun icat ediyoruz. Guevara çetesine kabul edilmek için tüm mahalle çocukları bu sınavdan geçmek zorunda. Oyunun amacı, üç-dört metre yüksekliktеki bir ağaca tutunup mümkün olduğunca uzun süre asılı kalmak. Diğerlerinde olduğu gibi, Ernesto bu oyunda da usta. Neredeyse sonsuza dek asılı kalabiliyor. Köprülerin korkuluklarına tırmanıp aşağıdaki boşluğa bakarak yürümek bir başka eğlencesi. Roberto ve Ernesto kavga ettiklerinde, genelde Ernesto galip geliyor. Ernesto hem daha büyük hem de daha hırçın. Ama Roberto abisinin zayıf noktasından faydalanmayı biliyor. İntikam almak için bahçenin bir köşesinde bir kova soğuk su saklıyor. Doğru zaman geldiğinde Ernesto'nun üzerine döküyor. Astımı yüzünden soğuk su onu felç ediyor.

Daha çok genç yaşta, Ernesto güçlü bir karakterin belirtilerini göstermişti. Oysa çekingen bir hali var. Teyzem Carmen, utangaçlığını üstün zekâsına bağlıyor. Gerçekten de, olayları baş döndürücü bir hızla kavrayan biri. Açıklamalara çok nadiren gerek duyuyor. Çelikten bir iradesi, sıra dışı bir karar alma yetisi ve cesareti var. Anne ve babamın zaman zaman çelişen niteliklerini almış. Babamın hayalperest fakat girişken yanı, annemin kararlılığı ve disiplini... Bu mükemmel bileşim, hayallerinin sınırlarını zorlamasını ve projelerini gerçekleştirmesini sağlıyor. Anne ve babam sürekli başladığımız işi bitirmemizi öğütlüyorlar fakat yaklaşımları çok farklı. Babam hedefe nasıl ulaşıldığıyla ilgilenmezken, annem için esas olan doğru ve dürüst hareket etmek. Bu konuyla ilgili iki anekdot hatırlıyorum. Kolejdeyken, okul karnelerimi kendim imzalıyordum. İyi öğrenci olmaktan çok uzaktım ve can sıkı-

cı azarlar işitmek istemiyordum. Ayrıca, kimse de hesap sormuyordu – daha çok çalışmam için ısrar eden Ernesto dışında. Bir gün, babam tesadüfen bir karnemi eline geçirdi ve imzaladı. Ertesi gün, okulun müdürü iki imza arasındaki farkı açıklamam için beni huzuruna çağırdı. Babamın hasta olduğunu ve imzayı atarken elinin titrediğini söyleyerek abuk subuk bir hikâye uydurdum. Müdür, emin olmak için evi aradı. Babam okula gitti ve müdür ona şüphesinden bahsetti. Yüzüne, ciddiyetine hiçbir kuşku düşürmeyecek şekilde, ağır bir ifade takınarak dikkatle dinledi. Peki ama ne yaptı? Müthiş bir rahatlıkla yalanımı teyit etti! Çıkarken, "Aptal! Bana karneni imzaladığını söyleyemez miydin? İmzamı daha iyi taklit edemez miydin?" dedi. Annem olaydan hiç haberdar olmadı, olsaydı çılgına dönerdi. On üç yaşımdayken, polis tarafından gözaltına alındım. Babam niçin içeri girdiğimi sormadan yakalandığım için kızdı. Annemse karakola düşmek için ne yaptığımı sordu. Babamı tek ilgilendiren sonuçtu, oraya nasıl varıldığının önemi yoktu. Annem içinse kat edilen yolun da bir o kadar önemi vardı.

Cesaret ve atılganlık Guevara'ların önem verdiği diğer değerler. Ernesto bunun bir örneği. Anlatılana göre, bir sabah –on veya on bir yaşında olmalıydı– mahalleyi terörize eden bir koç ahırdan kaçmış. Ernesto onu kovalamış, boynuzlarından tutmuş ve ona diz çöktürerek pes ettirinceye kadar mücadele etmiş. Dizleri kanamış, fakat görünüşe göre farkına bile varmamıştı. Sanki hiçbir şey olmamış gibi okula gitmişti. Tüm arkadaşları ona hayrandı. Kendiliklerinden ona tabi olurlardı. Emir vermesine ya da kasılmasına gerek yoktu. Doğal bir liderdi. Böyle bir abiye sahip olmak Roberto için bazen zor olmuştu. Yıllar geçtikçe bu durum daha da zorlaşacaktı. Halbuki Ernesto ne kendini beğenmiş ne de gösterişçiydi. Her şeyi müthiş bir sadelikle, kendini hiç övmeden yapıyordu.

Evimize, her toplumsal sınıftan birçok arkadaşımız durmadan gidip geliyor. Kapımız her zaman açık. Anne ve babamın hiçbir sınıf önyargısı yok. Tersine, çocuklarının her ke-

simden insanlarla görüşmesini istiyorlar. Haliyle, arkadaşlarımız da madenci çocukları, golf malzemecileri, işçiler, otel çalışanları ve daha sonra İspanya İçsavaşı sığınmacılarından oluşuyor. Annem okulda ihtiyacı olan çocuklara bedava yemek verilmesi için mücadele ediyor (hedefine de ulaşıyor). Hafta sonları bir çocuk sürüsünü, babamızın bir arkadaşından satın aldığı yaşlı, paslı ve yamuk yumuk külüstür Catramina'yla dağ gezintisine çıkarıyor. Catramina'nın tek bir koltuğu kalmış. Daha sonra tüm kapıları sökülecek, tek kapısı kalacaktı! Ne önemi var? Gidiyor ya. O bizim ilk ve son arabamız olacak. Çünkü babam, işleri kötüden betere evrilen insan cinsinden. Güzel bir arabayla başlıyor, külüstüre geçiyor ve sonunda araba filan kalmıyor! Bir sarayda da, kulübede de yaşayabilir.

Che'nin biyografları genelde annemden bahsedip babamı unuttular, sanki babamız hiç var olmamış gibi. Bu büyük bir hata! Herkesin bayıldığı, son derece eğlenceli, zarif, parlak, çekici, yetenekli, hatta büyüleyici bulduğu bu olağanüstü karakteri da tanımalı. Müthiş bir bilgi depolama yeteneğine, şaşırtıcı bir matematik bilgisine ve inanılmaz sezgilere sahip, insanı kolaylıkla baştan çıkarabilen biriydi. Tek sorun, birinin babası olmasıydı. Çünkü bir baba olarak sorumsuz, dengesizdi. İşleri nadiren rayına sokabilen ve durmadan hiçbir sonuca ulaşmayan yeni fikirler ve projeler üreten biriydi. O bizi istikrarsızlığa mahkûm eden, tutkulu fakat maymun iştahlı, şiir yazmadan metafor arayan, bir oraya bir buraya savrulan, hızlı yaşayan, hayat âşığı bir sanatçıydı. Hem bizimleydi hem de değildi, bir babadan çok bir arkadaştı. Bizimle ilgilenmiyor, ama bizimle oynuyordu.

Uzun boylu, oldukça yakışıklı, zarif, atletik ve çevikti. Harika bir dansçıydı. Kadınları çekiyordu. Annemin onu sonunda kapıya koymasından önce de birçok ilişkisi olduğunu tahmin ediyorum. Bu konuyla ilgili bizi hep güldüren bir anımız vardır: Bir gün Ana Maria'yla Mar del Plata'da dolaşırlarken tanıdığı bir kadınla karşılaşıyorlar. Babam ona kur yapmaya, flört etmeye başlayınca ablam bir anda, "Baba, tüm

kadınlara aynı şeyi anlatıyorsun!" diyor ve babamın tüm havası sönüyor.

Derin ve sıra dışı bir zekâsı vardı, fakat tüm söylediklerini ince eleyip sık dokumak gerekiyordu: Abartıp abartmadığı hiçbir zaman bilinemezdi. Her şeyi süsler, gerçeği ve doğruyu öylesine ustaca kurgulardı ki onu yalancılıkla suçlamak da imkânsızlaşırdı. Mimarlık ve mühendislik eğitimini yarım bırakmış olsa da bağlantıları sayesinde evler, oteller inşa ediyordu ve şaşırtıcı sayıda arkadaşı vardı. İnsanlar ona "mimar" dediklerinde başını teyit etmek için eğerdi. "Doktor" dediklerinde de aynı şeyi yapardı. Hiç grafoloji okumamış olmasına rağmen kendine grafolog derdi. Gerçekten de, bir insanın karakterini elyazısını inceleyerek okuma yeteneği vardı.

Cepleri hep boştu. Gerçekleştirdiği büyük bir projeden doldukları zaman da, kazandığını harcamak için acele ederdi. Bizleri en şık restoranlara, sinemaya götürürdü. Bize usulen hangi filmi görmek istediğimizi sorar, sonunda kendi bildiğini okurdu: Filmi seçer, koltukta uyuyakalır ve daha sonra da bıkmadan usanmadan izlediğimiz ve onun izlemediği filmle ilgili bizimle tartışırdı! Bu Ernesto'yu yorardı. Bir akşam en muazzam yemekleri yiyip sonraki aylarda sakatata talim edebilirdik. Eve bir buket çiçek gelirse –ki bu sık olurdu!– son kuruşunu harcadığını bilirdik. Paralı da parasız da olsa, yaşadığı hayattan memnundu. Ailesinin yüz karası olarak görülüyordu. Tüm kardeşlerinin diplomaları ve kariyerleri vardı. Ailenin çocuğu olarak kendini Guevara-Lynch diye tanıtsa da, marjinal bir hayat yaşıyor ve kimseyle anlaşamıyordu, sınıf düşmüş bir burjuvaydı. Bu onun devrimci, proleter ya da sosyalist olduğu anlamına gelmiyordu. Rüzgârgülüydü. Rüzgârın estiği yöne savruluyordu, bir tüy gibi. Yıllarca Amerikan yanlısı, sonra antikomünist olduktan sonra Küba'da "Enternasyonal"i söyleyerek, Küba devletinin sırtından geçinerek ve Che'nin babası rolünü oynayarak tam bir komünist olmuştu! Tabii, aynı zamanda Perón karşıtı, Franco karşıtı, cumhuriyetçiydi, hatta Córdoba'da antifaşist bir organizasyon için mücadele bile etmişti. Alta Gracia'da

yaşayan ve büyük bir koloni oluşturan İspanyol sürgünleri destekledi. Herhangi bir kalıba sokulamazdı. Hiçbir şeyi umursamaz, fakat yine de bir kedi gibi dört ayak üzerine düşerdi. Çocuklarının günü gününe yaşatıyor olması inanılmazdı. Bizde ya her şey vardı ya da hiçbir şey.

Sürekli şakalar yapardı, güçlü bir mizah anlayışı vardı. Arkadaşlarımız bize hep babamın ailenin en eğlenceli ve sempatik karakteri olduğunu söylerlerdi. Herkesi güldürürdü. İnce bir gözlemciydi ve resim yeteneği öylesine gelişmişti ki, beş dakikada harika bir karikatür çizebilirdi. Yenilikten korkuyor gibiydi. Yeni bir şeye sahip olduysa, bilerek bozardı. Ateistti, fakat –saklamaya çalışsa da– birçok batıl inancı vardı. Gömleklerin üzerine genelde bir yelek giyerdi. Üzerindeki kötü ruhu def etmek için birçok kez giyip çıkarırdı ve sonunda tekrar giyerdi. Bu konuda sorgulanmayı hiç sevmezdi: Sinirlenir ve hayal gücünün kısıtlandığını söylerdi. Eğer bir 13 numara görürse, kollarını bir kuş gibi aşağıdan yukarı oynatarak uğursuzluğu uzaklaştırırdı. Merdivenlerde, 13. basamağı her zaman atlardı. Bir gün, ona bu basamağı atlamanın hiçbir işe yaramadığından bahsettim: Ne yaparsa yapsın, 13. basamak 12.'den sonra ayak bastığı basamaktı. Onu öyle bir çıkmaza sokmuştum ki sustu ve bir ay boyunca benimle konuşmayı reddetti. Aynı şekilde bir yerden, mutlaka girdiği kapıdan çıkardı. Bir gün, kendisi evde olmayan ve kapısı kilitli olan bir arkadaşımızın evine gittik. Anahtarımız yoktu ve camdan girdik. Giderken, babam camdan çıktı. Kapıdan çıkmak onun için söz konusu bile değildi. Aynı zamanda hastalık hastasıydı, daima ölümle burun burunaydı. Ömrü boyunca var olmayan hastalıklardan şikâyet etti. Çocuk felci değilse başka bir şey olurdu, artık kimse önem vermiyordu. Arkadaşlarımız katı ve duygusuz olduğumuzu düşünüyorlardı. Bazen babamın elini kalbine götürüp ayağa kalkarak bir enfarktüsten bahsettiğine şahit olurlardı. Annemin ambulans çağırmamasına şaşırırlardı. Bir yandan da adı kötüye çıkmış mahallelerde tango yapmaya giderek akıl almaz riskler alabiliyordu.

Evimiz kitap dolu. Hepimiz edebiyat, felsefe ve kültür sanatla meşgulüz. Her şeyimiz eksik olabilir, etrafımızdaki her şey yıkılıp bozulabilir, borular tıkanabilir vs. Kimsenin ruhu bile duymaz. Fakat bir kitap kıtlığı düşünülemez! Henüz İspanyolcaya çevrilmemiş Fransızca kitaplarımız var, mesela Troçki'nin eserleri. Tüm abi ve ablalarım kitap kurdu. Özellikle Celia ve Ernesto makine gibi okuyorlar. Her bir kitabın üzerine notlar karalıyorlar ve benimsiyorlar. Daha önce okudukları kitaplardan birini okumak istersek kenarlardaki notlara tahammül etmek zorundayız. Ernesto, Celia'dan da beter. Sanki yazarla hasbihal ediyor. Bol bol Fransızca okuyor. Tuvalete bir kitapla girip sonsuza kadar kalma huyu var. O sırada tuvalete ihtiyacı olana geçmiş olsun! Çıkmasını rica edersek, bizi sinirlendirmek için Gustave Flaubert, Alexandre Dumas veya Baudelaire'den Fransızca alıntılar yapıyor! İş genelde tartışmayla bitiyor. Tüm mahallede yankılanan söz düelloları... Bizde konuşulmuyor, nefes tüketiliyor. En ölçülü sohbetler bile bağrış çağrışla bitiyor. Anne ve babam, hiçbir zaman haklı oldukları prensibinden yola çıkmıyorlar. Onlara göre her şey tartışılabilir ya da müzakere edilebilir, edilmelidir de. Eleştirel düşünceyi teşvik ediyorlar. Bize hiçbir zaman bir dogmayı, herhangi bir inancı körü körüne kabul etmemeyi öğretiyorlar. Her şey tartışmadan geçiyor. Ernesto, ailenin en iyi münazaracısı, en zekisi, analiz ve provokasyon kapasitesi en yüksek olanı. Her zaman en derin, en anlaşılır ve en keskin eleştirileri o yapıyor. Küçüklüğünden beri şaşırtıcı bir okuma düzeni var ve astımdan yatağa bağlı kaldığı anları kitapları silip süpürerek değerlendiriyor.

Annemin eylemci ruhunun kökeni muhtemelen kendi ailesine dayanıyor. De la Serna'lar da bıkmadan usanmadan tartışırlardı. Mücadeleci bir damarları vardı. Örneğin Arjantin yüksek burjuvazisinin tüm aileleri General Franco'yu desteklerken onlar kınıyorlardı. Fakat Misiones'te geçirdiği iki yıla kadar, siyaset annem için soyut bir kavram olarak var olmuştu. *Mensús*'lara yapılan haksızlıklar, kendi deneyim ve tanıklıklarıyla bir araya gelerek onda bir siyasi bilinç oluştur-

du. Bir yandan babamın antifaşist eylemciliği, diğer taraftan annemin faaliyetleri düşünülürse, ailemizin politik olarak etkin olduğunu söyleyebiliriz. Fakat annem ve babam hiçbir zaman siyasi partilere değil, sadece hareketlere katıldılar. Bizim ailede, herkes aşağı yukarı istediğini düşünmekte özgür, faşist düşünceler dışında tabii. Evimiz, birçok siyasi figürün toplantı yeri. Bu aşırı politik aile ortamından Che doğacak.

1934'te, babam Paraguay ve Bolivya arasındaki savaşta taraf olmuştu. Birleşik Devletler tarafından desteklenen Bolivya zayıf komşusunu ilhak etmek için saldırınca, Paraguay savunucuları düzenli olarak bizde buluşuyorlardı. Daha sonra annem, o zaman beş yaşında olan Ernesto'nun konuşmaları sıra dışı bir dikkatle takip ettiğini ve tartışmalardan bir an bile kopmadığını anlatmıştı.

Dayımız "Policho" Iturburú, İspanya'ya *Crítica* gazetesi muhabiri olarak içsavaş haberleri yapması için yollandığında, Carmen Teyzem bizde yaşamaya başladı. Güvenlik sebeplerinden ötürü Policho bültenlerini önce bize yolluyordu. Ailem onları okuyup gazeteye yolluyor ve böylece olaylardan ilk biz haberdar oluyorduk. Ernesto, odasının duvarına dev bir İspanya haritası asmıştı. Savaşı takip ediyor ve cumhuriyetçilerin ilerleyişini küçük bayraklarla işaretliyordu. Dokuz yaşındaydı. İspanyol halkının çilesine merak salmasının başka sebepleri de vardı: Cumhuriyetçi doktor ve eylemci Juan Gonzalez Aguilar ve Guadalajara Savaşı kahramanı Albay Enrique Jurado, Alta Gracia'da sürgün hayatı yaşıyorlardı. Ailelerimiz çok yakınlaşmıştı.

Hangi evde otururbut oturalım, duvarlar ve yerler siyasi bildirilerle kaplıydı. Kırklı yıllarda, De Gaulle Komitesi adlı bir Arjantin-Fransız direniş organizasyonunun mensubu olan annem, salonun duvarına generalin bir portresini asmıştı. Daha sonra Perón karşıtı Monteagudo örgütüne dahil olarak gizli toplantılara katıldı ve sokaklarda General Juan Perón'a karşı, "Yaşasın özgürlük, Perón istifa," sloganları attı. Bir gün polis onu kolundan tutarak sakinleştirmeye çalışınca, "Bırakın beni, gestapolar!" diye bağırmıştı. 1954'te, Dien Bien Phu'da-

ki Fransız yenilgisini çılgınca kutlamıştı. Buenos Aires'teki evimizde bir parti vermişti. Salonun ortasında, *Paris Match* dergisinin Fransa'nın aldığı yaradan bahseden bir sayısı duruyordu. Kontrast çarpıcıydı.

Alta Gracia yılları, annemle babamın ilişkilerinin bozulmaya başlamış olmasına rağmen güzel yıllardı. Bir aşk-nefret ilişkileri vardı. Evliliklerinin ilk yılları annemin kendini çok kaptırmış olduğunu tahmin ediyorum. Babam gibi bir hayalperestle evlenip tüm tuhaflıklarını kaldırmak için bayağı bir âşık olmak lazımdı! Fakat haylazlıklarından yavaş yavaş sıkıldı. Babam da gittikçe içine kapanıyordu. Nevrasteni hastası olduğunu iddia ediyordu. Alta Gracia tam bir taşra kentiydi. Hiçbir şey olmaması yetmiyormuş gibi, üstüne bir de ciddi hastaların mabediydi. Onun gibi bir gece kuşu Porteño[1] için bu dinginlik işkenceydi. Vaktinin çoğunu yerel küçük burjuvazinin toplanma yeri olan Sierras Otel'de geçiriyordu. Otelin hepimizin yüzmeye gittiği harika bir havuzu vardı. Ernesto yüzmeye başlamıştı ve annemle dayım gibi çok başarılıydı. Kelebek şampiyonu Carlos Espejo Pérez onu çok sevmişti ve ona bedava dersler veriyordu. Yıllar sonra, Küba savaşı esnasında Ernesto'nun yüzücülük meziyetleri Sierra Maestra nehirlerini aşarken çok faydalı olacaktı.

Eşek şakası yapmak ve kavga etmeye gelince, Ernesto ve Roberto harika bir ikili oluveriyorlar. Kısa pantalonlu bir grup "adalet dağıtıcı"nın başındalar. Annem ve babam, faaliyetlerinin her zaman münasip çizgide olmadığından şüphelenseler de müdahale etmeme anlayışlarından ödün vermeyerek onları rahat bırakıyorlar. Kaldı ki, abilerim gerçek anlamda ayıplanacak şeyler de yapmıyorlar. Hatta Alta Gracia'nın tarihine geçen şerefli bir zaferleri bile var. Bölgede faaliyet gösteren elektrik firması (İsviçreli firma Erliska'nın bir şubesi) fiyatları rezil bir şekilde aniden yükseltmişti. Córboba eyaleti sakinlerinin bu keyfî uygulamalara katlanma alış-

1. Buenos Aires sakinlerine verilen bir ad.

kanlığı yoktu. Fakat tüm protestolara rağmen fiyatlar bir gıdım düşmedi. Abilerim bir çözüm buldu. Belediye yönetmeliğinde, sokak lambalarının patlayan ampullerinin elektrik firması tarafından aynı gün değiştirilmesine hükmeden bir ibare buldular. Belediye aynı zamanda her yanmayan ampul için on dolarlık bir ceza öngörüyordu. Ernesto, Roberto ve çeteleri tüm ampulleri kırmaya girişti. Belediye başkanı verilen hasarın müsebbiplerine göz yumunca, şirket fiyatları gözden geçirmek zorunda kaldı. Ernesto bundan bir ders çıkarmıştı: Eylem, bazen haksızlığa karşı tek çaredir.

Hem annem hem babam, Ernesto'nun hastalığına karşı seferber oluyorlar. Başucunda nöbet tutuyor, kitap okuyor, ödevlerine yardım ediyorlar. Babam ona saatler süren satranç dersleri veriyor. Ernesto ona üstün gelmekte gecikmiyor. Kısa zamanda olağanüstü bir oyuncuya dönüşüyor. Alta Gracia'nın iklimi sayesinde astım nöbetleri azalıyor ve yumuşuyor. Annem ve babam ona spor yaptırarak normal bir hayat sürmesi için ısrarcı oluyorlar. Böylece kendini golf ve rugby'ye veriyor. Bir şeyi yarım bırakmak elinden gelmiyor. Sahada o kadar yırtıcı ki, arkadaşları ona "Furibundo-Serna"nın[1] kısaltması olan "Fuser" lakabını takıyorlar (o dönemde fazla burjuva kaçtığını düşündüğü öntakıyı atarak Guevara-Serna ismini kullanıyor). En iyi oyuncu olmasa da, top hep onda. Diğer takma adı "Chancho", yani domuz, yassı burnu ve maçlardan sonra nadiren duşa girdiği için yakıştırılıyor. Dansa bile –ritim duygusundan yoksun kötü bir dansçı olsa da– üstünü değiştirmeden gidiyor. Dünya Ernesto'yu kusursuz yeşil üniforması, geniş kemeri ve beresiyle hatırlıyor. Giyim tarzı bir sembole dönüşmüştü. Aile içinde bu durum bizi hep güldürmüştür. Ernesto moda konusunda olabilecek en özensiz, en asi tipti! Hep yarısı pantolonundan çıkan eskimiş naylon bir gömlek ve bitpazarından alınmış tuhaf ayakkabılar giyerdi. Öyle bir mizah duygusu vardı ki,

1. Ateşli.

kendi gömleğiyle dalga geçerdi. Haftada bir değiştirdiği için ona "haftalık" ismini vermişti. En sonunda bir duş alacak olduğunda, onu bile gömleğini çıkarmadan yaptığı olurdu! Böylece onu da temizlenmiş sayardı. Şakayı, hoşuna giden Chancho ismini benimseyerek daha da ileri götürmüştü. O kadar ki, *Tackle* isimli rugby dergisine yazılar yazmaya başladığında "Chancho" diye imza atıyordu. Babam bu duruma gücenmiş ve sinirlenmişti. Oğlunun kendi kendini küçük düşürmesinden hoşlanmıyor ve alınıyordu. Ernesto ise, her zamanki nüktedanlığıyla, Chang Cho diye imza atarak işin içinden çıkmıştı.

Dış görünüşünü umursamıyor ve çekiciliğinin de farkında değilmiş gibi davranıyordu. Halbuki ergenliğinden beri kızlar etrafında pervane oluyor, muhtemelen albenisinden ve karakterinden etkileniyorlardı. Anlamlı ve ışıltılı bakışlarının, dağınık siyah saçlarının ve ince tebessümünün onu son derece çekici kıldığı söyleniyordu. Ayrıca gözüpek, çevik, zeki ve kültürlüydü de. Arjantinlilerin dediği gibi, *todo el paquete*[1]! *Motosiklet Günlükleri* adlı eserin ortaya çıkmasını sağlayacak meşhur motosiklet gezisinde kendisine eşlik eden arkadaşı Alberto Granado (Alta Gracia'daki en iyi arkadaşlarından Tomas'ın abisi) bana yıllar sonra istisnasız tüm arkadaşlarının yakışıklı Ernesto'yla tanışmak için kendisine yalvardıklarını anlatmıştı.

Abim ilişkilerini diğer her şeyi olduğu gibi yoğun bir şekilde yaşıyordu. Bana sürekli Ernesto'nun ilişkileri sorulur, "Kadınlarla nasıldı?" Her zaman şöyle derim, "Birçok macerasını biliyorum. Şüpheniz olmasın, kadınları severdi." Bazılarını diğerlerinden daha sessizce sevmişti, o kadar. Bir gazeteciye, "Bir gün kadınları sevmemeye başlarsam erkek olmaktan çıkarım," diye itiraf etmişti... Tam bir centilmendi. Aleida March'a büyük bir nezaket ve sabırla yaklaşmıştı. Ona güzel şiirler yazıyor, emrivaki yapmamak için acele etmiyor, onu

1. Her şeyi yerli yerinde!

öpmeye çalışmak yerine araba kullanırken gömleğinin yakasını düzeltmesini veya kolu kırıkken saçını taramasını rica ediyordu. Genç devrimci kız ondan sekiz yaş küçüktü ve onu olgun bir erkek olarak görüyordu.

Otobiyografisinde Aleida, Ernesto'nun bakışlarının, özellikle de insanlara bakma şeklinin onu ânında cezbettiğini anlatıyor. Cazibeli, cesur, hem ince ruhlu hem de erkeksi bir adamdı. Ernesto, Aleida'ya Sierra Maestra Dağları'nda tutulmuştu. Öyle ki, ona 1965'te Kongo'dan yolladığı bir mektupta, "kusursuz devrimciyle 'diğer yanının' karşı karşıya geldiği bir iç çatışmanın içinde (birazcık) debelendiğini" itiraf etmişti. Ernesto'nun Aleida'ya verdiği ilk hediye Caron'un Fleur de Rocaille parfümüydü.

Aleida'dan evvel, gençliğinin büyük aşkı Maria del Carmen Ferreyra olmuştu. Bu genç, güzel kız ilk unutulmaz aşkını 1950'de Ernesto'yla yaşamıştı. Chichina –lakabı buydu– yüksek burjuvaziden geliyordu. Palacio Ferreyra adındaki bir şato ve La Malagueña adlı çiftliği arasında, bir eli yağda bir eli balda bir yaşam sürüyordu. Guevara de la Serna'lar parasız marjinaller olarak ün yapmışlardı, fakat ismimiz hâlâ yüksek sosyetenin kapılarını açmaya yetiyordu. Yüksek burjuvaziyle boy göstermeyi –babam hariç– pek matah ve ilginç bulmuyorduk ve bu özellikle Ernesto için geçerliydi. Kendine rağmen, daha o zamandan iğrendiği bir şeye, bir aile kızına, bir mirasyediye delice âşık olmuştu. Ferreyra'lar son derece muhafazakâr ve müreffeh toprak sahipleriydi.

Alta Gracia'nın proleter ve köylü çocuklarıyla içli dışlı olmamız, abimin haksızlığa karşı derin tahammülsüzlüğünü güçlendirmişti. Babam, büyük oğlunun daha çok küçük yaşta hiçbir adaletsizliğe dayanamadığından ve isyan ettiğinden bahsetmeyi alışkanlık haline getirmişti. Ona keyfî saydığı herhangi bir şeyi dayatmak imkânsızdı. Böyle durumlarda öfke nöbetlerine tutulur ve ancak pişmanlık ve özür beyanlarıyla sakinleşirdi. Görüşlerini, çürütülemez argümanlar öne sürerek ne pahasına olursa olsun savunurdu. Bir sınıfın diğe-

rini sömürdüğünü anlamış ve çok genç yaşta bu adaletsizliğe isyan etmeye başlamıştı.

Alta Gracia'da yokluk, daha varlıklı akrabalarımızda geçirdiğimiz yazlarıysa ölçülü bir bolluk içinde, iki farklı dünyada yaşıyorduk. Ernesto, yoksul ve varlıklı arkadaşlarının yaşam tarzları arasındaki farklara uyanıyordu. Bu eşitsizliğe bir anlam verebilmek için dört elle felsefeye sarılmıştı. Portela'da neredeyse fakirler ve berduşlardan başka kimseyle arkadaşlık etmiyordu. Sürünün dışına çıkıyor, farklı hareket ediyordu. İnsanları etkilemek veya kendini öne çıkarmak için değil, gerçekten özel, eşsiz olduğu için. Annem bu farklılığı teşvik ediyordu. Elinde derslerinde başarılı, neredeyse profesyonel seviyede satranç oynayabilen ve yaşı için şaşırtıcı politik ve felsefi teoriler geliştiren olağanüstü bir çocuk vardı. Öğrenme açlığını beslemeye özen gösteriyordu. Babamsa onu spora yönlendirerek hastalığına hükmetmeyi öğretiyordu. Ernesto muhteşem bir atlet olmuştu. Dayım Jorge'ye çılgın hava, deniz ve dağ maceralarında eşlik ediyordu. Aynı atılganlığa sahiplerdi. Hiçbir şey Jorge'yi, Ernesto'nun sistem karşıtı fikirleri ve gariban kıyafetleriyle büyük burjuvaların arasına girdiğini görmek ve tepkilerini izlemek kadar eğlendirmiyordu.

Gerçekten de, Fuser-Chancho, Ferreyra'ların evine o berduş haliyle girmişti. O dönem tıp okuyordu. Son derece zarif bir çift olan Chichina'nın anne ve babası, bu gözüpek gençle ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Müthiş zekâsı ve bilgisinden çok etkilenmişler, fakat özgüveni ve patavatsızlığından, berduşluğundan ve filozof ruhundan rahatsız olmuşlardı. Geliştirdiği fikirler onların gözünde saçmalıktı. Hâlâ genç olduğunu ve yaşlandıkça değişeceğini düşünüyorlardı. Ernesto ise, bir avluyla çevrili, uçsuz bucaksız salonlarında şaşırtıcı bir özgüvenle vaazlar verip duruyordu. Bu isyankâr oğlanın, bu asi hippinin bir gün kızları için uygun bir kısmet olması mümkün müydü?

Ernesto, Chichina'ya iki kez evlenme teklifi etmiş ve güzel kız tarafından reddedilmişti. Kendime sık sık onun efsanevi bir kahramana dönüşmesiyle Chichina'nın bu kara-

rından pişmanlık duyup duymadığını sormuşumdur. Siyaseten, hiç sanmıyorum, çünkü onun fikirlerine hiç katılmıyordu ve bir devrimcinin karısı olmayı hiç istemezdi. Gazeteciler onu hiç rahat bırakmadı.

Eşsiz Bir Karakter

Ernesto'nun gölgesinde büyüdüm. Bundan hiç kaçamadım. 1956'ya kadar, yalnızca Juan Martin Guevara veya bana taktığı lakaplar "El Tin", "Patatin" ya da "Tudito" idim. 1957'den itibaren, Fidel Castro'nun yoldaşı, korkusuz savaşçı, devrimci Ernesto Guevara'nın kardeşi oldum. Daha sonra da bir efsanenin. Bununla yaşamayı öğrendim. Her zaman kolay olmadı. Yokluğu beni üzmüş, ölümü beni yıkmıştı. Hep, "Ne yapalım, onun da kardeşlerinin olması gerekiyordu," derim. Kendimi kamuya mal olmuş, neredeyse gerçekdışı olan o ikondan kopardım. Bunu yapmak zorundaydım. Buenos Aires'te, portresi her yerde duvarları ve kaldırımları süslüyor. O bir dürüstlük timsaliyken, kokuşmuş politikacılar onu kendilerine mal ettiler. Ernesto, bedeli ne olursa olsun gerçeğin fanatiğiydi. Abartıdan nefret ederdi.

Ben Córdoba'da, Chile Sokak'ta doğduğumda, Ernesto on beş yaşındaydı. O zaman bile yerinde durmuyordu. Geziyor, gidiyor, dönüyor, tekrar yola koyuluyor, hayatını yaşıyordu. Yanımdayken, bana oğluymuşum gibi davranırdı. O günleri hatırlayanlar bana bayıldığını, benimle ilgilendiğini, gezmeye götürdüğünü, kollarına aldığını, sevdiğini anlatıyorlar. Babam Ernesto'nun ailesine, evine çok düşkün olduğunu, gerekse dişiyle ve tırnağıyla savunacağını ve bana karşı bir zaafı olduğunu söylerdi. Bana bütün yolculuklarından mektuplar yollardı. Kuşkusuz, hatırlayamadığım şeyler. Şefkatinin bo-

yutlarını fotoğraflarla veya mektupları tekrar okuyarak anladım: En zor koşullarda, doğrudan bana yazamıyorsa bile, benim haberlerimi soruyordu. Olup bitenleri kavrayacak ve konuşacak yaşa eriştiğimden beri, onu örnek alıyordum. Gözüpek, çılgın, haylaz, komik ve maceracıydı. Aynı zamanda fedakâr ve son derece vefalıydı. Onu, yer yer yansıtıldığı gibi acı ve çileyle özdeşleştiremiyorum. Fotoğraflarına bakın! Hep gülüyor, durmadan şaka yapıyor. Kahkahası bulaşıcıydı. Öğle yemeklerini sık sık beraber yerdik. Diğerleri nerede olurdu bilmiyorum, herkes kendi işine dalardı. Yemeğe döneceğini bilir ve onu beklerdim. Geçici olacağını bildiğim için, yanımda olduğu zamanlardan mümkün olduğunca istifade etmek ister, o anların tadını çıkarırdım. Ernesto tam bir göçebeye dönüşmüş olsa da bize, özellikle de anneme, hep çok bağlı kalmıştı. Belki klişe olacak ama evde bir ışık gibi parlardı, tam da bu etkiyi yaratırdı. Başka nasıl tanımlarım, bilemiyorum.

Bana komik hikâyeler anlatırdı. Yeri geldiğinde son derece ciddi olabilen, fakat istediğinde de her türlü şaklabanlığı yapabilen bir dalgacıydı. Benden sık sık mate'sini hazırlamamı isterdi. En sevdiği içeceğin hazırlanışıyla ilgili son derece titizdi. Ona faydam dokunabildiğinden memnun, keyifle suyu kaynatırdım. Sohbete dalmışken su soğumuşsa, beni tekrar ısıtmam için mutfağa yollamaya kalkardı. Reddederdim. O zaman beni döver gibi yapardı. Yumruklaşır gibi yapar, şakalaşmamızı sarılarak bitirirdik.

Olağanüstü bir abiydi, hatta bir abiden de fazlasıydı, sadık bir dosttu. Halbuki, hepimizle ilişkisi inişli çıkışlıydı. Otoriter ya da baskıcı değildi ama koruyucuydu. Onun için bilgi ve eğitim vazgeçilmezdi. Tıpkı annem ve babam gibi, bana hiçbir şey dayatmaya kalkışmazdı. Beni ikna etmek için etkisini kullanmayı tercih ederdi. "Bence şunu veya bunu yapsan daha iyi olur," demesi yetiyordu. Onunla dışarı çıkmak eğlence ve özgürlük demekti. Beni sinemaya götürmesi bir bayramdı.

İlişkileri farklı olsa da, diğer kardeşlerine de aynı şekilde davranıyordu. Celia ve Ana Maria da ona bayılıyorlardı.

Kendi aralarında her zaman çok iyi geçinemiyorlardı –birbirlerinden nefret ettikleri bile olmuştu– ama Ernesto'yla herşey iyiydi. Celia hep zor –hatta imkânsız– biri olmuştu. Komik olabiliyordu, fakat genel olarak ağırbaşlıydı. Ernesto, Marx okumaya başlayınca Celia da onu taklit etti. Zevklerine güveniyor, yolunu takip ediyordu. Ernesto'nun ölümü onu yerle bir etti. Dinmek bilmeyen, dayanılmaz bir acı hissetti. Aramızda ölümünü kabullenmeye en uzun süre direnen o oldu. Roberto'nun Bolivya'dan dönüşünden sonra bile inanmayı reddetmişti. Tutarsızlıklara, şüphelere tutunuyordu. Quebrada del Yuro'ya hiç gitmedi, çünkü dayanamazdı. Bugün bile, Che'yle ilgili bir belgeseli güçlükle seyredebiliyor. Ernesto'nun cesedinin bir fotoğrafını gördüğünde yüzünü kapatıyor. Ondan hiçbir zaman uluorta bahsetmemeye karar verdi ve kararının arkasında durdu. Beni çok medyatik olmakla ve Ernesto'dan bahsetmekle suçluyor. Onun ailevi, mahrem ve kutsal bir alana ait olduğunu düşünüyor. Hayat onun için ya siyah ya da beyaz. Griler ona yabancı. Hâlâ bir abla gibi davranıp yetmiş iki yaşında olduğumu unutuyor! Ona bu kitaptan bahsedemedim.

Ergenlik yıllarına kadar, Roberto ve Ernesto çok yakınlardı. Aynı arkadaş grubuyla takılırlardı. Roberto, Ernesto kadar çılgın ve başıboş değildi. Daha oturaklı ve makuldü. Çalışkan bir öğrenciydi, avukat oldu, "iyi bir aile kızı" Matilde Lezica'yla evlenip beş çocuk yaparak San Isidro'ya yerleşti, sonra boşanıp tekrar evlenerek iki çocuk daha yaptı. Her şeyi kurallara göre yapıyordu. Fakat kavgacıydı da. Masanın altından sana tekme atıp, seni ona vurmakla suçlayan cinstendi. Ernesto'yla ortak yanı, sarsılmaz iradesiydi. Bazı arkadaşlarla mahallede yapılacak bir maratona katıldığını hatırlıyorum. Yarış güzergâhı evin önünden de geçiyordu. Birkaç kilometrenin sonunda diğerleri bizim evin önünde yarıştan vazgeçtiler. Yarışı bitirmek umurlarında değildi, ciddiye almıyorlardı. Fakat Roberto öyle değildi! O devam etti. Gerçek bir Guevara olarak, teslim olma fikrine tahammülü yoktu. Maratonu bitirdiğinde tamamen bitap düşmüştü. Du-

rumu o kadar içler acısıydı ki onu eve taşımaları gerekti. Günlerce kendine gelemedi.

Üç oğlunun içinde, babamın beklentilerini en çok karşılayan Roberto olmuştu. Fakat Ernesto'nun karanlık gölgesi onun üzerine de çökmüştü. Her şeyiyle öne çıkıyor, yokluğuyla kendini özlettiriyor, ailevi, yerel, milli ve uluslararası sahnede ün salıyordu. Ernesto her alanda kazanan oluyordu. Roberto için kolay olmasa da, hiç kıskançlık ya da çekememezlik yapmamıştı. Siyaset özel olarak ilgisini çekmiyordu. Fakat şartlar onu siyasete sürükledi: önce Ernesto'nun ölümü, sonra da askerî dikta döneminde benim tutukluluğum. Aktivizmi yıllar içinde katılaştı. O kadar ki, kendini 1981'de –tıpkı 1956'da Ernesto'ya olduğu gibi– Meksika'daki Le Partida de las Trabajadares (PRT-Devrimci İşçi Partisi) nezdindeki faaliyetleri nedeniyle kodeste buldu. Bu parti daha önce benim de altı yılıma mal olmuştu. Tutuklandığı sırada Arjantin'i kana bulayan korkunç baskılardan kaçmak için sürgünde yaşıyordu. Siyasi faaliyetlerini uzaktan sürdürüyordu. Unutmayalım ki 1957'den 1983'e kadar, Che'nin akrabası olmak ciddi bir tehlike oluşturuyordu.

Celia daima siyasi mücadelenin içinde olmuşsa da, askerî dikta sırasında tüm riskleri görmezden gelerek siyasi arenaya balıklama dalmıştı. Evlenip, birkaç yıl sonra boşanmış ve hiç çocuğu olmamıştı. 24 Mart 1976 Darbesi'nden önce, 1974'te başlayan siyasi karışıklık yılları sırasında, Roberto ve Celia hayatlarını tehlikeye atma pahasına benim hakkımı savunmaya çalıştılar, fakat bu bir işe yaramadı. Diktatörlüğün tetikçileri, "huzur bozucuları" nerede olurlarsa olsunlar izlerini sürüp yok etmekten geri durmuyorlardı.

Ana Maria, içimizde en silik olandı. Bir PRT militanı olan ve benzer şekilde hüküm giyen profesör Fernando "Petit" Chaves'le evliliğinden sonra şehir dışına çıkmış, önce Tucumán'a, sonra da Jujuy'a yerleşmişti. Tıpkı Celia gibi inatçıydı. Aynı zamanda kararlıydı da, hamilelikleri boyunca eğitimine devam etti. Beş kez anne olmasının onu frenlemesi söz konusu bile olmamıştı.

Bazılarımız annemizle, bazılarımız babamızla daha iyi anlaşırdık. İki cephe vardı. Annemin tarafında, Ernesto ve ben. Babamın tarafında, Roberto ve Ana Maria. Celia duruma ve çatışmalara göre bocalardı. İki Ernesto sık sık tartışıyordu. Baba, oğulun siyasi fikirleri ve avareliğini eleştiriyor, oğul ise babanın sorumsuzluğu ve kararsızlığını. Örneğin, anneme 1952'de Bogota'dan yolladığı bir mektupta, Ernesto şöyle diyor: "*Viejo* canlansın ve Venezuela'ya gitsin; hayat orada daha pahalı ama maaşlar çok daha yüksek, onun gibi tutumlu (!) biri için harika... Babam tam bir entel salak." Abimin annemi mutsuz görmekten acı çektiğini tahmin ediyorum. Kocasının sadakatsizliği ve durumlarının istikrasızlığı onu en sonunda tüketmişti. Alta Gracia'da kararlaştırılan ayrılıkları Buenos Aires'te gerçekleşti. Fakat hiçbir ayrılık bundan daha gelgitli olamazdı.

On altı yaşındayken, Ernesto mühendislik eğitimi almak ve Chichina'ya yakın olmak için Córdoba Üniversitesi'ne yazıldı. Arkadaşları Carlos "Calico" Ferrer ve Tómas ve Albert "Mial" Granado kardeşlerle görüşmeye devam ediyordu. Geçimini sağlamak için, belediyenin karayolları şirketinde, Dirección Provincial de Vialidad'da çalışıyordu. Aynı dönemde annem ve babam aileyi tekrar Buenos Aires'e taşıma kararı almışlardı. Önce babaanneme, sonra da annemin ailesine açtığı davanın sonucunda eline geçen küçük meblağ ile 2180 numara Aráoz'da, Palermo Mahallesi Mansilla Sokak'ta aldığımız metruk bir eve taşındık. Bugün Palermo popüler bir bohem burjuva mahallesi. O dönemde, bizim sokağın köşesi bir sınır işlevi görüyordu. Mansilla ve Santa Fe sokakları arasından medeniyete giriliyordu. Diğer taraf belalı mahallelere, bitpazarlarına, pamuk fabrikalarına ve serserilere çıkıyordu.

Evimiz, dört küçük odalı, geniş bir teraslı, iki büyük balkonlu, iki katlı, güzel fakat bakımsız eski bir kâgir yapıydı. Zemin katında bir garaj vardı ama arabamız yoktu. Birinci kata, karanlık ve bazı basamakları sökülmüş bir merdiven yoluyla ulaşıyorduk. İlk zamanlarda, anahtarın nerede olduğu bilinmediğinden giriş kapısı hiç kilitli olmazdı. Anahtar

sonunda bulundu ve tekrar kaybedildi. Fakat bu tür pratik detayların bizim için hiçbir önemi yoktu. Kapıyı açmak için kaç defa saçaklara tutunarak binanın cephesine tırmanmak zorunda kaldım! Yoldan geçenler ve komşular beni ağızları açık izlerlerdi. Bu durum annem ve babamı hiç rahatsız etmezdi. O günlerde, sayelerinde hiçbir şeyden utanmadığımı fark ettim!

Evin içi, kargaşa ve yıkımı çağrıştıran bir karamboldü. Boyalar silinmişti, çatı akıyordu ve parkenin bazı tahtaları eksikti. Kimse bir şey tamir etmiyordu. Birkaç gün sonra, banyonun camı patladı, böylece hem soğuk suda yıkanmak zorunda kalıyor hem de kışın odada esen buz gibi rüzgâra maruz kalıyorduk. Duş almak işkenceye dönüşmüştü. Bir akşam, buzdolabının kolu bir misafirin elinde kaldı ve hiçbir zaman değiştirilmedi. Sonuç: Buzdolabını açanları elektrik çarpıyordu. Bu dert, kısa zamanda şakaya dönüştü. Gelen misafirleri mutfağa dolaptan bir şey almaya yolluyorduk. Bağırışlarını duyuyor ve eğleniyorduk. Çok az mobilyamız vardı ve olanlar da perişandı. Yemek masasının bacakları eğriydi ve masa destekle ayakta duruyordu. Duvara dayalı olan bankta oturup sırtımızı duvara verebilmek için sık sık birbirimizle didişirdik.

Fakat her şeye rağmen, daima olduğu gibi geniş ve iddialı bir kütüphanemiz vardı. Arkadaşlarımız ondan beslenirlerdi. Kitaplarımızın gözlerini açıp ailelerinin muhafazakâr görüşlerini sorgulamaya davet ettiklerini söylerlerdi. Annem pedagogdu, onlara kitaplar önerir, siyaset, edebiyat, tarih, felsefe, din üzerine konuşur ve dolayısıyla evini düzenli olarak işgal eden gençlik tarafından çok takdir edilirdi. O kadar çok git gel olurdu ki, bazen kimin evde olduğunu bile bilmezdi. "Aráoz" halkın eviydi. Yemek yapmasa da, annem bir salata yapıp mangala bir biftek atmak için daima hazırdı. Paramız başka bir şeye yetmediğinden, sık sık yumurta ve pilav da yerdik. Arkadaşlarımız, ailemizin eşsiz olduğunu tekrarlamayı severdi. Öyleydi de!

Babamın tam olarak nerede yaşadığını bilmezdik. Şehir merkezinde, 2014 Paraguay Sokak'ta bir stüdyo satın almıştı ve tüm arkadaşlarımıza rahatça gelip çalışabilmeleri için

anahtarlarını vermişti. Bazen bizde kalırdı. Öğle uykusu için yemek odasına veya bizim odamızda üzerinden düşüp durduğu ranzanın üstteki yatağına uzandığı da olurdu. Genelde etrafta olmazdı, fakat olduğunda da kendime ne işe yaradığını sorardım.

Annem ve babam çok kavga ederdi. Bu durumlarda, kaçmak en iyisiydi. Onları beraber görmek, ayrı ayrı görmekten çok daha endişe vericiydi. Babam tam bir oyunbozandı. Bir gün Portela'nın bahçesinde satranç oynarlarken annem onu dövme noktasına kadar gelmişti. Babam kaybetmeye tahammül edemiyordu ve şah mat ufukta görünmüştü. Keyifsizliği oflamalar ve kaş çatmalarla kendini açığa vuruyordu. Bir anda, birdenbire masadan kalkarak tahtanın üzerindeki tüm taşları dağıttı. Annem çılgına döndü. Babam gücendi: "Nasıl bilerek yaptığımı düşünebilirsin?" dedi. Kazanmak için hile yapmaktan hiç geri durmazdı.

Babaannem Lynch beyin kanaması geçirdi. Ernesto, haberi alır almaz her şeyi bırakıp Córdoba'dan Buenos Aires'e döndü. Başucundan ayrılmadı. Ona yemek yedirip içirmeye çalıştı, tarifsiz bir sabırla alnını sildi. Fakat yapacak hiçbir şey yoktu. On yedi gün sonra öldü.

Ernesto bizim odamıza yerleşti. Oda küçücüktü ama geniş bir balkona açılıyordu. İçinde bir ranza, bir gardırop, bir komodin, iki raf ve üzerine kitapların yığıldığı bir masa vardı. En küçük olduğum için yemek odasındaki eskimiş kanepeye sepetlenmiştim ama umurumda değildi: Ernesto bu kez kalmak için gelmişti! Sevinçten uçuyordum. Tıp fakültesine yazıldı ve en iyi arkadaşı olacak Berta Gila "Tita" Infante'yle tanıştı. Ayrılmaz bir ikili oldular ve birbirleriyle yaptıkları edebî, felsefi, politik ve tıbbi keşifleri paylaşmaya başladılar. Hayat onları ayırdığında, ilişkilerini sıkı, özel ve göz kamaştırıcı bir yazışmayla en sonuna dek sürdürdüler. Tita, Che'yle ilgili yazılmış en güzel metnin yazarıdır.[1]

1. Kitabın son bölümünde bu metinden bazı alıntılar yaptık.

Üniversitede üstün bir başarı göstermese de, Ernesto'nun notları iyiydi. Çok sayıda dersi birden takip edebiliyordu. Aldığı eğitime tutkuyla bağlı mıydı? Muhtemelen hayır. Bir gün Ana Maria ve arkadaşı Olga egzama nöbetine benzeyen bir kriz geçirdiler. Bacaklarından aniden kızarıklıklar oluşmuştu. Endişelenip Ernesto'nun fikrini sormuşlardı. Ernesto gülerek, "Ben ne bileyim? Doktora gidin!" demişti. Olga ondan korkar, daha doğrusu çekinirdi. Ernesto onunla sürekli kafa bulur, o da neye nasıl karşılık vereceğini bilemezdi. Hazırcevaplıkta Ernesto'nun üstüne yoktu ve bazen yaralayıcı da olabiliyordu. Son derece kıvrak zekâlıydı ve özellikle kızlara oyunlar yapmaktan keyif alıyordu. Onun yanındayken, kadınların elleri ayaklarına dolanıyordu.

Meşhur bir alerji uzmanı olan Profesör Pisani'nin rehberliğinde alerjiler üzerine uzmanlaşmaya başlayınca, bizi kobay olarak kullanmak istedi. Hepimiz reddettik. Sağı solu belli olmazdı! Gerçekten de, bir arkadaş sonunda deneylere katılmayı kabul ettiğinde Ernesto ona bazı enjeksiyonlar yaparak hasta etti. Çaylak doktorumuz sonunda çalışmalarına babamın itirazlarına rağmen terasa yerleştirdiği bir tavşan üzerinde devam etti. Ernesto babamı kaale almamıştı. O dönemde, babamın fikirleri kimsenin ilgisini çekmiyordu. Otoritesini kaybetmişti. Tavşansa terastan sokağa atlayarak kaçmayı başarmıştı. Mahalle kaynadı. Komşularımız Ernesto'nun tavşana bir virüs aşılayarak kendilerine bulaştıracağından emindiler.

Tıpkı babam gibi, Ernesto birçok ev arasında bölünmüştü: annemin, babaannemin, Beatriz Halamın ve Paraguay sokaktaki stüdyonun arasında. Nerede olduğunu neredeyse hiç bir zaman bilmezdik, merak da etmezdik. Bir ortaya çıkıyor, bir kayboluyordu. Çalışmak için sükûnete ihtiyacı vardı, fakat evimiz sürekli devrim halindeydi. Bize geldiğinde bir kitapla balkona kurulmayı severdi. Tıp fakültesinde ve Tita Infante'yle Doğa Tarihi Müzesi'nde olmadığı zamanları kitap okuyarak, yazarak, satranç oynayarak ve üç kuruş kazanmaya çalışarak geçiriyordu. Hep acelesi vardı, yirmi dört saat ona

yetmiyordu. Para kazanmak için tuhaf işlere atıldı. İlki, önce Vendeval daha sonra da Breveta adını verdiği, talk pudrası ve lindan karışımı bir maddeyi parçalayarak garajda ürettiği bir böcek ilacıydı. Pudrayı, küçük yeşil kutulara koyuyor ve mahallede satıyordu. Babam onu hemen bir takım yatırımcılarla tanıştırarak yardım etmek istedi. Ernesto'nun cevabı: "Sence bende kendimi senin arkadaşlarına yedirecek göz var mı?" olmuştu. Babamın tüm bağlantıları Ernesto'nun daha o zamandan güvenmediği, yüksek mevkilerde bulunan politikacılar, sanayiciler ve toprak sahipleriydi. Vendeval'in üretimi birkaç ayın sonunda durmak zorunda kaldı, ürün beklenen ilgiyi görmemişti ve pudra her yere yayılarak dayanılmaz bir koku çıkarıyordu.

Ernesto'nun fikirleri hep uçuktu. Bu açıdan, babama benziyordu. Vendeval fiyaskosundan sonra, bir fabrika satış mağazasından bir yığın ayakkabı alıp onları satarak biraz para kazanmak istedi. Eve döndüğünde, satıcının ona çift vereceğine yüz kadar tek ayakkabı kakaladığını keşfetti! Bazılarını mecburen kullandığı bütün bu ayakkabılarla baş başa kaldı!

O dönem, kendisini en çok memnun eden gelişmelerden biri, askerlikten muaf tutulmayı başarmış olmaktı. "Bu boktan ciğerler sonunda bir işime yaradı!" demişti. Üniforma? Onun için bir şey ifade etmiyordu. Annem ve babamın gülerek daha ismini bile telaffuz edemediğini söyledikleri protokolden nefret ediyor, burjuvalarla kafa buluyor ve hâlâ giyim kuşamına dikkat etmiyordu.

Henüz bir çocuktum, ama abimin eşsiz bir karakter olduğunu biliyorum. Onu, babamla çok daha iyi anlaşan ve şerefli bir burjuva çocuğu gibi davranan Roberto'yla karşılaştırıyordum. Daha az arıza çıkarıyor, iyi aile çocuklarıyla görüşüyor ve San Isidro takımında rugby oynuyordu. O dönemde, rugby paralı gençlerin ayrıcalıklı sporuydu. Ernesto da, babamın tüm itirazlarına rağmen bu takımda oynamış ve daha sonra bırakmıştı. İleride ben de onun izinden gittim, o seçkinci atmosferden nefret ediyordum.

Her türlü insanla, serserilerle ve marjinallerle takılıyordum. Kendimi onlarla iyi hissediyordum. Sokağın bize sunduğu özgürlüğün sarhoşluğuyla futbol oynuyorduk. Yoldaşlığı, dilimi tutmayı ve susma kanununu öğreniyordum ki bunlar tutukluluğum sırasında işime yarayacaktı. En büyük düşmanlarımız polislerdi. Bir kez, adi suçtan karakola düştüm. Mahalle bir sürü uğursuzla doluydu. Faaliyetlerinden haberdardık ama kimsenin aklına onları ihbar etmek ya da lafını etmek gelmiyordu. Aralarında kabul görmeye devam etmek istiyorsam, yanlarındayken kelime dağarcığımı sınırlamak durumundaydım. Bir yetişkin gibi konuşmak, yaşım için fazla olgun olmak, kendimi çok iyi ifade etmekle suçlanıyordum ve kısa boyum tüm bunlarla çelişiyordu. Olgunluğumu Ernesto'ya borçluydum. Küçüklüğümden beri bana kitaplar öneriyor, olup biteni anlatıyor, yaşıtıymışım gibi siyasetten bahsediyordu. Engin bilgisinden ister istemez bir şeyler kaptım. Bana, heyecanla koşup ablalarımın arkadaşlarına okuduğum bir dolu açık saçık şiir öğretmişti. Şok geçiyorlardı. Ernesto'ya anlatıyordum, gülmekten ölüyordu. Derin bir özeleştiri yeteneği vardı. Kendisine hiç müsamaha göstermez, hiçbir şeyi bağışlamaz, kıyak geçmezdi. Katılığı ve dürüstlüğü, ileride ona başkalarından da aynı özellikleri talep etme hakkını verecekti. Fakat herkes onun düzenine uymak istemeyebiliyordu. Hem sağduyulu hem de kararlıydı. Bunun için, zamanını az keyif ve çok çalışma diye bölüyordu. Hiç durmuyor, hep bir sonraki adımı, gelecek projeleri düşünüyordu. Makine gibiydi! Küba'da sanayi bakanlığı yapıp on iki ila on dört saat çalışırken bir yandan da kendi kurduğu gönüllü çalışma programında şekerkamışı kesiyordu.

Ben lisedeyken, son derece belirleyici bir olay yaşandı. Başkaları o kadar önem vermemiş olabilirler fakat benim gibi çok politik bir ortamda büyümüş, ateist bir ailede yetişen biri için tam bir faciaydı. Laik ve bedava eğitim hakkı tanıyan 1420 Sayılı Kanun'un ilgasıyla din eğitiminin tekrar okullara sokulmasından bahsediyorum. Bir grup öğrenciyle değişikliğe karşı mücadele etmeye başladım. Bu, baskıyla ve

sağ ile ilk karşı karşıya gelişim olmuştu. Öğrenci Merkezi'nin kurucularından oldum. Militanlığım o dönemde başladı.

Annem beni destekliyordu. Beni ben yapan diğer kişi oydu. Sokakta bu kadar zaman geçirmemin sebebi bir kuş gibi özgür olmam ve onun çocuk büyütmekten sıkılmış olmasıydı. Vücudunda ikinci bir kanser çıkınca –ilki doğmadan hemen sonra çıkmıştı– her iki memesi de alınmıştı. Babam bu zorlu süreç boyunca genelde yoktu. Yeni bir metresi olduğundan şüpheleniyorduk. Onun aksine, Ernesto hep yanındaydı. Annem daima onun dayanağı olmuştu. Hastalığını çılgınca araştırdı, çünkü onu iyileştirmek, bir çare bulmak istiyordu.

Babamla ilişkisi son derece zorlaşmış, gerilmişti. Her fırsat bulduklarında hır çıkarıyorlardı. Babam, keskin fikirli oğlundan rahatsız olmaya başlıyordu. Üstelik de üzerinde hiçbir etkisi kalmamıştı. Ernesto kontrol edilemiyordu ve eğitimine bir ara verip geziye çıkmak istediğini söylüyordu. Maceralara atılmanın hayalini kuruyordu. Siyasi bilinci çok gelişmiş olsa da kuzenimiz Guillermo Moore de la Serna ona içinde bulunduğu Perón karşıtı harekete katılmasını önerdiğinde, "Yok yok, ilgimi çekmiyor," demişti. Milli petrol şirketi YPF'nin tankerlerinden birinde yaz boyunca sağlık görevlisi olarak iş bulunca yeni ufuklara duyduğu özlemi giderebileceğini düşündü. Düşünün, bir tanker! Bu fikir annem ve babamın hoşuna gitmedi, fakat felsefeleri gereğince müdahale etmediler. Birkaç yıl önce Córdoba'da, aşağı yukarı on dört ve on bir yaşlarındayken, Ernesto ve Roberto bir gün aniden bağbozumuna gitmeye karar vermişler. Fakat bağlar uzakmış. Otobüse binmişler ve sonra saatlerce yürümüşler. Bu fikir anne ve babamı çok endişelendirmiş, fakat müdahale etmemişler. Abilerim birkaç günün sonunda köpek gibi hasta olarak dönmüşler, çünkü çok fazla üzüm yemişlerdi. O devirde üzüm bir lükstü.

Petrol tankeri Ernesto için acı bir deneyim oldu. Yeni diyarlar göreceğine aylar boyunca bir geminin ambarını seyretmişti. Bu deniz seferi onu artık karayolunda sürtmeye ikna etmişti.

"Güney Amerika'nın En İyi Yemek Yenen Ülkesi"

Bana sıkça Ernesto gittiğinde neler hissettiğim soruldu. Fakat doğru soru daha ziyade döndüğünde nasıl hissettiğim olurdu, çünkü bir ayağı hep dışarıdaydı. Geri döndüğünde, ortalık şenlenirdi. "Oh, Ernesto döndü, Ernesto burda!" Telefonla diğerlerine haber verilirdi. Herkes onu görüp dinlemek isterdi, annem ve babam, abim ve ablalarım, dayılarım, teyzelerim, kuzenlerim.

Henüz çocuktum, fakat 1 Aralık 1950'deki gidişinin yarattığı kargaşayı hatırlıyorum. Bu yolculuk, onu her seferinde Arjantin'den biraz daha uzaklaştıracak seferlerin ilkiydi. Yirmi bir yaşındaydı, bir bisiklet ve ufak bir birikimle yola çıkıyordu. Anne ve babamın destek olma teklifini reddetti: Kendi başının çaresine bakacaktı.

Dayım Jorge de la Serna bisikletinin üzerine Micrón marka küçük bir motor yerleştirmişti. Pedala basmaya başlamadan önce, Ernesto evin önünde beresi, burnunun üstünde güneş gözlükleri, omzunda yedek lastik, portbagajda bohçası poz vermişti. Sokaktaydık ve ağaçlarla sıralı yolun sonunda gözden kayboluşunu izledik. Hedefi, tam bir amacı olmadan, gücünün yettiği kadar giderek Arjantin'in kuzeyini keşfetmekti. San Juan, San Luis, Mendoza, Salta, Jujuy ve Tucumán'ı keşfetmeyi umuyordu. Bu illerin bazıları az gelişmişti. Buenos Aires ne kadar sofistike bir şehirse, ülkenin kuzeyi de o kadar egzotikti ve muazzam derecede geri kalmıştı. Bu-

günlerde *El Norte*[1] çok moda. O zamansa bambaşka bir dünyaydı, unutulmuş ve hor görülmüştü. Başkentin sakinlerine Arjantin'in Avrupa'ya değil, Güney Amerika'ya ait olduğunu hatırlatıyordu.

Kuzey manzaraları son derece çarpıcı ve vahşiydi – hâlâ da öyleler. Tucumán, dağlık ve yeşil alanlarıyla Arjantin'in bahçesi olarak görülüyordu. Mendoza'nın engin bağlık vadileri, And Dağları ve karlı zirvelerinin gölgesi altında sonsuzluğa uzanıyordu. Salta, dev kaktüsleri, kızıl kayaları, dalgalar gibi kıvrılan tepeleri ve beyaz kolonyal şehirleriyle meşhurdu. Jujuy, And Dağları'nın özelliklerine sahipti ve yedi değişik renge bürünmüş görkemli Quebrada de Humahuaca sıradağlarının gölgesinde kurulmuş kerpiç evleriyle o güzel Bolivya köylerini andırıyordu.

Ernesto, ilk molasını Alta Gracia'da Tómas Granado'da vermişti. San Francisco del Chañar'da, biyokimyacı olan ve cüzam hastanesinde çalışan arkadaşı Alberto "Mial"i ziyaret etti. Burada, ilk defa gerçek sefaletle yüzleşti ve çok derinden etkilendi.

Birkaç ayda on iki ili gezmiş ve 4.500 kilometre yol yapmıştı. Unutulmaz maceralar yaşamıştı. Yol üstünde Aymara Kızılderililerini tanımış, evlerini ve fakir rızklarını paylaşmıştı. Yıldızların altında dondurucu geceler ve aç biilaç günler geçirmeyi öğrenmişti. Kendi başına astımını yenmeyi başarmış ve ondan şüphe edenlere –belki kendine de– bu çapta bir yolculuğu tamamlayabileceğini kanıtlamıştı.

Bu esnada, annem ve babam Buenos Aires'te endişe içindeydiler. Haberler nadiren geliyordu. Maceracı kişiliği ve astımı, Ernesto'yu tehlikeli durumların içinde hayal etmelerine neden oluyordu. Hiç bu kadar uzakta olmamıştı. Kimseyi tanımadığı yerlerde bir başına kalmıştı. Fakat, Tucumán'ın yerel gazetesi *El Tropico* onunla ilgili ilk haberi yapmıştı bile: "*Guevara, un joven raidista cumplirá una extensa gira*" (genç gezgin Guevara uzun bir yolculuk yapacak). Ha-

1. (İsp.) Kuzey. (Ç.N.)

ber bize ulaşmasa da, Ernesto o veya bu şekilde Tucumán'da kendini göstermeyi becermişti. O dönemde, yerel gazeteler yalnızca basıldıkları bölgelerde dağıtılıyordu.

Ernesto üç ayın sonunda sağ salim geri dönmüştü. Şenlik tekrar başladı. Anlatacak o kadar çok hikâyesi vardı ki! Değişmişti, sanki daha "karanlıktı". Bu ilk seferin yarattığı endişenin ailemizi bekleyen büyük korkuların yalnızca bir öncüsü olduğu aklımızın ucundan geçmiyordu. Ernesto gitmekten vazgeçmeyecekti. Yolculuk açlığını gidermek bir yana, bu sefer onu kanatlandırmıştı. Günlüğüne şöyle yazmıştı: "İçimdeki şehirlinin ruhunda gittikçe büyüyen bir şeyin olgunlaştığını fark ettim: Medeniyetten nefret; bu korkunç gürültünün ritminde, sürüklenen hastalıklı bir güruhun bayağılığın resmi var. Bana öyle geliyor ki, huzur her ne ise bu, onun tam zıttı."

Serüvenini pedal çevirerek bitirmişti, çünkü Micrón motoru daha fazla dayanamadı. Onu tamir ettirmek için Buenos Aires'teki perakendeciye götürdü. Kat edilen mesafeye hayret eden satıcı ona bir reklamda Micrón'un özelliklerini methederse yeni bir motor vermeyi teklif etti. Ernesto'nun fotoğrafı ikinci kez gazetelerdeydi.

Aile tekrar birleşmişti. Yani, neredeyse. Babam kafasına göre gidip geliyordu. Roberto hukuk fakültesinde eğitimini sürdürüyordu. Celia mimarlıktaydı. Ana Maria lisedeydi, bense ilkokulda. İyi bir öğrenci değildim. Okul, daha o zamandan bana göre değildi. Aykırıydım. Hayat okulunu ve futbol topunu tercih ediyordum. Ernesto, bu hevessizliğimden endişe duyuyordu. Beni sürekli azarlıyordu. "Çalışmak, okumak, öğrenmek gerekiyor," diye ısrar ediyordu.

Tıp fakültesindeki derslerine dönmüştü ve üzerine titreyen Beatriz Halamın evinde kalıyordu. Eve dönüşleri, genelde bir arkadaşıyla odaya kapanıp çalışmak için oluyordu. Annem, eve Sabina Portugal adında Bolivyalı bir yardımcı almıştı (telaffuz edilmesi çok zor olan gerçek ismini kullanmıyordu, o da birçok Altiplano'lu Kızılderili gibi kendine İspanyolca bir isim uydurmuştu). Sabina, Aymara kabilesindendi.

Tipik bir Altiplano kadınıydı, katı ve silikti, işini azimle fakat sükûnetle yapıyordu. İspanyolcası iyi değildi, anadili Keçuva'ydı. Fakat Ernesto onunla anlaşmakta hiç güçlük çekmiyordu. Hiçbir şeyi onunla uzun uzun oturmaya değişmiyordu. Hayatına, kökenine ve halkına merak duyuyordu. Ona bir yığın soru soruyor, o da iyi niyetle cevap veriyordu. Ernesto'nun geldiği çevreden bir Arjantinlinin onun durumunda birine bu kadar ilgi duyması çok nadir görülen bir şeydi. Başta biraz rahatsız olmuş, fakat Ernesto kısa zamanda kendini özgürce ifade edebildiği tek kişi olmuştu. Suç ortağı olmuşlardı. Eve kaçta dönerse dönsün ona en sevdiği yemekleri hazırlıyordu. Ernesto ne kibirli ne de kendini beğenmişti. Çok iyi eğitimli ve kültürlü olmasına rağmen, kâinatın esrarını basit bir temizlikçiden daha iyi anladığını iddia etmiyordu. Tersine, ondan çok şey öğrenebileceğini düşünüyordu. Gerçekten de Sabina ona birçok şey öğretiyordu. İçinde yeşeren devrimcinin düşüncelerini ne kadar çok etkilemiş olabileceğini ancak sonra anladım. Ernesto'da Bolivya'yı gezme isteğini o uyandırmıştı.

Sınavlarını geçmek için sıkı çalışsa da, Ernesto tek bir hedefe kitlenmişti: tüymek. Bir yıl içinde şaşırtıcı sayıda dersinden geçmişti. Bize ikinci bir yolculuğa çıkacağını ilan etti. Bu kez, arkadaşı Alberto Granado'yla sekiz aylığına gitmeyi planlıyordu. Babam, güzel Chichina'yı bu kadar uzun bir süre yalnız bırakacağına şaşırdığında şöyle demişti: "Beni seviyorsa bekleyecektir." Kaldı ki yolculuğun ilk ayağı Miramar'da, Ferreyra'ların bir yazlığının bulunduğu Atlantik kıyısında bir sahil beldesinde olacaktı. Onunla orada –geçici olarak– vedalaşmayı umuyordu.

Ernesto ve "Mial", Miramar'dan sonra ülkeyi doğudan batıya Patagonya'ya doğru kat edecekler, oradan And Dağları'nı aşarak Şili, Peru ve Ekvador'a gideceklerdi. Rota tam olarak belirlenmemişti. Her şey, ulaşım araçları olan 500 santimetreküp eski motorları Poderosa II'ye bağlıydı. Kendilerini Birleşik Devletler'e kadar götürmesini umuyorlardı. Dayım Jorge de la Serna motoru daha iyi çalıştırmak için

modifiye etmişti. Harika bir tamirciydi. Yolculuk için, kesenin ağzını açan eniştemiz Ernesto "El Pato" Moore'un maddi desteğini almıştı (annem ve babamın nikâhlarının evlerinde kıyıldığı teyzem Edelmira de la Serna'nın kocası ve kuzenimiz Guillermo'nun babası). Daha önce de belirttiğim gibi, Ernesto çok seviliyordu. Ailenin maceraperestleri –ki birkaç tane vardı– onda kendilerini görüyorlardı. Fakat tarih, onun hepsinden daha çılgın, daha gözüpek, daha kararlı ve daha idealist olduğunu gösterecekti.

Bir Ocak 1952 sabahı, Ernesto ve Alberto patlayan egzoz sesleri eşliğinde Córdoba'dan yola çıktılar. Gidişini birkaç gün önce kutlamıştık. Sekiz yaşımdaydım. Benim için, bu motosiklet yolculuğu masal gibiydi. Birleşik Devletler'e, babaannemin doğduğu o uzak ülkeye nasıl ulaşacaklarını düşünüyordum. Bu bana Ernesto'nun okumamı önerdiği, Aimé Tschiffely'nin Mancha ve Gato'nun maceralarını hatırlatıyordu. Kitap, sahipleri olan İsviçreli profesör Tschiffely'yle Buenos Aires'ten Washington'a giden iki atın hikâyesini anlatıyordu. Profesör, bu çılgın yolculuğa Arjantinli atların diğerlerinden daha dayanıklı olduğunu kanıtlamak için kalkışıyordu. Fakat kitapta o iki atının gölgesinde kalıyordu: Hikâye onların gözünden resmediliyordu. Gato yolda ölüyor, fakat Mancho hedefe ulaşıyordu. Ernesto da serüvenini Birleşik Devletler'e kadar götürmeye karar verirken bu atları düşünmüş olmalı.

Anne ve babam "Mial"e oğullarına göz kulak olması ve kendini tehlikeli durumlara sokmasını engellemesi için yalvarmışlardı. Bu yeni serüven hiç iyi bir şey vaat etmiyordu. Mial'in gerektiğinde onun çılgınlıklarını durdurabileceği fikrine tutunmuşlardı. Ernesto'dan altı yaş büyüktü. İşin komik tarafı, yolculuk ilerledikçe Ernesto şeyh, Mial mürit olmuştu. Ernesto sonunda yol gösterici olup çıkmıştı. Kafasına koyduğu bir şeyi yapmasını engellemek imkânsızdı. Amazon Nehri'ni yüzerek geçmeye karar verdiğinde Alberto onu durduramamış, "Tımarhaneliksin. Nehir pirana dolu! Seni çiğ çiğ yiyecekler!" diye uyarmıştı. Ernesto ise kulaklarını tı-

kayarak suya dalmış ve karşı kıyıya yüzmüştü. Daha sonra, afallamış Alberto'ya, "Bunu yapacağıma dair kendime söz vermiştim. Sözüme sadık kalmalıydım," demişti.

Annem üzgün, babam öfkeliydi. Ernesto'nun eğitimini yarıda bırakmasını, o dönüp bitireceğine söz vermiş olsa da, anlamıyordu. Babam, bu söze muhtemelen kendi hayatına bakarak itimat etmiyordu. Ayrıca, kendisi ne yapmıştı ki çocuklarından bağlılık bekliyordu? Tek yaptığı eve uğrayıp babalık taslamaktı. O ve annem kavga etmeye, ben de onları duymamak için sokağa kaçmaya devam ediyordum. Tartışmaları vahşiydi. Babam başka bir kadınla yaşıyor fakat bunu inkâr ediyordu. Annem ayrılık acısı çekiyordu. Roberto ve ablalarım da evi terk ettikleri zaman, acısı katlanacaktı. Her zamanki gibi, maddi olarak dibe vurmuştuk. Babamın o dönemki profesyonel faaliyetini iyi hatırlayamıyorum. Fakat para kazanmadığı ya da yeterince kazanmadığı ya da parasını başka yere harcadığı belliydi. Ne olursa olsun, annem çok zor bir dönem geçiriyordu. Bir süre sonra çalışmak zorunda kalacaktı. Önce Alvear'ın, Buenos Aires'in en güzel otellerinden birinin içinde bir kuyumcuda, daha sonra da çiçekçilik de yapan bir kitapçıda ufak tefek işler bulmuştu. Fransızca ve İngilizce çeviriler de yapıyordu. Hiç şikâyet etmiyor, her zamanki gibi olaylara olumlu tarafından bakmaya çalışıyordu. Fakat her şeye rağmen, karanlık bir depresyona doğru da yol alıyordu. Dillere destan canlılığı ve verdiği siyasi mücadele sönmüştü. Çökmüştü. Memelerinin alınması, kocasının sadakatsizliği ve biricik oğlunun yokluğu kaldırabileceğinden fazlaydı. Onu biraz olsun canlandıran tek şey, Ernesto'nun mektupları oluyordu. Ernesto, mektupların seyrek gelmesinden dolayı özür diliyordu, pul alacak parası yoktu. Bazen yiyecek yemeği dahi olmuyordu.

Ernesto'nun Granado'yla macerasını anlatmayacağım. Abim, *Motosiklet Günlükleri* adıyla yayımlanan ve başrollerinde Gael García Bernal ve –uzaktan bir akrabamız– Rodrigo de la Serna olan, sinemaya Walter Salles tarafından uyarlanan bir günlük tutmuştu. Buna mukabil, aylar içinde bize

yazdıklarında bir gelişme fark ettiğimizi söyleyebilirim. Serüveninde yol aldıkça bir değişim geçiriyordu. Üslubu daha netleşmiş, daha ciddi, yorumları daha az turistik ve yolunun üzerinde karşılaştığı gerçekler ve toplumsal sorunlara daha odaklıydı. Gittikçe daha fazla siyasetten bahsediyor, ekonomik analizler yapıyordu.

Yolculuğun sonunda, Venezuela'da kalıp bir cüzam hastanesinde çalışmaya karar veren Mial'den ayrıldı. Söz verdiği üzere, Arjantin'e eğitimini tamamlamak için döndü. Sözünün eriydi. Mial'e yakında döneceğini söyleyerek yola çıktı. Caracas'ta, amcam Marcelo Guevara'nın yarış atı taşımak için kiraladığı bir uçağa bindi. Uçak, Miami'de belirsiz bir süre için duracak, meteliksiz Ernesto da orada iki hafta mahsur kalacaktı. Florida'daki zorunlu istirahatine dair tüm detayları öğrenmedik, fakat ileride orada "hayatının en korkunç haftalarını" geçirdiğini söyleyecekti. Onu, ırk ayrımının şoke ettiğini tahmin etmiştik. Amerika'da sivil haklar hareketi yeni doğuyordu. Siyahların otobüslerde oturma hakları olmadığını ve başka birçok haksızlığa maruz kaldıklarını hatırlayalım. Bu Ernesto'yu derinden sarsmış olmalıydı.

Dönüşü, yeni bir kutlama yapmak için fırsat oldu. Annem gücünü ve neşesini geri kazanıyor gibiydi. Oğlunun varlığı mutluluğuna yetiyordu. Ernesto tıp fakültesi derslerine döndü. Tamamlaması gereken on beş ders kalmıştı. Bu, bir öğrenim yılı için çok fazlaydı ama o eğitim faslını kapamaya kararlıydı. Bu bize, özellikle sekiz aylık bir aranın ardından, imkânsız geliyordu. Fakat insanlar Ernesto'nun çok genç yaşta düzensiz bir şekilde çalışmayı öğrendiğini unutuyordu. Bir yöntem geliştirmişti. Baş döndürücü bir hızla okuyordu. Öğrendiğini derinleştirmeye uğraşmadan çalışıyordu. Özgürlüğünü satın alacak diplomayı istiyordu.

Bir gün Beatriz Hala'nın evinden aradı ve, "Bana doktor deyin," dedi. Girdiği akıl almaz iddiayı kazanmıştı. Babam gururdan bir hindi gibi kabarmıştı, herkese oğlunun tıp fakültesinin en iyi öğrencisi olmasa da diplomasını en kısa sürede alma rekorunu kırdığını anlatıyordu.

Profesör Pisani ona laboratuvarında bir iş teklif etse de Ernesto'nun, en azından o dönemde, doktorluk yapmaya hiç niyeti yoktu. Herhangi bir genç pratisyen doktor böyle bir göreve layık bulunmaktan onur duyardı. Fakat Ernesto'nun başka projeleri vardı, gitmek istiyordu.

7 Temmuz 1953 akşamı, ev misafir doluydu. Bir kez daha Ernesto'nun gidişini kutluyorduk. Fakat bu kez, dönme garantisi olmadan gidiyordu. Artık onu Buenos Aires'te tutan bir şey yoktu. Chichina onun ikinci evlenme teklifini reddetmiş ve ayrılmışlardı. Mial halen Venezuela'daydı. Ernesto gezine gezine onunla buluşmayı planlıyordu.

Arkadaşı Calica Ferrer ile gidiyordu. İlk aşama, Sabina Portugal'ın ona anlatıp durduğu Bolivya idi. Hedef ise, hayat ve çalışma koşullarının insanlık dışı olduğu söylenen Aymara halkı ve madencilerle haşır neşir olmak. Madenciler, Bolivya'da sendikalaşmış tek işçilerdi. Ernesto onların mücadelesini anlamak, daha doğrusu gözlemlemek istiyordu. Fakat 7 Temmuz akşamı bunları düşünmüyordu. Ailesiyle geçirdiği son saatlerin keyfini çıkarıyordu. Müzik sonuna kadar açıktı. Dans ediyorduk ve herkes gülüyordu: Ernesto müzikle uyumsuz ve hantal figürlerle debeleniyordu.

Annem ona takım elbise dikmişti. Artık resmen doktor olduğuna göre, iş görüşmelerine gittiğinde mutlaka takım elbiseye ihtiyaç duyacaktı. Ernesto'ya beslediği tüm sevgiyi katarak dikmişti. Vasat bir ev kadını olsa da dikiş dikmeyi biliyordu ve eseriyle özellikle gurur duyuyordu. Maalesef, birkaç ay sonra Ernesto ona Guayaquil'den (Ekvador) yazarak kötü bir haber vermişti: "Sana sanat eserinin, gözünün nurunun bir bitpazarında kahramanca öldüğünü bildirmekten üzüntü duyuyorum..." Takımı parasızlıktan ve yükünü hafifletmek için satmıştı.

Son ayrılık 8 Temmuz'da, Retiro General Belgrano Garı'nın bir platformunda gerçekleşti. Bu yeni kanatlanma, annemin yüreğini yakıyordu. Hiçbir zaman sınırı ve sorumluluk duygusu da olmadığına göre, bu hovarda ve isyankâr çocuk onun korumasından uzak ne yapacaktı? Acısını belli

etmiyordu çünkü çocuklarına duygu sömürüsü yapacak bir anne değildi. Tüm aile perondaydı. Tren yola çıkarken, Ernesto gülerek tüm anlamını gelecekte kazanacak şu kehanette bulundu: "*Aqui va un soldado de América*" (İşte bir Amerika veya Amerika kıtasının askeri yola çıkıyor). Annem ve babam filmlerdeki gibi peronda koşuyordu.

Ernesto, onu Bolivya, Peru, Ekvador, Kolombiya, Panama, Kosta Rika, Nikaragua, Honduras, El Salvador, Guatemala ve Meksika'dan geçerek Küba'da Sierra Maestra'ya kadar götürecek bu maceradan hiçbir zaman dönmedi. Bu yolculuğun daha fazla üzerinde durmayacağım. Öncelikle, orada olmadığım için. Bir de, o dönemin yazışmaları yayımlanmış olduğu için. Fakat Ernesto'nun yokluğunun yakınlarını nasıl etkilediğinden bahsedebilirim.

Ernesto bize, bazen tüm aileye bazen da bir kişiye mektuplar yollardı. Her şey yolda bulduğu küçük işlere ve pul alacak kadar parası olmasına bağlıydı.

Birimize şahsen yazsın ya da yazmasın, sonuç aynıydı. Her mektup, ailenin etrafında buluştuğu bir olaydı. Her birimizin yeteneklerine ihtiyaç duyuluyordu: Yazısı okunaksızdı ve deşifre etmesi saatler alabiliyordu. Aramızdan biri, genelde babam veya annem, mektubu yüksek sesle okuyor ve arada kelimelere takılarak anlamlarını tahmin etmeye çalışıyordu. Telefonla iletişim kurmak yüksek maliyetinden dolayı imkânsızdı. Ayrıca, uzak mesafe hatlarına ulaşmak herhangi bir Latin Amerika ülkesinde bir mucizeydi. Bu yüzden Ernesto'nun sesini uzun yıllar duyamadık.

Mektuplar, mizah, ironi, aileyle ilgili sorular ve ekonomik, tarihî, felsefi tahlillerin zarif bir karışımıydı. Yol boyunca karşılaştığı durumlar ve yoksullara olan yakınlığı siyasi bilincini ve haksızlığa karşı öfkesini pekiştiriyordu. Değişimini, hümanist kaygılarını seziyorduk. Yoksulların güçlüler tarafından sömürüldüğünü tespit etmişti: Komünist oluyordu.

Bolivya'da, madencilerin acı verici kaderini, gördükleri korkunç muameleyi ve isyan etmeleri halinde karşılaştıkları kanlı baskıyı keşfetti. Peru'da, yerli halkların en temel insan

haklarından yoksun hayatta kalma mücadelesini gördü, vesaire. Her ülke, Amerikan imparatorluğunun merhametsiz hâkimiyetinin bir örneğini sunuyordu. Bu bağlamda, Birleşik Devletler'e "Amerika" demeyi –ki ben de öyle yapıyorum– reddediyordu. Amerika, diyordu, tüm kıtadır. Kıtanın tüm halkları Amerikalıdır.

Birleşik Devletler'e olan nefreti ve isyanı gittikçe büyüyordu. Annesinin doğduğu toprakları sürekli savunan babasına çatıyordu. Ona, "yankee dostlarından" alıntılar yaptığı sert ve ciddi kartlar atıyordu. Annem ve Beatriz Halama daha yumuşak davranarak ironik bir ton kullanıyordu: Onları, kendi ellerinde olmasa da, baskıcı sınıfın mensupları olmakla suçluyordu. Fakat, *Bohemia* adlı bir Küba dergisinin yazıişleri müdürüne yolladığı Mayıs 1959 tarihli bir mektupta şöyle diyordu: "Artık komünist olduğum söylenemez."

Gidişinden birkaç ay sonra, Beatriz'e yazmıştı: "Berduşluğum, vurdumduymazlığım ve başka kusurlarıma rağmen derin ve keskin inançlarım var." Ciddi meselelerden bahsederken kattığı o alışıldık nüktedanlığıyla ekledi: "Bana para yollamayı bırak çünkü sana çok pahalıya mal oluyor, halbuki benim burada paraları toplamam için yalnızca yere eğilmem gerekiyor. O kadar ki, belim çıkacak. O yüzden artık yalnızca on kerede bir, o da kamusal hijyeni korumak için, eğiliyorum. Çünkü bu kadar uçan ve yerleri kaplayan kâğıt parçası herkes için bir tehlike oluşturuyor." Nisan 1954'te, anneme yazmıştı: "Amerika, maceralarımın merkezi olacak ve benim için hayatımda başta tahmin ettiğimden çok daha önemli bir yer edinecek. Sanırım onu artık anlıyorum ve kendimi Amerikan halkına mensup hissediyorum, dünyadaki herhangi bir başka halktan farklı özellikleri olan bir halk." Artık ciddiye alınmak istediği, siyasi duruşunun olgunlaştığı bizim için gittikçe daha açık bir hale geliyordu. Aynı zamanda kesin bir amacı olmadan ortalıkta dolanmaya devam ediyordu. Bir kurtuluş, kendini sonuna kadar adama güdüsünü ortaya çıkaracak, varlığını armağan edebileceği bir mücadele arıyordu. O sırada, bir karar verdi: gezintilerini bir on yıl kadar uzatmak. En bü-

yük hayallerinden biri Paris'i ziyaret etmekti, "Bu biyolojik bir gereksinim, Atlantik'i yüzerek geçmem gerekse bile vazgeçemeyeceğim bir hedef," diye yazmıştı 1955'te.

Ernesto'nun uzun yokluğuyla beraber, annemin depresyonu nüksetti. Çalışmayı bırakmıştı, günlerini sabahlıkla, sigara üzerine sigara yakıp kâğıt oynayarak geçiriyordu. Karanlık bir dönemdi. Abim ve ablalarım evden ayrılmışlardı. Artık onunla yalnız yaşıyordum. Sokakta gittikçe daha fazla zaman geçiriyordum. O devirde, mahallemiz merkezî olmasına rağmen kırsaldaymış gibiydi. Sütçü, ürünlerini bir atın çektiği arabadan satıyordu. Babam düzenli olarak uğramaya devam ediyordu. Ernesto anneme ondan daha çok mektup yolluyordu, o da onları okumaya geliyordu. Birçok hayat arasında mekik dokuyordum, kendimi pek çok parçaya bölünmüş gibi hissediyordum. Bir gün sokak çocuklarıyla, bir gün Arjantin'in devleriyle görüşüyordum. Babam, nüfuzlu arkadaşlarına yaptığı resmî ziyaretlerde ona eşlik etmemi istiyordu. Belki de bu şaşaalı dünyaya yaklaştıkça okuyup parlak bir kariyere sahip olmak isteyeceğimi umuyordu. Örneğin Jorge Videla'nın askerî diktatörlüğü sırasında ekonomi bakanlığı yapacak José Alfredo Martinez de Hoz'un ailesini sık sık ziyaret ediyorduk. Ernesto'nun, böyle bir çevresi olan babamla alay etmesi şaşırtıcı değil!

Arjantin'deki politik durum çalkantılıydı. Juan Perón bir dönem daha iktidardaydı. Son derece popüler olan eşi Evita 1952'de ölmüştü. Ülke derin bir bölünme içindeydi ve kanlı suikastlarla sarsılıyordu. Solcu Perón'culuk ve sağcı "ortodoks" Perõn'culuk arasındaki anlaşmazlık büyüyordu. 15 Nisan 1953'te, varlıklı genç öğrenci ve profesyonellerden oluşan Perón karşıtı bir grup terörist, Perón, Cumhurbaşkanlığı konutu Casa Rosada'nın balkonundan konuşma yaptığı sırada meşhur Mayıs Meydanı'na bir bomba koymuş, yedi kişiyi öldürmüş, on kadarını da yaralamışlardı. Perón taraftarları Sosyalist Parti, Radikal Parti ve de zarif Jokey Kulübü binasını ateşe vererek cevap vermişlerdi.

Kaos karşısında silahlı kuvvetler sabırsızlanıyordu. Perón

ayrıca din eğitimini kaldırarak ve boşanmayı yasallaştırarak Katolik kilisesine de sırtını dönmüştü.

Babam ateşli bir Perón karşıtıydı. O dönem on yaşımdaydım ve onun gerici ve halk düşmanı bakışıyla mahalleden arkadaşlarımın daha mütevazı ve işçi sınıfından ailelerinin görüşleri arasında sıkışıp kalmıştım. Çok zaman geçti ve değiştim. Bugün bildiklerimle, perspektifim de değişti. Perón'culuğun (Perón'un kişiliğinin ötesinde ve ondan bağımsız olarak) ülkemiz için son derece önemli, kapsayıcı ve karmaşık bir hareket olduğunu düşünüyorum.

Her ne olursa olsun, babam da herhangi bir Arjantinli gibi ülkemizin sözlü ve fiziksel siyasi şiddetini içselleştirmişti. Ülkenin darbeye sürüklendiğinden emin, evden silahlı çıkıyordu. Annem de aynı korkuyu taşıyordu. Keskin bir asker karşıtıydı ve ordunun her zaman muhafazakâr sağı desteklediğini söylerdi. Silahlı kuvvetlerin Amerika'daki rolü üzerine çok düşünmüştü: Savunma mı, taarruz mu? 16 Haziran 1955'te, bu soruya daha net olamayacak bir yanıt almıştık. Vatikan'ın kendisine karşı yaptığı bir açıklamayı aforoz olarak yorumlayan Perón, Mayıs Meydanı'nda bir destek toplantısı için çağrıda bulundu. Kalabalık toplanırken, Hava Kuvvetleri düşük irtifadan uçarak meydanı bombalayan birçok jet yollamıştı. Üç yüz elli kişi ölmüş, yüzlercesi de yaralanmıştı. Perón'un günleri sayılı gibi görünüyordu. Askerlerin sabrı taşmıştı. Perón 16 Eylül'de Paraguay üzerinden İspanya'ya sığındı.

Bu uğursuz gelişmeler yaşanırken, Ernesto Meksika'daydı. Meksika'ya Eylül 1954'te, kendisinden yedi yaş büyük olan ve bir yıl önce Guatemala'da tanıştığı bir Peruluyla gitmişti: Hilda Gadea için, "En hafif tabirle platinden kalbi olan bir kadın," diye yazmıştı. Siyasi bir mülteciydi ve sıra dışı bir kişilikti. Alianza Popular Revolucionaria Americana'nın[1] yönetim kurulunun hesap kitap işlerinden sorumlu ilk kadındı.

1. Amerikan Halkçı Devrimci İttifak. (Ç.N.)

Meksika o dönem ülkelerinden baskıyla uzaklaştırılan sürgünlerin vatanı olmuştu.

Ernesto, Hilda'yla küçük bir daireye yerleşmişti. İlk başta hayatını bir haber ajansı için fotoğrafçılık yaparak kazanmıştı. Şimdi devlet hastanesinde alerji uzmanı idi. Guatemala'da geçirdiği sekiz ayın sonunda inançları daha da pekişmişti. Mektupları eskisine göre daha agresif, daha öfkeliydi. Kosta Rika'da United Fruit, yani yankee emperyalizminin cisimleşmiş hali olan muz şirketinin hâkimiyetindeki toprakları kat etmişti. Bize, "ülkelerin gerçek milletler değil özel çiftlikler – ya da tarım işletmeleri olduğu bölgelerden geçtiğini" anlatmıştı. Çokuluslu şirketlerin Orta Amerika'daki hâkimiyetini sürdürmek için uyguladığı barbarca yöntemler onu kapitalizmden iğrendirme noktasına getirmişti. 10 Aralık 1953'te, Beatriz Hala'ya şöyle yazmıştı: "United Fruit'in topraklarından geçme fırsatı buldum ve bu kapitalist ahtapotların alçaklığına bir kez daha şahit oldum. Yoldaş Stalin'in yaşlı ve mahzun bakışlı bir portresi önünde bu açgözlü kapitalistler yok edilene kadar durmayacağıma yemin ettim. Guatemala'da gerçek bir devrimci olmak için kendimi geliştireceğim."

United Fruit Company, o devirde CIA'in de yardımıyla çalışanlarını kölelik, hükümetleri de egemenliği altında tutan, vahşi bir baskı makinesiydi. Kosta Rika yolculuğu Ernesto'nun hayatında ve dolayısıyla bizim hayatımızda bir dönüm noktası olmuştu. O andan itibaren, her bir Guevara'nın hayatı Ernesto'nun politik faaliyetlerinden etkilenecekti.

Ocak 1954'te Guatemala'ya vardığında, bu küçük Orta Amerika ülkesi İsviçreli bir eczacının oğlu olan Jacobo Arbenz Guzmán tarafından yönetilen genç bir demokrasiydi. Arbenz aslen asker olsa da sosyalistti. Diktatör Jorge Ubico'nun devrilmesinde rol oynamış, önce savunma bakanı olmuş, 1951'de de cumhurbaşkanlığına seçilmişti. Bu, Guatemala tarihinin herkesin oy kullanabildiği ilk genel seçimiydi.

Arbenz hükümeti bir dizi ilerici reformla kısa zamanda kendini göstermişti. Herkes için oy kullanma hakkını ve iş

hukukunun düzenlenmesini savunuyordu. Kullanılmayan tarım arazilerinin istimlak edilerek köylüye dağıtılmasını öngören bir yasa çıkarmıştı. Ülkenin en büyük toprak sahibi olarak, United Fruit Company bu reformlara sıcak bakmadı. İlk tehdit, birçok dışişleri bakanını buluşturan bir konferans sırasında Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles –United Fruit'ta hissesi de vardı– tarafından yapıldı: "Komünistler!" diye yırtınmıştı, Arbenz hükümetinden bahsederek. Bu çığlık, sürek avı borusunun çalınmasıydı.

United Fruit, Amerikan Dışişleri Bakanlığı ve CIA bir işgal planını tezgâhladılar. Guatemala yalnızdı ve komşuları tarafından kaderine terk edilmişti. Dramın çarkları işlerken, Ernesto ve Hilda, Petén'deki Maya harabelerini geziyorlardı. Olaylardan ancak Guatemala şehrine döndüklerinde haberdar oldular. İlk başta, Ernesto Amerikan işgaline inanmadı. İşgal olsaydı bile cumhurbaşkanı direnecekti. Arbenz ise Batı Avrupa'dan umutsuzca silah almaya çalışmıştı. Batı'nın kesin reddi onu Çekoslovakya'ya yönelmeye zorlamıştı. Amerikalılar, Çek yapımı silahlara Guatemala kıyılarına çıkarak el koymuşlar ve Guatemala'yı "Sovyetler Birliği'nin müteffiki" ilan etmek için de şahane bir bahane bulmuşlardı. Amerikan bombaları başkente yağmaya başladı. Ernesto'nun iyimserliği isyana dönüştü. Derhal sokağa çıkarak eyleme geçmişti. Değişik gruplarla bir direniş organize etmeye çalışıyordu. Sendikacılar, siyasi partiler vs. Hilda'ya, "şehrin stratejik noktalarını ve iletişim araçlarını ele geçirdikten sonra bu noktalara saldırmaya kalkışacak olanları da pusuya düşürmeyi amaçlayan, alt edilemez bir planı olduğunu" söylemişti.[1] Ve, ilk kez Amerikan istihbaratı tarafından fark edilip fişlenmişti.

Buenos Aires'te annem ve babam endişeleniyorlardı. Gelişmeleri yakından takip ediyorlar ve Ernesto'nun mücadelenin içinde olduğunu tahmin ediyorlardı. Son mektuplarının üslubundan otoriteye meydan okuma isteğinin doruğa

1. Hugo Gambini, *El Che Guevara*, Stockcero, 2002.

çıktığı anlaşılıyordu. 10 Mayıs 1954 tarihli mektubunda şöyle diyordu: "Guatelama'da çok zengin olabilirim, fakat zorlu diploma denkliği sürecinden geçmeli ve kendimi alerjilere verebileceğim bir klinik açmalıyım [...] Bunu yapmak, içimde çatışan iki 'ben'e, sosyalist ve gezgine, korkunç bir ihanet olur."

Ondan birkaç haftadır haber alamıyorduk (son mektubunda bana pul yollamış ve Arjantin eti yememi tavsiye etmişti: "Amerika'nın en iyi yemek yenen ülkesinde yaşamanın tadını çıkar küçük kardeşim.") Annem ve babam o andan itibaren büyük oğullarının daimi bir endişe kaynağı olacağını hissetmişlerdi. Annem bir yandan Guatemala'daki durumla ilgili herhangi bir habere ulaşmak için basını tarıyor, diğer yandan da edebiyatı, tarihi, kısaca ülkeyle bağlantılı olabilecek her şeyi kurcalıyordu. Her şeyi bilmek, anlamak istiyordu. Ernesto nasıl bir tehlikedeydi?

Ciddi bir tehlike, o kadar ki Guatelama şehrindeki Arjantin Elçiliği'nin ataşesi Nicasio Sánchez Toranzo, bu Ernesto Guevara'yı içinde bulunduğu tehlikeyle ilgili ikaz etmek için kendini umutsuzca şehrin sokaklarına atmıştı. Yurttaşının ismini bazen hayat kurtaran o güzel tesadüflerden biriyle duymuştu. Her yere koştu, sendika bürolarına, barlara, öğrenci merkezlerine vs. Sonunda onu bulduğunda lafı hiç dolandırmadan konuştu: "Hemen gidin. Sizi ortadan kaldırmak istiyorlar." Şaşıran Ernesto, "Kim ve neden?" diye sormuştu. "Panik yapmayın ama Amerikan Elçiliği her hareketinizden haberdar. Fişlendiniz. Kendinizi kurtarmalısınız. Size haber vermeye geldim." Ernesto renk vermemişti: "Bu kadar önemli olduğumu bilmiyordum! Ama bu hikâyenin burada kapandığını sanmıyorum. Eğer planım işlerse..."

Plan filan işlemedi. Amerikan vurucu gücü tarafından ezilmiş ve sarılmış Jacobo Arbenz 27 Haziran'da istifa etti ve Meksika'ya kaçtı. Ernesto çok büyük hayal kırıklığına uğramıştı. Birkaç gün saklandıktan sonra Arjantin Elçiliği'ne sığındı. Ona Arjantin'e dönmesini önerdiler. O Meksika'ya gitmeyi seçti.

Dünyayı Keşfetmek mi, Değiştirmek mi?

Ernesto aşağı yukarı on aydır Meksika'daydı. Hoşuna gitmiş gibi gözüküyordu. Pancho Villa'nın ülkesine vardığında halam Beatriz'e, "Rüşvetin ülkesi beni büyük bir hayvanın kayıtsızlığıyla, okşamadan ya da diş göstermeden, kabul etti," diye yazmıştı. Babamın yakını şair ve senarist Ulyses Petit de Murat'yla irtibat halindeydi, böylece annem ve babam dolaylı yollardan haberlerini alabiliyorlardı.

Ernesto'nun mektupları bir huzursuzluğu dışa vuruyordu. Birbiriyle çelişen iki dürtünün arasında sıkışıp kalmış gibiydi: bir mücadeleye girmek ya da gezmeye devam etmek. Ekim 1954'te, annem ve babamın Arjantin'e dönüp doktorluk kariyerini devam ettirmesi için bir kez daha yalvarmalarına anneme şöyle yazarak cevap vermişti (şefkatle, "Annem, küçük annem," derdi), "Hem içimde (hem de dışımda) iflah olmaz bir gezginim ve bu kariyeri herhangi bir yerleşik işle hiç kesintiye uğratma niyetinde değilim. İnandığım şeyin sonunda zafere ulaşacağından eminim, fakat bu yolda bir eylemci mi yoksa eyleme ilgi duyan basit bir seyirci mi olacağım bilmiyorum. Bazılarınızın mektuplarımda tespit ettiğini söylediği acı, kuşkusuz bu durumla bağlantılı; doğrusunu isterseniz bu avareliğim her şeyi engelliyor, fakat ben yine de bir türlü sonunu getiremiyorum." Görünen o ki bu sıkışma hali onda ahlaki bir soruna da dönüşüyordu. Tita Infante'ye Kasım 1954'te yolladığı mektup bunu doğrulu-

yor, "Kendimi örnek olarak sunmam ikiyüzlülük olur, böbürlenebileceğim tek şey beni rahatsız eden her şeyden kaçmış olmak. Bugün, kendimi (özellikle toplumsal alanda) bir mücadeleye adamak üzereyken bile Arjantin'e dönüp savaşmayı düşünmeden, kafama göre gezmeyi sürdürüyorum. Beni yiyip bitiren esas meselenin bu olduğunu itiraf ediyorum. Korkunç bir ikilemin, iffetli davranma (burada kalarak) ile tutkunun (gezip tozarak, özellikle Avrupa'da) arasında kaldım. Kendimi, her fırsatını yakaladığımda, dehşet verici bir yüzsüzlükle pazarladığımı görüyorum."

Daha önce de söylemiştim: Ernesto'nun takdire şayan bir özeleştiri yeteneği vardı. En ufak kusurlarını, zayıflıklarını şaşırtıcı bir berraklıkla analiz edebiliyordu. İdeallerini yaşatabileceği bir dünyanın ya da en azından başlangıç olarak Amerika'nın, emperyalist, sömürgeci ve işkencecileriyle çarpışabileceği bir yer arıyordu. Dünyayı keşfetmek ya da değiştirmek, yaşamak ya da varlığını feda etmek; onun kafası meşgul eden temel meseleler bunlardı. O dönem için bu sorular fazla cafcaflı, hatta ölçüsüz gibi görülebilir. Fakat sonradan başardıkları göz önüne alındığında anlam kazanıyorlar. Ernesto fikirleri için öldü. Bu kadar basit.

Hiç durmadan içini yiyen bu çatışma kesin bir çözüme ulaşmıştı: Ernesto, Fidel'in küçük kardeşi Raúl Castro'yla tanıştı. Tanışmayı Hilda Gadea'ya borçluydu. Ernesto'nun kız arkadaşı siyasi sürgün çevrelerinde rahatça hareket ediyordu. Ernesto'yla beraber Peru, Guatelamala, Arjantin... ve Küba'dan siyasi önderlerin organize ettiği toplantı ya da gecelere sıkça katılıyorlardı. Raúl ve Ernesto, ilk buluşmalarından sonra bir daha ayrılmadılar.

26 Temmuz 1953'te, Castro kardeşler Santiago de Cuba'daki[1] Moncada Kışlası'na saldırmışlardı. Amacı diktatörlüğün dengesini bozmak olan saldırı ağır bir yenilgiyle sonuçlanmıştı. İsyankâr grubun mensupları Fulgencio Batista'

1. Adanın güneyinde bir eyalet.

nın birlikleri tarafından hızla infaz edilmiş ya da tutuklanmışlardı. Duruşması sırasında, Fidel kendi savunmasını bizzat üstlenmişti: Avukattı, hem de ne avukat! Ezilen Küba halkını konu eden ve *Tarih Beni Beraat Ettirecektir* adıyla bilinen ateşli ve görkemli savunması üç saat sürmüştü. Konuşma herkesi öylesine etkilemişti ki, toplumsal baskı yüzünden Batista onu bir kez daha yapmayacağına dair söz alarak –sözünü tabii ki tutmayacaktı– Mayıs 1955'te affetmek zorunda kalmıştı. Beraatinden sonra Meksika'ya gitmiş ve Küba'ya dönüşünü hazırlamaya başlamıştı. İsmini 26 Temmuz Hareketi koyduğu isyancı bir grup oluşturmuştu.

Ernesto, Fidel'le ilk kez 7 Temmuz 1955 akşamında Hilda'nın bir arkadaşı, Maria Antonia'da karşılaşmıştı. Şeytani bir tesadüf bu iki olağanüstü adamın birbirlerine tam da ihtiyaç duydukları anda karşılaşmalarına sebep olmuştu! Birbirlerini hemen sevmişler ve bütün geceyi sohbet ederek geçirmişlerdi. Ernesto tam anlamıyla baştan çıkmıştı. Fidel'e ise, Ernesto'nun değeri ve potansiyelini ölçmek için bir-iki saat yetmişti. Kendi kendine, "Bu adam bana lazım," demiş olmalı, çünkü ona hareketinin seyyar hekimi olmayı teklif etmişti. Sabaha karşı, Ernesto işe alınmıştı. İnişler çıkışlar, ikilemler bitmişti. Sonunda yerini bulmuştu. Grubun doktoru olmayı zorunluluktan kabul ettiğini sanıyorum. Çünkü son yolculuğunda bir sonuca varmıştı: Tıp, insanlığın yaralarını sarmaya yetmiyordu.

Arjantin'de askerlikten muaf olduğu için hiç askerî eğitim almamıştı. Tıp diploması hiç yoksa gerillaya giriş pasaportu olacaktı. Eğitim birkaç hafta sonra, altmış üç yaşında bir albay olan Alberto Bayo'nun komutasında başladı. Eğitimini İspanya'da alan Bayo, İspanyol İçsavaşı'nda cumhuriyetçi birlikleri eğitmişti. Seksen iki gerillayı dikkat çekmeden hazırlayabilmek için, Castro ve Bayo Meksika'nın başkentine otuz küsur kilometre uzaklıkta dağlık Chalco bölgesinde bir *hacienda* seçmişlerdi. Bu geniş çiftlik, Pancho Villa'nın eski bir arkadaşına aitti. Teori ve pratiğin harmanlandığı eğitim üç ay sürmüş ve Bayo, Ernesto'yu bölüğün en

umut vaat eden öğrencisi ilan etmişti. Zekâsı, disiplini, kararlılığı, cesareti, kültürü ve arkadaşlık ruhu onu etkilemişti.

Dağda Ernesto, Che olmuştu, çünkü daha önce de söylediğimiz gibi, gerçek bir Arjantinli olarak cümlelerinin sonuna *che* eklemeden yapamıyordu. Bu durum onu rahatsız etmiyordu, tersine: Köklerinin hatırlatılması hoşuna gidiyordu. Che ve mate ona Arjantin'den kalan iki yadigârdı. Che'nin başka bir anlamı daha vardı: *Mapuche*, yani "dünya halkı" demekti ve Güney Şili ve Güneybatı Arjantin yerlilerine atıfta bulunuyordu.

Ernesto bize yeni faaliyetlerinden hiç bahsetmemişti. Halbuki düzenli olarak yazıyordu. Ekim 1955'te yolladığı bir mektubu –Perón'un sürgüne gitmesinden sonra– babamın verdiği tepkiden dolayı, özellikle hatırlıyorum. Ernesto yaşananlardan duyduğu üzüntüyü belirtirken, Perón'cu olmasa da onun hiç olmazsa emperyalist yankee'lere karşı çıktığı için, askerlere kıyasla ehvenişer olduğunu düşündüğünü söylemişti. Perón karşıtı babam, Aráoz Sokak'taki eve elinde Ernesto'nun mektubunu öfkeyle sallayarak geldi. "Bakın şuna neler yazmış!" diye haykırdı.

Mektuplarının tonu değişmişti. Şaka ve alaycılıktan vazgeçmiyor ve herkesin hatırını sormaya devam ediyordu. Fakat ima etse de, bize projelerini açıkça anlatmıyordu. İpuçları veriyor fakat bir türlü sadede gelmiyordu. "Kübalı arkadaşlarından," bir tıp dergisinde çıkan makalelerinden, "seyyar evinden", ilk çocuğu, kızı Hilda Beatriz'in yaklaşan doğumundan, Meksika'nın ikinci en yüksek zirvesi olan Popocatépetl Volkanı'na tırmanışından (5.426 metre – "Popo'ya hücum ettim," demişti) ve bilimsel araştırmalarından bahsediyordu. Babam mektuplarının gizemli ve esrarengiz üslubundan şikâyetçiydi. Hem elyazısını hem de kelimelerin anlamını deşifre etmek gerekiyordu! Ayakları donmuş ve yüzü kızarmış bir şekilde döndüğü tehlikeli tırmanışın aslında Albay Alberto Bayo'nun askerî eğitim idmanlarının parçası olduğunu çok sonra anladık. Küba'nın Sierra Maestra Dağları'nda hayatta kalmak için fiziksel olarak yüzde yüz hazır olmak gerekiyordu.

Diğer taraftan, "tekilayı fazla kaçırdığı" bir gün, "saçma bir şövalyelik gösterisiyle" Hilda'ya evlenme teklifi ettiğini anlatıyordu.[1] Venezuela'da bir tıp kongresine katılmakla ilgili de bir şeyler söylemişti. Baba olmak üzereydi ve işini ciddiye alıyor gibiydi. Belki de seyyar evini bir yere konduracaktı. Tercihen Arjantin'e, ailesinin yanına. Annem ve babam her şeye rağmen endişeliydi. Ne de olsa içgüdüleri...

Göçmen hapishanesi Miguel Schultz'da tutulduğunu 1956 yazında öğrendik. 26 Temmuz Hareketi'nin Küba hücresi, Meksika Federal Polisi tarafından tespit edilmişti. Polise göre, bu grubun Küba'yı vurmaya hazırlandığı kesindi. Nisan 1956 tarihli bir mektubunda Ernesto gerçekten de "San Carlos'un (Karl Marx) öğretilerini fizyolojiden çok daha ilginç bulduğunu" söylemişti. Fakat hapis? Uzun zamandır haber alamayan ve endişeye kapılan babam oğlunun başına neler geldiğini öğrenebilmek için ortalığı ayağa kaldırmıştı. Kuzeni olan emekli Amiral Raúl Lynch, Arjantin'in Küba büyükelçisiydi. Diplomatik yollardan haber alma imkânı vardı. Meksika'daysa Ulyses Petit de Murat ve Arjantin'in Meksika büyükelçisi olan Roberto'nun karısının amcası Fernando Lezica vardı. Babam sağlam bilgiler alabilmek için tüm bu insanları ayağa kaldırmıştı. Fidel Castro'nun varlığından öyle haberdar olmuştuk.

Ernesto sonunda bize açılabildi ve gerçeği söyleyebildi. Ailemize yolladığı bir mektubunda, ilk kez Fidel'den bahsetti: "Fidel uzun, bayağı uzun zaman önce benden hareketine katılmamı isteyen genç bir Kübalı lider." Başka kaynaklardan öğrendiğimize göre tutuklanan Kübalı grubun içinde en küstahı Ernesto'ydu. Marksist-Leninist olduğunu gururla vurgulayan tek oydu. Mektubunu şöyle bitirmişti: "Ya onunla (Küba Devrimi'yle) zafere ulaşacağım ya da orada öleceğim. Eğer öngöremediğim bir sebepten dolayı size bir daha yazamazsam ve ileride şansım yaver gitmezse bu satırları gösterişsiz

1. Evlilik töreni 18 Ağustos 1955'te Tepotzotlán'da yapıldı.

fakat samimi bir veda olarak kabul edin. Bugünden itibaren, ölümümü bir hayal kırıklığı olarak düşünmeyeceğim."

Oğlunun huyunu çok iyi bilen ve korkuya kapılan annem, adını hiç duymadığı bu Fidel Castro'yla ilgili eline geçen her şeyi silip süpürdü. Ernesto'nun "kendini kimin kollarına attığını" bilmek istiyordu. Okudukları onu rahatlatmadı. Tersine. Annem ve babamın endişesi, ki artık sürekli bir endişeydi, o dönem gelişti. Babam bağlantılarını kullanarak Ernesto'yu hapishanede ziyaret etmelerini istedi. Ernesto, ona "bu tip herifler" göndermeyi derhal kesmesini söyleyerek tepki verdi. Petit de Murat onu ziyaret ettiğinde, Kübalı yoldaşlarının da yararlanamayacağı her yardımı reddetti. Özel muameleyi kabul etmiyordu. Petit Murat bize "muhteşem ahlaki duruşundan" o zaman bahsetti. Ernesto'nun dürüstlüğünden çok etkilenmiş gözüküyordu.

"Arjantinli doktor"un tutukluluğu haberi tüm Latin Amerika'ya yayılmıştı. Ailemiz ve arkadaşlarımız "çılgın projeleri" karşısında şaşkınlığa uğramışlardı. Fikirlerini annem ve babama açıklamaktan çekinmediler. Aráoz Sokak'ta telefon susmuyordu. Yakınlarımız bize sert davranmamızı, Ernesto'yu doğru yola döndürmek için masaya yumruğumuzu vurmamızı öğütlüyorlardı. Bense tüm bu hikâyeyi büyüleyici buluyordum. Abim ne olağanüstü bir tipti!

"Che öncesi" diyebileceğim dönem kapanıyor ve ailemiz için zorlu geçecek "Che sonrası" dönem başlıyordu. Ernesto'nun mücadelesinin, artan popülaritesinin ve özellikle de statükoyla çatışmasının ağırlığını taşıyacaktık.

Henüz on üç yaşındaydım ve daha şimdiden iyi bir siyasi eğitim almıştım. Annem ve ben çok sohbet ederdik. Babamla anlaşamadığımız için çok az politika konuşurduk. Bu alanda, referanslarım annem ve ablam Celia'ydı. Ve tabii Ernesto, fakat o uzaktaydı. Mektupları düzenli olarak elimize ulaşıyordu.

İlk kez bir mektubunu "Che" diye imzaladığı zamanı hâlâ hatırlıyorum. 15 Temmuz 1956'da anneme yolladığı bir mektuptu bu. Annem Fidel Castro'nun oğluyla beraber tek-

rar adayı işgal etmeye yelteneceğinden emin olduğundan, Ernesto'ya kuşkularını ve endişelerini ifade ettiği bir serzeniş mektubu göndermişti. Küba vatanı değildi. Adaletsizliğe karşı savaşmak istiyorsa, neden milli diktatörümüzle savaşmıyor da buradan binlerce kilometre uzaklıkta hayatını tehlikeye atıyordu? Arjantin o sırada Revolución Libertadora'nın (Özgürlükçü Devrim), yani başka bir deyişle Perón'u deviren 1955 Darbesi'nin lideri, Pedro Eugenio Aramburu tarafından yönetiliyordu. Aramburu Perón'culara eziyet eden, hapseden ya da öldürten tipik bir diktatördü. Bağnazlığı Perón'cu propagandayı, Eva ve Juan Perón'un isimlerinin anılmasını, ve onları tasvir eden resim, sembol ve heykellerin vs. bulundurulmasını yasaklamaya kadar varmıştı. Bu zulüm, doğmakta olan Montonero'lar hareketinin sertleşmesine yol açacaktı.

Annem oğlu için tir tir titriyordu. Korkudan ölüyor, yirmi sekiz yaşında olmasına rağmen ilk kez oğlunu zincirlemek istiyordu. Ernesto ise annesinin onu her konuda desteklemesine alışıktı. Bu kadar sert bir şekilde kınanmayı beklemediğini tahmin ediyorum. Cevabının bir kısmını burada yayımlıyorum, çünkü bu mektup hayatımızın bir dönüm noktası oldu:

Ne İsa ne de hayırseverim, *vieja*. İsa'nın ve bana [okunamayan kelime] gelen hayırseverliğin tam tersiyim. İnandığım şeyler uğruna elimdeki tüm silahlarla savaşırım ve çarmıha gerilmektense düşmanımı yere sermeye çalışırım. Açlık grevi meselesine gelince, tamamen yanılıyorsun. İki kez yaptık, ilkinde yirmi dört kişilik grubumuzdan yirmi bir kişiyi serbest bıraktılar ve ikincisinde de hareketin lideri Fidel Castro'nun yarın yapılması gereken tahliyesini açıkladılar. Anlayacağın, ben dahil, yalnızca iki kişi hapiste kalacak. Hilda'nın ima ettiği gibi bu iki kişinin kurban edildiğini düşünmeni istemiyorum, bizim evraklarımız hazır değil, bu yüzden arkadaşlarımıza sunulan imkânlardan faydalanamıyoruz. Niyetim, her ne kadar tüm Amerika'da kazandığım gülünç ün bunu güçleştirse de, en yakın ülkeye iltica edip oradan çağrılmayı beklemek. Size uzunca bir süre yazamayabileceğimi tekrarlıyorum.

Beni en çok şaşırtan beni anlamaman ve itidal, egoizm vs. gibi bir insanın sahip olabileceği en iğrenç kusurlarla ilgili verdiğin öğütler. Ilımlı değilim ve hiçbir zaman olmaya çalışmayacağım; eğer bir gün kutsal çağrının yerini cılız bir alevin aldığını görürsem bana yalnızca kendi bokuma kusmak kalır. Ilımlı bir egoizm, yani bayağı ve yüreksiz bir bireyciliğe yaptığın atıf ve X'in[1] [aile dostu] *erdemlerine* gelince; bunları içimden söküp atmaya çalıştım. Sözünü ettiğim tanımlanması zor bir korkaklık ve bencillik değil. Bohemlik taslayan, kayıtsız, kendi gücüne dayanmaktan çok zehirli bir kendini büyük görme hissiyle beslenen bir duygudan söz ediyorum. Hapiste ve eğitimde geçen günlerden bu yana, kendimi bütünüyle mücadele arkadaşlarımla özdeşleştiriyorum [...] Senin en büyük hatalarından biri, keşiflerin ve başyapıtların itidal ve "ılımlı bir egoizm"le meydana geldiğine inanman. Büyük eserlerin tutkuya ihtiyaçları vardır ve devrim, toplumlarda genelde rastlanan yüksek dozlarda tutku ve cesaret gerektirir. Fark ettiğim bir diğer tuhaflık: Tanrı Teyze'nin adını tekrarlıyorsun, umarım bu gençlik kafesine döndüğün anlamına gelmiyordur.[2] Yollayıp durduğunuz SOS sinyallerinin de bir işe yaramadığını belirtmek isterim. Petit [de Murat] korktu, Lezica, Hilda'ya (benim irademe karşı) siyasal ilticanın zorunluluklarıyla ilgili bir nutuk atarak sıvıştı. Raúl Lynch uzaktan iyi davrandı ve Padilla Nerva da farklı bakanlıklar olduğunu söyledi. Hepsi, ideallerimi çiğnemem koşuluyla bana yardım etmek istedi. Yaşayan ama alçak bir evladı, herhangi bir yerde ölmüş, fakat bunu görevi olduğunu düşündüğü şeyi tamamlamak uğruna yapmış bir oğula tercih etmeyeceğini sanıyorum. [...] Ayrıca, Küba'da işleri yoluna koyduktan sonra başka yere gideceğim, çünkü bir büro veya alerjik hastalıklar kliniğinde kapanıp kalırsam sıçarım. Diğer taraftan yaşlılıkla beraber baş gösterdiğini sandığım ve oğlunun hayatta kalmasını direten bu acının saygıdeğer olduğunu ve bunu olduğu gibi kabul etmek zorunda olduğumu ve bunu isteyerek yaptığımı söylemeliyim. Seni görmek isterdim, hem seni teselli etmek hem de kendime bile itiraf edemedi-

1. Kimliği bu mektubun ilk yayımlandığı andan itibaren saklandı.

2. Annemin gençliğini geçirdiği rahibe okuluna atıf yapıyor.

ğim zaman zaman hasretten kurtulmak için. Seni öpüyorum ve haberlerimi alamazsan hayatta olacağıma söz veriyorum *vieja*.

Oğlun, Che.

Ailecek çözümlediğimiz bu mektup, annem ve babamı abimin kararlarını desteklemekten başka çarelerinin olmadığı fikrine ikna etti. Kararlılığını biliyorduk. Annemin de hayranlık duymaya başladığı şu Fidel Castro'ya takılacaktı. Annem, Küba halkının sefaletini ayrıntılarıyla anlatıp Fulgencio Batista'nın zulmünü açığa vuran ve bir lirizm şahikası olan savunmasını okumuştu. Üzerine denecek bir şey yoktu. Ernesto ise bizi ziyaret etmekten bahsediyor, biz de bu umuda tutunuyorduk. Gerçekte ise, Buenos Aires'e Ağustos 1961'de, Punto Del Este'ye yaptığı bir ziyaretin sonunda bir iki saatlik bir hızlı geçiş dışında bir daha geri dönmeyecekti. O zaman, Beatriz Hala dahil tüm aile ona Uruguay'daki bu sahil beldesinde kavuşacaktı. Onu son görüşümüzdü. O dönem, yani 1961'de, Ernesto Küba'da sanayi bakanıydı ve onun Küba'dan uzakta savaşacağını düşünmemiz için hiçbir sebep yoktu. Fakat anneme bir öncekinden üç ay sonra, Kasım 1956'da yolladığı bir mektup ilk belirtiydi: "İçimi kemiren bu hastalık insanı ele geçirdiğinde gittikçe ağırlaşıyor ve sanırım yakasını da ancak mezarda bırakıyor," demişti. Bahsettiği hastalık onun sürekli depreşen adaletsizlikle savaşma isteği, daha doğrusu ihtiyacıydı.

15 Temmuz 1956 günü mektubunu postaya verdikten kısa bir süre sonra, Ernesto seksen bir kişiyle (içlerinde Fidel ve Raúl Castro, Camilo Cienfuegos, Juan Almeida ve Ramiro Valdés de vardı) Fidel'in birkaç hafta önce on beş bin dolara satın aldığı eski bir yat olan Granma'ya binmişti. Meksika'nın Tuxpan Limanı'nda 25 Kasım gecesi sessizce başlayan serüven on gün sürmüştü. Yolculuk başlar başlamaz deniz bu güçlü adamları tuttu. En iyisi bırakalım da Ernesto anlatsın: Antihistaminik ilaçlarımızı bulmak için girdiğimiz çılgın arayış tekrar başladı; Küba milli marşını ve 26 Temmuz Hareketi'nin marşlarını toplam beş dakika okuduktan

hemen sonra gemi, yüzleri ıstıraplarını yansıtan ve karınlarını tutan adamların manzarasıyla gülünç bir dramatik hal almıştı. Bazılarının kafası kovada, diğerleri ise en tuhaf pozisyonlarda yığılmış, kıyafetleri kusmuğa bulanmıştı. Dört-beş gün sonra erzakları da azalmaya başlamıştı.

Granma, Küba'ya 5 Aralık'ta ulaşmış, mürettebat son derece zayıflamıştı. Las Coloradas Plajı'na yapılan çıkarma kısa sürede bir bozguna dönüştü. Gemi adaya yaklaşırken tespit edilmiş ve Batista'nın ordusu onu *made in USA* toplarıyla karşılamaya hazırlanmıştı. Fidel'in adamları karaya ayak basar basmaz hava kuvvetleri onları taradı ve Meksika'dan yola çıkan seksen iki savaşçıdan yetmişini öldürdü. En ileri teknolojiye sahip tank, top ve uçakla donatılmış otuz bin kişilik bir orduyla çarpışmak için on iki savaşçı ve yedi tüfek kalmıştı. Fakat her şeye rağmen, bu yarı aç güruh, vahşi Fulgencio Batista'yı alt edecekti. Ernesto daha sonra onunla Sierra Maestra'da röportaj yapacak ilk Arjantinli olan Jorge Ricardo Masetti'ye hareketin başarısını Fidel'in sarsılmaz inancına borçlu olduğunu söyleyecekti: "Olağanüstü bir adam. İmkânsız gibi gözüken şeylerle savaşıp sonunda onları alt ediyordu. Küba'ya bir kez ayak bastı mı başaracağına dair inanılmaz bir inancı vardı. Oraya ulaştı mı savaşacaktı. Savaştığında da, kazanacaktı." Küba ordusunun kurşun yağmuru altında etrafındaki adamlar birer birer vurulurken Fidel, "Bakın nasıl ateş ediyorlar. Dehşete düşmüşler. Bizden korkuyorlar çünkü sonlarını getireceğimizi biliyorlar!" diye haykırmıştı. Kehanet mi yoksa özgüven mi, kimse bilemeyecek.

Bozgun ve katliam sırasında, Ernesto bir ikilemle karşılaştı. Bir kutu mühimmat taşıyan bir arkadaşı çatışmada ayaklarının önüne yığılmıştı. Ernesto bir sağlık çantası taşıyordu. O anda, ikisini birden taşıyamayacağı için iki çanta arasında bir seçim yapmak zorunda kaldı. Kendi kendine, "Ya doktorum ya savaşçı,"dedi (bu ânı daha sonra anneme yazdığı bir mektupta anlatacaktı). Mühimmat kutusunu almış ve gömleğinin içine sokmuştu. Birkaç dakika sonra bir kurşun göğsüne isabet etti. Kutu sayesinde kurtulmuş, boynundan yara-

lanmıştı. Bir başka sefer, bir kurşun yanağını delmiş ve kulağının arkasından çıkmıştı.

Küba çıkarmasının haberleri bize hemen ulaşmamıştı, fakat gazetelere yansımaya başladığında, kâbus bizim için başladı. Yola çıktığından haberimiz bile yoktu! Bize Fidel'le olan bağından, planlarının ayrıntılarını vermeden bahsetmişti: Meksika istihbaratının her türlü yazışmasını okuduğunu biliyordu.

Arjantin medyası derhal "Arjantinli genç devrimci doktor"la ilgilenmişti. Ernesto'nun ölümü, ilk kez aralıkta, sağ görüşlü bir gazete olan *La Prensa*'da ilan edilmişti. "Ölülerin arasında," diyordu haber, "doktor Ernesto Guevara de la Serna da bulunuyor." O gün, babam aniden eve geldi. Perişan bir haldeydi ve bu beni çok endişelendirdi. Annem iskambil falına dalmıştı. Babam bir süre hiçbir şey demeden öylece dikildi. Haberi verecek gücü kendinde bulamıyordu. Annem sonunda başını kaldırdı ve onu görür görmez, "Ne oluyor?" diye sordu. "Gerçek olup olmadığından emin değilim." "Ernesto?" diye haykırdı. Bir saniye içinde yüzü kirece dönmüştü. Babamın daha fazlasını söylemesine gerek yoktu. Annem yerinden zıpladı, ellerindeki gazeteyi alıp başlığını okuduktan sonra telefona koşarak Associated Press'i aradı. Ajansta bundan başka bir bilgi yoktu. Annem yıkılmıştı. Telefon durmadan çalmaya başladı. Aile ve arkadaşlarımız haberin doğru olup olmadığını, elimizde başka bir bilgi olup olmadığını bilmek istiyordu. Tüm dünya basını, Fidel Castro'nun grubunun yok edildiğini ilan etmişti. Batista'nın yalanlarını tekrarlamaktan başka bir şey yapmıyorlardı. Bizim için, dehşetin ta kendisiydi. Babam bir kez daha bağlantılarını harekete geçirdi.

Havana'daki Arjantin Elçiliği'nden gergin bir biçimde haber beklerken, Ernesto'nun yola çıkmadan önce Meksika'dan attığı bir mektup elimize ulaştı. Küba'nın bağımsızlığı için kesin olarak savaşma kararı aldığını ilan ediyordu. Afallamış, ne düşüneceğimizi şaşırmıştık. Hayatta mıydı yoksa ölmüş müydü? Bilinmezlik korkunçtu. Sonunda 31 Aralık'ta, hepimiz Aráoz Sokak'ta toplanmışken, kapının altından bir zarf atıldı. Manzanillo, Küba damgalı Ernesto'dan çok kısa

bir mesajdı: "Sevgili *viejos*, gayet iyiyim, ikisini harcadım, beş tane kaldı (canlarından bahsediyor). Aynı işi yapmaya devam ediyorum, haberler kesintili geliyor ve öyle gelmeye devam edecek ama emin olun, Tanrı Arjantinli. Herkesi çok öpüyorum. Tetè[1]. O an hissettiğimiz mutluluk anlatılamaz! Aile toplantımız kutlamaya, unutulmaz bir kutlamaya dönüşmüştü.

Bu olaydan sonra dünya basını ölümünü beş kez daha ilan edecekti. Arjantin gazeteleri Batista'nın sözcülüğünü yapıyordu. Yalan üzerine yalan söylüyorlar, mesela *guajiro*'ların (Kübalı köylülerin) devrime karşı çıktığını, diktatörün ordusunun 26 Temmuz Hareketi mensuplarını etkisiz hale getirdiğini vs. yazıyorlardı. Gerçekse bambaşkaydı. Binlerce *guajiro* harekete katılmak için gönüllü oluyordu. Gerilla ordusuna katılamamalarının sebebi, onlara verilecek silah olmamasıydı. Fakat her şeye rağmen, Ejercito Rebelde[2] düşmanın mühimmatını ele geçirmek için sabotaj ve tuzaklar tertip ettikçe hacmi de büyüyordu. Batista yalan haberler yaymakla meşgulken, devrimci ordu Sierra Maestra'da kendini yapılandırıp organize ediyordu. Aylar geçtikçe, Ernesto hem savaşacak hem okullar, sağlık ocakları, pastaneler hem de bir bomba ve ayakkabı fabrikası kuracaktı. Üstüne bir de radyo istasyonu ve *Cubano Libre* adlı, eski bir fotokopi makinesi sayesinde basılabilen bir gazete çıkaracak, "Akıncı" rumuzuyla makaleler kaleme alacaktı. Orada, daha sonra açıklayacağı mesleki ahlak prensiplerini uygulamaya koymuştu bile: "Tek beklentimiz, yazarın samimi olması, kişisel görüşünü haklı çıkarmak adına okuru bulunduğu konumla ilgili yanlış yönlendirmemesi. Beklentimiz, anlatıcının imkânları, eğitim seviyesi ve yeteneğine göre bir bölüm yazdıktan sonra yazdıklarını ve kendini ciddi bir özeleştiriye tabi tutması, gerçekliği şüpheli olgularla ilgili yazdıklarını tekrar gözden geçirmesidir." Yeterince işi yokmuş gibi, Ernesto köylülere

1. Yalnızca aile bireylerinin anlayabileceği bir lakap.
2. İsyan Ordusu. (Ç.N.)

okuma yazma öğretiyor, okutuyor, şikâyetlerini sabırla dinliyor ve hastalıklarını tedavi ediyordu. Devrime silah taşıyan uçaklar için bir pist yapımını bile denetlemişti. Her yerde hazır ve nazır olma yeteneği var gibiydi: Her şeye yetişiyor ve aynı anda birbiriyle hiç ilgisi olmayan değişik sorunları çözüyordu.

Che, Ejercito Rebelde'nin Fidel tarafından *Comandante* rütbesine yükseltilen ilk savaşçısıydı, Raúl'dan bile önce. Meşhur gerilla Celia Sanchez beresinin üzerine o ünlü kızıl yıldızı elleriyle dikmişti.

Ölüm haberleri bizi tüketiyordu – ya birinden biri gerçekse? Ama her seferinde yalanlanıyorlardı. Söylentilere aldırmamaya ve gelen her olumlu habere tutunmaya çalışıyorduk. En rahatlatıcısı 1957 Şubat'ının sonlarında *New York Times*'ta seri halinde yayımlanan makalelerle geldi. Amerikalı gazeteci Herbert Matthews, Sierra Maestra'da Fidel'le görüşmüştü. Üç gün boyunca yayımlanan röportajının müthiş bir etkisi oldu ve uydurma haberlerin içyüzünü gösterdi. Castro silahlarını teslim etmeye hazır moralsiz kaçığın teki değildi. Komünist de değildi, ülkesini, onu terörize eden kanlı bir diktatörden kurtarmaya çalışan Kübalı bir vatanseverdi. Castro'nun devrimci ordusu düzenli, kararlı ve büyüyen bir güçtü.

Annemin yazları New York'ta geçiren bir kuzeni arayıp röportajı haber vermişti ve onu okumak, evde yeniden bir kutlama yapmak için bahane olmuştu. Birkaç gün sonra, aynı kuzen yine bizi aramış, bu kez Ernesto'yu televizyonda, CBS'nin bir röportajında gördüğünü, Ernesto'nun üniformalı, sakallı, son derece güler yüzlü olduğunu ve Ejercito Rebelde'nin zaferinden kesinlikle emin göründüğünü aktarmıştı! O tarifsiz acılardan sonra, tam bir coşku yaşıyorduk.

Bir yıl sonra, Sierra Maestra'ya çıkma sırası bir Arjantin kanalı olan Radio El Mundo'dan Jorge Ricardo Masetti'ye gelmişti. Dağlarda günler süren tehlikeli ve zahmetli bir yürüyüşün sonunda[1] Che'nin kampına vardığında, onunla ilgi-

1. Batista rejimi gerilla mücadelesini haber yapan gazetecileri öldürüyordu.

li ilk izlenimlerini daha sonra şöyle aktarmıştı: "Katır sırtındaydı, bacakları sarkık, sırtı kamburdu ve ince uzun vücudu taşıdığı Beretta ve keskin nişancı tüfeğine yaslanmış gibi görünüyordu. Katır yaklaştıkça, palaskasına asılı deriden, kurşun dolu bir kılıf ve bir tabanca seçebildim. Gömleğin ceplerinden iki şarjör, boynundan bir fotoğraf makinesi sarkıyor, çenesinden de sakala benzemeye çalışan bir iki kıl çıkıyordu [...] Şanlı Che Guevara bana orta sınıfa mensup tipik bir Arjantinli genç gibi göründü."

Ormanda bir tepenin üstünde kurulan radyo istasyonu Radio Rebelde, Masetti'ye röportaj ve söyleşilerini duyurmasını sağladı. Masetti, Sierra Maestra'da uzun süren gizli bir yolculuğun sonunda yaptığı özel kayıtları Arjantin'e yolladı. Ne yazık ki, Havana'ya döndüğünde oraya hiç varmadıklarını öğrendi. Sierra Maestra'ya bir öncekinden daha da zor koşullarda geri döndü ve onu görmekten memnun olmuşa benzeyen Fidel ve Che'yi tekrar buldu. Yakınlaşmışlardı. Röportajları sonunda dört bölüm olarak yayınlandı. Arjantin ilk defa Che'nin sesini duyuyor ve Küba Devrimi'nden birinci elden bir tanıklıkla haber alıyordu.

Buenos Aires'e dönüşünde, Masetti bizi ziyarete geldi. Anlattıkları bize bir kez daha mutluluk ve umut verdi. Ernesto'nun bizim için kaydetmiş olduğu bazı kasetleri teslim etti. Uzun aylar sonunda sesini duymak muazzam bir neşe ve rahatlama getirmişti.

Jorge hem ailenin yakın bir dostu hem de Ernesto'nun müridi olmuştu. Fidel, Che ve diğer gerillalarla yakınlaşmak, devrim lehine argümanlarını dinlemek ve Batista'nın gaddarlığına şahit olmak vicdanını sarsmıştı. Ernesto'yla Prensa Latina ajansını kurduktan sonra –ajansın hedefi Latin Amerika ülkelerini tarumar eden yankee propagandasına karşı güvenilir ve dürüst habercilik yapmaktı– mesleğini bıraktı ve devrimci oldu. Önce Cezayir'de Ulusal Kurtuluş Cephesi için savaşmış, daha sonra da Arjantin'in Salta eyaletinde Comandante Segundo adı altında mücadele etmişti. Görevi Che'nin gelişini hazırlamak ve devrimi kıtaya yaymaktı. 21

Nisan 1964'te vefat etti. Ejercito Rebelde hakkında yapılmış en iyi çalışma da Masetti'nin kaleminden çıkmıştı.[1]

Devrimci ordunun Sierra Maestra'ya iyice yerleşmesiyle beraber Ernesto bize kesintili de olsa hayat belirtileri verebiliyordu. İşlerin yoluna girdiğini söyleyerek hepimizi rahatlatıyordu. Radio Rebelde'nin varlığından haberdar olur olmaz annem ve babam devasa bir anteni olan, devrim haberleri veren ve Batista'nın karalamalarını yalanlayan bu istasyonu dinleyebildiğimiz bir radyo almıştı.

Ernesto'nun yalan ölüm haberlerinden birini aldığımız bir zamanda, Radio Rebelde'den yayınlanan bir mesajla derin bir nefes almıştık: "Güney Amerika'daki ailesini ve Küba halkını rahatlatmak için Ernesto Guevara'nın hem hayatta olduğunu ve en ön saflarda savaştığını hem de Santa Clara'yı ele geçirmek üzere olduğunu duyurmak istiyoruz."

Uruguaylı Carlos María Gutiérrez gibi birçok gazeteci artık sık sık evimizin kapısını çalıyordu. Aráoz Sokak muhabirlerin uğrak yeri olmuştu. Ernesto'nun isteği üzerine onun iyi haberlerini vermek için uğruyorlar, fakat bu arada bizimle de ilgilenmeye başlıyorlardı. Che nereden geliyordu, annesi, babası, kardeşleri, kuzenleri, amcaları, teyzeleri kimdi? Bir gün, annem Ernesto'nun sırt çantasının kitap dolu olduğunu ve sabah akşam Leon Felipe şiirleri okuduğunu anlatan Gutiérrez'e, iki şeyin geceleri uyumasını engellediğini itiraf etmişti: onun öldürme ihtimali ve öldürecek olma kesinliği.[2]

Bizimle tek ilgilenenler gazeteciler değillerdi. Annem ve babam, Ejercito Rebelde için bir destek komitesi kurmuşlardı. Ev böylece bir devrimci merkezine dönüşmüştü. Tam o zamanlarda, kendisini Florida'da çıkan *Diario de las Américas* adlı derginin genel yayın yönetmeni ve bir devrim destekçisi olarak tanıtan Jules Dubois isimli Amerikalı bir gazeteci babamla temasa geçti. Dubois, Miami ve Buenos

1. Jorge Ricardo Masetti, *Los que luchan y los que lloran* [Savaşanlar ve Ağlayanlar], Nuestra America, 2006.

2. Constenla Julia, *Che Guevara, La vida en juego* [Che Guevara: İstim Üstünde bir Yaşam], Edhasa, 2006.

Aires arasında mekik okuyordu. Başkentte olduğu zaman, babamı arayıp çeşitli kafelerde buluşmayı alışkanlık edinmişti. Ernesto'yu korumak bahanesiyle onunla ilgili sorular soruyordu. Onu en çok ilgilendiren şey, Ernesto'nun Sierra Maestra'da tam olarak nerede olabileceğiydi. Israrı karşısında babam CIA ajanı olmasından kuşkulanmış ve onunla tüm bağlarını kesmişti. Savunmasızdık. General Pedro Aramburu –ve daha önce söz ettiğimiz Özgürleştirici Devrim'i– iktidardaydı. Kurduğu askerî hükümet aracılığıyla baskı uyguluyordu ve Kübalı devrimcilerin dostu olduğu söylenemezdi.

Haziran 1958'in başında, Ernesto bizi Radio Rebelde üzerinden kısaca aradı. Bu arama, annem için göklerden inmiş gibiydi. Çok yalnız, çok üzgün ve onun için çok endişeliydi. Kısa bir süre sonra ona uzun bir mektup yazdı, hangi adrese yolladı bilmiyorum. Muhtemelen Küba'ya giden bir gazeteciye emanet etmişti. Burada en dokunaklı bölümlerini yayımlıyorum:

Teté canım,

Telefonda o kadar uzun zaman sonra sesini duyunca çok duygulandım. Tanıyamadım. Başka biri gibiydin. Belki de hat kötüydü ya da sesin değişik geliyordu. Ancak *vieja* dediğinde geçmişin tınısını alabildim. Bana verdiğin haberler harika. [...] Ana 2 Nisan'da Petit'yle[1] evlendi ve Viyana'ya gitti... Sergio uçak biletlerini hediye etti. Orada çalışıp hayatlarını kazanmayı ve yolculuğun keyfini çıkarmayı umuyorlar.

Sanırım yolda bir bebek var ve tabii ki o da Arjantinli olacak.

Çocuklarımın gitmesini izlemek ne büyük üzüntü! Yoklukları evde koca bir boşluk bıraktı. Ana'nın ne kadar şen şakrak ve gürültücü olduğunu biliyorsun. Celia bir köşede sessiz sedasız kaldı. Fakat kardeşi gittiğinden beri daha anlayışlı davranıyor.

Roberto'nun tadına doyulmayan, biri iki, biri bir yaşında iki küçük sarışın kızı var. Ağustos ayında bir de oğlan bekliyor. Kala-

1. Fernando Chaves'in kısa boyundan ötürü takılan lakap [*petit*, Fransızcada ufak demek]. (Ç.N.)

balık ailesine bakmak için çok sıkı çalışıyor. Ne kadar marifetli ve girişken olduğunu biliyorsun. Mutlu görünüyor...

Celia, kocası Luis Rodríguez Algarañaz ve Petit ile çok önemli bir ödül aldılar, beraberce üç ya da iki milyon peso kazandılar. Viyana yolcularımızın buraya dönüp çalışmak zorunda kalacakları kesin. Bu bana mutluluk verir, civcivlerim olmadan kendimi boşlukta hissediyorum.

Bu kadar yetenekli çocuklarım olduğu için havamdan yanıma yaklaşılmıyor!

Juan Martin'in ayakları kocaman, boyu uzun olduğundan değil, abileri ve kardeşleri kadar kısa, fakat gerçekten hoş bir delikanlı oldu. Büyük bir iştahla sarıldığı hayat onu hayal kırıklığına uğratmayacak. Hayatın ona sunduklarını daima hoşgörüyle kabulleniyor. Canayakın ve duygusal. Bana Roberto'yu hatırlatan komik bir sesi ve pırıltılı bir zekâsı var, fakat sende ve Celia'da olan merak kıvılcımı onda yok. Sanırım kanatları çıktığı an uçmaya başlayanlardan olacak, onun gibi yeni ufuklar keşfetmek isteyen fazla genç yok. O gün gelene kadar, yoldaşım olacak [...]

Bana gelince, aynı yolda devam ediyorum. Üzerinden birkaç yıl daha geçmiş olan ve artık eskisi kadar güçlü olmasa da kronik bir üzüntüye dönüşen, arada büyük mutluluklarla kesilen bir acıyla.

Celia'ya verilen ödül de bir mutluluk molasıydı. Ülkemizin yeniden özgürleşmesi bir diğeri olur, sesini duymaksa en büyüğü. Çok yalnızlaştım.

Sana nasıl yazacağımı, ne diyeceğimi bilmiyorum. Alışkanlığımı kaybettim.

Mirası henüz alamadım. İnşaata tekrar başlamak istiyoruz, projelerimiz onaylandı ama biraz daha beklememiz gerekecek: Tahliye davaları durduruldu. Neyse ki bu kış şimdiye kadar yumuşak geçti. Bu eski, soğuk ve rahatsız eve bir süre daha katlanmamız gerekecek.

Bahsi açılmışken, evin yeni bir sakini var... eve kendi kendini davet eden biri! Juan Martin döndüğünde işler iyice sarpa sardı. Kesin bir dille, "Hiçbir şekilde bu köpeği kabul etmeyeceğim, başka yere götür Juan Martin," dedim. Köpek bir haftadır mutfakta uyuyor. Juan Martin ismini *Negrita* koydu [...]

Ev işleri beni tüketiyor. Çoktandır kendi kendimin aşçısıyım ve bu işlerden ne kadar nefret ettiğimi bilirsin.

Mutfak karargâhım oldu, zamanımın çoğunu orada geçiriyorum.

Babanla feci bir kavga ettik, evden içeri adımını atamıyor...

2 Ocak 1959'da, Radio Rebelde, Fidel Castro'nun zaferini ilan etti. Ernesto sapasağlam Havana'daydı. Abim, "Arjantinli maceracı", ânında ülkesinde bir milli kahramana dönüştü. Ailemizdeyse, görüşler kısa sürede ayrıldı.

Buenos Aires'e Dönüş

Hem Latin Amerika hem de bizim için, bir Che öncesi ve bir de Che sonrası, bir Küba Devrimi öncesi ve bir de Küba Devrimi sonrası var. Küba dönüşünde, annem militan ruhunu tekrar kazandı. Adada gözlemledikleri onu büyülemişti. Oğlu Sierra Maestra'dan sapasağlam ve omuzlarda çıkmıştı. Sonunda rahatlayabilir, zaferin ve barışın tadını çıkarabilirdi. Uzun bunalımından çıkar çıkmaz 26 Temmuz Hareketi'ne Destek Komitesi kurmuş ve en aktif üyelerinden biri olmuştu. Artık Küba'da yaşanan gelişmelerden heyecan duyuyor, hatta tutkuyla izliyordu.

Kendi siyasi eylemciliğim de adaya yaptığım yolculukla pekişmişti. Abimin politik serüvenini kayıtsız şartsız ilk takip edenler annem ve ben olduk. Annem için tıp kariyerine dönmeyeceği ve Arjantin'e geri gelmeyeceği fikrini hazmetmek kolay olmadı. Fakat bu gerçeği kabul ettikten sonra onu savunmaya geçti. İskambille fal açmayı tamamen bıraktı ve Küba Devrimi ve hedefleri üzerine yazmaya başladı. Arjantin'de, *La Vanguaria* adında bir dergide, seri halinde dört makalesi yayımlandı: "Cuba por dentro" (İçeriden Küba), "La tierra para el guajiro" (Köylü İçin Toprak), "Vivienda para todos" (Herkes İçin Konut) ve "Desarrollo industrial" (Sanayide Gelişim). Bu kadar genç yöneticinin özveriyle kamu yararı için çalıştığını görmenin verdiği hayranlıktan söz ediyordu: "Gerillalar dövüşmeyi dövüşerek öğrendilerse, yönet-

meyi de yöneterek öğreniyorlar. Her biri kendi içinde varlığından haberdar olmadıkları meziyetler keşfediyor, bu atıl durumdaki meziyetler derinliklerden yüzeye çıkıyor ve her türlü işin üstesinden gelmelerini sağlıyor."

Annem orada da durmadı. Başkan yardımcısı Alejandro Goméz, Arturo Frondizi hükümetinden istifa edip yabancı güçlerin kaynaklarımızı sömürmesini engellemek için Movimiento Nacional de Defensa del Petróleo y la Energia'yı (Petrol ve Enerjinin Milli Müdafaa Hareketi) kurduğunda, o da bu örgüt için mücadele etmeye başladı. Entelektüel ve *Contorno* dergisinin kurucusu Ismael Viñas kendi Movimiento de Liberación Nacional'i (Milli Özgürlük Hareketi) kurunca onu ilk destekleyen de annem oldu. Hastalıklı bir hareketsizlikten çıkıp tutkulu bir politik mücadeleye girmişti. Gelecek iki yıl içinde, Küba'ya iki kez, beş aylık uzun süreler için gidecekti. Kalan zamanında da Arjantin ve yurtdışında en sadık sözcüsünü bulan Küba Devrimi'yle ilgili konferanslar verecekti.

Üniversite eğitimi almayı reddetmiş olsam da, gazetecilik okuluna yazıldım. Annem ve Ernesto ısrar etmişti, ben de yenik düştüm. Bir yılın sonunda okulu bıraktım. Proleter olmak istiyordum ve oldum. Kamyoncu olarak iş buldum.

Babamsa başka bir boyutta yaşamaya devam ediyor, ticari faaliyetlerini sürdürüyordu. Celia'nın mimarlık diploması sayesinde Buenos Aires'te belediye çalışanları için devasa bir devlet konutu ihalesi aldı. Bina hâlâ duruyor. Rivadabia ve Donisetti caddelerinin köşesinde. Mucizevi şekilde iki yıl boyunca parası oldu.

Annemin ve Ernesto'nun rüzgârıyla daha da etkin bir şekilde militanlık yapmaya başladım. Sol partilerin daha o zamandan kendilerine sordukları soru, ideallerini savunmak için silaha başvurup başvurmamaları gerektiğiydi. Aralarında anlaşamıyorlardı. Küba Devrimi bu kopuşun sebebi olmuş, yollarını ayırmıştı. Annem ve ben silahlı mücadeleyi savunuyorduk. Ernesto bizi ikna etmişti. Bize tek çarenin savaşmak olduğunu söylemiş, "Savaşmaya devam etmek ge-

rek, çünkü kazanmanın tek yolu bu," demişti. Babam bu fikre katılmıyordu.

Ernesto'nun ünü ve başarılarıyla gurur duysak da, bu durumun yan etkileri de yok değildi.

Zorlu bir dönemden geçiyorduk – gerçi Arjantin'de hangi dönem zorlu geçmedi ki? Annem ve babam, tanınmayan Guevara-Lynch çifti olmaktan Che'nin ebeveynlerine dönüştüler. Aile içinde bir hendek kazılmıştı. Küba Devrimi başta pek sempatik gözükmüştü. Fakat sola saptıkça, bazı yakınlarımız Ernesto'ya olan düşkünlüklerine rağmen itirazlarını dile getirdiler. Her şeye rağmen bir şeyde mutabıktık, o da Che'nin dillere destan dürüstlüğüydü. *Ponia el cuerpo*, yani idealleri uğruna ölebileceğini kanıtlamıştı. Cesareti muhalifleri dahil herkesi saygıya zorlamıştı. Her şeye rağmen, ailenin tüm fertleri efsanevi bir kahramana dönüştüğü yıllarda onun akrabası olmakla övünmüşken, altmışlı yıllarda durum değişmişti. Bunun sebebi, hem Che'nin komünist olmasından şüphe edilmesi hem de onu tanımanın bile bir tehlikeye dönüşmüş olmasıydı. Ödlekler ve muhafazakârlar onu kötülüyor, eleştiriyorlardı. Babamın iki kardeşi, Suzana ve Marta, özellikle sertti. Ağızlarından bir tek olumlu kelime çıkmıyordu. Her sözleri düşmancaydı. Tabii ki, güçlü adamlarla evlenmişlerdi. Marta'nın kocası meşhur bir cerrahtı. Suzana'nınki ne yapıyordu hatırlamıyorum. Annem öldüğünde, Marta utanmadan akşam evde yapılan törene katılma cüretini göstermişti. Bizim için çok zor bir dönemdi. Ernesto'nun nerede olduğunu bilmiyorduk ve annem ıstırabından sönüp gitmişti. Marta'ya burada ne yaptığını sormuş ve hemen gitmesini rica etmiştim. Guevara'lar, Beatriz Halam ve Maria Luisa dışında, muhafazakârdılar. Babaannemse antikonformist bir kadındı. Peki ya en komiği? Che, Havana'ya zaferle girdiğinde Küba'da görevde olan Arjantin elçisi babamın daha önce adı geçen kuzeni Raúl Guevara Lynch'ti. Ernesto'yla ilgili bilgi almamıza yardımcı olmuş, hatta Ernesto'nun doğum sertifikasını bizzat kendisi imzalamıştı. Devrimin taraftarı olmaktan da çok uzaktı!

Aramızda bir boşluk oluştu. Serna'lar tarafında, Jorge Dayım hep sadık ve anlayışlıydı. Fakat çocuklarının hiçbiri artık bize gelmiyordu. Dayım Córdova Iturburú ve teyzem Carmen de la Serna dost tavırlarını korudular, fakat Cayetano kendini neredeyse tamamen şiir ve sanat eleştirmenliğine adamıştı.

Küba'da, Fidel, Ernesto, Raúl, Camilo ve diğerleri devrimi oturtmak ve hükümeti organize etmekle uğraşıyorlardı. Her şeye baştan başlanmalıydı. Çok meşakkatli bir süreç onları bekliyordu. En büyük zorluklardan biri Birleşik Devletler'in düşmanca tavrıydı. Fidel, güçlü komşusuyla dostça bir anlaşma yapmaya hazır olduğunu ilan etti. Komünist değildi. Devrimi, her şeyden önce milliydi. Uluslararası bir iddiası yoktu. Fakat, açıklamaları emperyalistleri sakinleştirmeye yetmedi. Elleri kanlı Batista onların kuklasıydı ve kendi adamlarının kapı dışarı edilmesinden hoşlanmamışlardı. Yalnızca onların hükümetleri yapma ve bozma yetkisi vardı, özellikle demokrasiyi ezme ve engelleme konusunda kadim bir geleneğe sahip oldukları Latin Amerika'da.

İlk açık saldırı 4 Mart 1960'ta gerçekleşti. La Couvre, Havana Limanı'nda demirlemiş ve Anvers'den Belçika yapımı mühimmat taşıyan bir Fransız gemisiydi. Patlama yetmiş altı masum insanın ölümüne sebep olmuştu. Fidel saldırıda CIA'in parmağını gördü. Birleşik Devletler'i kınadı. Dünya devi ve savunmasız küçük ada arasındaki husumet böylece başlamıştı. Kaçmadan önce Batista, Küba Milli Bankası'nı boşaltmış ve 424 milyon doları Amerikan bankalarına yatırmış, bu para da hiçbir zaman Küba halkına iade edilmemişti. Ülkenin kasaları bomboştu. Ernesto tarafından yönetilen banka, Küba parasını ayakta tutmak için kredi istemişti. Bu talep Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından reddedildi. Hal böyle olunca, Fidel toprak reformunu hızlandırıp sosyal tedbirler aldı. 420 hektardan büyük bütün arazileri devletleştirip köylü, kiracı ve evsizlere dağıttı. Tüm yabancı sermayeyi ve Amerikan şirketlerini de kamulaştırdı. O andan itibaren, Eisenhower hükümeti Küba Devrimi'nin

yürüyüşüne köstek olmak için elinden geleni yaptı. Şekerkamışı ithalatına koyulan ciddi engellerle başlayan ekonomik tedbirleri Ekim 1960'ta kısmi ambargo ve Şubat 1962'de tam ambargo izledi. Şekerkamışı Küba ekonomisinin demirbaşıydı.

Ağustos 1961'de Che, Sanayi Bakanlığı'nın –günümüzde var olmayan– bir yayınında, durumla ilgili şu analizi yaptı:

> Bilindiği gibi, Amerika kıtasında Kuzey Amerikalıların askerî gücüne karşı koyabilecek bir kuvvet yok; onları endişelendiren, Küba'da olduğu gibi emirlerine karşı gelebilecek ve Birleşik Devletler'in kontrol edemeyeceği bir ekonomik ve sosyal politika izleyecek halkçı hareketlerin güçlenmesi. Tahmin edileceği üzere, kontrolleri dışına çıkacak bir dış politikayı da kabul etmiyorlar. Emperyalistler yeni ittifaklar ve destekler arasa da, alıştıkları ekonomik ve politik baskı yöntemlerinden vazgeçmiyorlar.
>
> Yankee emperyalizmiyle yerel burjuvazilerin ittifakıyla birlikte, ekonomik planda Latin Amerika halklarının "yeni" sömürü düzeni, tarımdan elde edilen ulusal kaynakların Amerikan sanayisinin ihtiyaçlarını tamamlayacak biçimde şekillenmesine yol açmıştır. Bir başka yöntem ise, ithal edilen ürünlerin Kuzey Amerika teknolojisi ve hammaddelerine dayanarak üretilmiş yerel ürünlerle yer değiştirmesi olmuştur.
>
> Milli burjuvazinin yabancı sermayeyle ittifak kurmasının bir başka yolu daha var. El ele vererek, başka emperyalist ülkelerle rekabeti yok edecek fiyat avantajları yaratacak sanayiler kurmaları. Böylece elde edilen kâr yapılacak ticari anlaşmalarla korunarak ülkeden rahatça çıkabilecek.
>
> Daha etkili olan bu sömürü düzeniyle, "milliyetçi" ülke, farklı alanlarda artıdeğer yaratılmasını (ve Birleşik Devletler'e tekrardan ithal edilmesini) sağlayacak uygun fiyatlar koyarak Birleşik Devletler'in çıkarlarını koruma görevini üstüne alacak. Kuşkusuz, ürünlerin fiyatları, kalitelerinden bağımsız olarak, monopoller tarafından belirlenecek.

Fidel Castro'nun Sovyetler Birliği'yle bir ticari anlaşma imzalamaktan başka çaresi kalmamıştı. Küba'nın müttefike ihtiyacı vardı. Birleşik Devletler tüm teklifleri geri çevirmişti. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler tamamen kopmuştu. Ernesto o zaman sanayi bakanıydı. Rogelio García Lupo'nun çok sonra şu sözlerle betimlediği bir binanın manastır hücresini andıran odasında canını dişine takmış, çalışıyordu: "Bürosu, halen inşaat halinde olan on dört katlı bir binanın içindeydi [...] Henüz sıvanmamış beton duvarlar akıyordu ve dönemin son derece tehlikeli politik koşulları düşünülürse görüşmemizdeki sıcak ortam ancak Tita Infante isminin kardeşi Carlos tarafından telaffuz edilişinin Che'de yarattığı güvenle açıklanabilirdi. O görüşmeden aklımda pek bir şey kalmadı, fakat Guevara ile Carlos'un elden ele geçirdikleri mate'yi ve yıkılmaya hazır çıplak duvarda asılı Arjantin haritasını hatırlıyorum. Günlerini burada geçirdiğini hayal etmek zordu."[1] Günlük yaşamın rutini, devrimi yürütmeye çalışırken karşılaştığı boğucu atmosfer ve bürokrasi muhtemelen Ernesto'ya ağır geliyordu. Cezayir'e 1963'te yaptığı bir resmî gezi sırasında Beatriz Halama şöyle diyordu: "Hayallerin ilk başkenti Thebai'den; artık şiir yazmayan, koca göbekli ve ağırbaşlı bir bürokrata dönüşen, iyice sıradanlaşmış alışkanlıklarıyla nostalji içinde, ayağında terlik ve yanında çocuklarla yürüyen bu şair, sana bir hatıra gönderiyor."

1960'ta, Arjantin'e henüz yeni girmiş olan FIAT-Someca, kuzenim Guillermo Moore de la Serna'yla temas kurdu. Guillermo toprak sahibiydi. Aynı zamanda Arjantin ve Nikaragua arasında mekik dokuyan bir ziraat mühendisiydi. Pilotluk ehliyetini yeni almıştı. Gençken o, Ernesto, enişte Ernesto Moore ve teyzem Hedelmira'nın Galarza'daki evinde birçok yazı beraber geçirmişlerdi. FIAT-Someca o zamanlar Arjantin'e yerleşmiş bir şirketler grubu olan Italo-consult'un CEO'su Aurelio Peccei tarafından temsil ediliyordu. Guiller-

1. García Lupo Rogelio, "Un mate en La Habana, y la Argentina en los sueños" [Havana'da Mate ve Hayallerde Arjantin], *Clarín*, 15 Kasım 2002.

mo'nun Birleşik Devletler'de bir uçak almak üzere olduğunu duyunca, "Madem uçabiliyorsun, neden dönüş yolunda Küba'ya kuzenini görmek için uğramıyorsun?" demişti. Guillermo, Ernesto'yu Birleşik Devletler'le kopmanın sonucunda oluşan boşluğu Sovyetler'le değil Avrupa'yla ittifak kurarak doldurması için ikna etmekle görevlendirilmişti. Onunla temas kurarak Küba'dan geçeceğini söyledi. ABD'ye kayıtlı bir uçakla gelmeyi planladığını duyunca, Ernesto, "O uçakla gelemezsin, seni aşağı indirirler!" diye haykırmıştı. Camilo Cienfuegos'un 28 Ekim 1959'da sebebi hâlâ belirsiz esrarengiz bir uçak kazasında öldüğünü ve Ernesto'nun artık bu ulaşım aracından çekindiğini unutmamak lazım. Guillermo böylece tarifeli uçağa binmişti. Tam da o sırada, annem de Havana'daydı. Yeğenini karşılamak ve ona rehberlik yapma fikri çok hoşuna gidiyordu. Guillermo, Küba'yı bir ziraat mühendisinin keskin bakışlarıyla inceledi. Gördükleri hoşuna gitmedi, gelecekteki faciayı öngördü. Çok geniş araziler sahipleri tarafından terk edilmişti ve kullanılmaz haldeydi. Ernesto'ya açıldığında, Che ona şöyle cevap verdi: "Olsun, gitsinler. Bu bir devrim. Arkadaşlarına da Avrupa ittifakı için çok geç olduğunu söyle. Zarlar atıldı bile."

Guillermo Küba'da iki hafta kaldı. Buenos Aires'e dönüşünde, Ernesto'nun son derece basit bir evde Aleida'yla yaşadığını ve karısının özellikle Ernesto'ya geçmişte yakın olanlara karşı aşırı kıskanç ve sahiplenici davrandığını, dolayısıyla ona yaklaşmanın bazen zor olabildiğini, Ernesto'nun çok çalıştığını ve artık yalnızca zeytuni renkte jilet gibi ütülü bir üniforma giydiğini ve bunun eski giyim tarzını düşününce komik göründüğünü, sabah dokuzda kalkıp büyük bir fincan siyah kahve içtiğini, akşam olduğunda sık sık satranç oynadığını, en sevdiği tatlı olan *flani* yediğini ve suyla karıştırılmış şarap –o dönemde Arjantin'de bir gelenekti– içtiğini ve rahatlamak için de banyo yaptığını anlatmıştı. Guillermo' layken ailesinden ve Arjantin'den çok söz etmek istemişti. Yedi yıldır onlardan uzaktı.

Aleida'nın kıskançlığı anlaşılabilirdi. Che'ye müthiş ilgi

gösteriliyordu. Simone de Beauvoir – Jean Paul Sartre çiftinden aktör Gérard Philipe'e, *New York Times* yazarı Herbert Matthews'dan yakışıklı devrimciyle tanışmak için çeşitli bahanelerle Havana'ya koşturan baştan çıkarıcı bir kadın ordusuna, dünyanın her tarafından çok sayıda insan onu görmeye geliyordu.

Genç Küba hükümeti Birleşik Devletler'le uğraşırken, annemin siyasi militanlığı ve Küba yolculukları Arjantin'de gözden kaçmamıştı. Artık komünist olarak fişlenmiştik. Fidel Castro'nun Mayıs 1960'ta Yirmiler Konferansı'na katılırken bize uğraması işleri daha da karıştırmıştı. Fidel annemi tanıyor ve çok saygı duyuyordu. Çevresine ondan olağanüstü, zeki ve kültürlü bir kadın diye bahsediyordu. Annem ise ona hayrandı. Hepimiz öyleydik. Fikirlerine katılsanız da katılmasanız da sıra dışı, harikulade bir adamdı. O günlerde kim Birleşik Devletler'e elli dört yıl boyunca direneceğini, boyun eğmeyeceğini düşünebilirdi ki!

Kısacası, Ernesto'yla olan arkadaşlığı ve anneme duyduğu saygıdan ötürü bize yapacağı ziyareti birkaç gün önceden bildirmişti. Tam o anda acayip gülünç bir şey yaşandı. Babam, ziyaretin Aráoz Sokak'taki harabe halindeki evimizde gerçekleşmesini kesinlikle reddediyordu. Annemin umurunda değildi, ama istediğini yapmasına izin verdi. Çok zor şartlarda yaşıyordu ve Fidel'in hiç umursamayacağını da biliyordu. Fidel umursamıyordu ama babam umursuyordu! Organizasyonu kız kardeşi Hercilia'ya taşıdı. Palermo semtinin parka yakın, kalbürüstü bir mahallesinde, Republica de la India Sokak'ta lüks bir apartmanda oturuyordu. Halam ve kocası sert karşıdevrimcilerdi, ama evlerinde Fidel Castro'yu ağırlama fırsatını asla kaçırmazlardı! Havalarını atıyorlardı! Müthiş bir onurdu! Eve aşağı yukarı otuz kişi doluştu: çoğu Küba Devrimi'nin ruhuna muhalif amcalar, teyzeler, kuzenler ve arkadaşlar.

Fidel sokağa eskortlar, korumalar ve tüm o şaşaayla, bir devlet adamı edasında girdi, fakat yukarı tek başına çıktı. Girerken, gülümseyerek, "Kardeşimin evindeyim," dedi. An-

neme selam verirken, "Annem sayılırsınız. Che'yle 'anne'den o kadar çok söz ettik ki! Yaşadığımız tüm serüvenler boyunca sizden o kadar büyük bir aşkla bahsetti ki sizi onun kadar seviyorum," dedi. Annem ışıldıyordu.

Fidel bir kahraman gibi karşılanmış ve davetlilerin saldırısına uğramıştı. Herkes onunla konuşmak, onu dinlemek, onunla özel bir an geçirmek istiyordu. Kadınlar onu çiğ çiğ yiyecek gibiydi. Onu gözleriyle nasıl yiyip bitirdikleri görülmeye değerdi! Fidel, Fidel'di! Muzaffer, efsanevi, şık bir üniforma giyen, cazibeli, son derece karizmatik, zarif ve cana yakın bir devrimci. Devrimci ya da değil, kadınların gözleri, "Ne çekici adam, kollarının arasında olmak harika olurdu," der gibiydi! Fakat Fidel gözlerini kırpmadan sadece kuzenim ve ablam Celia'ya baktı. İkisi de güzel kızlardı. Unutulmaz bir gece olmuştu.

Bu ziyarete yapılan misillemeler kısa sürede ardı ardına gelmeye başladı. Evimiz tarandı. Guevara de la Serna taşınması zor bir isim olmuştu. Ama umurumda değildi, abimin fikirlerini paylaşıyor, mücadelesini anlıyor ve destekliyordum. İyi bir öğrenci olmasam da çok okuyor, kendimi geliştiriyordum. Yakında Ernesto'ya tembelin teki olmadığımı gösterebilecektim.

Gerçekten de, 1961 Temmuz'unda, Ernesto bize Amerikan Devletleri Örgütü'nün genel kuruluna katılmak için Punta Del Este'de olacağını bildirmişti. Ailecek Uruguay'a gittik.

Punta Del Este'deki buluşmamız çok heyecanlı ve acıklı olmuştu. O kadar yıldır hasretini çeken Beatriz Hala ona nasıl bir hayranlıkla bakıyordu! Onu Buenos Aires'e geri götürmek istiyordu. Hepimizin içinde bu buluşmanın son olabileceğine dair belli belirsiz bir duygu vardı. Maalesef haklı çıkacaktık, onu yalnız annem birkaç ay sonra Havana'da tekrar görecekti. Ernesto, genel kurulda Küba'yı temsil ediyordu. Onu yalnız yakalamak çok zordu. Fakat tüm yemeklerini bizimle yiyor, annem ve Beatriz Hala'nın arasında, her bir kolunu omuzlarına atmış, oturuyordu.

Gazeteci Rogelio García Lupo, Punta Del Este'nin Che'yi görmek isteyen istihbarat ajanı, casus, gizli polis ve Ameri-

kalı, Kübalı, Rus kadınlarla kaynadığını anlatmıştı. Tam bir karmaşaydı. Domuzlar Körfezi vakası daha yeni yaşanmıştı.[1]

Kişisel olarak, casus romanı tadındaki bu kargaşayı anlayabilmek için çok gençtim. Fakat Ernesto'yla ciddi sohbetler edebilecek kadar olgunlaşmıştım. Sosyalizmden, dünyada olup biten değişikliklerden, Amerika kıtasının geleceği ve Küba'dan bahsetmek istiyordum. Sorularımı iyi niyetle cevaplıyordu. Fakat hâlâ eğitimim konusunda ısrar ediyordu. Dönüp dolaşıp bu meseleye geliyorduk. Sonunda pes ederek Stalin döneminde Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin yayımladığı *Ekonomi-Politik Kitabı/Kılavuzu*'nu vererek bu kitaba yoğunlaşmamı istedi. İşin komiği, üç yıl sonra bu kitaba tahammül edemeyecekti: "Bu kitapta Kutsal Teslis formülüne benzeyen anlamsız birçok ifade var, fakat inançları onlara yetiyor... 'Doğu Avrupa Demokratik Cumhuriyetleri'nde Sosyalist Ekonominin İnşası' bölümü çocuklar ya da geri zekâlılar için yazılmış gibi. Sovyet ordusu bu işin neresinde? Taşaklarını mı kaşıyor?"

Fakat 1961'de, hâlâ Sovyetler Birliği'nden umudu vardı. Ben saftım. O, daha sonra inancını kaybetmiş, şüpheye düşmüş, hatta sert eleştirilerde de bulunmuştu. Ekim 1966'da Prag'da, Bolivya'ya gitmeden önce yaptığı son gezide otel odasını ziyaret edenlerle hassas konularda konuşmamaya özen gösterecekti. Dinlendiğini düşünüyordu. Sovyetler Birliği de tıpkı Amerika gibi bir kışkırtıcıyı, müesses nizamı bozacak devrimci bir provokatörü istemiyordu. Elimde kanıt olmadan, bazı KGB ajanlarının Che'yi Bolivya'da ortadan kaldırmak için CIA'yle işbirliği yaptığından şüphe de ediyorum.

Buenos Aires'e dönüşümüzden kısa bir süre sonra, *La Nación* gazetesinden Ernesto'nun Brezilya üzerinden Küba'ya dönmeden başkentten bir rüzgâr gibi geçtiğini öğrendik. Bu şimşek ziyaretle ilgili bize hiçbir şey söylememişti. Bizimle konuşurken ser verip sır vermemişti.

1. García Lupo Rogelio, "Trece días entre espías y traficantes de armas" [Casuslar ve Silah Kaçakçıları Arasında On Üç Gün], *Clarín*, 19 Ağustos 2001.

Onu Buenos Aires'e iki görev çekmişti: halam Maria Luisa Guevara Lynch'in ağır hastalığı ve Cumhurbaşkanı Arturo Frondizi'yle bir görüşme.

Montevideo'yu 18 Ağustos sabahında terk etmiş, eski milletvekili Jorge Carretoni'yle birlikte Arjantin başkanlık konutu Quinta de Olivas'a yakın bir banliyö olan San Fernando'ya gitmişti. Başkanla yapılacak toplantı gizliydi. Askerlerin Frondizi'nin Marksist bir devrimciyle görüşmek üzere olduğunu bilmemesi elzemdi. Dikkatlerini çekmemek için, Carretoni Montevideo'da Che'yle aynı uçağa binmeme emri almıştı. Fakat, bir CIA pususundan çekinen Ernesto yalnız uçmayı reddetmişti. Carretoni pes etti. San Fernando Havalimanı'na indiklerinde, Helicanes Bölüğü'nden iki asker tarafından karşılandılar. Che'yi gördüklerinde, askerlerin gözleri yuvalarından fırladı: Gelişinden haberleri yoktu. Arjantin toprağında olması hem beklenmedik hem de sorunlu bir durumdu. Ne yapacaklarını bilemediklerinden, üstlerini çağırdılar. O yeşil ışığı yaktı ve Che, Frondizi'ye götürüldü. İkisi üç saat boyunca sohbet ettiler. Aralarında ne konuştukları hiçbir zaman bilinemedi. Toplantı bitince, Ernesto San Isidro'ya, halama gitti. *Choripan*[1] yemeği de unutmamıştı.

Che ve Küba'yla bağlantılı son gelişmeler birçoklarını rahatsız etmiş gibiydi. Annem birçok ölüm tehdidi aldı. Bir sabah eve gelirken, çalışanımız Sabina Portugal merdivende bir bomba buldu. Odama koşup fitili yanan tuhaf bir kutunun basamakların üzerinde durduğunu söyledi. Annemi ve mutfaktan makası kaptım. Merdivenleri dörder dörder indik ve fitili kestim. Sokakta, annem takma dişlerini unuttuğunu fark edip eve koşmaya başladı. Bombanın etkisiz hale gelip gelmediğini bilmediğimden, eve dönmenin çılgınlık olduğunu söyledim. Boşuna! Israr etti ve kapıya doğru ilerlemeye başladı. Annem böyleydi, inatçı ve cesur. Takma dişlerine kavuşabilmek için ölmeye hazırdı! Elbette, yukarı çıkmasına

1. Arjantin'de sokakta satılan, çok yaygın ekmek arası köfte veya sosisli sandviç.

müsaade etmedim: Onun yerine ben gittim. Polisi aradık. TNT'ydi. Zanlılar hiçbir zaman yakalanmadı.

Ailemde Juan Martin Guevara Lynch adında, faşist bir kuzen çocuğu vardı. Beni bazen onunla karıştırıyorlardı. Böylece, Ernesto'nun hem sempatizanları hem de düşmanlarından isimsiz telefonlar geliyordu. Bazıları "orospu çocuğu Nazi" diyordu, diğerleri "komünist boku". Ülkede aşırı kutuplaşmanın yaşandığı bir dönemdi.

Annem, ağzı sıkı bir "gürültücüydü". Katıldığı toplantı veya konferanslarda hiçbir zaman Che'nin annesi olduğunu belli etmiyordu. Kendisini Celia diye tanıtıyor ve soyadını atlıyordu. Bazıları biliyor, bazıları tahmin ediyor, bazılarıysa farkına varmıyordu. Onunla ilişkisi üzerinden hiçbir şekilde bir imtiyaz veya özel muameleye tabi tutulmak istemiyordu. Tersine, halkın içinde, sade insanlarlayken kendini daha rahat hissediyordu. Fakat aynı zamanda Küba Devrimi'yle ilgili de bayağı gürültü çıkarıyordu.

23 Nisan 1963'te, Küba, Avrupa ve Brezilya'dan üç ay süren bir yolculuktan dönerken Concordia'da, Uruguay sınırında bir köyde gözaltına alındı. "Tehlikeli" sayılmıştı. Rio de Janeiro'dan Buenos Aires'e "Amerika'yı yakından görmek için" kara yoluyla gitmek istemişti. Elli yedi yaşındaydı ve sağlığı kırılgandı. Adli makamlara teslim edildi ve 8161/962 sayılı kanun uyarınca komünist propaganda yapmakla suçlandı. Propaganda malzemesi olarak çantasına bir Che fotoğrafı, birkaç kitap, Ernesto'nun bir yazısı ve küçük bir Küba bayrağı vardı.

Teyzem Carmen, babam, abim Roberto, ablam Celia, kocası Luis ve ben derhal Concordia'ya doğru yola koyulduk. Annemin tutukluluğu, boyalı basının/tabloidlerin ellerini ovuşturmasını sağlamıştı: Çekoslovakya'ya uğramıştı ve bazı gazeteler onu casuslukla suçluyordu. Hâkim beraatini istedi ve karar bu yönde çıktı. Fakat sağcı Cumhurbaşkanı José Maria Guido kararı iptal etti ve Buenos Aires'te San Telmo Mahallesi'nde bulunan Reformatorio del Buen Pastor Kadın Hapishanesi'ne nakledilmesini emretti.

Che'yi doğurmak suçundan iki uzun ay hapis yattı. On ay veya on yıl da yatabilirdi, cezalar tamamen keyfiydi. Neredeyse her gün ziyaretine gidiyorduk. Hiç şikâyet etmiyordu. Diğer mahkûmlarla paylaştığı rutubetli hücresinden Ernesto'ya, "Burası ıslah değil silah evi. Bu hem siyasi hem de diğer suçlardan yatan mahkûmlar için geçerli. Burada, kendi halindeysen hareketlenirsin, zaten hareketliysen hırçınlaşırsın, hırçın biriysen kudurursun," yazmıştı. Birkaç ay sonra, hükümet ona bir seçim sundu: hapiste kalmak ya da ülkeyi terk etmek. Annem ikinci şıkkı seçti.

Ona Uruguay sınırına kadar eşlik ettik, fakat orada uzun süre kalmadı: Bilmem kaçıncı hükümet değişimi Buenos Aires'e dönmesini sağlamıştı.

O dönemde, La Bohemia adlı kitapçıda çalışmaya başlamıştım. Sahibi dükkânı bana devretmişti. İsmini La Pulga'ya (Pire) çevirmiştim. Her türlü siyasi çalışmayı, *Pekin Informa* (Pekin Haberleri), *Lenguas extranjeras de Moscu* (Moskova Yabancı Dilleri), *El Obrero Monthly Review* (İşçinin Aylık Dergisi), Huberman ve Paul Sweezy'nin *Monthly Review*'ü gibi yayınları ve Jorge Alvarez'in eserlerini satıyordum. La Pulga, kısa sürede o dönemin devrimci örgütlerinin buluşma ve toplantı alanına dönüşmüştü. İnsanlar saatlerce kitapçıya kuruluyor, başka yerde bulamadıkları kitap ve dergileri okuyorlardı. Ben de çok okuyordum. Marksist hareketle tanışmam o döneme denk gelir. O yıllarda, on dokuz yaşında, evlendim ve benim de çocuklarım olmaya başladı. Küba'da Ernesto'ya katılmayı cidden düşündüysem de hayal sönmüştü. Arjantin'e iyice yerleşmiştim.

"Belki de Son Mektup"

Ernesto'nun ölümünü 10 Ekim 1967'de, gazeteden öğrendim. Kamyoncuydum, süt ürünleri teslimatı yapıyordum. Buenos Aires'te güneş daha doğmamıştı ve işyerime yeni gelmiştim. Ernesto'nun puro içen bir fotoğrafıyla *Clarín* gazetesinin yıkıcı manşeti önüme serilmişti: "Bolivya, Che'nin Öldüğünü Açıkladı". İkinci sayfa, Che'nin hareketsiz, üstü çıplak, gözleri açık, kolları vücuduna yapışık, saçları dağınık bir şekilde Vallegrande Hastanesi'nin çamaşırhanesindeki çimento şapının üstünde yatarken sergileyen meşhur fotoğrafla açılıyordu. Korkunç bir darbe olmuştu. Herkes bundan bahsediyordu. İş arkadaşlarım abim olduğunu bilmiyorlardı. Çenemi tutmuştum.

Her ne kadar Bolivya'da, bu kadar yakında olduğunu bilmesem de, bu hareketsiz vücut ve sabit bakışların bir an bile Ernesto'nunkiler olduğundan şüphe duymadım. Ailemiz, Küba'yı terk ettiğinden beri izini kaybetmişti. Fidel ve Ñancahuazú bölgesinde onunla birlikte savaşanlar dışında, kimse nerede olduğunu bilmiyordu. Annem ortadan kaybolmasının ıstırabıyla iki buçuk yıl önce, 18 Mayıs 1965'te, kanserden vefat etmişti. Ölmeden birkaç hafta önce, Ernesto'ya sonun geldiğini açıklamadan, en kısa zamanda Küba'ya gelmek istediğini bildirmişti. "Mümkün değil," demişti mektubunda. "Sabretmek zorunda kalacaksın. Bir aylığına şekerkamışı kesmeye gidiyorum." Sanayi Bakanlığı'nı bıraktığını,

önümüzdeki beş yıl boyunca bir şirketi yöneteceğini söylemişti. Annem, abimi herkesten iyi tanıyordu. Bu cevap onu derin bir endişeye sevk etti: Gelişini engellemek bir yana, Ernesto genelde Küba'ya gelmesi için ısrar ederdi. Bir şey sakladığından emindi. Kimse onu tersine ikna edemedi. Ernesto ona bir gün hasata katılmanın kendisi için "fiziksel bir egzersiz olmanın yanında bir kaçış, zihinsel bir soluklanma" olduğunu itiraf etmiş olsa bile, bir saniye dahi bu istifa, şirket yönetme ve şekerkamışı kesme işine inanmamıştı. Che bir gönüllü çalışma sistemi oluşturmuştu. Şehir sakinleri, kendilerini geliştirmek için haftada bir tarım işletmelerinde çalışıyorlardı. Ayrıca –kendi dahil– her biri, dayanışma, özveri ve cömertlik ilkeleri üzerine kurulacak devrimci toplumun inşasına katkıda bulunmak zorundaydı. Gönüllülük, yeni insanı doğuracak temel öğelerden biriydi. Bu yaratılacak yeni insanın vicdanı, âdetleri, alışkanlıkları ve değerleri toplum için kendini feda edebilecek şekilde yeniden biçimlenecekti. Örnek olmak için, Ernesto düzenli olarak pazar günleri ağır tarım veya sanayi faaliyetlerine katılıyordu. Hatta her akşam birkaç saatini gönüllü olarak bir fabrikada çalışmaya ayırıyordu. Yapacak bu kadar iş varken tüm zamanını şekerkamışı kesmeye vermek... Annem Ernesto'nun ona Punta del Este'deyken dikkat etmesini öğütlediğinde verdiği bir cevabı dehşetle hatırlıyordu: "Merak etme, *vieja*, yatakta ölmeyeceğim." Ernesto'nun onun son Küba ziyareti talebine verdiği olumsuz yanıt, nisan başında ulaşmıştı. O andan itibaren her kanaldan çılgınca ona ulaşmaya çalışmış, fakat başarılı olamamıştı. Son derece üzgündü. Oldukça zor bir dönemdi.

Oğlum Pablo'nun 2 Nisan'daki doğumu da babaannesinin keyfinin yerine gelmesini sağlayamadı. Ernesto'nun akıl karıştırıcı suskunluğunu anlamıyordu. Daha önce böyle bir şey yapmamıştı. Anneme her zaman çok düşkün olmuştu. Nasıl olup da onu bu derece karanlıkta bırakabiliyordu? Arjantin ve dünya basını tarafından yapılan yalan haberler annemin sıkıntısını arttırıyordu. Her türlü akıl almaz ve karalayıcı rivayet dolaşıyordu. Bazıları, Che'nin astımının tetiklediği

ağır bir kalp hastalığı geçirdiğini bildiriyordu; Fidel'le dönüşü olmayan bir ayrılığın yaşandığı, Che'nin infaz edilmemek veya tutuklanmamak için Meksika Büyükelçiliği'ne sığındığı; Fidel'in kendisine yönelttiği ağır eleştirilerin onu delirttiği ve Havana'da bir tımarhaneye kapatıldığı; Çin yanlısı ve Sovyet karşıtı görüşleri yüzünden kurşuna dizildiği; çok hasta olduğu ve ameliyat olmak için gittiği Sovyetler Birliği'nde Troçkist görüşleri yüzünden yok edildiği; son olarak, on milyon dolar karşılığında Amerika'ya askerî sırlar sattığı, CIA ajanı olduğu ve Fidel'in onu ölüme mahkûm ettiği...

Küba zor bir dönemeçten geçiyordu. Esrarengiz şekilde kaybolmadan önce Ernesto Sovyetler Birliğini'ne yönelttiği eleştirileri sertleştirmişti. 24 Şubat 1965'te Cezayir'de yaptığı son konuşma[1], göle atılan devasa bir taş etkisi yapmıştı. Sovyetler Birliği'ni kapitalist bir ülke gibi davranmakla, materyalizmi vatandaşlarına havuç olarak sunmakla suçluyordu. "Her şey, sosyalizmi kapitalizmin tam anlamıyla değiştirilmemiş unsurlarıyla inşa etmeye çalışan çarpık anlayışla başlıyor. Bu, bizi ilk bakışta tespit etmesi zor bir ikileme götürüp yeni ekonomik tavizler vermemize, yani geriye dönmemize sebep olan melez bir sistemin ortaya çıkması demek," diye yazmıştı.[2] Fakat Sovyetler Birliği, Küba'nın başlıca müttefikiydi. Karşı karşıya gelmek iyi bir fikir değildi. Fidel, temelde Ernesto'yla ayrışmasa da, baskı altındaydı. Devlet başkanı oydu. Yurtdışına yaptığı son resmî ziyaretin dönüşünde Ernesto ve Fidel uzun bir konuşma yapmışlardı. Ernesto ona gidip başka yerlerde devrim yapmak istediğini söyledi.

El Che Guevara adlı biyografisinde, Arjantinli yazar Hugo Gambini, Fidel'in Ernesto'yu kalması için ikna etmeye çalıştığını anlatıyor. Che ise ona, "Küba Devrimi'nin Latin Amerika'da bir destek noktası bulup güçlenebilmesi için gü-

1. Bkz. Ek 1.

2. Ernesto Guevara, *El Socialismo y el hombre en Cuba* [*Küba'da Sosyalizm ve İnsan*], Uruguay'da *Marcha* gazetesi genel yayın yönetmeni Carlos Quijano'ya 12 Mart 1965'te gönderilen yazı.

venebileceği bir müttefike ihtiyacı olduğunu" söylemişti. "Bahsettiğim müttefik ancak başka yerde devrim yaparak bulunabilir. Bunun için de, başına ciddi bir gerilla savaşı deneyimi olan ve siyasi hareketin liderliğini üstlenebilecek prestije sahip bir şef geçirilmesi gerekir. O şef, benim. Sen başka yerde devrim yapamazsın, çünkü Küba'nın başında kalmalısın. Ben yapabilirim ve yapacağım da!"

Belirlenmesi gereken tek şey, gelecek devrimin hangi Latin Amerika ülkesinde yapılacağıydı. Jorge Masetti'nin Arjantin'in Salta eyaletinde başlattığı ve daha geniş bir hareketin başlangıç noktası olması düşünülen isyan etkisiz hale getirilmişti. Masetti Eylül 1963'te dağa çıkmış, yedi ay sonra kaybolmuştu. Onu bir daha kimse görmedi.

Abuk subuk rivayetlere inanmasa da, annem son haftalarını sürekli bir endişenin pençesinde geçirdi. Ernesto'nun ona kızmış olabileceğini düşünüyordu. Ona 14 Nisan 1965'te yazıp Ernesto'nun eski bir tanıdığı olan Ricardo Rojo'ya emanet ettiği ve ağır sitemlerde bulunduğu mektuba mı alınmıştı? O dönem, Küba ve Arjantin arasındaki diplomatik ilişkiler kopmuştu. Mektuplarımızı güvenilir tanıdıklarımıza emanet ediyorduk. Rojo mektubu Küba'ya giden bir üçüncü kişiye verecekti, fakat o kişinin yolculuğu son dakikada iptal olunca mektup Buenos Aires'te kalmıştı. Ernesto'nun hiçbir şeyden haberi yoktu. Bu mektup ailemize çok uzun zaman sonra, annem öldükten sonra geri dönmüştü.

Mayıs başında annemi, iyi geleceğini düşünerek Portela'ya, anneanneme götürmüştüm. Birkaç gün içinde sağlığı iyice bozuldu. Çok acı çekiyordu. Onu Buenos Aires'e geri getirip hastaneye yatırdım. Aklında tek bir şey vardı: Ernesto'yu tekrar görmek veya en azından, konuşabilmek.

Sayısız denemenin sonunda Aleida March'a ulaşmayı başarmıştı. Yengem ona endişelenmemesi gerektiğini söyleyerek yatıştırmaya çalıştı: Ernesto Havana'da değildi, nerede olduğunu söyleyemezdi, fakat iyiydi, çalışıyordu. Bu esrarengiz açıklama annemi rahatlatmamıştı. Büyük ıstırap içinde, Ernesto'nun nerede olduğunu ve sessizliğinin ne anlama geldiğini sorgulayarak öldü.

Cenazesinde, tabutunu bir Arjantin bayrağı, bir Küba bayrağı bir Movimiento de Liberacion Nacional (Ulusal Özgürlük Hareketi) flamasıyla süsledik.

Che'nin kayboluşu gizemini koruyordu, Küba'da bile. New York, Mali, Gana, Cezayir, Dahomey Krallığı, Gine, Kongo ve Tanzanya'ya yaptığı son yolculuktan beri onu kimse görmemişti. Kübalılar, hükümetin önemli bir mensubu olan Aniba Escalante'nin cenazesine gelmemesine çok şaşırmışlardı. Dünya, Che'nin Küba'ya gizlice yaptığı son girişinde Fidel'e bir istifa ve veda mektubu yazdığını henüz bilmiyordu. Lider Maxímo'nun[1] 3 Ekim 1965'te halka okuduğu mektubu burada yayımlıyorum:

Fidel,

Bu satırları yazarken aklıma neler neler geliyor: seninle Maria Antonia'da tanıştığımız, size katılmamı teklif ettiğin gün, hazırlıklarımız sırasında yaşadığımız heyecan...

Bir gün, bize öldüğümüz takdirde kime haber verileceğini sorduklarında, ölme olasılığı bir anda gözümüzün önünde beliriverdi. Daha sonra, ölümün gerçekliğini ve bir devrimde (eğer gerçek bir devrimse) kazanmak ya da ölmek gerektiğini öğrendik. Zafer yolunda ne kadar çok arkadaşımızı kaybettik.

Bugün, üslubumuz bu kadar dramatik değil, çünkü olgunlaştık; fakat olaylar tekerrür ediyor. Beni Küba Devrimi'ne bağlayan görevi yerine getirdiğimi düşünüyorum ve seni, dostlarımı, artık benim de halkım olan halkını selamlıyorum.

Partideki görevlerimden, bakanlıktan istifa ediyor, komutanlık rütbemden ve Küba vatandaşlığından vazgeçiyorum. Bugünden itibaren, Küba'yla hiçbir hukuki bağım kalmıyor. Beni Küba'ya bağlayan bir unvan veya rütbe gibi sökülebilir bir şey değil, çok daha derin bir bağ.

Hayatımı gözden geçirirken, devrimin zaferinin pekişmesi için yeterince dürüst ve kararlı bir şekilde çalıştığımı düşünüyorum.

1. (İsp.) Yüce Lider. (Ç.N.)

Belki de yaptığım tek büyük hata, Sierra Maestra'daki ilk anlarda sana yeteri kadar güvenmeyip devrimcilik meziyetlerini ve liderlik özelliklerini daha erken fark edememiş olmamdır. Muhteşem günler geçirdim ve Karayip Krizi'nin[1] göz kamaştırıcı ve hüzünlü günleri boyunca senin yanında olmanın ve halkımıza ait olmanın gururunu tattım. Bir devlet adamının o koşullarda bu kadar zekice hareket etmesi az görülmüştür ve ben de, seni hiç tereddütsüz takip ettiğim, fikirlerine katıldığım, bizi bekleyen tehlikeleri fark ettiğim ve prensiplerimize sadık kaldığım için kendimle iftihar ediyorum.

Dünyanın başka bölgeleri naçizane katkılarımı talep ediyor. Senin, Küba'da yüklendiğin sorumluluklar yüzünden yapamadığını ben yapabilirim. Ayrılık vaktimiz geldi.

Bu vedanın hem coşkulu hem de acılı olduğunu bilmelisin. Burada, içimdeki en saf ve en sevdiğim varlığı geride bırakıyorum... ve beni evlat edinmiş halka veda ediyorum. İçim acıyor: Yeni savaş meydanlarında içime işlediğin kararlılığı, halkımın devrimci ruhunu ve görevlerin en kutsalını yerine getirmenin verdiği o duyguyu taşıyacağım: Her nerede olursa olsun, emperyalizme karşı savaşmak; böyle bir sorumluluk, insanı daima rahatlatıyor ve en derin yaralarını dahi sarıyor.

Küba'yı, diğer ülkelere örnek olma sorumluluğu dışında, bana karşı tüm sorumluluklardan azat ediyorum. Eğer bir gün son saatim başka semalar altında gelecek olursa, son olarak bu halkı ve özellikle de seni düşüneceğim. Öğrettiklerin ve yol göstericiliğin için teşekkür ederim. Eylemlerimin nihai sonuçlarını alana kadar onlara sadık kalmaya çalışacağım. Devrimimizin dış politikasıyla her zaman tam bir uyum içinde oldum, şimdi de öyleyim. Her gittiğim yerde, üzerimde Kübalı bir devrimcinin sorumluluğunun ağırlığını hissedip, ona göre hareket edeceğim. Çocuklarıma ve karıma mal mülk bırakmıyorum ve pişman değilim; tersine, böyle olması beni mutlu ediyor. Onlar için hiçbir şey talep etmiyorum, çünkü devletin onlara yaşamaları ve eğitim görmeleri için gerekeni vereceğini biliyorum.

1. 1962'de yaşanan Küba Füze Krizi kastediliyor. (Y.N.)

Sana ve halkımıza daha çok şey söyleyebilirim, fakat bunun bir anlamı yok, çünkü kelimeler hissettiklerimi ifade edemiyor ve boş yere kâğıt karalamanın manası yok. Zafere kadar, daima. Vatan ya da Ölüm!

Seni tüm devrimci ateşimle kucaklıyorum.

Che, şekerkamışı kesmek yerine savaşa hazırlanıyor ve varoluşunun bir sonraki evresini planlıyordu. Annem ve babama aşağıdaki veda mektubunu 1 Nisan 1965'te yazmıştı:

Sevgili ihtiyarlar; bir kez daha, tabanlarımın altında maceracının kaşıntısını hissediyorum; kolumun altında kalkanımla, tekrar yola koyuluyorum. Neredeyse on yıl önce, size başka bir veda mektubu yollamıştım. Yanlış hatırlamıyorsam o zaman daha iyi bir asker ve daha iyi bir doktor olmamaktan şikâyet ediyordum, ikincisi artık ilgimi çekmiyor ve fena bir asker de sayılmam. Temelde hiçbir şey değişmedi, sadece çok daha bilinçliyim ve Marksizmim iyice olgunlaştı ve berraklaştı. Silahlı mücadelenin özgürlükleri uğruna savaşan halklar için tek çözüm yolu olduğunu düşünüyorum ve fikirlerim tutarlı. Bana maceracı muamelesi yapacaklar, öyleyim de, fakat farklı bir türden; inandıklarını kanıtlamak için hayatını tehlikeye atanlardan.

Bunun yazdığım son mektup olması mümkün. Ölümün peşinde değilim, fakat olası ihtimallerin hesabında o da çıkıyor. Eğer öyle olursa, bu mektup son bir kucaklaşma olsun: Sizi çok sevdim, sadece sevgimi gösteremedim, oldukça sert mizaçlıyım ve beni her zaman anlayabilmiş olduğunuzu sanmıyorum, ki bu zaten kolay değildi. Bana yalnızca itimat etmenizi istiyorum. Bundan böyle, bir sanatçı titizliğiyle yonttuğum irademe bu pörsük bacakları ve yorgun ciğerleri taşıyacak. Üstesinden geleceğim. Bu basit yirminci yüzyıl *condottiero*'sunu ara sıra hatırlayın. Celia'ya, Roberto'ya, Ana Maria'ya, Patatin'e, Beatriz'e, herkese öpücükler. Başına buyruk ve dik kafalı bir oğuldan çok sevgiler.

Havana'da takılıp kalan bu duygusal mektup da hedefine annemin vefatından önce ulaşamadı. Ernesto, korkunç

haberi 20 Mayıs'ta Kongo'da aldı ve ona atfen *La Piedra* adlı, burada kısa bir parçasını vereceğim muhteşem metni yazdı:

Bana haberi [annemin ölümünü] bu tür şeylerin güçlü, sorumlu bir adama söylenmesi gerektiği gibi söyledi ve ona teşekkür ettim [...] Ne biliyordum? Gerçekten bilmiyorum. Tek bildiğim, annemin yanımda belirmesine ihtiyaç duyduğum, başımı yumuşacık kucağına koyup bana kuru ama şefkat dolu sesiyle *"mi viejo"* demesini istediğim. Beceriksiz elini titrek hareketlerle saçlarımda gezdirsin, titreyen elleri okşamaktan çok dokunsun, fakat gözeneklerden fışkıran şefkatini hissedeyim. Kendimi ne kadar da iyi hissederdim, hem küçük hem de güçlü. Ondan özür dilememe gerek yok; her şeyi anladığını *"mi viejo"* dediğinde anlıyorum.

Che, Afrika'ya 1965'in Nisan sonu-Mayıs başı gibi, Ramón Benítez adı altında uçtu.[1] Kongo-Kinşasa'ya üç hafta sonra, on iki Kübalı yoldaşıyla –daha sonra yüz kadarı daha onlara katılacaktı– Laurent-Désiré Kabila'nın önderliğindeki Simba isyancı hareketine yardım etme hedefiyle vardı.[2] Bağımsızlığını kazandığından beri Kongo bir içsavaşın pençesindeydi. Sahadaki kargaşa dehşet vericiydi. Silahlar hasar görmüş şekilde geliyordu, istihbarat kesin değildi, savaşçılar devrimin parasının bir kısmını fahişelere harcıyor ve cinsel yolla bulaşan hastalıklarla ve alkol sorunuyla boğuşuyorlardı, lojistik çok zayıftı. Abim gibi aşırı disiplinli bir savaşçı için, bu kadar dağınıklığın kabul edilmesi zordu. Devrimci liderlerden biri olan Laurent-Désiré Kabila'ya gelince; başta Ernesto'yu etkilemiş, sonra da gözünden düşmüştü. Ciddiyetsizdi ve hiçbir zaman beklendiği yerde olmuyordu. Amatördü. Hayal kırıklığı yaşayan Ernesto, kasımda Kongo'yu somut bir katkı veremeden ve iklim yüzünden sağlığı bozulmuş bir şekilde terk etti. Aşağı yukarı yirmi kilo kaybetmişti. Fidel'in veda mektubunu halka okumuş olmasından dolayı Küba'ya

1. Tarihler kesin değil.
2. İstihbarat örgütlerini şaşırtmak için birçok ülkeyi dolaşarak gelmişlerdi.

dönemeyeceğini düşünerek, sonraki altı ayı sahte bir kimlikle Tanzanya'da, Darüsselam'da geçirmiş, Aleida da sahte bir kimlikle onun yanına gitmişti. Daha sonra Prag'a geçmiş, Bolivya'da yaşayan, Alman asıllı Arjantinli devrimci Tania Bunke'yle irtibata geçmişti.[1] Günlüğüne, "Yolumda kendimi hiçbir zaman yalnız hissetmemiştim," yazdı.

Buenos Aires'te hiç haber alamamak bizi kahrediyordu. Daha sonra, Fidel'in onu tekrar yola çıkmadan evvel gizlice Küba'ya gitmeye ikna ettiğini öğrendik. Hikâye oldukça meşhur. Ramón Benítez adı altında İsviçre, muhtemelen Paris (bazıları Sorbonne tarafında meşhur beresiyle tanınmayı umursamadan dolaştığını anlatmışlardı), Almanya ve –olası casusları şaşırtmak için sakalını ve saçını kesip bıyık bırakarak– Moskova üzerinden Küba'ya dönmüştü. Saygıdeğer bir işadamının kimliğini kullanarak kendisini tanınmaz hale sokmuştu. O kadar ki, Güney Amerika'ya gitmeden son kez ziyaret ettiği çocukları Hilda (on yaşında), Aleida (altı yaşında), Camilo (dört yaşında), Celia (üç yaşında) ve Ernesto (bir yaşında) onu tanımamışlardı. Kendisini babalarının bir arkadaşı olarak tanıtmış, onlar da inanmışlardı.

Ernesto'nun ölümünün korkunç haberini alınca, elimde gazete Paraguay Sokak'a, babama gittim. Hemen Celia'da toplandık. Yalnızca Ana Maria eksikti, o Tucumán'da yaşıyor ve beş küçük çocuğuna bakıyordu. Arkadaşı Olga yanımızdaydı. Hep beraber gazetedeki fotoğrafı incelemeye koyulduk. Kimse, Ernesto olduğuna inanmak istemiyordu. Celia sürekli, "Sen ne düşünüyorsun? Kesin montaj," deyip duruyordu. Ben hile olmadığına, o olduğuna emindim. Olga da bir şey söylemeye cesaret edemese de aynı şeyi düşünüyordu. Gözlerini fotoğraftaki ellere dikmiş ve onları tanımıştı. Hepimizin elleri aynıydı ve aynı şekilde yürüyorduk, öyle söylerlerdi. Celia, Ernesto'nun öldüğünü kabul etmek istemiyordu. Bu fikir ona korkunç bir acı veriyordu. Babam üstüne basa basa, "Fotoğraf hileli diyorum, Ernesto değil," diyordu.

1. Tania Bunke'nin Doğu Alman istihbarat örgütü Stasi ve KGB ajanı olduğundan şüphe ediliyordu.

İçimizden biri emin olmak için derhal Bolivya'ya gitmeliydi. Kimin gideceğini kararlaştırmak için aramızda tartıştık. Babam ve Celia çok etkilenmişlerdi. Bir tek ben ve Roberto kalmıştık. Onu seçtik. Otuz beş yaşındaydı ve avukattı.

Che'nin cesedini teşhis etmek onun için hiç kolay olmayacaktı. Bu, korkunç bir eziyet olmakla beraber bir tür başkaldırı eylemiydi. Arjantin o sırada Juan Carlos Ongania'nın askerî diktatörlüğü altında yaşıyordu. Yaptığı şey yürek isterdi ve Roberto'da o cesaret vardı.

Abim, Ernesto'nun ölümünden iki gün sonra, *Gente* dergisinden iki gazeteci eşliğinde 11 Ekim sabahı küçük bir özel uçakla Vallegrande'ye uçtu. Buenos Aires'i sel götürüyordu ve görüş mesafesi sıfırdı. Hava muhalefeti yüzünden uçuşların çoğu iptal edilmişti. Fakat Roberto'nun yolculuğu bekleyemezdi. Bolivya'ya bir an önce varıp öğrenmek gerekiyordu. Ernesto gerçekten ölmüş müydü?

Basit bir uçuş, kısa sürede tam bir serüvene dönüştü. Uçak Salta'ya zorunlu iniş yaptı. Roberto, pilot ve iki gazeteci geceyi orada geçirmek zorunda kaldılar. Saat 17.00'yi bulmuştu bile ve Bolivya havalimanları hava kararduğında faaliyetlerini durduruyordu. Salta'da Roberto ismini otel çalışanına söylemiş, o da koşup bunu gazetecilere yetiştirmişti. Kısa sürede bir gazeteci ordusu belirdi. Gezegenin en çok aranan gerillasının ölüm haberi tüm dünyaya yayılmıştı.

Tüm gazetelerin manşetleri aynı şeyi gösteriyordu: Che'nin cesedi. Roberto fotoğrafa kitlenmiş, cansız bedenin her ayrıntısını inceliyor, abisini tanımamak için kendini zorluyordu. Fotoğraflarla zihinsel bir mücadele verdiğini görüp fikrini soran gazeteciye, "Gerçekten dehşet verici, fakat kesin değil. Cesedi gördüğümde kesin görüşümü bildiririm," demişti. Fakat Bolivya ordusunun önüne çıkaracağı bir sürü engel yüzünden Ernesto'nun cesedini hiç göremeyecekti.

Ertesi gün Vallegrande'ye vardığında, Roberto operasyondan sorumlu olan Albay Joaquin Zenteno Anaya'yı görmeye gitmişti. Albay yerinde yoktu. Sokakta, bir satıcı yerel bir gazetenin manşetini haykırıyordu: "Che dün sabaha karşı

toprağa verildi." Roberto kulaklarına inanamıyordu. Che'yi ailesine haber vermeden bu kadar kısa sürede gömme cüretini nasıl göstermişlerdi? Albay döndüğünde, hikâyeyi doğruladı. Che'nin cenazesi gerçekten de büyük bir gizlilik içinde defnedilmişti ve mezar yerini açıklama yetkisi yoktu. Tüm gerillalara uygulanan bir yaptırım uyarınca yalnızca Bolivya ordusunun üst kademesi bilgilendiriliyordu. Zenteno Anaya, Ernesto'nun kimliğini teyit eden deliller bulunduğunu da belirtti. Askerler üzerinde günlüklerini bulmuş, parmak izleri uymuş ve her şeyden önemlisi Che ölmeden önce kimliğini doğrulamıştı. Roberto, kardeşi olmaktan doğan hakkını kullanarak cesedin mezardan çıkarılmasını talep etti. Albay bu tür kararlar alacak yetkisi olmadığını belirtti. Ona La Paz'da Genelkurmay Başkanı Alfredo Ovando Candia'yı görmesini tavsiye etti. Roberto böylece La Paz'ın yolunu tutmuş, varır varmaz da kışlaya gitmişti. Ovando Candia orada değildi. Roberto özel konutunun kapısını çaldı. Kendisiyle dalga geçildiğini, Bolivyalı askerlerin taleplerini geçiştirmeye çalıştıklarını düşünmeye başlamıştı. "General prensip olarak evinde resmî ziyaret kabul etmiyor," demişti kapıyı açan teğmen. Roberto ismini vermiş ve ısrar etmişti. General onu şu sözlerle karşıladı: "Çok üzgünüm. Abiniz gibi bir kahramanın Bolivya dağlarından sağ çıkmasını tercih ederdim." Roberto mezarın açılması talebini tekrarladı. General yeni bir hikâye uydurdu: "Vallegrande'ye gitmenize izin veriyorum fakat geç kalmış olmanız muhtemel. Yakılmış olma ihtimali var."

Vallegrande'ye en yakın havalimanı Santa Cruz'a giden tarifeli uçuş ancak ertesi sabah kalkıyordu. Roberto geceyi Crillon otelde geçirdi. Bir tesadüf eseri, ona birkaç ay önce hapisteki oğullarını görmeye gelen Fransız filozof Régis Debray'nin anne ve babasının kaldığı odayı vermişlerdi. Debray, Che'nin onayıyla mücadeleyi terk eden Ciro Bustos'la birlikte Ñancahuazú'dan çıkarken yakalanmıştı.

Roberto, Ernesto'nun öldüğüne inanmamaya başlamıştı. Her hikâye bir öncekiyle çelişiyordu. Bolivya ordusu onu

git gellerle oyalayarak zaman kazanıyordu. Peki ama neden? Ne kadar kafa patlatsa da çözemiyordu. "Ölü gerilla"nın dişlerinin eksik bir azıdişi dışında mükemmel durumda olduğunu belirten raporu da okumuştu, fakat bu doğru değildi. Ailede herkesin dişleri çürüktü. Roberto henüz otuz altı yaşındayken takma diş takmaya başlamıştı. Ernesto'nun dişleri on yaşından itibaren çürümeye başlamıştı. Her şey karmakarışıktı.

Roberto, Santa Cruz uçağında yer ayırtamamıştı. Her şey onun aleyhine gelişiyordu. Sabaha karşı La Paz Havalimanı'na gitti. Havayolu çalışanları önce uçağın dolu olduğunu ifade etmiş, sonra da yer olduğunu fakat bilet almak geç kaldığını belirtmişlerdi. Gerçek sebep ne olursa olsun, bu uçağa binmek olanaksız gibi görünüyordu. Fakat Roberto gerçek fiyatın üç katını teklif etmeyi akıl edince bir anda yerler mucizevi bir şekilde boşaldı. Santa Cruz'dan, Vallegrande'ye giden bir başka uçağa bindi. İki yüz kişilik bir ordu uçak pistini tutuyordu. Uçaktan çıkar çıkmaz, Roberto pistte cipiyle dolanan Zenteno Anaya'yla burun buruna geldi. Albay onu gördüğüne şaşırmış ve canı sıkılmış gibiydi. Bu ikinci Guevara'dan tamamen kurtulduğunu düşünmüştü. Onu görmezden gelememiş ve General Juan José Torres'le görüşmesi için kışlaya davet etmişti. General, La Paz'daki meslektaşı Ovando Candía'nın yalanını, yani Che'nin cesedinin o günün sabahı yakıldığını teyit etmiş ve Roberto'ya Arjantin'e dönmesini tavsiye etmişti.

Beş gerilla düştükleri pusudan kurtulmayı başarmış ve halen o bölgede bir yerlerde hayattaydılar: Harry "Pombo" Villegas Tamayo, Daniel "Benigno" Alarcón Ramírez, Leonardo "Urbano" Tamayo Núñez, David "Darío" Adriazola ve Guido "İnti" Peredo Leigue. Roberto, artık Ernesto'nun ölmediğinden ve onlarla birlikte kapandan kurtulduğundan emindi. Ölümü o kadar çok ilan edilip daha sonra yalanlanmıştı ki! Kaldı ki, Bolivyalılar da ona çelişen bir sürü hikâye anlatmışlardı. Ayrıca Ernesto'nun fotoğraftaki burnunun fazla ince ve sivri olduğunu düşünüyordu. Ernesto'nun burnu yassıydı.

Kararsız ve çaresiz bir şekilde Bolivya'yı terk etti. Hemen Buenos Aires'e dönmek yerine ablam Ana Maria'yı Tucumán'da ziyaret etmeye karar vermişti. O da herkes gibi fotoğrafları görmüş ve umutsuzluğa kapılmıştı.

Bolivya yolculuğu hiçbir işe yaramamıştı. Roberto, yola çıkarken bildiğinden daha fazla bir şey bilmiyordu. Dönüşünde aile tekrar toplandı. Ne düşüneceğimizi şaşırmıştık. Bazı ipuçları öldüğüne bazıları hayatta olduğuna işaret ediyordu. Ertesi gün, Fidel arayıp ölümünü doğruladı. Bize kanıtları göstermek istiyordu. Roberto Havana'ya uçtu. Fidel onu şu sözlerle karşıladı: "Üzgünüm, ama olguları inkâr edemeyiz. Elimizde öldüğünü kanıtlayan deliller var." Bolivyalı bir asker, Che'nin günlüğünü ve ellerini Küba'ya yollamıştı. Parmak izlerini saklamak için kesmişlerdi. Roberto yıkıldı. Bu kez, Buenos Aires'e abisinin ölümüne ikna olmuş olarak döndü. Haber babamı perişan etti. O karmaşanın içinde, Ernesto'nun Bolivya ordusunun ilk açıklamasında belirttiği gibi 8 Ekim'de çatışmada ölmediğini, ertesi gün öldürüldüğünü öğrendik (La Higuera'daki okulda tutulduğu saatlerde çekilen fotoğraflar çok sonra yayımlanacaktı). Kimse yakılma hikâyesine inanmıyordu. Bu, arama çalışmalarını engellemek için uydurulmuş bir masaldı. Bolivya ordusu cesedin tespitini yapmak için federal polisin gelmesini beklemeyi reddetmişti. La Paz'daki Arjantin Elçiliği'nin sekreteri Miguel Cremona'yı bile geri püskürtmüşlerdi.

Hepimiz korkunç bir kâbusun içinde yaşıyorduk. Tek kelime etmeden, adı konmamış bir karar alındı: Ernesto'dan birbirimiz dışında kimseye bahsetmeyecektik. Celia ve Roberto sözlerini tuttu. Ölümüne kadar, Ana Maria hiçbir zaman Che'den bahsetmeyeceğini tekrarladı. Bense... sonunda konuşmama neden olan sebepleri ileride açıklayacağım.

Küba'da, Che'nin ölümü Fidel tarafından 15 Ekim'de halka duyuruldu. Üç günlük milli yas ilan edildi. Üç günün sonunda, Fidel Devrim Meydanı'nda vefat eden arkadaşının anısına bir milyon Kübalının önünde, şu şekilde biten ateşli bir konuşma yapmıştı:

Eğer devrimci savaşçılarımızın, militanlarımızın, insanlarımızın kime benzemelerini istediğimiz sorulursa, hiç düşünmeden şöyle deriz: "Che gibi olsunlar!" Eğer gelecek nesillerin kime benzemelerini arzu ettiğimizi sorarlarsa, "Che gibi!" deriz. Eğer çocuklarımızın nasıl bir eğitim almalarını istediğimizi sorarlarsa, hiç tereddüt etmeden, "Che'nin ruhuyla büyüsünler!" demeliyiz. Eğer yalnızca günümüze değil geleceğe de ait bir birey yaratmak peşindeysek, size bu insanın kusursuz tutumu, tavırları ve eylemleriyle Che olduğunu söylerim! Devrimci kalplerimizin derinliklerinden coşkuyla çocuklarımızın Che gibi olmasını umut ediyoruz!

Ernesto'nun gömülmesiyle ilgili gerçeği, 1995 sonunda Amerikalı gazeteci Jon Lee Anderson sayesinde öğrendik.[1] Anderson, emekli Bolivyalı General Mario Vargas'la bir şişe viski eşliğinde görüşmeyi akıl etmişti. Gerçekten de, birkaç kadehin yuvarlanması yetmişti ve general gerçeği açıklamıştı. Anderson, Che'nin yakılmadığını, yanındaki altı arkadaşı Orlando Pantoja Tamayo, Aniceto Reinaga Gordillo, René Martinez Tamayo, Alberto Fernandez Montes de Oca, Juan Pablo Chang Nacarro ve Simeon Cuba Sarabia'yla birlikte Vallegrande mezarlığı ve havalimanının yakınında açılan bir toplu mezara atıldıklarını öğrenmişti. Gecenin bir saati gizlice gerçekleştirilen bu "toprağa verme" törenine yalnız iki kişi şahit olmuştu: cesetleri taşımakla görevli kamyon şoförü ve çukuru açmakla görevli traktörcü. Tehdit altında ikisi de bu sırrı tutmaya yemin etmişti.

Bolivya hükümeti, generalin itiraflarından birkaç gün sonra kazılara izin verdi. Bir anda diller çözüldü. Çok sayıda çelişkili ifade kamuya açıklanıyordu. Kazılar başladı. Arjantinli ve Kübalı jeolog ve adli tıp uzmanları Vallegrande'ye geldi. Her hareketlerini izlemekle görevli yüz askerlik bir manga da onlara eşlik ediyordu. Kazılar bir yıldan fazla sür-

1. *Che Guevara, A Revolutionary Life*, [*Che Guevara, Devrimci Bir Hayat*], Grove Press, 1997, adlı biyografinin yazarı.

dü. 28 Haziran 1997'de yedi cesetin kalıntıları ortaya çıkarıldı. Bölüğün komutanı albay bizi sonuçlardan haberdar etmek için aradı. İşe koyulan adli tıp uzmanları Che dahil tüm cesetlerin kimliklerini tespit ettiler.

Küba'da, süreçten ve Ernesto'nun DNA bulgularını karşılaştırmaktan sorumlu olan kişi Granma ve Sierra Maestra'dan eski dostu Ramiro Valdés'ti. Arayıp, Ernesto'nun kemiklerini ne yapmak istediğimizi sordu. Bizi hesaba kattıklarını göstermek için tamamen nezaket icabı sorulmuş bir soruydu bu. Maalesef onu Arjantin'e getirmenin ne imkânı ne de anlamı vardı. Ülkesi, onu hakettiği gibi karşılamaya hazır değildi. 12 Haziran 1997'de, cesedi önce Havana'ya, oradan da zaferini kazandığı ve ailesinden yaşayan dört çocuğu (Hilda Beatriz iki yıl önce ölmüştü), karısı Aleida March, Roberto, Celia, üvey kardeşlerim Guevara Erra ve benim katılımımla resmen gömüldüğü Santa Clara'ya nakledildi.

Abimin ölümünün verdiği acıya bir de bir devrimin iflasınınki eklenmişti. Bazıları, Ñancahuazú seferini bir intihar teşebbüsü olarak yorumladı. Onlara göre, Che nihilistti ve, "Artık buradayım ve beni buradan ancak ayaklarım önde çıkaracaklar," demişti. Yanılıyorlardı. Bolivya kendi başına bir hedef değildi. Bir başlangıç noktası, kardeş ulusları yankee emperyalizminden kurtaracak yeni bir devrimin tüm Latin Amerika'ya yayılmasını sağlayacak sıçrama tahtası olacaktı. Coğrafi konumunun "devrimi komşu ülkelere yaymak için" stratejik olduğunu söylüyordu (Bolivya'nın beş sınır komşusu vardı: Şili, Arjantin, Peru, Brezilya ve Paraguay).

Ernesto'nun günlüğünde hiçbir şey kendini bile bile aslanın ağzına attığına işaret etmiyor. Zafer için umudunu sonuna kadar canlı tutmuştu. Aralarına benim de dahil olduğum bazıları, KGB'nin onu yakalamak için CIA ile işbirliği yaptığını düşünmüştü. Sovyetler Birliği devrimcilerden hoşlanmıyordu. Bolivyalı madencilerin yardımına koşmadığı ve Bolivya Komünist Partisi'nin onu terk ettiği de söylendi. Partinin genel sekreteri Mario Monje'nin baştaki yardım taahhütlerine rağmen onunla ilişkisini kesmek istediği aşikârdı. Che'yle

dağlarda buluşup onun bir yabancı olduğunu ve Ejercito de Liberaciõn Nacional de Bolivia'nın (ELN – Bolivya Ulusal Kurtuluş Ordusu) başında bir Bolivyalı olması gerektiğini söyleyerek liderliği talep ettiğinde Che'nin hiçbir zaman kabul etmeyeceğini çok iyi biliyordu. Monje'nin hiçbir gerilla deneyimi yoktu. Komünizme ihanet ediyor gibi gözükmeden Che'ye ihanet etmek için bir bahane bulmak gerekiyordu ve bu da onun bahanesiydi. Che'nin silah arkadaşlarından Guido "Inti" Peredo daha sonra Komünist Parti'nin ihanetinin isyancıları şehirlerden ve hareketin devamı için kritik olan lojistik destekten mahrum bıraktığını açıklayacaktı.

Che, Bolivya'da isyancı bir üs oluşturmak, alttan alta kaynayan öfkeyi yüzeye çıkarmak için gelmişti. O dönem, tüm Latin Amerika birçok ülkede faaliyet gösteren muhalif örgütlerle köpürüyordu. Ernesto'nun Bolivya'ya evdeki çalışanımız Sabina Portugal'dan dolayı özel bir bağı olduğunu biliyorduk. İlk ziyaretini 1953'te, tam bir devrim atmosferinin içinde, Victor Paz Estenssoro iktidarı sırasında yapmıştı. Yazdığı mektuplarda bize uzun uzun halkın sokaklardaki örgütlenmesinden, kamulaştırma ve tarım reformu gibi atılan ilerici adımlardan bahsediyordu. Bolivyalıların ayaklanma kapasitesine inanıyordu.

Ernesto'nun köylülerden gelecek desteği gözünde büyüttüğü söylenebilir. Çoğu yerliydi ve yoksuldu. Kendilerini Quechua veya Aymara dilinde ifade ediyor, neredeyse hiç İspanyolca bilmiyorlardı. Pachamama (Besleyici Toprak) adlı bir ilaha tapıyor ve başka bir boyutta yaşıyorlardı. Dünyadan kopuk ve devrimi takdir edecek perspektiften yoksunlardı. Onlar için her Hispanik kuşku uyandıran bir yabancıydı. Ünü topraklarına ulaşmamış Che Guevara'nın ismini hiç duymamışlardı. Bu koşullarda onlarla bir ittifak oluşturmak çok zordu.

Gerillaların Quebrada del Yuro'daki varlığını orduya bildiren de bir köylüydü. Halbuki isyancılar *campesinos*'lara saygı ve sevgiyle yaklaşıyorlardı. Ernesto hasta çocuklarını iyileştiriyor, okuma yazma öğretiyordu. Seyyar okullar kur-

muş, en iyi eğitimli savaşçılarını her gün saat 16.00'dan 18.00'e dilbilgisi, aritmetik, tarih ve coğrafya dersleri vermesi için seçmişti. Ernesto bu eğitim hamlesine bizzat katılıyor ve ilgililere fazladan Fransızca dersleri veriyordu. Siyasi ekonomi dersleri zorunluydu. "Zaferden sonra iktidarı taşıyabilecek eğitimli insanlar gerekecek," derdi. Gerillanın yalnızca "basit bir savaşçı" olamayacağında ısrar ederdi: Genel kültürü de olmalıydı.

Che, Bolivya ordusunun askerlerini, yaralarını sardıktan sonra serbest bırakıyordu. Tam bir hümanistti. "Gerçek devrimcinin, aptal yerine konmak pahasına her şeyden önce büyük bir şefkat hissiyle hareket ettiğini belirtmeliyim. Onun bu özellikten yoksun olduğunu düşünmek imkânsızdır. [...] Dogmatizm, soğuk bir bağnazlık ve duygusuzluğa kapılmamak için hümanizm, adalet ve gerçeğe çok ihtiyaç var"[1]. Yola çıkmadan evvel, Aleida'ya götürmek istediği kitapların bir listesini vermişti. Listede Sophokles, Demosthenes, Herodotos, Platon, Plutarkhos, Euripides, Aristophanes, Aristoteles, Dante, Racine, Goethe, Shakespeare ve Pindaros'tan eserler yer alıyordu.

Ñancahuazú Harekâtı on bir ay sürmüştü. Yorucu, sürekli hareket halinde geçen kırk beş hafta. Ernesto'nun astım nöbetleri gün geçtikçe sıklaşıp onu zayıflatıyor fakat yavaşlatamıyordu. Hiçbir zaman kendisine özel muamele yapılmasını ve başkalarından fazla yiyecek verilmesini kabul etmedi.

La Paz'a çok büyük bir gizlilikte, Kasım 1966'da, o meşhur işadamı kimliğiyle gelmişti. Ayın 27'sinde, Bolivyalı devrimci Guido "Inti" Peredo onunla ilk kez dağlarda karşılaşmış ve bu ilk temaslarını *Mi campaña junto al Che* [Yoldaşım Che] adlı kitabında şöyle anlatmıştı:"Che bir ağaç kütüğünün üstünde oturuyordu. Sigara içiyor ve tütünün kokusunu keyifle içine çekiyordu. Başında beresi vardı. Geldiğimizde, gözleri neşeyle parladı. Emperyalizmin en çok ense-

1. Ernesto Guevara, *El socialismo y el hombre en Cuba.*

lemeye çalıştığı adam, efsanevi gerilla, dünyayı sarsan hayallerin tasarımcı ve kuramcısı, mücadele ve umudun sancağı, gerçekten de burada, kıtanın en çok sömürülen ve baskı gören ülkelerinden birinin kalbinde, huzur içinde oturuyordu [...] Bolivya macerası tarihin en büyüleyici eylemlerinden biriydi."[1]

Bolivya ordusuyla yaşanan ilk çatışmalar isyancıların isteği dışında gelişti. Ordu tarafından tespit edilince çatışmaya mecbur kalmışlardı. Yalnızca elli kişilik bir güç oldukları halde 1967 yılının ilk aylarında birkaç çatışmayı kazanınca, olduklarından kalabalık gözükerek Bolivya ordusunu şaşırtmışlardı. Buna cevaben ordu birliklerini güçlendirdi. Durumu haber alan CIA, kukla başkan René Barrientos'un sarayına yerleşip Bolivya'nın komşu ülkelere sınırlarını kapayarak gerillaların yardım almalarını engellemesini emretti.

Eylül sonunda, ELN açlıktan, susuzluktan ve protein eksikliğinden tükenmiş, bitik, on yedi kişilik bir bölüğe dönüşmüştü. 8 Ekim sabahı, Quebrada del Yuro'da korkunç bir ayaz vardı. Etrafının çevrildiğini bilen Che, ikişer kişilik üç grubu Bolivya ordusunun mevzilerini tespit etmek için yolladı. Bazı gerillaların pusudan kurtulması bundandı.

Ñancahuazú Harekâtı'nın başarısızlığı üzerine yorum yapacak durumda değilim. Bildiğim tek şey bozgunla sonuçlandığı. Sebeplerini tespit edemem, beni aşar. Herkes inançları doğrultusunda kendi sebeplerini yaratıyor. Bazıları Fidel Castro'nun ihaneti olduğunu, bazıları madencilerin Che'yi desteklemediğini, köylülere kandığını ya da yakalanan savaşçıların ve firarilerin konuştuğunu iddia etti. Yakalanan Ciro Bustos adlı gerillanın bir sorgu sırasında "Ramón Benitez"in bir robot resmini yaptığı ve bu resmin, askerleri birkaç aydır Che olduğundan kuşkulandıkları Ramón'un o olduğuna ikna ettiği bilinen bir gerçek. Çıkarılacak en büyük sonuç, Che tarafından temsil edilen devrimci projenin kıtasal bir

1. Guido Peredo, *Mi campaña junto al Che y otros documentos* [Yoldaşım Che ve Diğer Belgeler], Paraninfo Universitario, 2013. İlk baskı 1970'te elkitabı olarak yapılmıştı.

yenilgi aldığıdır. Benim için, Bolivya yenilgisi çözülmesi çok zor bir esrar.

Bir başka gerçek de, yukarıda sözü edilen beş kişinin kurtulduğu. Ordunun yığılmasına rağmen, Guido "Inti" Peredo oradan çıkıp Cochabamba'ya sığınanlardan biriydi. Inti, saklandığı yerden Bolivya Komünist Partisi'nden biriyle irtibata geçti. Bu kişi ona ne dedi? Cochabamba'da olduğundan hiçbir şekilde Komünist Parti'nin liderine söz etmemesini, çünkü ihanete uğrayacağını söyledi. Inti birkaç hafta saklanmaya devam etti. 1969'da emniyet güçleri tarafından öldürüldü. Gerçekten de kendi çevresinden biri tarafından mı ihanete uğramıştı?

Sekiz Yıl, Üç Ay ve Yirmi Üç Gün

İlk kez üniformalı adamlar tarafından tutuklanmam 3 Mayıs 1974'te Córdoba'nın bir sokağında gerçekleşti. Karım Maria Elena ve üç çocuğumuzu Havana'ya götürüp geri dönmüştüm. Arjantin'de güvende olmamalarından korkuyordum. Siyasi iklim bizim gibi militanlar için boğucu ve ürkütücü bir hal almıştı, ki Che'yle olan akrabalığımdan bahsetmiyorum bile. Guevara soyadını taşımanın kolay olmadığı o lanetli dönemlerden birine girmiştik. Tehlikeye rağmen, ülkeye dönüp siyasi faaliyetlerimi sürdürmeye kararlıydım. Bir sene evvel babamı Küba'ya göç etmeye zorlamıştım. Yakınlarımın güvende olduğunu bilerek daha fazla sorumluluk alabilecektim.

Birçok hareketi içine alan önemli bir siyasal ve sendikal organizasyon olan Partido Revolucionario de los Trabajadores (PRT-Devrimci İşçi Partisi) için aktif bir şekilde çalışıyordum. Örgütün, Frente Anti-İmperialista por el Socialismo (Sosyalizm için Antiemperyalist Cephe) kanadında yer alıyordum. Juan Perón'un sağlığı iyice kötüleşmişti, fakat hâlâ iktidardaydı. Alejandro Agustín Lanusse'nin askerî yönetimiyle yaptığı bir anlaşma sayesinde ülkeye dönebilmişti. Lanusse, Perón'un ülkeye girmesine devrimcilerin ilerleyişini durdurmak için izin vermişti. Fakat Perón'un günleri sayılıydı. Yetmiş dokuz yaşındaydı ve kalp hastasıydı. 1 Temmuz 1974'te vefat etti ve yerini çok imrenilen bir makam olan

başkan yardımcılığını sürdüren, ilkokul mezunu eski bir kabare şarkıcısı olan üçüncü karısı Isabel[1] aldı. Isabel ülkeyi tek başına yönetemeyince, mistik öğretilere meraklı, karanlık bir karakter olan yüksek rütbeli polis José López Rega namı diğer "El Brujo" (Büyücü) tarafından desteklenmiş, daha doğrusu kullanılmıştı. López Rega'nın yıllar içinde Isabel'e yaklaşmak için çevirmediği oyun kalmamıştı. Arkadaşlıklarını güçlendirmek için çok ciddi çaba sarf etmiş, sonunda çalışmalarının meyvelerini toplamıştı: Perón çiftinin İspanya sürgününe özel kalem olarak eşlik etmesi için davet edildi.

Generalin ölümüyle López Rega, Isabel'in danışmanı rolüne terfi etti. Dul kalan Isabel ona sormadan hiçbir karar alamadığından, etkisi ciddi ölçüde artmıştı. Bu güçten istifade edip, halk arasında Üç A olarak bilinen ve Montonero'lar hareketi, Fuerzas Armadas Revolucionarias (FAR – Silahlı Devrimci Güçler) veya Ejercito Revolucionario del Pueblo (ERP – Halkın Devrimci Ordusu) gibi "Perón'culuğun Marksist sızıntıları"nın kökünü kazıma amacını güden, Arjantin antikomünist ittifakı adlı bir ölüm mangası kurdu. Ülkem bir kez daha yeni bir baskı dönemine, bugün "kirli savaş" veya "kanlı yıllar" olarak bilinen döneme doğru yol alıyordu. Dönemin siyasal bağlamının son derece karmaşık olduğunu vurgulamak gerekir. Eğer bunu yeterince açıklamazsam, iki tutukluluğum ve tüm Guevara'ların kademeli olarak Küba'ya sürgününü anlamak mümkün olmaz.

Temelde, Perón'culuk halkçı ve sendikal bir hareketti. Taraftarları, "ne yankee'ler ne Marksistler. Perón'cular!" diye haykırıyorlardı. Bir partiden çok, herkese aradığını bulma imkânı veren bir hareketti. Juan Perón, her uçtan taraftarlarının kendine yonttuğu, kitlelerin idolüydü. Sürgün yıllarında bile –hatta özellikle sürgün yıllarında– ne sağcılar ne de solcular onun hayırduasını almadan var olamıyorlardı. Böylece Perón'

1. Tam ismi María Estela Martínez Cartas de Perón. Perón'un ilk eşi Aurelia Gabriela Tizón evliliklerinden dokuz yıl sonra 10 Eylül 1938'de rahim kanserinden ölmüştü. İkinci eşi meşhur Eva da 1952'de otuz üç yaşında rahim kanserinden öldü.

culuk iki karşıt eğilimin doğmasına sebep olmuştu: genç Montonero'lar, Juventud Perónista (JP – Perón'cu Gençlik) ve Agustin Tosco liderliğindeki Arjantinli işçiler sendikası[1] tarafından temsil edilen sol eğilim ve güçlü CGT (Confederación General del Trabajo – Genel Emek Konfederasyonu) sendikasının temsil ettiği sağcı, "ortodoks" eğilim. Her iki hareket de, gerçek Perón'culuğu temsil ettiklerinden emin, liderlerinin gözüne girmek için yarışıyorlardı. Fakat Perón'culuk her sola kayma eğilimi gösterdiğinde Perón bu teşebbüsün başını eziyordu. Héctor José Cámpora, namı diğer "El Tio" (Amca), Mart 1973'te cumhurbaşkanı seçildiğinde, Perón onu Perón'cu aday olmasına rağmen göreve başladıktan iki ay sonra istifaya zorlamıştı.[2] El Tio üç affedilemez hata yapmıştı: devrimci örgüt mensuplarına af çıkarmak; Küba'yla diplomatik ilişkileri yeniden tesis etmek; hükümete genç sosyalistleri dahil etmek. Başka bir deyişle solcu unsurları desteklemişti.

Perón'cular, "Campora hükümete, Perón iktidara" diye haykırmayı kesmişlerdi. Campora'nın 13 Temmuz'daki istifası –gözünü kırpmadan itaat etmişti– generale yeniden seçime gidip kazanma fırsatını vermişti. 12 Ekim'de iktidarı geri almış ve Isabel'i başkan yardımcılığına atamıştı. Tabanın sağa kayma süreci başlamıştı.

Bazı Perón'cular, gerek 1955 gerek 1976 darbelerinde ülkemizi sarsan trajik olaylarla aralarına mesafe koyup faturayı başkasına çıkarmaya kalkıştılar. Fakat yaşananlarla ilgili sorumluluğun bir kısmı onlara aitti. Perón, 16 Haziran 1955'teki Mayıs Meydanı'nın bombalanmasından sonra üç ay sürgüne gidip gemiyi terk etmesini haklı çıkarmak için bin bir mazeret saymıştı. Toplumu gerçekten değiştirecek bir sürece temelden karşıydı. Örneğin Montonero'ların temsil ettiği gençliğe karşı derin bir güvensizlik besliyordu. Bir süre her iki eğilimi de hoş tutup ikili oynadıktan sonra sürgün dönüşünde gerçek yüzünü gösterdi: Hareketin sol kanadını yok sayıyordu.

1. Arjantin Emek Konfederasyonu.

2. Diktatör Alejandro Agustín Lanusse, Perón'un bile seçimlere girmesini bir kararnameyle engellemişti.

Montonero'lar ile kopuş, Perón'un 20 Haziran 1973'te İspanya dönüşünde, ortalığın kana bulanmasıyla gerçekleşti. Perón'a görkemli bir karşılama hazırlamak için her iki kanattan taraftarlar Buenos Aires'i Ezeiza Uluslararası Havalimanı'na bağlayan bir kavşakta toplanmayı planlamıştı (daha sonra sayılarının üç buçuk milyonu bulduğu söylenecekti). İki eğilim arasındaki düşmanlık o kadar güçlenmişti ki bazı taraftarlar silahlarıyla gelmişlerdi. Generalin on sekiz yıl sonra Buenos Aires'e gitmek için kullanacağı yol üzerinde kimin nerede duracağı konusunda anlaşamamışlardı. Montonero'lara danışmadan, "ortodokslar" bir kürsü kurmuşlardı. Yüksekte olma avantajları vardı. Montonero'lar yaklaşınca, sniper'lar üzerlerine ateş açtı ve on üç kişiyi öldürüp üç yüz altmış beş kişiyi yaraladılar. Katliamı kınamak şöyle dursun, Perón, "Vatan bağırıp çağırarak inşa edilmez. Biz Perön'cular, hareketimizin yönetimini tekrar ele geçirmeli ve ayakların baş olarak onu şekillendirmeye çalışmasını imkânsız hale getirmeliyiz," demişti. Katliam, gerçek çatışmaların yolunu açmıştı. Montonero'lar ve onlarla birlikte Arjantin gençliği, ilahları tarafından ihanete uğramıştı.

Böylece Isabel, devrimci eylemlere meyilli bir rejimi devralmıştı. Bazıları López Rega'nın Perón'a büyü yaptığını ima ettiler[1], fakat kuşkusuz bu doğru değil, yalnızca Perón'un emperyalizme satılmış katı bir muhafazakâr olduğu gerçeğini örtmek için uydurulmuş bir masal. O, ne komünizm ne sosyalizm ne de devrim isteyen popülist, sağcı, kapitalist bir milliyetçiydi. Hayatının sonuna doğru, eylemlerini bu eğilim belirledi. Askerlere yaklaştı ve karısını vekâleten iktidara getirerek silahlı kuvvetlere 24 Mart 1976 Darbesi'ni hazırlaması için zaman kazandırdı.

Löpez Rega'nın etkisi altındaki Isabel baskıyı arttırdı. Mistik öğretiler ve antikomünizmi dışında "Büyücü", Perón'culuğu sol militanlarından arındırmak ve halkçı veya devrim-

1. İki adamın da P2 adlı mason locasına mensup oldukları söyleniyordu.

ci hareketlerin ilerleme kaydetmesini önlemekle de yükümlüydü. Mensuplarını kaçırıp rahatça öldüren Üç A tarafından avlanan Montonero'lar yavaşça silahlı mücadeleye dönmüştü. İsyan büyüyordu. Başka küçük gruplar da örgütlenmişti. Suikastlar artıyordu. Üç A'nın bir başka hedefi de PRT idi. Geldiğimiz nokta itibarıyla, toplantılarımız artık tek bir temel soru etrafında dönüyordu: Silahlanmalı mıydık ve cevap evet ise, bunun için doğru zaman mıydı? Bölünmüştük. Kıta çapında Uruguay, Bolivya, Şili, Venezuela, Kolombiya ve Brezilya'da, devrimci hareketlerin seçimi orduyla silahlı mücadele olmuştu. Modelleri, muzaffer mücadelenin beşiği, Amerika'nın feneri Küba'ydı. Ada, gerçek bir toplumsal değişim umudunu temsil ediyordu.

Arjantin'de sağ-sol gerilimi gün geçtikçe artıyordu. Muazzam bir işçi ve sendikacı seferberliğine şahit oluyorduk. İşçi, proleter ve öğrenci kitleleri örgütleniyordu. Finansal çevreler, Arjantin istihbaratı, ordu, sağcı sendikalar ve siyaset onlara karşı birleşmişti. Bir numaralı düşman soldu ve nihai hedef sonunu getirmekti. Ülkenin her yerinde mantar gibi ortaya çıkmaya başlayan gözaltı ve işkence merkezleri gittikçe daha çok arkadaşımızı yutuyordu. Bazen hiçbir iz bırakmadan yok oluyorlar, bazen de cesetleri parçalanmış şekilde ortaya çıkıyorlardı. Cördoba'daki durum, ülke geneline kıyasla daha kritikti. Juan Carlos Ongania'nın 1966'da yaptığı askerî darbe ve baskıcı antikomünist yasasının yürürlüğe girmesiyle beraber Córdoba, Arjantin'de siyasi mücadelenin merkezi haline gelmişti. López Rega'nın ölüm mangalarının ortaya çıkmasından önce şehirde güçlü bir başkaldırı geleneği oluşmuştu bile. Bu isyan hareketinin bir ismi de vardı: Córdobazo. Öğrenci, işçi ve sendikacıları bitmek bilmeyen bir isyan, protesto ve suikast sarmalının içinde buluşturan bu organizasyon, ilk büyük ayaklanmasını Mayıs 1969'da gerçekleştirmişti. Perón sürgünden Córdoba'yı "mikrop yuvası" ilan etmişti.

Üç A Cördoba'da doğmuş ve siyasi baskıyı yasal sınırların dışına çıkaran o ölümcül kırılmayı gerçekleştirmişti. Ora-

ya tutuklanmadan birkaç ay önce, 28 Şubat 1974 yerel darbesinden hemen önce varmıştım. O gün, Albay ve Emniyet Müdürü Antonio Domingo Navarro hükümet konağına saldırmış ve her ikisi de sol Perón'cu olan Vali Ricardo Obregón Cano ve yardımcısı Atilio López'i on iki arkadaşlarıyla beraber tutuklamıştı. Obregón Cano ve yardımcısı bir önceki seçimlerde oyların yüzde ellisinden fazlasını almışlardı fakat bunun bir önemi yoktu: Hapisteydiler. Emrin devletin en üst kademelerinden geldiği aşikârdı. Aynı süreç bir ay önce Buenos Aires eyaletinde yaşanmıştı. Vali Oscar Raúl Bidegain, kadrosundaki ilerici gençlerden çekinen sağ Perón'cular tarafından görevinden uzaklaştırılmıştı.

İşte bu gergin ve patlamaya hazır ortamda, 3 Mayıs 1974'te tutuklandım. Geldiklerini görmediğim iki üniformalı tip sokakta birden karşıma çıktılar. Her biri bir kolumdan tuttu. Debelenmeye başlayınca bana silahlarını doğrulttular.

Beni bir polis kamyonetine binmeye zorladılar. Derhal vilayetin yolunu tuttuk. Yolda, ben fabrikadayken evimin arandığını, PRT'yle ilgili belgeler ve "sakıncalı" yayınlar bulduklarını söylediler. İşçi ve PRT'nin faal bir mensubuydum, soyadım da Guevara'ydı. Üzerimde ismimin getirdiği risklerden kurtulmak için sahte kimliğim vardı fakat tespit edilmiştim. Gerçek kimliğimi bilip bilmediklerini bilmiyordum. Sadece PRT mensubu olduğum için tutuklanıyor olabilirdim.

Partideki arkadaşlarım gerçekte kim olduğumdan habersizdi. Onlar için, kimsenin kardeşi değil, Juan Martin'dim. Che'yle olan akrabalığımı uluorta haykırmıyordum: Bu hem benim için hem de PRT'deki dostlarım için çok tehlikeli olurdu. Bugün, Che'nin düşüncesini yaymak istiyorum. O dönemde böyle bir derdim yoktu. Üstüne üstlük Üç A'nın partiye sızmış olabileceğine dair kuşkularımız vardı. Her şeyden şüphelenmek gerekiyordu. Daha sonra birleşecek olan birçok silahlı grup Córdoba'yı ayağa kaldırmıştı.

San Martin Tutukevi'nde üç ay on sekiz gün kaldım. Tüm risk ve tehlikelere rağmen, abim Roberto tutukluluğumu duyar duymaz avukatlığımı üstlendi. Derhal Córdoba'ya

gelip beni tüm gücüyle savundu. Dayak yemiş, kötü muamele görmüş ve sorgulanmış, fakat işkence görmemiştim. Beni ancak "resmî belgede sahtecilik"le suçlayabildiler. Bundan, kim olduğumu bildikleri sonucuna vardım. Şartlı olarak tahliye oldum. Fakat artık fişlenmiştim. Benimle aynı gün tutuklanan arkadaşlarım hapiste kaldılar. Daha sonra bazılarının infaz edildiğini, bazılarının ölene kadar işkence gördüklerini öğrendim. Neden bir mahkûmun bırakılıp diğerinin infaz edildiği hiç bilinmezdi.

24 Mart 1976 Darbesi'nden sonra ne tahliye ne de tutukluluk kalmıştı, ölüm en yaygın cezaya dönüşmüştü. José René Moukarzel'in adi suçlardan tutuklu bir mahkûmdan bir parça tuz aldığı için Sibirya soğuğunda hapishanenin iç avlusuna atılıp düzenli olarak buzlu suyla ıslatılması bunun bir örneğiydi.

Ağustosta, baskıdan Santa Fe eyaletinin başkenti Rosario'ya taşınarak kaçabileceğimi düşündüm. Hayat Córdoba'ya kıyasla daha sessiz ve sakindi. Bir *yerbatera* fabrikasında iş buldum. Orada kızım Dolores'in annesi olacak Viviana Beguán, namı diğer La Negra'yla tanıştım. Viviana da benim gibi bir PRT militanıydı. Beraber eylemlere katılıyorduk. Hareketi askerî darbe karşısında birleştirebilmek için toplantılara katılıyor, üniversitelere gidiyorduk. Silahlı kuvvetlerin iktidarı silah gücüyle alacağından emindik. Arjantin'deki her istikrarsızlık döneminde böyle olmuştu – tarihimiz bunlarla doluydu! PRT'de, tartışmalarımız izleyeceğimiz strateji üzerinde dönüp dolaşmaya devam ediyordu. Parti yönetimi silahlı mücadeleye her geçen gün daha sıcak bakmaya başlamıştı, fakat bazı üyeler bunun darbeyi engellemek yerine hızlandıracağını söyleyerek karşı çıkıyorlardı. İşin sonunda, kararsız kalmıştık: Ne darbeyi bu tür bir seferberlikle engelleyebilmekten ne de zamanlamadan emindik. Perón'un ölümü her şeyi zorlaştırmıştı. Isabel hükümeti baskıyı gitgide artıran ve manevra alanımızı daraltan adımlar atıyordu.

1975 Eylül sonu, İtalo Luder'in başkanlığı döneminde Senato, "antikomünist" ve "karşıdevrimci" diye bilinen 20.840

Sayılı Ulusal Güvenlik Kanunu'nu kabul etti. Kanundaki on dört madde hükümete vatandaşlarını, üzerlerinde yıkıcı faaliyetlere dair belge –bildiri, gazete, kitap vs.– bulundurmak gibi asılsız sebeplerden tutuklama; sendikal hareketini ve işçi hareketi suç kapsamına sokma; belli gazeteleri yasaklama ve ideolojik görüşleri olduğundan şüphelenilen herkesi tutuklama yetkisi veriyordu. Aynı dönemde, federal hükümet "ideolojik bir temizlik yapması için" Córdoba'ya Perón'cu faşist General Raúl Oscar Lacabanne'yi atamıştı.

Darbeden bir yıl sonra, askerî cuntanın lideri diktatör Rafael Videla, "Bu ülkenin huzura kavuşmasına karşı çıkan herkes gerekirse ölecektir," demekten çekinmemişti. Onun emirleriyle, askerî baskı grubu GT4 Guevara'cı ve Castro'cu avında uzmanlaşmıştı. Şansıma, zulüm sistematik bir hal aldığında zaten hapisteydim.

İkinci tutukluluğum 5 Mart 1975'te Rosario'da gerçekleşti. Viviana ve ben Tucumán Sokak'ta arkadaşlarımızda kalıyorduk. Bir anda tepeden tırnağa silahlı dört sivil bizi şakaklarımıza tabanca dayayarak uyandırdı. Kapıyı kırmışlardı. Viviana kendisine doğrultulmuş birçok Sten MKII makinalı tüfeğin tehdidiyle kenara çekildi. Başıma bir kukuleta geçirdiler. Dışarıdan çatışma sesleri geldi. Sonun geldiğini, silahlı olduğumuz ve direndiğimiz intibasını yaratabilmek için sokakta bir mizansen tasarladıklarını düşündüm. Genelde böyle çalışıyorlardı, "bozguncular"ı yargılamadan infaz edebilmek için bir bahane yaratarak... Fakat böyle olmadı. Bizi hareket etmeye hazır bir arabaya tıkıp bir gizli odaya götürdüler. Hiçbir şey görmüyor, fakat boş sokakların sessizliğini hissedebiliyordum. Kanundışı bir örgüt olan Üç A, genelde gece çalışıyordu.

Beni küf kokan, bodrum olduğunu tahmin ettiğim merdiven altı bir odaya attılar. Tek bildiğim şey gizli polisin elinde olduğumdu. Viviana'dan ayrılmıştım ve nerede olduğunu bilmiyordum. Yirmi dakika kadar sonra, birtakım tipler gelip beni sorguya çekti. Psikolojik işkenceye maruz kaldım. Beni öldürmek, ağzımı burnumu kırmak, paramparça etmekle

tehdit ettiler. PRT içindeki bağlantılarım ve görevlerim hakkında bilgi istediler. Hiçbir şey söylemedim, tek kelime etmedim. Federal polisten bir memur yolladılar. Sorularına yanıt olarak susmaya devam ettim. Hâkim karşısına çıkarılmayı bile talep etmedim. Susmak, canımı kurtarmak için yapabileceğim en akıllıca şeydi. Birkaç gün boyunca beni nöbetleşe sorguladılar, fakat ağzımdan laf almayı başaramadılar. Sonunda pes edip beni hızlı yargılama için hâkim karşısına çıkardılar. Bahsedilen "yıkıcı faaliyetler"in tanımı Isabel Perón yönetimine muhalif olan herkesin tutuklanmasını kolaylaştırmak için çok geniş tutuluyordu. Darbe ve cunta tarafından başlatılan Ulusal Yapılandırma Süreci ile beraber, generaller benim gibi insanları kategorilere sıkıştırmıştı (kısaltmalara bayılıyorlardı): Banda de Delincuentes Subversivos (BDS –Yıkıcı Suçlular Örgütü) gibi adlandırmalar sayesinde siyasi mahkûmlara yapılan muamele konusunda Cenevre Konvansiyonu'nun hükümlerini hiçe sayabiliyorlardı. Bu sınıflandırmalar sayesinde adi suçlu sayılıyorduk. Aynı Orwelici tatta, gizli odaları ve işkencehaneleri Lugar de Reuniõn de Detenidos (LRD – Tutuklu Buluşma Yeri) diye adlandırdılar.

Mahkeme adı altında sahneye konan tiyatro son derece gayriresmi bir havada geçti ve yarım saat sürdü. Bana yöneltilen absürd suçlamalar karşısında haksızlığa karşı mücadele veren bir örgüte mensup olduğumu söylemekle yetiniyordum, o kadar. Nokta. Hâkim suçlamaları kabul edip etmediğimi sordu. Etmediğimi söyledim. "Öyle diyorsunuz ama dairenizde çıkan..." diye üsteledi. "Benim dairem değil," dedim.

Oradan Buenos Aires banliyösünde, Bermudez Sokak' taki Villa Devoto Cezaevi'ne nakledildim. Pis, 1927'den kalma betondan yüksek binalar silsilesiydi. Gelirken şansıma Viviana'ya rastladım. Henüz farkında değildik fakat kayıtlı, fişlenmiş mahkûmlar olmakla şanslıydık. Bir kez sisteme girdikten sonra –ileride göreceğimiz gibi imkânsız olmasa da– bizi yok etmek güçleşiyordu. Diktatörlüğün kurbanı olup yıllarca hiçbir şey öğrenemeden belirsizlik içinde kıvranacak binlerce ailenin aksine, yakınlarımız en azından başımıza ne

geldiğini ve nerede olduğumuzu biliyorlardı. Darbeden önce tutuklanma şansına erişmiştik. Çünkü cunta Üç A tarafından kurumsallaştıracaktı. Dehşeti tanıdığımızı zannediyorduk, fakat Arjantin'i yetmişli yılların sonunda bekleyen durum bin beterdi.

Soyadımın ve "sakıncalı" olarak bellenmiş olmamın getirdiği risklere rağmen, ablam Celia tutuklandığımı duyar duymaz Devoto'ya koştu. Roberto ise bir kez daha avukatlığımı yapmaya soyundu. Tehlikeliydi. Baskı rejimi, tutuklu yakınlarına sataşmaya başlamıştı bile. İlk tutukluluğumdan bu yana, zulüm artmıştı. Siyasi mahkûmların avukatları ülkeyi terk etmeye veya yok olmaya başlamıştı. Bazıları sokaklarda köpek gibi avlanıyor, bazıları tutuklanıyordu. Siyasi karışıklık yılları boyunca askerler üzerlerine öyle bir çullanacaklardı ki kısa sürede bizi savunacak tek kişi bile kalmayacaktı. Cuntaya karşı durma cesaretini gösteren son iki avukat Broquen ve Angel Gerardo Pisarello'ydu. Pisarello 24 Haziran 1976'da kaçırılmış ve adı "kaybedilenler" listesine yazılmıştı. Birkaç gün sonra cesedi parçalanmış, elleri arkadan bağlanmış şekilde bulundu. Her şeye rağmen Roberto, Rosario'dan Delia Rodriguez Araya adında olağanüstü cesur bir başka avukatla ortak olarak savunmamı hazırlamıştı. Fakat boşunaydı. Bir dava bin yıl sürebilir veya hiç görülmeyebilirdi. Hiçbir desteğimiz, hiçbir hakkımız yoktu. Artık kimsecik değildik.

Bir gün, Vivivana'yı gördüm. Arkadaşlarımız bizi yeni doğan çocuklarının vaftiz anne-babası olarak seçmişti. Bu, törenin cezaevinde yapılması ve kısa bir süre için de olsa bir araya gelmemiz demekti (bu tür kaçamaklar yakında yasaklanacaktı). Şapelin vaftiz kurnasının önünde buluştuk. O andan sonra, Viviana'yı sekiz yıl, üç ay ve yirmi üç gün süren tutukluluğum süresince bir daha göremeyecektim.

Arjantin hapishaneleri zordu. Mide bulandırıcı ilişkilerin kurulduğu yerlerdi. Özellikle Devoto'da, yaşam koşulları dehşet vericiydi. En sık rastlanan ölüm sebebi akciğer ödemiydi. Gardiyanlar mahkûmları öyle şiddetle sopalıyordu ki darbeler ciğerlerinde hasara sebep oluyordu. Koğuşlar kala-

balıktı ve adi suçtan yatanlarla karışmıştık. Yolsuzluk diz boyuydu. Devlet hapishanesine ayrılan dev bütçe üç bin tutuklunun ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılacağına, tepedekiler bizleri aç bırakarak kendi ceplerini dolduruyordu. Bizim hakkımız olan et çevredeki kasaplara satılıyordu. Gardiyanlar tarafından homoseksüeller, tecavüz edilmesi için talihli mahkûmlara satılıyor ve teslim ediliyordu. Siyasi mahkûmlar bu kepazeliklere isyan ediyordu. Her şeyi ihbar etsek de hiçbir şey değişmiyordu. Biz de açlık grevi başlatmaya karar verdik. Grevi kırmak için hepimizi farklı hapishanelere naklettiler. Öyle veya böyle, siyasi mahkûmlar bu kârlı alışverişi bozuyordu. Sesimizi çıkarıyorduk ve dışarıda hâlâ durumu ifşa edebilecek tanıdıklarımız vardı. Bu durum, idare edilmesi daha kolay olan adi suç mahkûmlarını tercih eden rüşvetçi müdür ve işbirlikçilerinin siniri bozuyordu.

Birkaç arkadaşımla Hercules marka askerî uçakla Trelew[1], Patagonya yakınlarındaki Rawson Cezaevi'ne nakledildim. Bu "taşınma", koğuş turizmi diye adlandırdığım süreci başlattı. Sekiz yıl içinde beş kez nakledildim: Devoto'dan Rawson, Rawson'dan Devoto, Devoto'dan La Plata, La Plata'dan Sierra Chica ve Sierra Chica'dan tekrar Rawson. Hapis koşulları her seferinde daha da kötüleşti.

Rawson mahkûmlara ayrılmış, güneyde Buenos Aires'e 1.100 kilometre uzaklıkta, Atlantik Okyanusu'nun dondurucu rüzgârlarının vurduğu ve Tanrı'nın unuttuğu çorak topraklarda bulunan bir zindandı. Uzaklığı ziyaretleri zor, hatta imkânsız kılıyordu. Hedefleri bizleri yakınlarımızdan koparak ruhsal ve bedensel yıkımımızı sağlamaktı.

Rawson'da ibadet özgürlüğü var olmasına vardı da, nasıl vardı! Papaz –askerî rütbesi vardı– bizlere terörist, katil ve pis solcu muamelesi yapan ve bizi Tanrı adına çetin sorgulara çeken bir sadistti. Şansımıza, yerine yakın bir dostluk kuracağım Comodoro Rivadavia Başpiskoposu Monsenyör Moure

1. Chubut eyaleti.

geçti.[1] Argimiro Moure gerçek bir Hıristiyandı. Beni günah çıkarmaya ilk çağırdığında ona ateist olduğumu itiraf ettim. Bana sorun olmadığını söyledi. Buraya misyonerlik yapmaya değil, bize hoş ve insani bir sohbet etme fırsatını vermek için geldiğini söyledi. Mahkûmların çoğu onu dinlemek için her hafta ayine gider oldu.

Baskıcı rejim, ziyaretçileri gittikçe daha sıkı bir biçimde takip ediyordu. Siyasi bir tutuklunun yakını olmak birinin ölüm fermanını imzalamaya yetiyordu. Viviana'nın ailesi onu hiç ziyaret etmedi. O benim gibi nakledilmemişti (Villa Devoto'daki sekiz yıllık tutukluluğunu hiç güneş ya da ay görmeden üçüncü katta, beşinci bölge ve 90 numaralı hücrede geçirecekti). Rejimin sertleşmesi ve hapiste haberini aldığı kitlesel kaybetme vakalarının yansımaları onu korkutmuş ve anne babasına derhal ülkeyi terk etmelerini söylemişti. Cördoba'da yaşıyorlardı. Sürgüne gitmek yerine, Buenos Aires'in dışında Avellaneda'ya –hangi sokak olduğunu hiçbir zaman bilmedi– taşınmışlar ve kaçak hayatı yaşamaya başlamışlardı. Ekim 1977'de bir gün, Viviana'nın çocukluk ve koğuş arkadaşı Stella'yı üç küçük çocuk ziyaret etti. Avellaneda'da gelmişlerdi ve ona tüyler ürpertici bir hikâye anlatmışlardı: Babaları baskıcı rejimin kurbanı olup yok olmuş, yardımlarına babalarının bir arkadaşı koşmuş, o da birkaç hafta sonra kaybolmuştu. Mahalle sakini emekli bir çift, bu çifte trajediden sonra onlara kol kanat germişti. Birkaç gün sonra, onlar da öncekilerle aynı kaderi paylaştı. Üst üste gelen bu kayıplar silsilesi çocukları sarsmış ve emekli çiftin isimlerini unutmuşlardı. Fakat hikâyeyi ve çiftin tarifini duyan Viviana'nın içine bir ateş düşmüştü: Çocukların sözünü ettiği çift, anne ve babasıydı. Yaptığı uyarılar hiçbir işe yaramamıştı. Altmış yaşlarındaydılar ve siyasete hiç bulaşmamışlardı. Tahliye olduğunda Viviana, kaçırıldıklarını ve Campo de Mayo'daki gizli sorgu odasına götürüldükten sonra

1. Bkz. Ek II.

işkence gördüklerini, bir uçaktan canlı canlı Rio de la Plata'ya atıldıklarını öğrendi. Bu olaylar Eylül 1977'de yaşanmıştı. Neler olduğunu hapisten çıkınca öğrenmiştim.

Hapishane anılarım artık birbirine karışıyor. Her gün aşağı yukarı bir öncekinin aynıydı. Yalnızca birkaç kritik tarih ve çarpıcı olay hatırlıyorum. Onları dağınık bir şekilde yazıya döktüğüm için okur beni bağışlayacaktır.

Bir darbe öncesi, bir de darbe sonrası oldu. 1975'te, radyolarımız, gazetelerimiz, ziyaret hakkımız ve avluda gezinti saatlerimiz vardı. 24 Mart 1976'dan itibaren, tüm bu haklar elimizden alındı. Siyasi mahkûmlara yapılan muamele gözle görülür bir şekilde sertleşti. Avluda askerler bekliyor ve silahlarını koğuşların pencerelerine doğrultuyorlardı. Dayak, arama, tehdit ve hakaretler artmıştı.

Rawson'da iki dönem yattım. Orada ne işim olduğunu ve bu kadar çok naklin ne işe yaradığını hiçbir zaman anlamadım. İkinci dönem, beni şiltesiz ve battaniyesiz, buz gibi bir hücreye kapattılar. Bunun sonucunda, bugün hâlâ çektiğim eklem romatizması başladı ve tutuklanmadan önce yakalandığım hepatit kötüleşti.

Toplamda üç buçuk yılım hücrede geçti. En uzun tecrit dönemim altı ay sürdü. Yürüyor ve düşünüyordum, yapacak başka bir şey yoktu. O kadar az beslenebiliyordum ki, egzersiz yapacak gücüm kalmıyordu. Zaman ve mekân kavramını kaybediyor, hapishane dışında ve bazen birkaç metre uzağımda yaşananları kavrayamıyordum. Zaman zaman bir haber geliyordu. Bazen bir mahkûm tecritteyken onunla tuvaletler, duvar çatlakları ve mors alfabesi üzerinden irtibat kurabiliyorduk. Mesajı anlıyorsak duvara bir kez, anlamıyorsak iki kez vuruyorduk. Bu alışveriş, her ne kadar kısa ve aralıklarla olsa da, tamamen delirmemizi engelliyordu. Her şeye rağmen, bir dönem halüsinasyon gördüm. Kapatıldığım hücrelerden biri karanlık ve köşeleri kıvrımlıydı, dışarı çıkmam da yasaktı. Tavanda günü geceden ancak seçmeye yetecek kadar büyük bir havalandırma deliği vardı. Bazı hapishanelerde, yemek duvardaki gediklerin arasından verilirdi. Ki-

min getirdiği görülmezdi. Bazen de kapıyı gardiyan açardı, ama yüzünü görmemek daha iyiydi. Victor Hugo bir yerde, insanlığın en son kademesinin tutukluluk değil gardiyanlık olduğunu söylemişti. Bazıları diğerlerinden kuşkusuz daha iyiydi, fakat hepsi korkunçtu. Neticede böyle bir meslek seçmek için çarpık bir zihniyete sahip olmak gerekiyordu!

Hücrede değilken koğuşlara yığılıyorduk. O dönem artık kimse ziyaretimize gelmiyordu. Avukat yoktu. Bazı bölümlerde, rasgele verilen izinlere göre vakit geçirebildiğimiz ortak odalar vardı. Bazen bir gardiyan tuvaletlerde bir gazete unuturdu. Bu, genelde birkaç gün eskimiş bir günlük gazete olurdu, fakat bize az bir bilgi kırıntısı toplama fırsatı verirdi. Yaşanan sayısız kaçırma olayının haberlerini arada sırada aramıza düşen ve kendileri de kaçırılma mağduru olan yeni tutuklulardan alırdık. Bazıları resmî mahkûm olma şansına erişiyordu. Bize kaybolmaları, suikastları anlatıyorlardı. Bazıları buhar oluyordu. Onları bir daha gören olmuyordu. Zulmün ölçülerini yavaş yavaş kavramaya başlıyorduk.

Belli aralıklarla, işkenceciler bizi sorgulamak için hücrelere giriyorlar, bize bir işkence odasına kadar eşlik ediyorlardı. Konuşmamak için bir yöntemimiz vardı: "kayıtsız, meymenetsiz surat". Boş bir ifadeyle bakıyorduk. Çünkü başımıza neyin geleceğini hiç bilmiyorduk. Bize, "Bu kitabı okudun mu?" diye sorduklarında, "Hayır" diye cevaplıyorduk. "Spor yapıyor musun?" "Hayır." İşkenceci, "Tembel herif. Hiç bir şey yaptığın yok!" diye bitiriyordu.

Bir gün, üniformalı bir albay, başka bir arkadaşımla paylaştığım hücreye girdi. Ona, "Montonero musun?" diye sordu. Arkadaşım "Hayır, Perón'cuyum" diye cevap verdi. Aradaki fark önemliydi. Montonero'lar silahlı bir örgüttü, fakat Perón'culuk bir hareketti. Sorgucu sert bir şekilde ısrar ediyor, arkadaşım da Perón'cu hikâyesinde ısrar ediyordu. Bir anda, herif bana döndü ve, "Sen de PRT'den misin?" dedi. Arkadaşımın yöntemini takip ederek, "Hayır, sosyalistim," dedim. İşin püf noktası muğlak olmak, herhangi bir parti bağlantısını kabul etmemekti.

Sorgucularımın Ernesto'yla olan bağıma değindiği de olurdu. Che'nin kardeşi olduğumu duyanlar beni görmeye geliyordu. Büyülenmiş gibi oluyorlardı. Kafeste bir maymun gibi oluyordum. Bu, karşımdaki gardiyan ve askere göre lehime de aleyhime de olabiliyordu.

Bir gün Sierra Chica'daki hücremde yalnızken kapı açıldı ve üniformalı, rütbeli bir tip göründü. Gardiyana bizi yalnız bırakmasını söyledi. Döşek olarak bir çimento şapı kullanıyordum. Saat onda bir şilte getiriyorlar, sabah altıda geri alıyorlardı. Soğuk iliklerime işliyordu. Bir asker veya gardiyan hücreye girdiğinde mahkûm dipteki duvara dayanarak, elleri arkasında, dik durmak zorundaydı. Beni uzunca bir süre süzdükten sonra, bana, "Rahatla ve otur," dedi. Yanıma geçti. Spor yapıp yapmadığımı, yemekler hakkında ne düşündüğümü filan sorarak lafa girdi. Her zamanki gibi her sorusuna "hayır" cevabı verdim. Çıkmasını istiyorum. Bu pisliğe diyecek bir şeyim yoktu. Susmakta kararlı olduğumu görünce buzları, "Demek sen Che'nin kardeşisin ha!" diyerek kırmaya çalıştı. Ernesto hakkında uzun uzun konuşmaya başladı. Bana gerilla sanatından, Che'nin temsil ettiklerinden bahsetti ve konuşmayı, "Ne acayip, ne mükemmel bir herif!" diyerek bitirdi. Ağzım açık kalmıştı. Bu asker kontrgerilla uzmanıydı ve Che'nin hayatını kendisi gibi hayvanlarla savaşmaya adadığını biliyordu, fakat düşmanına büyük bir hayranlık besliyordu! Bir başka sefer, sorgu sırasında, askerin biri beni görür görmez Che'den bahsetmeye başladı: "Abinin yanlış kampı seçmesi ne yazık! Değerli bir adamdı," dedi ve bana Ernesto'yla ilgili bildiği, okuduğu her şeyi sıraladı. Konuyla ilgili fikri olmadığı söylenemezdi...

Rawson'daki ilk dönemimde, bir gece aramızdan dördünü almaya geldiler. Bizi Almirante Zar de Trelew askerî üssüne "idari bir transfer" için götürdüklerini söylediler. İnfaz edileceğimizden emindik. O üste, on altı solcu siyasi tutuklu 22 Ağustos 1972'de katledilmişti. Askerlerin, mahkûmları "yasalara uygun olarak" infaz etmek için kullandıkları bir yöntem sahte firarlar tertiplemekti. Cunta bu tür katliamla-

rı meşrulaştırmak için firarlar üzerine bir yasa çıkarmıştı. Bizi üsse taşıyan araç bir anda bomboş bir arazide durdu. Yol kenarında farları sönük bir başka araç vardı. Bizi indirdiler. Birbirimize baktık ve anladık. Yanmıştık. Bizi kaçmakla suçlayacak ve avlayacaklardı.

Gerçekte, diğer arabaya binmemiz emredilmişti. Üsse vardığımızda, bizi küçük bir uçağa tıktılar. Kendimi tekrar Villa Devoto'da buldum. Beni başka mahkûmlarla bir koğuşa kapattılar. Yıllar içinde, askerlerin siyasi mahkûmları üç kategoriye ayırdıklarını anlamıştık: iflah olabilecekler, güçlükle iflah olabilecekler ve iflah olmayacaklar. Ben üçüncü sınıfa giriyordum. Örnek bir mahkûm olmadığımı itiraf etmeliyim. Sürekli itiraz ediyordum. Aldığım eğitim ve örnek aldığım abiyle başka ne yapabilirdim ki! Kendimi tekrar hücrede buluyordum. Orada, her üç-dört saatte bir beni soğuktan geberene kadar buz gibi suyun altında tutuyorlardı. Sonrasında beni ıslak ve yarı çıplak, hücreme götürüyorlardı. Arada, şiltemi almış oluyorlar ve yemek vermiyorlardı. En ufak vukuat cezayla, genellikle dengeyi bozmak ve sersemletmek için sopayla, bitiyordu. Fakat bunlar bizim üzerimizde işe yaramıyordu, çünkü çok keskin inançlarımız vardı: Niçin hapiste olduğumuzu biliyor ve irtibat halinde kalmayı başarıyorduk. Hiçbir zaman aramızdaki iletişimi tamamen koparmayı ve bizi mahvetmeyi beceremediler. Bazen aramızdaki doktor mahkûmlarla bile irtibata geçebiliyorduk.

Dördüncü kez nakledildiğimde, Buenos Aires eyaletinde bulunan La Plata'ya götürüldüm. Hapishanenin dışını tasvir etmem mümkün değil: Gece vakti bir nakil arabasıyla gelmiştim. Dayakla karşılandık. Korkunç bir hapishaneydi, bir işkence ve "kayıp merkezi"ydi. Beni diğerlerinden ayırıp müdürün odasına götürdüler. Müdür beni mahkûmların temsilcisi olarak seçmiş, problem istemediğini ve uslu durursak rahat bırakacağını ve –askerlerin aksine– bazı ayrıcalıklarımızı hoş göreceğini söylemişti. Sorun yaşamadan emekli olmak istiyordu. Fakat kısa zamanda yerini bir askere bırakacaktı. Baskının artmasıyla beraber, hapishaneler de yavaş ya-

vaş askerlerin kontrolüne giriyordu. Montonero'lar Horacio Rapaport ve Angel Georgiavis gibi birçok siyasi mahkûm La Plata'da sözde kaçmaya çalışırken vurularak öldürülmüştü. Bir ve iki numaralı binalar benim gibi iflah olmayacaklara ayrılmıştı. Yaz gelmişti ve yakıcı sıcaklara rağmen derimize yapışan çuhadan/yünden kalın üniformalar giymek zorundaydık. Haliyle, üniformaları çıkarmak yasaktı. Durumu protesto ettim ve kendimi hücrede buldum. Alışmaya başlamıştım. Kışın, tam tersini yapmışlar, giydiğimizde donduğumuz incecik üniformalar dağıtmışlardı.

22 Ağustos gecesi, gardiyanlar tecrit binasından beş genci toplamaya geldi. Tarih, az önce bahsettiğim Trelew Katliamı'nın yıldönümü olduğundan, sembolikti. Bir kez daha, kurşuna dizileceğimizden emindik, üstelik bu kez bize eşlik eden asker gardiyana kişisel eşyalarımızın yerini sorduğunda, gardiyan nasılsa bir daha ihtiyaç duymayacağımızı söylemişti. Değişik hücrelerde yatıyorduk, fakat birbirimizi tanıdık. Siyasi olarak damgalanmış olduğumuzu anladık. Bir Brezilyalı yoldaş, bir Montonero lideri, Fidel'le Küba'da savaşmış bir gerilla ve bir PRT yöneticisi vardı. Bizi bir nakil arabasına koydular ve araç dağ başında durdu. Bir kez daha, farları açık bir başka araç yolun kenarındaydı. Bu kez, öleceğimizden emindik. Alakası yoktu! Bizi Sierra Chica'ya naklettiler. Daha sonra, o gece birçok mahkûmun infaz edildiğini ve bizim küçük grubumuzun, askerler tarafından bugün hâlâ bilmediğim sebeplerden dolayı son dakikada canının bağışlandığını öğrendim. Niçin öldürülmediğimizi hiç anlayamadık ama şu kanaate vardık: İnfaz edileceğimiz an, bir karşı emir gelmişti. Askerler ülkeyi dört idari alana bölmüştü. Bunların da her biri 19 bölgeye, 117 sektöre ve sektörler de alt sektörlere ayrılmıştı. Her general bir idari alanın şefiydi ve kendi alanında kalan mahkûmların canına kıyma veya bağışlama kararı verebiliyordu.

Sierra Chica'da üç yıl geçirdim (o da Buenos Aires eyaleti içinde bulunuyordu). Her biri yüz metre uzunluktaki on iki binasıyla, yelpaze şeklinde, çok eski ve iç karartıcı bir ha-

pishaneydi. Elektriğin icadından önce, 1890'da Olavarria adlı bir beldede, tarlaların ve mahkûmların da çalıştığı taşocaklarının ortasına inşa edilmişti. Her binanın ortasında, hücrelerin pencerelerinin baktığı bir avlu bulunuyordu. Hapishanenin özelliklerinden biri, mahkûmların parmaklıkları eğip bükmesini engellemek için pencerelerin dayanılmaz bir ses çıkararan demir kepenklerle kapatılması ve bir zindan havası yaratmasıydı. Hücreler kıvrımlı, duvarlar seksen santimetre kalınlığındaydı, kapıları ahşaptı ve servis penceresi vardı. Tuvalet ve musluk da vardı. Hücreden çıkmadan haftalar geçirilebilirdi. Ben kendiminkini Perón'cu Gençlik lideri, daha sonra Kirchner'i destekleyerek milletvekili olacak Juan Carlos Dante "El Canca" Gullo'yla geçiriyordum. Onun da önce annesi, sonra da abisi kaçırılmış ve "kaybolmuşlardı".

On iki nolu bina "cezalandırma birimi"ydi. Diğerlerinden tamamen ayrılmıştı. On bir numaraysa "ölüm birimiydi". İsmimiz yoktu: Basit numaralara dönüşüyorduk. Ben 449' dum. Bir ara haftada üç kez ana avluya çıkmamıza izin veriliyordu. Fakat grup halinde yürümek, bir pencereye yaklaşmak veya durmak yasaktı. Oyunu bozacak en ufak detay, gardiyanların hücreye dalıp her şeyi altüst etmesi, mahkûmları sopalaması ve Sierra Chica'daki tek "banyo" imkânı olan buzlu suyu üzerimize tutmasıyla neticeleniyordu. Bilmem ne yılının 24 veya 31 Aralık'ı, bir hücreyi başka mahkûmlarla paylaşıyordum. Gardiyanlar ziyaretimize geldi. Birtakım şekerlemeler buldular. Elimize nasıl geçtiklerini hatırlamıyorum. Deliye döndüler ve haliyle kendimizi tecritte bulduk.

Dışarıda, kirli savaş iyice şiddetlenmişti. Montonero'lar gibi bazı silahlı gruplar radikalleşmiş, ihanet ölümle cezalandırılır olmuştu. İhanetten kasıt, işkence altında bile yapılsa, örneğin muhbirlikti. Arjantin bir felaketler silsilesinden, her ölümün yenilerini doğurduğu korkunç bir sarmalın içinden geçiyordu. Bir gün, silahlı bir örgüte mensup bir zavallıyı getirdiler. İşkence altında konuşmuştu. Üyesi olduğu örgüt onu ölüme mahkûm etmişti. Askerler onu öldürülmesi için

aslanların kafesine, mahkûmların ortasına atmışlardı. Onların işkenceleri ve mahkûmlardan gelen tehditler arasında, tam bir enkaza dönmüştü. Benim de içinde bulunduğum bir grup mahkûm bunu öylesine vahşi bulduk ki, ona kalkan oluşturup korumaya karar verdik. Gardiyanlar sabırsızca diğerlerinin onu öldürmesini bekliyorlardı. Fakat dikkatliydik. Onu hiç yalnız bırakmıyorduk. Yavaş yavaş gücünü toplu yordu. Bir gün boğazını keserek intihar etti. Psikiyatr bir koğuş arkadaşımız, hayatının yaşamaya değmeyeceğine karar vermeden önce kendini toplaması gerektiğini söylemişti. Ölümü bizi yıktı.

Sağlığım kötüleşiyordu. Eklem romatizmasına fıtık ve apandisit eklenmişti. İki kez ameliyat oldum, bir kez Sierra Chica, bir kez de Rawson'da. Hastanedeyken enfarktüs geçirdim.

Üzerine küçücük mesajlar yazıp ağzımıza attığımız şekerlerle birbirimizle haberleşiyorduk. Mesajları genelde revirde birbirimize geçirebiliyor, kimsenin bize bakmadığı ânı bekleyip şekerleri değişiyorduk. İletişim ağır da olsa işliyordu. Beni ilk kez ameliyat etmek üzere revire götürdüklerinde, ağzımda bu şekerlerden vardı. Çok zayıftım. Anestezi yaptılar. Karşımda iki gardiyanla uyanınca, kendime ilk sorduğum soru operasyonun iyi geçip geçmediği değil, şekerin hâlâ ağzımda olup olmadığıydı. Dilimin altındaydı!

"Koğuş turizmimin" sonuncu ve en uzun etabı bir kez daha nakledildiğim Rawson'da gerçekleşti. Yıl 1979'du ve askerler Sierra Chica ve Rawson'daki mahkûmların toplu naklini emretmişti. Bizi taşıyan Hercules marka uçak bir kez daha Almirante Zar de Trelew Üssü'ne indi. Hapishaneye vardığımızda, gardiyanlardan biri, "Ooo, gördüğüm kadarıyla Sierra Chica'da size iyi bakmışlar," diye dalga geçti. Oldukça zalim bir şakaydı, bir deri bir kemik kalmıştık.

Her türlü kötü muameleye rağmen, bir gün cehennemden kurtulacağımıza inanmaya başlamıştık. Mesele ne zaman olacağıydı. Araftaki zamanımız daha uzayabilirdi, fakat işler yoluna girmeye başlıyordu. Ablam Celia'nın Avrupa'daki ak-

tivizmi sayesinde üst üste üç ziyaretçim oldu; Avusturya'nın Buenos Aires konsolosundan, bir insan hakları örgütünden ve Kızılhaç'tan. Zulmün boyutları ve vahşeti ulusal basının gözüne takılmasa da yurtdışı için durum böyle değildi. Sürgündeki Arjantinliler, hapishanelerdeki insanlık dışı uygulamaları ortaya çıkarmak için durmaksızın çırpınıyorlardı. O kadar ki, cunta sonunda hapishanelerin kısmi bir teftişine izin vermek zorunda kaldı. Bunu yaparak, askerler bir taşta iki kuş vurmayı planlıyorlardı. Bu kadar çok siyasi tutuklunun olması, yasadışı kaçırma olaylarının asılsız olduğunu kanıtlayacaktı. Haliyle, bizim tutukluluğumuz kimsenin bir daha görmediği ve hiçbir cezaevine kayıtlı olmayan on binlerce insanın kaybolmasını açıklamıyordu. Ortadan kaybolanlar tam anlamıyla yok olmuştu.

2 Nisan 1982'de ilan edilen Falkland Savaşı cunta için sonun başlangıcıydı. Her şey, kötüden betere gidiyordu. Diktatörlüğün Ekonomi Bakanı José Alfredo Martinez de Hoz' un politikaları felaketle sonuçlanıyordu. Generaller, İngiliz adalarının ahmakça ve sorumsuz işgaliyle yurttaşlarının milli hassasiyetleri uyandırıp baskıyı, uçan enflasyonu ve ülkeyi o dönemde sarsmakta olan devasa sosyal sorunları unutturabileceklerini düşündüler. Yedi yıllık askerî diktatörlüğün ardından, Arjantin'in canı çıkmıştı. Katil olmanın yanı sıra, generaller aynı zamanda kabiliyetsizdi de. Ağır bir yenilgi oldu. Falkland Savaşı saçmalığı yetmiş dört gün sonunda içler acısı ve ezici bir bozgunla sonuçlanacaktı. Cunta, İngilizlerin ve Amerikalıların tepkisini çok yanlış ölçmüştü. Başbakan Margaret Thatcher'ın ücra Falkland Adaları'nı savunmaktan başka işleri olacağından ve Ronald Reagan'ın Güney Amerikalı müttefikini destekleyeceğinden veya en kötü ihtimalle tarafsız kalacağından emindi. Fakat böyle olmadı.

Cuntanın sonu, birliklerinin bozgunuyla birlikte geldi. Bazı askerler kumandanlarının kendilerine gerekli erzakı tedarik etmemesi yüzünden açlıktan ölmüştü. Bizim durumumuzsa düzelmek üzereydi. Fakat o dönem bundan habersizdik, hiç durmadan maruz kaldığımız propaganda bize ordu-

muzun üst üste kazandığı başarılardan ve yaklaşan zaferden söz ediyordu. İşgalin başlamasıyla aniden tekrar radyo dinleme hakkını kazanmıştık!

İşin benim için en akıl almaz boyutu, cuntanın beklediği gibi bazı siyasi tutukluların vatanseverlik adına kendi cellatlarını savunma noktasına gelmiş olduğunu görmek oldu. Falkland Adaları'nın işgali bizi bölmüştü. Bazıları ordumuzu İngiliz emperyalizmine karşı desteklememiz gerektiğini söylüyordu; cepheye gitmek için gönüllü olmak isteyenler bile vardı! Tam bir akıl tutulmasıydı! Bu işgal iktidardaki faşist takımının yeni bir çılgınlığından başka bir şey değildi!

Yenilgiden sonra, birden avukatların, insan hakları örgütlerinin vs. ziyaretleri başladı. Bir gevşeme, bir rahatlama olduğunu anlamıştık. 10 Mart 1983 sabahı, bir gardiyan yanıma geldi ve, "Eşyalarını topla. Çıkıyorsun," dedi. Kötü bir şaka, bir yalan olduğunu düşündüm. Fakat birkaç dakika içinde eşyalarımı getirdiler. Benimle taşındıklarını bilmiyordum, hiçbir şey eksik değildi.

Tahliye Günleri

Rawson'dan, cebimde yirmi altı peso ve cezaevi idaresinin verdiği bir Trelew-Rosario otobüs biletiyle çıktım. Dışarıda beni bekleyen kimse yoktu. Tüm ailem Küba'ya veya İspanya'ya sürgün edilmişti. Abim Roberto, İber Yarımadası'ndan Movimiento Democrático Popular Antiimperialista (MODEPA – Antiemperyalist Halkçı Demokratik Hareket), baskı altında yok olan PRT'nin yaşayan son kollarından biri olan bir örgütü yönetiyordu. Ablam Celia, Avrupa'da siyasi tutukluların özgürlüğü için mücadele etmeye devam ediyordu.

Yirmi peso tam bir sefaletti. Hepsini bir şişe şaraba harcadım ve Rosario otobüsüne bindim. Bir tanıdığım sayesinde, Viviana'yı nerede bulacağımı biliyordum. Yeni tahliye olmuştu ve anne babasının trajik kaybıyla yüzleşmek durumundaydı.

Şartlı tahliye edilmiştik, dolayısıyla hâkimin izni olmaksızın ülke içinde veya dışında dolaşmamız yasaktı. Rosario'da, Buenos Aires'e yerleşmemi ve Küba'ya ailemi görmeye gitmemi sağlayacak bir avukatla bağlantı kurdum. Viviana'yla San Telmo adlı eski bir mahalleye taşınmıştık. İlk yaptığımız işlerden biri Viviana'nın anne ve babasının Avellaneda'daki evine gitmek oldu. Evi kaçırıldıkları günkü halinde bulduk. Viviana için korkunç bir andı.

Gece gündüz takip ediliyorduk. İçinde iki herifin oturdu-

ğu bir araba sürekli sokağımızı bekliyordu. Günleri sayılı olsa da, askerler ve Ulusal Yapılandırma Süreci hâlâ iktidardaydı.[1] Baskı azalmıştı fakat artçıları da oluyordu. Tahliyemden birkaç gün sonra iki arkadaşım kaçırıldı ve kayıp ilan edildi.

Bir umutsuzluk ve yenilgi hissi tüm benliğimi ele geçirmişti. Devrimci mücadele yerle bir olmuştu, tam bir iflastı. Cunta otuz bin kişiyi kaybetmişti, on bin kişi fikirlerinden dolayı hapiste, yüz binlercesi sürgündeydi. Devlet terörü dayanılmaz bir iklim ve dehşet yaratmıştı. Herkes muhbir olmuştu!

Arjantin çok değişmişti. Gençlik dehşete kapılmış, beli bükülmüş, kimliğini kaybetmişti. Geleceği, umudu, hayalleri yoktu. Ülke için korkunç bir enerji kaybıydı. Politik ve sendikal örgütlerimiz can çekişiyordu. Hapiste, yokluğumuz esnasında yaşanan felaketle ilgili belli belirsiz bir fikrimiz vardı, fakat elimizde somut bir veri yoktu. Siyasi karışıklık yıllarını hapse tıkılmış, dünyadan kopuk bir şekilde geçirdik. Viviana'yla ben yavaş yavaş zulmün kurumsallaşmasından önce tutuklanmakla ne kadar şanslı olduğumuzu anlamaya başladık. Tutukluluk zor geçmişti, fakat durumumuz kaçırılan, işkence gören ve Okyanus ya da Río de la Plata'ya uçaklardan canlı canlı atılanlar ve bir "bozguncu"yla akrabalığı olduğu için tüm ailesi katledilenlere kıyasla iyi sayılırdı. On binlerce insanın içine düştüğü bu vahşet ortada dururken bizim tutukluluklarımızın lafı bile olmazdı. Askerler için siyasi tutuklular savaş ganimetiydi.

30 Mart 1982'deki Falkland Adaları işgalinden önce, ülkede kendiliğinden gelişen devasa bir seferberlik hareketinin büyüdüğünü öğrendik. Her şey kötü gidiyordu. Yılık enflasyon oranı yüzde 924'ü bulmuştu. Kayıp annelerinin, meşhur *Madres de la Plaza de Mayo* kadınlarının safları genişlemişti. Başlarında beyaz örtüleriyle Mayıs Meydanı'nda dört dönen

1. Reynaldo Bignone askerî cuntanın son başkanıydı. Yerini daha sonra Raúl Alfonsin alacaktı. Rafael Videla'nın istifasından bu yana iki yılda dört cumhurbaşkanı iktidara geldi.

bu cesur kadınları görmezden gelmek imkânsızlaşmıştı. Evlatlarının sağ salim dönmelerini talep ediyorlardı. En kötü ihtimalle başlarına ne geldiğini, hangi koşullarda öldüklerini, kimlerin elinde can verdiklerini ve cesetlerinin yerini bilmek istiyorlardı. Diğer taraftan, işçi hareketi kıpırdanıyordu. İşsizlik oranı tavan yapmıştı, enflasyonun tırmanmasına rağmen maaşlara yıllardır zam yapılmıyordu. Falkland işgali –başarısız– bir güç toplama ve inisiyatifi yeniden ele geçirme teşebbüsüydü. İktidarın ipleri askerlerin ellerinden kayıyordu.

Hapis, siyasi tutuklular için eğitici olmuştu. İki seçeneğimiz vardı, ya kendimizi yenilgiye mahkûm edecek ve böylece etkisizleşerek bozgunu ağırlaştıracak ya da iyimserlikle kıyametten önceki coşkumuzu koruyacaktık. İşin sonunda her ikisi de gerçekleşti. Aramızda intihar eden veya depresyona giren çok oldu. Birçok yoldaşımız mücadeleyi bırakıp fikirlerinden vazgeçti. Fakat bunlar çoğunlukta değildi.

Buenos Aires'e dönüşümde, babamın bir kız kardeşinin kızı olan kuzenim Hercilita'yı ziyarete gittim. Yüksek burjuvaziden La Martona adlı bir süt ürünleri şirketinin sahibi, Casares adlı zengin bir herifle evlenmişti. Serbest bırakıldığımı duyduklarında beni yemeğe davet etmişlerdi. Tipik bir zengin mahallesinde hayvani boyutlarda bir evleri vardı. Vardığımda, Hercilita ağzımı açık bırakan bir yüzsüzlükle, "Askerî idarenin sonu gelmek üzere, siz bozguncular şimdi ne yapacaksınız?" diye sordu. Hiçbir şey anlamadım. İma ettiği şey beni çıldırtmıştı. Sekiz yıldan fazladır hapisteydim, kuzeni Ernesto ölmüştü, ailenin gerisi, amcası (babam) dahil sürgüne gitmişti ve ettiği laf bu muydu? "Askerler darbe yaptı. Bozguncuların onlar olduğu aşikâr, öyle değil mi? Neden bir asker bulup ona sormuyorsun?" deyip kapıyı çarptım. Birkaç gün sonra, bir amcam aradı. Yaşlı ve ölüm döşeğindeydi, Ernesto'nun kaybolması ve benim tutukluluğum boyunca tam bir şerefsiz gibi davranmıştı. Benden af dilemek için beni başucuna çağırıyordu. "Bana cennete ulaşmak için yolu göster," diye yalvardı. Siktirip gitmesini söyledim. Bu tip insanlara karşı hiç sabrım kalmamıştı.

Yirmi altı pesomu da harcayınca meteliksiz kalmıştım. Ablam Celia beni Chevalier adında, kendisine siyasi tutuklularla ilgili kampanya yaparken destek olan bir İsviçreliyle irtibata geçirmişti. Chevalier bana elli İsviçre frangı değerinde bir çek yolladı. Sekiz yıllık tutukluktan sonra değişik para birimleriyle ilgili o kadar bilgisiz ve şaşkındım ki, Corrientes Caddesi'ndeki İsviçre Bankası'nın bir şubesine girdiğimde çekimi bozdurabileceğimi düşünüyordum. Bir asansöre bindim, modernliğine ve kapı açıldığında ışığın yanmasına hayret ettim. Işığı söndürmezsem asansörün çalışmayacağını düşünüyordum, şaşkındım. Bankada, takım elbiseli ve son derece ciddi ifadeli bir beye İsviçre frangım olduğunu söyledim. Yüksek bir meblağdan bahsettiğimi düşünerek, "Ne kadar?" dedi. "Elli". Beni manyağın teki sanmış ve döviz bürosuna yollamıştı. Chevalier, kendi ayaklarım üstünde durabilene kadar bana para yollamaya devam etti.

İdari izin çıkar çıkmaz Küba'ya gittim. Çocuklarım Martin, Pablo ve Ana anneleriyle, bensiz büyümüşlerdi. Ernesto'nun çocuklarıyla yakındılar. Babam, kendisinden genç bir Arjantinli sanatçıyla evlenmiş üç çocukları olmuştu. Havana'da birkaç hafta geçirdim ve geniş bir çevresi olan Celia sayesinde editörlerle irtibata geçtim. Acı ve tatlı bir deneyim oldu. Yokluğum esnasında, Che tarihî bir karaktere, kahramanlıkları okullarda öğretilen efsanevi bir figüre dönüşmüştü. Kardeşi olmak, Arjantin'in aksine, tüm kapıları açıyordu!

Arjantin'de o zamana dek bulunamayan Küba kitapları satmaya ve yayımlamaya karar verdim. Ailemin Küba'yla çok güçlü, çok sıkı bağları vardı. Fidel bizi ailesinden sayıyordu. Böylece ölen dostunu onurlandırdığını düşünüyordu. Bu özel ilişkiler, Küba kültür dünyasına girmemi sağlamıştı.

Buenos Aires'e döndüm. Çocuklarım kısa süre sonra peşimden geldiler ama çok geçmeden Küba'ya döndüler, hayatları artık oradaydı. Arjantin'deki askerî diktatörlük dağıldı.

Editör ve kitapçı dostum Carlos Damian Hernandez'le beraber, Buenos Aires'in en işlek arterlerinden biri olan Corrientes Caddesi'ndeki bir kitapçıda çalışmaya başladım. Tam

o esnada, Küba Elçiliği'nden bir yetkili benimle temasa geçti. Onun sayesinde, hiç yayımlanmamış Küba kitapları satmaya ve Küba Kitap ve Yayınları Enstitüsü'nün temsilciliğini yapmaya başladım. Daha sonra Nuestra America adını verdiğimiz bir kültür merkezi kurduk ve hemen başarılı olduk. Küba Devrimi'nden bahsetmek o kadar uzun bir süredir yasaktı ki, Arjantinliler bilgiye açtı. Kendilerine yeni bir hafıza inşa etmek istiyorlardı. Organize ettiğim kitap fuarına ciddi bir katılım oldu. İnsanlar, konuşmaktan, kendilerini ifade etmekten kaçınarak, sessizce kitapları karıştırıyorlardı. Baskı, onlara susmayı öğretmişti. O kadar çok diktatör ve zulüm dalgası aşmıştık ki çiçeği burnunda demokrasinin kalıcı olup olmadığını henüz bilmiyorlardı. Atmosfer ürkütücüydü.

Festivalin başarısı kulağına giden Sovyetler Birliği, bana aynı şeyi Moskova'da yapmamı teklif etti, kabul etmedim. O bağnaz ülkede işim yoktu. Che, Sovyetler Birliği'ni eleştirmiş, hatta yıkılışını bile öngörmüştü. Ona, ağrıkesicinin adından esinlenerek "La Cortisone" ismini takmıştı. Che'ye göre, Sovyet komünizmi çıkmaza girmiş ve anlamını yitirmişti. Gazeteci Jean Daniel'e, "Eğer komünizm vicdandan uzaklaşırsa, bir kaynak paylaştırma yöntemi olarak yaşayabilir, fakat o durumda artık devrimci bir ahlak anlayışından bahsedilemez," demişti.[1]

Yavaş yavaş, farklı Küba ürünleri de satmaya başladım: rom, hint armudu reçeli ve puro, özellikle de Arjantin'de bulunmayanlar. O andan itibaren, her şey çorap söküğü gibi geldi. Ülkenin bir numaralı puro ithalatçısı oldum. Küba şirketi Habanos AŞ bana tam ortaklık teklif etti ve daha sonra şirketin başkan yardımcısı oldum. Buenos Aires ve Havana arasında gidip geliyordum. Puro satışları, kitap yayımlamaya ve satmaya devam etmemi sağlıyordu. Bir tür işadamı olmuştum. Kuzeyden güneye, Ushuaia'dan Ateş Toprakları'na 1.500 satış noktasında sattığım milyonlarca puro ithal edi-

1. Jean Daniel, "Une affaire de famille, où en est Cuba?" [Bir Aile Meselesi, Küba Nerede?], *L'Express*, 25 Temmuz 1963.

yordum. Reklamcılık ve pazarlama öğrendim. Benzin istasyonları, Duty Free, büfe ve süpermarketlere puro kutuları yerleştirmeyi akıl ettim. Küba'dan gösteri yapmaları için puro sarıcısı *torcedores*'ler getirdim, puroların görünümünü daha albenili kılabilmek için değiştirdim, onları selofan kâğıtlara sarıp güzel alüminyum kutulara yerleştirdim.

2000 yılında, Habanos AŞ'nin hisselerinin yüzde kırkı İspanyollara (Altadis) satılınca, ortaklığıma son verdim. Alınan karara katılmıyordum. O dönemde, Küba'daki durum son derece karışıktı. Bir gün, ülkenin kuzeyinden gelen ve Avrupa'ya yol alan bir puro teslimatında tesadüfen kaçak bir ürüne rastladım. Hiçbir zaman tam emin olamadım, ama sanırım kokaindi. Gümrükte tanıdıkları olan bir arkadaşıma bir soruşturma açılıp açılamayacağını sordurdum. Gümrük, soruşturma için para gerektiğini söyledi. Belirttikleri meblağı verdim. Üç gün sonra, arkadaşımla randevulaştım. Bana parayı geri verdi ve, "Hiçbir şey bilmek ya da duymak istemiyorlar," dedi. Gümrükteki arama köpeklerinin hiçbir şey tespit edememiş olması tuhaftı. Daha sonra puroların bile gerçek olmadıklarını fark ettim, kaçak purolardı! Durum endişe vericiydi.

Habanos AŞ'de kazandığım parayla Buenos Aires'te Las Canitas Mahallesi'nde Epicúreos adında şarap ve puro butiği olarak da faaliyet gösterecek bir restoran açtım. Altı yıl süren, hayatıma ve tüm birikimime mal olan anlamsız bir teşebbüs oldu. İş, müşterisizlikten yürümedi. Bana batırdığı paradan çok verdiği başarısızlık hissi dokunmuştu. Hapisten çıktıktan birkaç ay sonra, ayda altı yüz bin dolara tekabül edecek kadar puro satıyor, geziyor ve harika insanlarla tanışıyordum. Aynı deneyimi Epicúreos'la yaşayabileceğime safça inandım. Hata yapmıştım. Puro satmak, restoran işletmekten çok farklıydı. İlk profesyonel yenilgime uğramıştım.

Havana'ya Göç

Ailede ilk Küba'da yaşamaya giden 1974 yılında babam olmuştu. Ciddi maddi sorunları vardı. Paraguay Sokak'ta, yeni karısı Ana Maria "Tutti" Erra ve iki çocukları, Maria Victoria ve Ramón'la yaşıyordu. O dönemde, hem karısı hem de kendisi ressamlık yapıyor, başka bir işle uğraşmıyorlardı. Babam ayrıca Ernesto'yla ilgili bir anı kitabı yayımlamaya karar vermişti. Fakat çözülmesi gereken karışık telif hakkı meseleleri vardı. Roberto, Celia, Ana Maria ve ben Ernesto'nun hatırasını yaşatmaktan çok babamın egosunu okşamaya yönelik olduğu anlaşılan bu kitabın basılmasına karşı çıkmıştık. Bana öyle geliyordu ki, bu proje onun için, "Kim olduğumun önemi yok, sonuçta meşhur devrimcinin babasıyım ve hakkım olanı cebime atıyorum," demenin bir yoluydu. Kitapsa abimin ülkülerini taşımıyor, çünkü bazı şeyleri küçültüp bazılarını da büyütüyordu. Örneğin babam Ernesto'nun bazı mektuplarını aralarındaki ihtilafı ifşa eden bölümleri atarak kitaba eklemeyi planlıyordu. Bense mektupların hoş olmayan paragraflar dahil, tamamının yayımlanması gerektiğini düşünüyordum. Kısacası bu proje beni rahatsız ediyordu. Babam ne isterse yapabileceğini biliyordu, hiçbir zaman çıkıp onu yalanlamayacaktık. Ernesto yolculuklarından yazdığı mektuplarda babamla politik olarak çatışıyordu. Onu "yankee arkadaşlar"a sahip olmakla suçluyordu fakat Ernesto bir efsaneye dönüşünce babam hemen

saf değiştirdi ve Birleşik Devletler'i, emperyalistleri eleştirmeye başladı. Gerçekten artık böyle inandığından mı yoksa bir hesabı olduğundan mı değişti, hiçbir zaman bilemedim. Neticede fikir değiştirme hakkı vardı. Kim bilir, belki de Ernesto onu ikna etmeyi başarmıştı, çünkü müthiş bir ikna yeteneği vardı.

Roberto benimle aynı fikirde değildi ve babam hakkında daima tartıştık. Abim ona karşı çok sert olduğumu söylüyordu. Belki de öyleydi. En gençleriydim, abi ve ablalarımın yaşadığından farklı bir deneyim yaşamıştım. Annemi yıllarca, önce ayrılıktan sonra da hastalıktan acı çekerken tek başıma izledim. Babam, anlaşılması son derece zor, karmaşık bir adamdı. Bir yığın arkadaşı ve tanıdığı vardı, her duruma uyum sağlayabiliyordu ve genelde çok sevilirdi. Ama onda adlandıramadığım bir şey eksikti. Asıl sorun buydu. Hayatım onunla didişmekle geçti. Onu hep sorumsuz olmakla suçladım. Onunla neredeyse hiç konuşmadığım bir dönem geçirdim. Yetmişli yıllarda ilişkimiz iyice kötüleşmişti. O zaman, eğer aile birliğine benzeyen bir şeyi muhafaza etmek istiyorsak böyle devam edemeyeceğimizi anladım. Bir karar almalıydım, ya onu olduğu gibi kabul edecek ya da görmeyi kesecektim. İlkini seçtim.

Yetmiş üç yaşına dayanmıştı ve Arjantin'de çözülmesi mümkün olmayan sorunlarla debeleniyor, birçok cephede birden savaşıyordu. İki küçük çocuğunun hiçbir suçu yoktu, fakat ceremesini çekiyorlardı. Yetmezmiş gibi bir de (annemin de üyesi olduğu) komünist bir örgüt olan Ulusal Petrol ve Enerjiyi Savunma Hareketi adına militanlık yapıyordu. Juan Perón iktidardaydı ve solculara zulmediyordu. Bir Guevara için siyasi koşulların uygunsuz olmasının da ötesinde babamın verdiği tepkiler riskleri artırıyordu. Ağzından nasıl bir bakla çıkacağını, ne derece akılsızca hareket edeceğini kestiremiyorduk. 1974'ün başlarında, Üç A faaliyet halindeydi.

Aklıma onu Küba'ya yollamak geldi. Havana'ya ayak basar basmaz sorunlarından kurtulacaktı, ne de olsa Che'nin babasıydı. Roberto bu konuya bulaşmayı reddediyordu. Onun

için, adaya yakın bir duruş sergilemek riskliydi. Ana Maria oraya yerleşmişti bile. Kocası Fernando Chaves 1972'de Alejandro Agustín Lanusse'nin askerî diktatörlüğü tarafından sınır dışı edilmişti.[1] Fernando üniversitede hocaydı ve o da PRT militanıydı. Tutuklanmış ve ülkeyi terk etmesine karşılık tahliye edilmişti. Sürgüne gittikleri gün onlara Ezeiza Havalimanı'na kadar ailece eşlik etmiştik. Hepimizin üstünü aramışlardı. Bir polis ordusu ve muhtemelen de Üç A tetikçileri vardı. Celia onlara güzel bir el hareketi yapmıştı. Bu son derece tehlikeliydi fakat Celia öyleydi. Gözü kara, isyankâr ve boşboğaz.

Babama fikrimden söz ettim. Daha doğrusu, onu başımıza daha fazla dert olmadan gitmeye teşvik ettim. Karşı çıkmadı. Fidel'le irtibata geçtim, o da her şeyi hazırladı. Daha önce de söylediğim gibi, Fidel bizi her zaman akrabası gibi gördü ve zor zamanlarımızda yardımcı oldu. Yolculuğu ayarladım ve bir 1974 Şubat günü babam ve yeni ailesi Havana'ya uçtu. İlk önce, 1959'da kaldığımız otel Habana Libre, yani eski Hilton'da kaldılar. Fidel daha sonra onlara Miramar'da, Septima Sokak 7617'de bulunan bir ev verme iyiliğinde bulundu. Küba, ona bir oğul feda etmenin karşılığı olarak babama sahip çıkacaktı.

Havana'da, Ernesto Guevara Lynch kısa sürede başlı başına bir uğraşa, mesleğe dönüşecek "Che'nin babası" rolüne doğal bir rahatlıkla girdi. Ernesto'yla müthiş gurur duyuyordu ve büyük oğlunun ulusal kahraman statüsünün verdiği meyveleri yemeye hazırdı. Kübalılar, Che'nin babasının aralarında olduğunu öğrenince ona bir azizmişçesine hürmet ettiler. Gelip geçen ziyaretçilerin arasında siyasi hacca çıkmış yabancı turistler de vardı. Genellikle çatkapı geliyorlardı. Babam hepsini ağırlıyordu! Ona mimar olup olmadığını sorduklarında, "Evet," diyordu. Mühendis? "Evet!" Che'nin babası? "Evet, evet, evet!" Küba'da Che'nin babası olmak insanı

1. 1854'ten bu yana, Arjantin on yedi askerî diktatörlük gördü.

olağanüstü bir statüye kavuşturuyor, bir tür fenomene dönüştürüyordu. Küba ziyaretlerim boyunca, Che'nin kardeşi olduğumu hiç söylemedim. İnsanlar öyle olduğunu öğrendiğinde hemen yaklaşıyorlardı. Ernesto'ya tapılıyordu, sevginin bir kısmı da bize sıçrıyordu. Etkilenmemek mümkün değildi.

Babam, tüm sorunlarını çözen Küba devletinin üzerinden geçiniyordu. Yetmiş beş yaşında Ramiro adında üçüncü bir çocuğu bile olmuştu! Bir yıl sonra, Arjantin hızlı adımlarla diktatörlüğe doğru yürüyüşünü sürdürürken, ben de karımı ve üç çocuğumu Küba'ya yolladım. Sürgün, çocuklarımın uzaktan tanıdıkları kuzenleriyle yakınlaşmasına yaramıştı.

Gitme sırası Roberto ve ailesine gelmişti. Roberto, Ernesto'nun ölümününden sonra Vallegrande'ye yaptığı yolculuktan çok etkilenmişti. Bu durum onu derinden sarsmış, inançlarını pekiştirmişti. Militan sola verdiği destek arttı, aktivizmi körüklendi. Üst üste gelen tutukluluklarım onu siyasete atılmaya ve mücadele etmeye ikna etmişti. Abisi fikirleri için yaşamış, dövüşmüş ve ölmüştü, küçük kardeşiyse fikirleri için hapse tıkılmıştı. Kayıtsız kalması mümkün değildi. Daha önce de belirttiğim gibi, tüm risklere rağmen savunmamı üstlenmeye kalkmış, Ernesto'nun da arkadaşı olan ceza hukuku uzmanı ve insan hakları savunucusu Gustavo Roca'yla işbirliği yapmıştı.[1] İrtibat kurduğu diğer meslektaşları da Montonero'lar ve başka devrimci grupların üyelerini savunarak kendilerini tehlikeye atıyorlardı.

Roberto'ya kaçmasını, savunmamı boş vermesini söyledim. Önce kesin bir dille reddetti. Elimde kalan son abiyi de kaybetmek istemiyordum, ama o da kardeşini. Birbirimizi koruma isteğimiz bizi bir çıkmaza sürüklemişti. Beni kaderime terk etmeyi kendine yediremiyordu. Fakat aynı zamanda, onun tarafından korunmaya ihtiyaç duyan karısı ve beş çocuğu vardı. Israrlarım karşısında pes etti. Tehditler artmıştı. Roberto önünde yalnızca iki seçeneğin bulunduğunu an-

1. Büyük avukat, gazeteci, akademisyen ve insan hakları savunucusu Teodoro Roca'nın oğlu.

ladı, ya diğerleri gibi yok olacak ya da sürgüne gidecekti. Önce Küba'ya, oradan da İspanya'ya gitti. Yabancı ülkeleri cuntanın gaddarlığına karşı seferber edebilmek için çok gezdi. Sürgündeki Arjantinliler tarafından başkanlığına seçileceği PRT için çok mücadele etti.

Ekim 1981'de, Meksika'da bir konferansta tutuklandı. Meksikalılar onun, Partido de Accion Nacional'in (PAN – Ulusal Hareket Partisi) başkan adayı Pablo Emilio Madero'nun yeğeninin kaçırılmasında parmağı olduğunu iddia ediyordu. Kaçırmanın sebebi olarak PRT'ye fon sağlamayı öne sürüyorlardı. Birkaç hafta sonra delil yetersizliğinden serbest bırakıldı. Roberto'nun kimseyi kaçırmadığını söylemeye gerek yok. Fakat taşıdığımız soyadı, bize her türlü iftirayı atmayı meşru kılıyordu. Baştan tehlikeli "bozguncular" dık. Yalan suçlamalara maruz kaldıkça sistemden daha da iğreniyor ve karşı koyma ihtiyacı hissediyorduk.

Celia son kaçan oldu. Hepimiz gibi fişlenmişti ve beni hapishanede düzenli olarak ziyaret edip durumunu daha da zora soktu. Rawson'a kadar gelerek sınırları zorlamış, kararlılığını, cesaretini ve isyankâr ruhunu ortaya koyan sembolik bir adım atmıştı. Haliyle, devletin baskı aygıtının bu tutumu kabul etmesi mümkün değildi. 1975'te, Üç A vahşeti tavan yapmıştı. Hem meydan okumaktan hem de beni görmekten vazgeçemediği için Celia, ziyaretlerini aynı ritimde sürdürüyordu. Ona gelmemesi için yalvardım, ama keçi gibi inatçı olduğu için reddetti. Mart 1976'da, baskının arttığını hissetmiştik. Ziyaretçilerin geliş gidişlerini gözetleyerek derhal suçlu damgası vurdukları mahkûm ailelerine, yakınlarına ulaşıyor, onları yok ediyorlardı. Artan kaçırılma vakaları yavaş yavaş bizim çevremizi de sardı. Bir gün, Celia'nın bir arkadaşı sokakta şahitlerin önünde kaçırıldı. O andan itibaren, sıranın ona da geldiğine emin oldum. Artık ablamı kaybetmekten korkan bendim. Üstüne üstlük arkadaşının kaçırılma hikâyesini bana anlatmak gibi bir hata yapmıştı. "Sen manyak mısın? Burada ne işin var? Ben zaten hapisteyim, ama sen değilsin! Benim için yapabileceğin bir şey yok! Git, kaç," diye onu azarladım.

Ağustos 1976'da Celia'nın dairesi, *Grupos de Tareas* (Eylem Grupları) adıyla baskın hücreleri olarak organize edilen askerler tarafından basılınca, gitmeye karar verdiğini duyup rahatladım. Askerler her şeyi götürmüş, kalanları da kırıp dökmüştü. Rejim, bazen malına göz koyduğu masumları da hedef alabiliyordu. Bazılarının suçlu, bazılarının ise masum olduğunu ima etmiyorum, siyaset yapmayan fakat çığın altında kalan insanlardan söz ediyorum.

Aslında Celia Kasım 1975'ten beri tacizlere uğruyor ve isimsiz telefonlar alıyordu. Beni hapishanede ziyaret etmeye geldiğinde gardiyanlar tarafından da tehdit ediliyordu. Siyasi mahkûmların serbest kalması için yüksek ve gür bir sesle mücadele ettiği bu dönemde yalnızdı. Daha önce ayrıldığı kocası Luis ölmüştü.

Alelacele Uruguay sınırından yürüyerek kaçtı (Ezeiza Havalimanı ciddi gözetim altındaydı). Uruguay'a geçmek özgürlüğü garantilemiyordu, kuzeydeki komşumuzun toprakları da mayınlıydı. Arjantin, sınır komşularıyla "bozguncular"ın geri iadesi için anlaşmalar yapmıştı. Celia fark edilmeden kaçabildi.

Aile dostumuz Olga, kocası Carlos'la beraber Celia'nın kaçışından hemen sonra evine gitme cesaretini gösterdi. Yağmadan ne kurtarabileceğini görmek istiyordu. Zararın boyutlarını ölçerken, telefon çaldı. Birkaç saniyelik bir kararsızlıktan ve Olga'ya endişeli bir bakış attıktan sonra, Carlos telefonu açtı. Siyasal karışıklık yıllarında, en önemsiz görünen kararlar bir hayatı karartabilirdi. Kendisini Roberto olarak tanıtan bir adam Celia'yı sordu. Carlos, bu sesin abiminki olmadığını hemen anlamıştı. Eylem Grubu'nun adamları, Roberto'nun Küba'dan veya başka bir yerden Celia'yı sık sık aradığını biliyorlardı. Şansımıza, iyice uzaklaşmış olan Celia'nın sınırı geçtiğinden habersiz gibiydiler. Carlos, Roberto'nun aradığına inanmış gibi yaparak Celia'nın alışveriş yapmaya çıktığını, birazdan geleceğini söyledi. Olga korktu. Hiçbir şey götürmeden kendilerini dışarı attılar.

1976'nın sonunda, benim dışımda tüm ailem Havana'da toplanmıştı. Ben Rawson'da, askerî cuntanın menzilinden

çıktıklarına seviniyordum. Celia, Küba'ya yerleşmemiş, derhal İspanya'ya giderek siyasi mahkûmları savunmaya hazır avukatlar bulmaya girişmişti. 1976'dan 1982'ye, vicdanları uyandırmak için her fırsatı değerlendirip röportajlar ve konferanslar vererek tüm Avrupa'yı karış karış dolaşmıştı. Paris ve İsviçre'de uzun aylar geçirdi. Ernesto gibi o da Fransızca biliyordu, fakat her gün yabancı bir dilde kendini ifade etmekten yorgun düşmüştü. Sürgün hayatı çok zordu, meteliksizdi, mimarlık olan mesleğini icra edemiyordu ve vicdanlı insanların yardımları sayesinde yaşıyordu. Sık sık başka insanların evlerinde, kanepelerde yatıyordu. Benim bir posterimi yaptırmıştı, her gece yatmadan Ernesto'nun fotoğrafıyla birlikte ona da bakıyordu. Çok yalnız günler geçirdiğini tahmin ediyorum.

Raúl Alfonsín'in 30 Ekim 1983'te seçilmesiyle birlikte sürgünden döndü. Onu Roberto izledi. Ana Maria ve babam Havana'da kalmayı tercih ettiler. Hapishaneden çıktıktan sonra onları düzenli olarak görebildim, çünkü mesleki faaliyetlerim beni Arjantin ve Küba arasında gidip gelmeye mecbur bırakıyordu. Babam, çocuklarım ve özellikle hiç babalarını tanımamış olan Ernesto'nun çocuklarıyla çok yakınlaşmıştı. Ona Che'yle ilgili bir yığın soru soruyorlardı, o da çocukluğunu, gençliğini, aşklarını, yolculuklarını anlatmanın keyfini çıkarıyordu.

Babam, 1987'de geçirdiği bir beyin kanaması sonucu birkaç hafta içinde, seksen yedi yaşında öldü. Kanama geçirdiği gün ben de Havana'da aynı hastanede, berbat bir durumdaydım. Sağlık sigortamın olmadığı Arjantin'de ciddi bir hastalığa yakalanmış, Roberto'nun ısrarlarıyla birkaç gün evvel Küba'ya nakledilmiştim. On saatlik uçuş bitmek bilmeyen bir kâbus gibi geçmişti. Uzanabilmem için bana üç koltuk ayrılmıştı. Yolculuğun sonunu göremeyeceğimi sanmıştım. Son derece nadir rastlanan ve milyonda bir görülen bir hastalık olan Guillan-Barré sendromuna yakalanmıştım. Hastalık çevresel sinir sistemine hücüm ediyor, kendini halsizlik ve hatta kademeli şekilde artan felçle belli ediyordu.

Sonunda Havana'ya indiğimizde, beni ambulansla bir doktor grubu bekliyordu. Üç ay toparlanamadım. Tam bu sırada, babam hastanenin başka bir katında yavaş yavaş ölüyordu. Yatağımdan çıkamayacak kadar zayıftım ve onu bir daha göremedim. Zaten bilinci kapalı sayılırdı. Ölüm haberini bir sabah televizyondan aldım. O sırada odamda bulunan hemşire televizyonu kapamak için koştu ama çok geçti. Cenaze törenine de katılamadım. Havana Askerî Anıt Mezarı'nda, ondan üç yıl sonra kemik kanserinden ölen ablam Ana Maria'yla yatıyorlar.

Babamla o kadar çok tartışmıştım ki! Tahliyemden sonra, tutukluluğum sırasında yazdığım mektupları yayımlamak gibi gülünç bir fikre kapılmıştı. Ona göre, mektuplarımın bir özelliği vardı: Baskı ve sansürden kurtulmak için şifreli yazıyordum. Olaylara doğrudan atıf yapmadan anlatma sanatında ustalaşmıştım. Babam mektuplarımı olağanüstü buluyor ve herkesle paylaşmak istiyordu. Tahliyem sırasında bu yayın işinden bahsedince çıldırdım. Böyle bir fikre nasıl kapılmış olabileceğini anlamıyordum. Söz konusu olan onunla benim aramda kalması gereken özel mektuplaşmalardı. Sanırım öfkem onu korkuttu ve vazgeçirdi.

Ölümünden sonra, Buenos Aires ve Küba arasında mekik dokumaya devam ettim. Yeğenlerimle çok samimi olmuştum. Fakat –bugün çok pişman olsam da– Fidel'le yakınlaşmadım. İstisnai durumlar dışında, ilişkimizden çıkar sağlamak istemedim. Belki de bunun abim kadar dürüst ve imtiyaz düşmanı birine saygısızlık olacağını düşünmüştüm.

Diğer taraftan, Raúl Castro ve karısı Vilma Epsín Guillois'ı iyi tanıdım. Vilma, Küba'da çok önemli bir kadındı. Güçlü ve nüfuzlu bir ailenin kızıydı (babası Bacardí grubunun avukatlarından biriydi), MIT'de[1] parlak bir öğrencilik geçirmiş ve inşaat mühendisliği diploması almıştı. Küba'ya dönüşünde Oriente eyaletinde 26 Temmuz Hareketi'ne ka-

1. Boston'daki Massachusetts Institute of Technology (Massachusetts Teknoloji Enstitüsü).

tılıp elinde silah, cesurca savaştı. Küba'da kadın ve eşcinsel hakları adına mucizeler yaratmış bu güçlü, mücadeleci ve feminist kadın, 1960'tan 2007'deki ölümüne dek Kübalı Kadınlar Federasyonu başkanlığı yaptı. Fidel'den önce, Küba tam bir maçolar diyarıydı. Vilma zihinlerin dönüşmesinde önayak oldu. Kızı Mariela, Küba Ulusal Cinsel Eğitim Merkezi'nin müdüresi, oğlu, İçişleri Bakanlığı'nda albay. Mariela, babasından çok annesini andırıyor. Raúl ise her şeyden önce bir asker! Konuşmuyor, emir yağdırıyor. Aileleriyle çok sık görüştüm. Yıllar boyunca her Küba'ya gittiğimde onların küçük pansiyonunda kaldım.

Buna karşılık, Fidel'in o zamanki karısı Dalia Soto del Valle'yi tanımıyorum. Zaten uzun zaman da gölgede kaldı. Fidel özel hayatını ifşa etmemeye hep çok özen göstermişti. Karısının asla gözükmediği resmî davetler dışında sosyal hayatı yok gibiydi. Uzun süre Kübalı devrimci Celia Sanchez'le arasında bir şeyler olduğu rivayet edildi. Belki de doğruydu. Fidel'in güvenlik meselesinden tedirgin olduğunu düşünüyorum. Çocukları ancak reşit olduklarında ortaya çıkabildiler. Sadece kaç çocuğu olduğunu, kim olduklarını biliyorduk. Fidel Castro'nun ikisiyle evlenmiş olduğu yedi kadından on bir çocuğu vardı. Oğlu Alejandro'yla tanışma fırsatı bulmuştum.

Fidel'le doğrudan bir şey istemek için konuştuğum tek sefer, 1984'te kızım Ana'nın Küba'ya dönmesini rica ettiğimdeydi. Adada yılları geçmiş, daha sonra annesiyle Buenos Aires'e dönmüş, fakat Arjantin'e adapte olamamıştı. Fidel'e yazdım. Bana hemen son derece sıcak, güzel yazılmış bir cevap ve hediyeler yolladı. Hem Ana'nın Küba'ya geri taşınmasına izin veriyor hem de bir işi ve evi olması için gerekeni yapacağını söylüyordu. Ona çok minnettar olmuştum.

Askerî diktatörlüğün yıkılmasından sonra Maria Elena Duarte'yle olan ilişkimden doğan iki oğlum Martin ve Pablo da bir süre için Buenos Aires'e döndüler. Fakat sürgüne gittiklerinden beri dokuz yıl geçmişti ve hayatları artık Küba'daydı, dolayısıyla onlar da geri döndüler. Oğlum Martin ve kızım Ana bugün İspanya'da yaşıyor. Pablo hâlâ Küba'da.

Hem Sierra Maestra hem de Ñancahuozú gerillasından sağ kurtulan ve daha sonra Küba hükümetinde önemli görevler alan Ernesto'nun eski silah arkadaşları Harry Villegas ve Leonardo Tamayo'yla ilişkimi sürdürdüm. Beni derinden etkileyen şu itirafta bulunmuşlardı. Bolivya'da savaşırlarken, Ernesto sık sık benden bahsediyormuş. Bir gün, onlara tüm erkek ve kız kardeşlerinin içinde beni mücadeleyi sürdürüp sonunu getirebilecek olan manevi mirasçısı olarak gördüğünü söylemiş. Bugün bu kitabı bunu düşünerek yazıyorum.

"Sonsuza Dek, Çocuklarım..."

Tesadüf bir gün beni Havana'da bir lokantada Fidel'in oğlu Alejandro Castro ve Ernesto'nun kızı Celia'yla buluşturdu. Laf lafı açtı ve bu derece ün salmış insanların akrabası olmanın her birimiz için ne anlama geldiğini tartışmaya başladık. Diğer kardeşlerini tanımıyorum ama Alejandro'nun bu ilişkiden en çok canı yanan olduğunu hemen fark ettik. Hayatını aşırı korunarak geçirmişti. Fidel'in güvenliği, ailesinin varoluşunun çok önemli bir parçası olagelmişti. Birleşik Devletler'in yinelenen saldırılarının çocuklarını hedef almasından çekiniyordu. Dolayısıyla çocukları yalnız dışarı çıkamadan büyüdüler. Fidel'in oğlu olmak kimbilir taşınması ne zor bir yük! Alejandro babasına çok hayran, fakat bunu özgürce ifade etmekten yoksun. Fotoğrafçı... Fidel'in portrelerini çekiyor. Harika bir sanatçı olsa da fotoğraflarında önemli olan o değil, Fidel. Zavallı, varlığını Ulu Önder'in gölgesinde sürdürmüş.

Yeğenim Celia veteriner ve önde gelen bir yunus uzmanı. Havana akvaryumunda çalışıyor. Yıllar önce, babasından hiç bahsetmeme kararı almış. Şilili kocasından ayrı, çocuklarıyla sessiz sedasız bir hayat yaşıyor. Amacı Che'yle ilişkili yazı, kitap, konuşma, makale ya da fotoğrafları toparlayarak Che arşivlerini tamamlamak olan Havana'daki Centro de Estudios Che Guevara'yla (Che Araştırmaları Merkezi) uğraşmak istemiyor. Bu merkezi, devlette birçok görev almış, fakat şimdi fotoğrafçılık yapan kardeşi Camilo yönetiyor.

Ernesto'nun büyük kızı Hilda'yı çok az tanıdım. Hapisten çıktığımda yirmi yedi yaşındaydı, bir Meksikalıyla evliydi ve kütüphanecilik yapıyordu. Daha o zaman depresyondaydı. Otuz dokuz yaşında kanserden öldü.

Aleida çocuk doktoru ve çocuk alerjileri uzmanı. Havana'da bir hastanede çalışıyor. Angola, Ekvador ve Nikaragua'da birçok insani yardım kampanyası yürüttü. İnsan hakları için çok ciddi mücadele veriyor, engelli ve istismara uğramış çocuklar için iki ayrı merkez yönetiyor. Sağlık hizmetlerinin bedava olması için hassasiyet yaratmak amacıyla sürekli seyahat halinde. İlham kaynağının babası olduğunu söylüyor. Ayrıca kardeşi Camilo'yla *Paradigma* adında bir de dergi çıkarıyorlar.

Yeğenlerim babalarını neredeyse hiç tanımadı.[1] Ernesto yokluğunda onlara resimli kartpostallar yollardı. Bolivya yolculuğu öncesi yazdığı güzel veda mektubunu saklamışlar:

Çocuklarım, Hildita, Aleidita, Camilo, Celia ve Ernesto'ya,

Eğer bir gün bu mektubu elinize geçirirseniz, artık aranızda değilim demektir. Beni neredeyse hiç hatırlamayacaksınız, hele en küçükleriniz hiç. Babanız her zaman fikirlerine doğrultusunda hareket etti ve kesin olan bir şey varsa, o da inançlarına sadık kaldığıdır. İyi devrimciler olarak büyüyün. Doğanın üstesinden gelebilmek, gereken donanıma sahip olabilmek için çalışın. Önemli olanın devrim olduğunu, teker teker bir anlam ifade etmeyeceğimizi. Hepsinin ötesinde, dünyanın neresinde olursa olsun, herhangi bir insana yapılan haksızlıkları varlığınızın en derinliklerinde hissedin. Devrimcinin en değerli özelliği budur. Sonsuza dek çocuklarım, sizi tekrar görme umudumu sonsuza kadar kaybetmiyorum. Babanızdan kucaklar dolusu öpücük.[2]

Ernesto, babalık rolünü oynamasının imkânsızlığından çok acı çekiyordu. Beş çocuğuna tapıyor, tekrarlanan ve uza-

1. Aleida 1960'ta, Camilo 1962'de, Celia 1963'te ve Ernesto 1965'te doğmuştu.
2. Ernesto Guevara, *Obras* [Eserler], Cilt II, Casa de las Americas, 1970.

yan yoklukları yüzünden onlara bağlılığını yeterince gösteremediği için üzülüyordu. Çocuklarının iyiliğiyle dünyanınki arasında sıkışmıştı. Kimin ona daha çok ihtiyacı vardı? Aleida March son derece özenli bir anneydi ve onları iyi büyütmek konusunda ona güveni tamdı. "Çocuklarım beni hiç göremiyor ve her gün gördükleri askerlere 'baba' diyorlar," ya da, "Bazen biz devrimciler çok yalnız kalıyoruz, çocuklarımız bile bizi neredeyse yabancı sayıyor. Bizi 'amca' diye hitap ettikleri devriyelerden daha az görüyorlar," diye yakınıyordu. Ailesinden ayrılmak onun için büyük bir fedakârlık olmuştu. Ocak 1965'te, Paris'teyken, Aleida'ya şunları yazmıştı: "Görünen o ki yaşlanıyorum. Giderek sana daha da âşık oluyorum ve artık sadece hayal edebildiğim evimiz, çocuklarımız, tüm o küçük dünya beni kendine çağırıyor. İlerlemiş olan zihinsel yaşımla baş edemiyorum, varlığın benim için bir zorunluluk, oysa ben senin için bir alışkanlıktan ibaretim."

Çocukları için, Küba'da adeta tapılan babaları yanlarında olmadan büyümek çok zor oldu.

Aleida March'la Ernesto'nun yokluğu konusuna hiç girmedim. Fidel bir tiyatro salonunda Che'nin veda mektubunu okuduğunda, o da bir balkonda siyahlar içinde sessizce ağlıyordu. Abime gerçek bir tutkuyla bağlıydı. Daha sonra hayatını bir hükümet üyesiyle birleştirdiğinde, Kübalılar onu asla affetmediler. Dul kalıp Che'ye sadık olması, hayatını yalnızca onun anısını yaşatmaya adaması gerektiğini düşünüyorlardı! Bunu insanlarla konuşurken fark ettim. Oysa Aleida da, bir şekilde hayatını ölmüş kocasına adamış durumda. O da Che Guevara Araştırma Merkezi'nde çalışıyor. Kendime sık sık bugünkü eşinin bu durumu nasıl idare ettiğini de soruyorum.

Yeğenlerime inanılmaz bir bağlılığım var. Onlarla yoldaş olmaya, mümkün oldukça sık görmeye ve tavsiyelerde bulunmaya çalışıyorum. Haliyle, bir terapist değilim, onları sorulara boğmaya veya analiz etmeye niyetim yok. Bazı konulara ancak onlar isterse giriyorum. Bazen Ernesto'dan söz ediyoruz, ama her zaman rahat bir üslupla. Şakalar yapıyorlar,

örneğin Che'nin oğlu Ernesto, babasının nöronlarını kendisine geçirmeyi unuttuğunu söyleyerek dalga geçiyor. Che'nin onlar için hassas bir konu olduğu, o yüzden işi dalgaya vurdukları anlaşılıyor. Ben de onlar gibi yapıyorum. Elimden geldiğince doldurmaya çalıştığım boşluklar var. Arjantin'e geldiklerinde, kendilerini iyi hissetmeleri için elimden geleni yapıyorum. Ernesto kendisini kardeşlerinden daha Arjantinli hissediyor, fakat neticede hayatı Küba'da. En çok onunla samimiyim. Yakınlarının beklentilerine ve kurallara uymayan, boyun eğer gibi yapıp daha sonra kendi bildiğini okuyan, ilginç bir karakter.

Çok iyi Rusça konuşuyor, Sovyetler Birliği'nde hukuk okudu. Kendi isteğinden çok mecburiyetten avukat oldu. Aslında tamirci olmak istiyordu, fakat Aleida oğlunun ve özellikle de Che'nin oğlunun üniversite eğitimi almamasını kabullenmedi ve onu Moskova Üniversitesi'ne yolladı. Boş zamanlarında en büyük tutkusu olan tamircilikle uğraşıyordu. Motorlarda, özellikle de Harley-Davidson'larda uzmanlaştı. Damarlarında dayım Jorge de la Serna'nın kanının aktığına kuşku yok! O kadar bilgili ki, bugün dünyanın en iyi Harley tamircilerinden sayılıyor, bu da kaderin bir cilvesi olsa gerek. Kutsal emanetler gibi koruduğu iki *vintage* Harley'i var. Adada bu külüstürleri çalıştırmak için özel bir tamirci olmak gerekir! Büyük meziyetlerine rağmen, bu iki Harley onun ancak şehir içinde dolaşmasına yetiyor, araziye çıkamıyor. Annesinin bu duruma hâlâ onayı yok. Oğlunun Che Guevara Araştırma Merkezi'nin çalışmalarına katılmaması özellikle canını sıkıyor. Fakat Ernesto artık ellili yaşlarında ve istediğini yapma karar verecek durumda. Geçenlerde, on iki Harley satın alıp bir turizm acentasıyla anlaşarak turistik bir gezi rotası belirledi. Gezinin adına, 1951'de Alberto Mial'in Ernesto'yla Güney Amerika'nın tozunu attıkları motorun[1] adından esinlenerek, Poderosa Tours ismini

1. Poderosa bugün Alta Gracia'daki Che Müzesi'nde sergileniyor.

verdi. Tur, Küba Devrimi'nin en simgesel noktalarından geçiyor. Projenin haberini alınca, Miami'deki Küba cemiyeti sinirinden köpürdü. Projeyi "uygunsuz" bulmuşlardı.

Abimin beş çocuğu içinde, şanlı soyunun ağırlığını taşımakta en çok zorlanan Ernesto.

Daima, hayatta üstesinden gelmenin imkânsız olduğunu düşündüğüm iki konuyla dalga geçmişimdir: Ablam Celia ve Ernesto'yu Che'den söz etmeye ikna etmek onları Everest'e ikna etmekten daha kolay değildir.

Bir gün, Ernesto, Che'nin neredeyse dinî bir işlev gören ve hoşuma gitmeyen heybetli anıtmezarının bulunduğu Santa Clara'ya birlikte gitmemizi istedi. Che'nin ölüm yıldönümü anmalarının yapıldığı ekim ayıydı. Genelde 8 Ekim'de düzenlenen törene denk gelmek istemiyordum, çünkü basın ve kalabalıkla karşılaşmak söz konusuydu. Ernesto iki gün beklemeyi kabul etti. Maalesef, 10 Ekim'de hâlâ kalabalık vardı. Beni tanıdığını tahmin ettiğim bir gazeteci yaklaştı. Ona Che'nin kardeşiyle konuşacağına oğluyla konuşmasını önerdim. Muhabir Ernesto'ya yaklaştıkça, o geri geri gidiyordu. Bir süre sonra duvara tosladı ve gazeteci burnuna mikrofonu sokma fırsatını yakaladı. Ernesto bir şeyler söylemek zorunda kaldı ve onu "sattığım" için hâlâ beni affetmedi!

Kübalılar Hakkındaki Yanılgılarımız

Küba'yla Birleşik Devletler arasındaki tarihî yakınlaşma ilan edildiğinde birçok Arjantin radyo ve televizyonu benimle irtibata geçti. Görüşlerimi almak istiyorlardı. Che'nin kardeşi olarak mı, yoksa adayla ilgili derin bilgiye ve özel ilişkilere sahip basit bir Arjantinli olarak mı? Hiçbir fikrim yok, önemi de yok. Küba'nın hem yönetimine hem de emekçisine yakınım. Hükümet yetkilileriyle de çok sayıda işçiyle de temasım var. Fakat tüm bunlar beni Kübalı yapmaya yetmez. Che'yle olan akrabalığım, gazetecilerde, fikirlerimin başkalarınınkinden daha değerli olabileceği intibasını yaratıyor olabilir.

Her şeyden önce, Küba'daki devrim sürecine desteğimin sarsılmaz olduğunu ve Amerika'daki Küba cemiyetiyle neredeyse hiçbir ilişkim olmadığını söylemeliyim.

Tesadüf o ki, yakınlaşmanın ilanından hemen önce yeğenim Ernesto'ya turistik gezi rotası için gerekli olan on iki motoru almaya yardım ediyordum. Bazıları bundan, müzakerelerden haberdar olduğum, Amerikalıların Küba'nın yolunu tutacağını bildiğim sonucunu çıkardılar. TN adlı Arjantinli televizyon kanalı beni Barack Obama ve Raúl Castro'yla ilgili saçma sapan bir tartışma için stüdyoya davet etti. Raúl'u tanısam da sözcüsü değilim, Amerikan başkanını da şahsen tanımadığımı söylememe gerek yok! Fakat Obama'nın beni Poderosa Tours'un açılışı için doğal olarak aradığını söyleye-

rek dalga geçtim. Şaka bir yana, bu proje birçok tesadüfün üst üste gelmesiyle başladı ve arkadaşım Orlando Fundora'nın dediği gibi, "Bir şeyin olması olmamasından iyidir".

TN'deki muhabire şöyle dedim: "Küba, benim için herhangi bir uluslararası siyaset meselesinden çok daha önemli. Orada üst üste üç ay kalmamış olsam da, resmî bir görevim olmasa da, Küba kendimi yakın hissettiğim, ikinci vatanım, ailem, yurdum olarak gördüğüm bir ülke. Arjantin bize zulmederken ailemi sorgusuz sualsiz kabul eden yer. Sevdiğim ve iyi bildiğim, 1959'dan beri gittiğim, kuzeyinden güneyine, doğusundan batısına karış karış gezdiğim ve kalpten bağlı olduğum bir yer. Tüm bu sebeplerden ötürü, yaşananlarla ilgili oldukça berrak bir görüşe sahip olduğumu sanıyorum."

Genelde, yakınlaşmayla ilgili fikrim sorulduğunda, gelişmelerin öncelikle siyasi ve diplomatik bağlamda ele alınması gerektiğini söylüyorum. Şahit olduğumuz değişimler aslında Miami'li Kübalılar ve Havana arasında sessizce ilerleyen uzun bir sürecin geldiği son nokta. Gerçekte, aşk ve nefret ilişkisi içinde olan iki ülke arasında insani bağlar hiçbir zaman tam kopmadı. Bazen aşk üstün geldi, bazen nefret.

Adadaki birçok Kübalının Birleşik Devletler'de yakın veya uzak akrabaları var, bunun tersi de geçerli. Eski kafalılar, her iki tarafta da ikili bir söylem tutturmuşlar: Kamusal alanda farklı, özelde farklı şeyler konuşuyorlar. Adada kalmayı tercih edenler, sürgündekileri uzun süre vatan haini olarak algıladılar ve *gusanos* (solucanlar, işe yaramazlar) adını verdiler. "Miami'ye ulaşmak için denize atlamak senin seçimin. Madem bunu başardın, artık oradasın, niye dönüp bizi eleştiriyorsun? Haydi! Yürü git!" diyorlardı. Fakat aynı zamanda Florida'dan ve Küba diasporasının yerleştiği yerlerden gelen parayı da kabul ediyorlardı. Diaspora ise, Küba'yı eleştirse de geride kalanlara para yollayarak yardım ediyordu.

Doksanlı yıllarda, büyükanneleri devrim öncesinden beri aynı evde yaşayan bir aileyle yakınlaşmıştım. Kadının büyük oğlu Birleşik Devletler'e göç etmiş, küçük oğlu Küba'da kalmıştı. Memurdu. Büyükanne Miami'deki oğlu ve torun-

larıyla irtibat halindeydi. Küçük oğul, abisinin düşmanın saflarına geçtiğine inanıyordu. Anne ise sürgündeki oğlunu savunuyordu. Geçen zaman içinde, küçük oğlun eleştirilerinin yerini iltifatlar aldı. Bu aile üzerinden zihinlerdeki evrime bizzat şahit oldum.

Sürgündeki Kübalılar kendilerini daha bilgili sanma eğilimindeler. Adadakilerin hiçbir şeyden haberdar olmadıklarını sanıyorlar, fakat bu yanlış! Küba'da internetin yavaş olduğunu ve basının çok sesli olmadığını kabul ediyorum. Fakat herkesin uydu anteni var ve Miami'deki televizyon programlarını izliyorlar. CD'ler ve DVD'ler elden ele dolaşıyor. *Radio bemba* (kulaktan kulağa) denen yolla ve gidenlerle kurulan iletişim sayesinde bilgi akışı var. Havana'da, gençler Wi-Fi'a bağlanmak için Rampa veya Hotel Presidente gibi uygun yerlere gidiyorlar. Modern teknoloji gelişmeleri takip etmelerini sağlıyor. Ayrıca, adalılar çok okuyor. Çok kültürlüler, tarihlerini biliyor ve saygı duyuyorlar. Dünyaya bakış açıları sanıldığından çok daha geniş. Florida'ya vardıklarında donanımlı oluyorlar. Parasız eğitim sistemi sayesinde hepsi okumuş oluyor. Örgütleniyor ve girişimcilik yapıyorlar. Kısa sürede refaha ermeleri tesadüf değil.

Miami'deki Küba lobisi kan kaybediyor. Bunu, gençlerin ilişkileri normalleştirmek ve Küba'daki yakınlarını ziyaret etmek istemelerine bağlıyorum. Babaları veya dedeleri gibi radikal değiller. Anlamsız didişmeleri sahiplenmiyorlar. Aynı deneyimleri yaşamadıkları için durumu kendileriyle özdeşleştirmiyorlar. Gülünç ve manasız buldukları kavgalardan bıkmışlar. Küba'da da aynı şey yaşanıyor.

Küba hükümeti, mevzuatı ve kanunları her zaman ülkede yaşanan gelişmelere göre uyarlamış, olgulara adapte olmuştur. Diasporanın yolladığı veya getirdiği akıl almaz miktarda bir yastık altı para var. Miami ve New York'tan tarifesiz seferler başladığından beri (Havana'daki José Marti Havalimanı'nda bu yolcuları karşılamak için özel bir terminal var) adayı son on yılda takriben bir milyon Kübalı sürgün ziyaret etti. Her birinin izin verilen miktarda, yani 10.000 dolar ge-

tirdiği hesap edilirse, Küba'ya on milyar dolar girmiş oluyor, ki Western Union üzerinden yollananlar bu hesaba dahil bile değil. Birleşik Devletler havayolu şirketlerine iki ülke arasında tarifeli uçuşların başlaması iznini de verdi. Günde yüz on uçuşun yapılacağı tahmin ediliyor (kıyaslamak gerekirse, şu anda yapılan tarifesiz uçuş sayısı günde yirmi beş).

Adalılar uzun yıllar boyunca harcamaya fırsat bulamadan para biriktirdi. Resmî olarak konut alımsatımı yapamıyor (Kübalıların çoğu ailelerinden kalma konutların sahibi), fakat değiştokuş yapabiliyorlardı. Bu durumda ne oluyordu? İki odalı bir evi beş odalı bir evle değiştokuş ediyor ve farkı elden verilen parayla tamamlıyorlardı. Kuşkusuz, bu herkesin bildiği bir "sır"dı. Kim bir köşk sahibinin mülkünü iki odalı bir daireyle değiştirmek isteyeceğine inanır?

Bu kanundışı faaliyetleri durduramayacağını ve de üstüne üstlük para da kaybettiğini gören Küba devleti sonunda konut alımsatımını yasallaştırarak vergiye tabi tuttu. Zaten kök salmış bir süreci böylece onaylamış oldu.

Birleşik Devletler'de, Kübalıların "rulet" adını verdiği bir oyun oynayan bir Küba İşleri Dairesi vardı. Belli zamanlarda, Miami'de yaşayan bir Kübalının adaya gitmesine izin veriliyordu. Zamanla, bu hareketlenme arttı. Ticaretin liberalleşmesiyle bugün para daha da görünür hale geldi. Her Küba'ya gidişimde büyük değişimler gözlüyorum. Kuaförler, yeni restoranlar, oto sanayi atölyeleri mantar gibi fışkırıyor!

Obama, politika değiştirme zamanının geldiğini gördü. Elli yıl önce, 1962'de koyulan ambargo hiçbir sonuç vermemişti. Ayrıca, Latin Amerika ülkelerindeki değişimlerden, onların sola kayarak Küba'ya yaklaşmalarından da etkilendiğini düşünüyorum.

Bir anekdot aklımdan çıkmıyor. Küba'dayım, ada bir darboğazdan geçiyor. Bir benzin istasyonunda duruyorum. Benzinci beyaz tenimden dolayı beni İspanyol sanıyor. Arabama benzin koyarken derhal şikâyet etmeye başlıyor: "Ah Pepe,"[1]

1. Kübalılar tüm İspanyolları "Pepe" diye çağırırlar.

diyor, "şu memlekette nasıl yaşadığımızı bir hayal et. Korkunç! Ağzımıza atacak lokmamız yok." Onu baştan aşağı süzüyorum. Şişman, neredeyse obez! "Benimle kafa mı buluyorsun? Sen mi kendini doyuramıyorsun! Şikâyetini dinlemeye hazırım ama başka şey bul!" diye cevap veriyorum.

Küba halkını çok seviyorum. Hayranlık uyandıran bir dayanıklılıkları ve kendi ritimlerini tutturma becerileri var. Kahramanlık ve cesarette eşleri yok! Hayatlarını değiştirmek için takaya ilk atlayanlar onlar olur. Hiç durmadan konuşup kesinlikle hiçbir şey dememe sanatının da uzmanıdırlar. Hayat dolu, dans eden, gülen, dalga geçen, mutluluğa meyilli, şen mizaçlı insanlar. Müthiş bir mizah anlayışları var ve acılarını bal eyliyorlar. Arjantin'de kederli bir tangoya dönüşecek acı bir hikâye Küba'da bir şakanın malzemesi oluyor. Sık sık elektrikler kesilir, hatta kesintiler alışkanlığa dönüşmüş durumda ama Kübalılar işi şakaya vurur, ışık geldiğinde de "Oh, ışık!" diye sevinçten havaya uçarlar. Şu fıkrayı sık sık anlatırlar: Uçurumun kenarındaki kapitalizm, aşağı bakıyor. Dipte ne var? Yanına gitmeye hazırlandığı komünizm.

Kübalının kapısı her zaman açıktır. Misafirperverlik ve dayanışma en önemli niteliklerinden ikisi. İnsanı bir nesne veya makine olarak değil insan olarak görmeye devam ediyorlar. Komşularını kazıklamayı, ondan ne elde edebileceklerini düşünmüyorlar. Ferrari'leri, Mercedes'leri, özel uçakları yok. Yani? Bu onları çok mu mutsuz ediyor? Buenos Aires'e taşınan yirmi altı yaşında genç bir Kübalı kız tanıyorum. Küba'dan hiç çıkmamış, Havana'lı, güzel, son derece iyi eğitimli, kültürlü, zarif ve zeki bir kız. Burada ilk alışveriş yaptığında ne olduğunu şaşırdı. Bir çift beyaz bale pabucu arıyordu. Pabuçları denemeye kalktığında, mağazadaki satıcı ona, yeni modanın platform ayakkabı olduğunu, tüm *Porteño*'ların modaya uyduğunu ve zevksiz gözükmek istemiyorsa kendisinin de onlaran alması gerektiğini söyledi. Oysa arkadaşım ona havai gelen moda ve sezon kavramlarına yabancı. Küba'da moda yok. Kıyafetler ucuzluğuna ve faydasına göre seçiliyor.

Küba'nın gelişmiş ülkelerin çoğundan daha fakir olduğu doğru, fakat aynı zamanda eşitlik ve adalet kriterlerinin daha gelişmiş olduğu, daha az materyalist bir toplum. Kübalının belli bir ahlak, kardeşlik ve adalet anlayışı var. Kadın erkeğe eşit. Vücuduyla istediğini yapmakta özgür. Kürtaj yaptırabiliyor. Kimse onu istemediği bir çocuğu doğurması için zorlayamıyor. Suç oranı neredeyse sıfır. Adalet mekanizması çalışıyor. Bir insanın öldürülmesi, kadın olsun erkek olsun, katilin genelde o gün tutuklanmasıyla sonuçlanıyor. Bunun getirdiği güvenlik hissi, devrimin topluma getirdiği değişimin meyvelerini oluşturuyor. Küba'da organize suç yok.

Devletin gelirlerinin bir kısmı sağlık, bir kısmı eğitim, bir diğer kısmıysa aile yardımları, anaokulları vs. için harcanıyor. Kübalıların önem verdiği insani ve toplumsal değerlerin Birleşik Devletler'in adaya dönüşüyle yok olma ihtimali var. ABD ideolojik savaşı kazanmak istiyor. Elli yıldır hedefleri Küba'yı kapitalist bir ülkeye çevirmek. Fakat kapitalizm eşitliği yok eder – Çin'de yaşananlara, yüz milyon milyonere, parti kadrolarının ve şirket sahiplerinin kazandığı imtiyazlara bakmak yeter. Diğer yandan, Küba'da gözlemlediğim değişimler de gerçekleşmek zorunda.

Sosyal politikalarını oluşturmak ve destekleyebilmek için, Küba devleti maaşları denkleştirmek durumunda kaldı. Adaletli maaş dağıtımı nedir? Bir ülkenin gelirlerinin vatandaşları arasında paylaştırılması. Küba, Birleşik Devletler gibi bir işçiyle bir CEO'nun maaşı arasındaki farkın yüzde 300'ü bulduğu ülkeler misali çılgın eşitsizlikleri tanımıyor. Birleşik Devletler başka ülkelerin kaynaklarını yağmalıyor, üstelik de bu zenginlikleri ne kendi vatandaşlarına ne de yağmaladıkları ülkelerin vatandaşlarına dağıtıyorlar. Bu esnada Kübalılar en iyi doktorlarını hayat kurtarmaları için yurtdışına yolluyor. Ebola salgını sırasında Batı Afrika'da çok etkili oldukları unutulmamalı.

Küba, dünyanın bir numaralı gücüne elli yıl boyunca cesurca direnen, on bir milyonluk küçük bir ülke. Bu mücadele hayranlık verici. Küba, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başla-

yan "ara dönem"i –güç de olsa– atlattı. Berlin Duvarı'nın yıkıldığı, Sovyetler Birliği'nin desteğini kaybettiği ve hiçbir şeyinin kalmadığı dönemde, kısmen turizmi geliştirerek, dayanmayı başardı. Kimse Küba'nın Sovyetler'in çöküşünden sonra gerçekten ayakta kalabileceğini düşünmüyordu. Fakat tersini kanıtladılar. Fidel'in etrafında birleştiler. Kübalılar, bir yandan dayanışma ve adalet gibi kavramları savunmaya devam ederken, diğer taraftan çok daha benmerkezci kapitalizme de yaklaşıyorlar. Kapitalist ve sosyalist sistemlerin bu karışımına "kapisol" diyorum. Bu bir çelişki, fakat hangi halk çelişkisiz? Kübalılar, Amerikan yolcu gemilerini sabırsızlıkla bekliyor, fakat aynı zamanda onlar tarafından geri dönüşü olmayacak şekilde kirletilmekten de korkuyorlar. *Gringo*'ların gelip tüm paralarını harcalamalarını arzu ederken bu yeni gelirlerin yol açacağı dönüşümlerin, zihinleri olumsuz şekilde etkileyebileceğini de biliyorlar. Kıyılarına çıkacak insan selini düşünürken, hem heyecanlı hem de endişeliler. Bu arada Fransa da boş durmuyor, yakınlaşma ilan edildiği an Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande, diplomatik ve ticari ilişkileri geliştirme amacıyla Küba'ya gitti. Yanında, Pernod Ricard, Accor otel zinciri, Air France, Carrefour ve Orange'ın temsilcileri dahil birçok işadamı vardı. Bu projelerin gelirlerinin bir kısmının Fransızlara gideceğini hayal etmek de zor değil.

Kübalılar hakkında sık sık yanılıyoruz. Kendilerini hiçbir zaman Marksist olarak tanımlamamış, yalnızca Castro'cu ve devrimci olduklarını ifade etmişlerdi. Geçenlerde bir arkadaşım, "Küba dört yüzyıl boyunca İspanya, sonrasında Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği boyunduruğundaydı. Şimdi tekrar Amerikan boyunduruğuna girmeye hazırlanıyor. Döngü tamamlandı," dedi. Fakat asıl sorun, Küba'nın başka seçeneği olmaması. Kaynak sömürüsünde ve yeni pazarlar açmakta uzmanlaşmış milyonlarca yatırımcı ile tek başına mücadele etmesi mümkün değil. Küba'dan beklenen ne? İsviçre ya da Fransa mı olması? Her zaman gelişmiş devletlerle kıyaslanıyor. Neden komşularıyla, Haiti, Dominik Cumhuriyeti veya Honduras'la karşılaştırılmıyor? Bu ülke-

lerin hangisi daha iyi durumda? Hangisi vatandaşlarına bedava sağlık ve eğitim olanağı sağlıyor? Hangisinin suç oranı daha düşük? Birleşik Devletler 180 kilometre uzaktayken yükselen sosyalizmin lokomotifi olmak kolay değil! Dünya sosyalizminin kaderi sadece Küba'ya bağlı olamaz.

Bu ekonomik modeli başarılı mıdır? Cevabı herkese göre değişir. Jean Daniel'e 1963'te verdiği meşhur röportajda, Che sanayileşme meselesini öngörmüştü: "Başarısızlıklarımız genelde hatalarımızın meyvesi. Çok hata yaptık. En kötü sonuçlar doğuran da şekerkamışı üretiminin düşük kalmasıydı." Bir başka sefer de şöyle dedi: "Beni en çok rahatsız eden, bazı ekonomik ve siyasi gerçeklerle yüzleşme cesaretimizin olmaması [...] Bazı arkadaşlarımızın devekuşu misali başlarını kuma gömdüğünü gördük. Ekonomik sorunları kuraklığa, emperyalizme bağladılar... bazen bir haberin nasıl yayımlanması gerektiğine karar veremedik ve sonunda ortalıkta yalnızca Amerikan versiyonu kaldı," demişti.

Che, Küba'da kalsaydı neler olurdu? Kuşkusuz bilmemiz mümkün değil. Adanın genel anlamda iyi yolda olduğunu, iyi ellere emanet edildiğini ve dolayısıyla aynı başarıyı başka yerde tekrarlayabileceğini düşünüyordu. Küba, Che'nin ruhuna sadık kalmış mıydı? Che, Küba'nın başarısızlıklarından sorumlu mudur? Tam bu noktada, bir diyalektik tuzak var. Ernesto ülkeyi sanayileştirip üretim araçlarını çeşitlendirmek istiyordu. O yüzden ilk görevi sanayi bakanlığıydı. İkili ticareti geliştirmek istiyordu. Küba kabaca şeker ihraç edip, et ithal ediyordu. Fakat bu, ülkeyi zenginleştirmek için yeterli değildi. Devrimi devam ettirmek için daha bağımsız olmak gerekiyordu.

Ernesto'nun imgesi adanın her yerinde, fakat günlük siyasete ne kadar etki edip etmediğini ölçmek zor. Küba okullarında Che'nin başarıları anlatılıyor, ondan bir halk kahramanı olarak söz ediliyor fakat fikirleri öğretilmiyor. Düşüncesinin derinine inen çok az kişi var. Sanayi bakanlığı ve ekonomiden ziyade sosyal ve insani bir boyutu olan, "vicdan üreticisi" diye adlandırdığım gönüllü çalışma programı da artık yok.

Küba baskıcı bir ülke olmakla suçlanıyor. Birleşik Devletler, yargının yetki alanının dışında kalan ve mahkûmların süresiz olarak kapatıldığı Guantanamo Kampı'nı 2002'den beri Küba'da açık tutmasına rağmen, Küba'nın insan hakları ihlallerini eleştirmeye cüret edebiliyor! Gerçekte, Küba'da siyasi baskı yok. Bugün, mazlum siyasi mahkûmlar olarak tanıtılan elli üç tutuklunun aslında Küba istihbaratı tarafından tespit edilmiş CIA ajanları olduğunu biliyoruz! Sözde muhalif birçok kişi de Birleşik Devletler'in tuttuğu paralı askerlerden ibaret. Küba ne yapmalı? İstediklerini yapmalarına izin mi vermeli? Eğer CIA, Castro karşıtı Amerikan organizasyonları üzerinden adayı karıştırmaya kalkarsa Küba'nın kendini savunacağı kesin! CIA, Fidel'i kaç kez öldürmeyi çalıştı. Küba, hiçbir hamle yapmamasına karşın elli dört yıl boyunca Birleşik Devletler'in saldırılarına maruz kaldı. Üstelik bizi bunca yıl dünya barışı için Küba'nın bir tehlike oluşturduğuna inandırmaya çalıştılar! 1964'te CBS'nin *Face the Nation* adlı programındaki röportajında, Amerika ve Küba arasındaki ilişkiler konusundaki görüşlerini soran gazetecilere Che şu cevabı veriyor: "Küba'nın tek talebi Birleşik Devletler'in onu unutması. Bizi unutmanızı istiyoruz. Tek istediğimiz şey bu ve son derece basit bir istek." Fakat Birleşik Devletler, Küba'yı unutmayı beceremiyor. Küba, saplantı haline gelmiş. Son yıllarda birçok yalan yaydılar. Mesela, insanların kendilerini ifade edemediği yalanı. Küba'da, sokakta istediğiniz gibi konuşmakta serbestsiniz, kimse gelip sizden hesap sormaz. Yapılamayan şey, basında kendini özgürce ifade edebilmek. Az bilinen bir başka olguysa seçimler. Küba'da herhangi başka bir ülkeden daha fazla seçim yapılır. Başkanlık seçimi olmasa da belediye, bölgesel ve milletvekili seçimleri gibi bir yığın oylama yapılıyor. Küba Meclisi'nde halk tarafından seçilmiş altı yüz on iki milletvekili var. Kimse kimsenin belli bir yönde oy vermesi için şakağına silah dayamıyor.

Fidel, Che'yi Bolivya'da yüzüstü bırakarak ona ihanet etmiş miydi? Konuşmalarında Sovyetler'i eleştirmeye başlayan Ernesto'yu onları memnun etmek için mi başka ülkeler-

de savaşmaya göndermişti? Bunların hiçbiri doğru değil. Fidel ve Che, kapitalizm ve alter egosu emperyalizmin toplumları sürüklediği sefaleti bitirmek için gerekli olan bir devrim ve dünya görüşünü paylaşıyorlardı. Fidel, Küba'da kalmak zorundaydı ve Che de bağımsızlık, eşitlik ve sosyalist ideallerin tohumlarını gönlünce başka diyarlarda ekmek istiyordu. Küba'yı kendi isteğiyle terk etti. Mektup ve yazıları bunu açıkça ortaya koyuyor. Ernesto büyük holdinglerin, çokuluslu şirketlerin ve kapitalizmin bir düşmanı ise Fidel de bir diğer düşmanıydı. Fakat Che ölüp gömüldüğünden, hâlâ turp gibi olan Fidel'e saldırıyorlar. Fidel'i günah keçisi ilan ediyorlar. Bir hain, bir dönek muamelesi görüyor. Halbuki Fidel, Ernesto'nun kendisine *tio*[1] diye hitap eden ve büyük bir sevgi besleyen çocuklarına göz kulak oldu. Ailemize gösterdiği nezaketin bir nişanesi olarak, Küba hükümeti beni, 10 Ekim 1967'de ciddi şekilde yaralayan Ernesto'nun o meşhur ceset ve kesik ellerinin fotoğraflarının yayımlanmasını engelledi; hem bize duydukları saygıdan hem de fotoğraflar çok can yakıcı olduklarından.

Bir gün, Fidel Havana'da Sovyet Elçisi Yuri Petrov'un önünde çok önemli bir konuşma yaptı. Yıl 1987'ydi ve Fidel, Petrov'un gözlerinin içine bakarak şöyle dedi: "Che'nin düşüncelerini okuyarak biraz zaman geçirmenin sizin için fena olmayacağını düşünüyorum. Burada, Latin Amerika'da da düşünürlerimiz olduğunu görürsünüz."

1. (İsp.) Amca. (Y.N.)

Tohum Ekmekten Başka Ne Yapabilirim ki?

Her şerde bir hayır vardır derler. Kafe-restoran teşebbüsüm kötü bitmiş olsa da, Fransız gazeteci Armelle Vincent'ı o vesileyle tanıyıp bu kitabı yazma olanağı buldum. Gerçekten de, arkadaşlığımız 2007'de, Epicúreos'ta bir masanın etrafında doğdu. Arjantinli bir arkadaşı ona *Pagina 12* adlı gazetede hükümetten tutmakta geç kaldıkları sözlerini, yani siyasi mahkûmlara verilmesi beklenen tazminatları talep ettiğim bir röportajımdan –ilk röportajım– bahsetmiş. Varlığımdan haberdar olur olmaz Armelle derhal beni tanımak istemiş. Çoğu insan gibi Che'nin bir kardeşi, dahası hayatta olan bir kardeşi olabileceğine ihtimal vermemiş! Dosdoğru Las Canitas Mahallesi'nde beni aramaya koyulup (röportajda Epicúreos'un ne ismi ne de adresi belirtiliyormuş) sonunda bulmuş. Kendini tanıtıp bir röportaj yapmak istediğini söylemişti. Reddettim. O dönem, hazır değildim. Fakat onu bir kahve içmeye davet ettim. Yanında Arjantinli kocası da vardı. Uzun uzun konuştuk. Biraz ailemi anlattım. İlgili gözüküyordu. Ertesi gün öğle yemeğinde buluştuk. Sohbet sırasında kocası Claudio'nun devrimci faaliyetlerden tutuklandıktan sonra 1974'te Arjantin'den kaçtığını, Guevara'cı bir harekette militanlık yaptığını öğrendim. Kuşkusuz, aramızda farklı bir bağ oluştu. Bunun sonucunda da, Armelle'e röportaj vermeyi kabul ettim. Fransız dergisi *L'Amateur de cigare*'da hakkımda bir portre yazdı. İlişkimizi kesmedik.

Mart 2015'te Buenos Aires'te tekrar görüştüğümüz zaman ona, artık abimin anısını yaşatmaya karar verdiğimi söyledim, o da bu kitabı teklif etti. Böylece elinizde tuttuğunuz bu eser de, Fransa'da doğmuş oldu.

Yıllarca Ernesto'dan bahsetmeyi reddettim; çekingenlikten, abim ve ablalarımla yaptığım üstü kapalı anlaşmadan, babamın Küba'da Che'nin babası rolünü fazla benimsemesine tepkiden ve muhtemelen korkudan da. Neden abim olduğunu söyleyecek mişim? Öldürülmek için mi? Doğrusu diktatörlük sona erip tehlike geçtikten sonra, kendime neden hâlâ aramızdaki bağdan bahsetmekten rahatsız olduğumu hiç sormadım. Çok kişisel bir meseleydi. Che, gurur duyulan bir kahramana dönüşmeden önce de benim abimdi. Birçoklarının yaptığı gibi anısını sömürmek istemiyordum. Sessizliğimi koruyor, bir yandan da efsane olarak yaşamaya devam ettiği her yerde durmadan yüzüyle karşılaşıyordum. Bu efsaneye tahammül edemiyordum, hâlâ da edemiyorum.

1973'te bir Ekim günü... Ailemle Küba'dayken oğlum Martin ağır bir astım nöbeti geçirdi. Bu hastalık ona kardeşi Pablo gibi amcası Ernesto'dan miras olmalı. İki oğlum da astım hastası. Ben değilim. Hapisten çıkarken tuhaf akciğer sorunları yaşadım, fakat astım değildi. Martin'i Havana'da bir hastane olan Borras'ın acil servisine götürdüm. Durumu o kadar ciddiydi ki doktorlar onu yatırmaya ve serum vermeye karar verdiler. Güçbela nefes alıyordu.

Muhtemelen soyadımı gören bir kadın doktor beni tanıdı. Ertesi gün, beni bir kenara çekerek, "Sayın Guevara, sizi yarın düzenlenecek bir törene davet etmek istiyoruz. Che adına en iyi eleman ödülleri dağıtıyoruz ve sizi aramızda görmek istiyoruz," dedi. Ekim ayında Ernesto'nun ve Camilo Cienfuegos'un anmaları yapılıyordu. Ona ortalıkta gözükmemeyi tercih ettiğimi ve hastaneye yalnızca oğlum hasta olduğu için geldiğimi söyledim. Küçük, ufak tefek bir kadın olan doktor çok otoriterdi ve dediklerimi duymadı bile! Beni ateşli gözlerle süzdü ve kararlı bir tonda, "Beni iyi dinleyin Sayın Guevara. Konuşmak veya susmak hakkınız. Fa-

kat bana sorarsanız böyle davranarak çok büyük bencillik yapıyorsunuz. Herkes burada olduğunuzu biliyor, ruhunuzun derinliklerine gömdüklerinizin ve söyleyebileceklerinizin farkında bile değilsiniz. Bunları kendinize saklamak istiyorsanız bu sizin seçiminiz, ama ben bunu kabul etmiyorum," demişti. Orada kalakalmıştım.

Hiç taviz vermiyor ve işin peşini bırakmıyordu. Yediğim azarlar karşısında pes ettim. Başka ne yapabilirdim? Törenin yerini ve saatini sordum ve oraya ne konuşabileceğim hakkında hiçbir fikrim olmadan gittim. Büyük bir salona uzun bir masa yerleştirmişlerdi. Hastane müdürü, doktorlar, hemşireler, sedyeciler, herkes oradaydı... Ben kimseyi tanımıyordum. Beni masanın başına oturttular ve şansıma ödülleri verirken beni unuttular. Düşünüyordum. Daha önce benden kimse böyle bir şey yapmamı istememişti. Ne demeliydim? Bir anda, doktor mikfrofonu aldı ve, "Bu akşam, aramızda doktor Ernesto Che Guevara'nın, şanlı gerillanın kardeşini görmenin verdiği onur..." cümlesini bitiremeden tüm salon ayağa kalkıp çılgınca alkışlamaya başladı. Bu işime geldi, çünkü boğazım düğümlenmişti ve titriyordum, sakin olmalı, ne diyeceğimi düşünmeliydim. Ağlıyorlardı! Che öleli yalnızca beş yıl oluyordu ve yokluğu Küba'da hâlâ acıyla hissediliyordu. Dinleyiciler son derece hassastı. Onların bu hassasiyeti beni derinden etkiledi.

Biri burnuma mikrofonu dayadı ve konuşmaya başladım. Kelimeler kendiliğinden ağzımdan dökülüyordu. Konuşurken, ben de ağlamak istedim. Düğüm hâlâ boğazımdaydı, fakat konuşmayı sürdürüyordum. Ne dediğimi hatırlamıyorum ama sözlerim kalptendi. Salon düzenli olarak alkışlıyordu. İlk kez insan içinde Ernesto'dan söz ediyordum. Bu ânı düşünürken hep heyecan duydum, fakat aynı şeyi tekrarlamam otuz altı yılımı aldı.

Basına röportaj verme konusuna gelince, 1965 veya 1966'da (tam tarihi hatırlamıyorum) feci bir deneyim yaşamış ve basına uzun süre alerji duymuştum. Ailem dahil tüm dünya Che'nin nerede olduğunu merak ediyordu. Kaybol-

muştu. Akrabalığımızdan kimseye bahsetmiyordum ve zaten nerede olduğunu da bilmiyordum. Bir gün, *Gente* dergisinden bir muhabir kitapçıma geldi. Konuşmak istiyordu. Röportaj vermediğimi söyledim. Israr etti. "Sadece abinin nerede olduğunu bilip bilmediğini öğrenmek istiyorum," dedi. Ona röportaj vermediğimi tekrarladım. Abimin yerini bilsem bile en son söyleyeceğim kişinin kendisi olduğunu ekledim. Yolun karşısında teleobjektifli bir fotoğrafçı vardı. İznim olmadan fotoğrafımı çekti. Ertesi gün, *Gente*, resim altında şu sözler yazan bir fotoğrafımı yayımladı: "Juan Martin Guevara abisi Che'nin nerede olduğunu bilmediğini söylüyor, fakat kullandığı üslup tersine yerini çok iyi bildiğine işaret ediyor." Bu gazetecilik yöntemleri insanı çileden çıkarmanın yanında beni tehlikeye de atıyordu. O yavşak gazeteciyi buldum ve, "Ne istiyorsun? Başıma SIDE[1], FBI, CIA ve KGB'yi bela etmek mi? Hasta mısın?" dedim. Yalan haberini patlatmıştı ve umrunda değildi. Olan olmuştu. İstihbarat örgütleri beni daha önce fark etmemiş idilerse bile –ki bu hayli düşük bir ihtimaldi– artık menzile girmiştim.

Yıllar içinde hem ben değişmiştim hem de gazeteciler pes edip beni rahat bırakmışlardı. 2007'de *Pagina 12*'ye verdiğim röportajla beraber tekrar üzerime çullandılar. Konu Che değil, hükümetin siyasi mahkûmlara söz verdiği tazminatlardı. Verilen sözlerin tutulması gecikince sahneye çıktım. İnsanlar varlığımdan o zaman haberdar oldular. Che'nin kardeşleri olduğu unutulmuştu. Arjantinliler gözlerine inanamıyorlardı. Bu da, tarihlerini ne kadar eksik bildiklerini gösteriyordu. Fakat Che'den konuşmaya karar vermem iki yılımı daha aldı. Otosansür kurbanıydım!

Arjantin basını 2009 yılına doğru kapımı bir kez daha çaldığında, resmen karar vermiş olmasam da sonunda hazırdım. Her şey kendiliğinden gelişti. Bir gün bir röportaj teklifini kabul ettim. Söylemek istediğim, fakat kendime sakladı-

1. Arjantin İstihbarat Örgütü.

ğım bir yığın şey ve Roberto, Celia, Ana Maria'yla ölmeden önce yaptığım sayısız sohbet vardı. Celia ve onu takiben Roberto 1984'te sürgünden döndüklerinden beri Ernesto hakkında konuşmaktan veya tersine susmaktan sıkça bahsediyorduk. Ana Maria ve Celia kendi fikirlerinde direniyor ve sessizliklerini bozmuyorlardı. Roberto, özellikle başında olduğu siyasi hareketi MODEPA'yla ilgili kendini çok sık ifade etmişti.

Celia'nın bu kitaptan haberi yok. Öğrendiğinde benimle bir daha hiç konuşmaması mümkün! Bu konuda farklı düşünüyoruz. Tartışmamak için konuşmaktan kaçınıyoruz. Her zamankinden daha hırçın ve inatçı. Roberto tekrar sessizliğe büründü, seksen üç yaşında ve artık bunlardan bahsetmek istemiyor. Son derece faal olduğumu ve Ernesto'nun anısını yaşatmak için çok uğraştığımı biliyor ama hiçbir şey sormuyor. Karısı ise beni daima yüreklendirdi.

Konuşma isteğim yalnızca kişisel sebeplerle ortaya çıkmadı. 2001 ve 2003 yılları arasında, Arjantin'de kıyamet koptu. Siyaset son derece istikrarsızdı: Perón'cu Carlos Menem'le geçirdiğimiz iki korkunç dönemden sonra dört yıl içinde Casa Rosada'ya beş cumhurbaşkanı çıktı, bazıları ancak 48 saat dayanabildi.[1] O sırada, gençlik Che'yi tekrar keşfediyordu. Öğrenme açlığı içinde sorular soruyorlardı. Kaosun, bizi 2001'de kalbimizden vuran ekonomik ve sosyal felaketin doğurduğu bir ihtiyaç, bir gereklilik haliydi bu. Tehlikeli bir durgunluğun pençesindeydik. Uluslararası Para Fonu'nun dayattığı ağır ekonomik yaptırımlar bizi uçuruma itmişti (Yunanistan'dan önceki Yunanistan'dık). İnsanlar hayatta kalmak için takas yapmak zorundalardı, nakitleri kalmamıştı. Bankalar para çekme işlemlerini ya iptal etmiş ya da sınırlamıştı. Hizmete karşılık gıda takas ediyorduk. Vahşi kapitalizmin vaat ettiği saadetin gelmeyeceği aşikârdı. Muazzam bir se-

1. Fernando de la Rúa (10 Aralık 1999-21 Aralık 2001), Ramón Puerta (21-23 Aralık 2001), Adolfo Rodriguez Saá (23-30 Aralık 2001), Eduardo Camaño (30 Aralık 2001-2 Ocak 2002), Eduardo Duhalde (2 Ocak 2002-25 Mayıs 2003).

ferberlik oldu. Bir çare yaratmak, var olanın küllerinden yeni bir toplum inşa etmek gerekiyordu. Gençler yüzünü Che'ye dönmüştü. Kapitalizmle ilgili neler diyor, ne gibi çareler öneriyordu? Yavaş yavaş cevaplamaya başladım. İşin içine girdikçe, ona karşı sorumluluğum olduğunu, anısını yaşatmam gerektiğini hissettim. Che, Che olmak için hangi aşamalardan geçmişti?

Aynı dönemde, üç eski dostum müzeler açmaya karar verdi. Bir hücre arkadaşımın kız kardeşi olan ve Misiones eyaletinden milletvekili seçilen Julie Perié, Ernesto'nun ilk iki yılını geçirdiği Puerto Caraguataý'da; Turizm Müdürü Carina Chuicicich, Ernesto'nun gençlik yıllarını geçirdiği Alta Gracia'da; Dario Fuentes, Ernesto'yu muhteşem güzelliğiyle büyüleyen ve hayatını orada sonlandırmak istediğini söylediği Patagonya'nın Neuquén eyaletinde bulunan San Martin de los Andes'te. Julia, Carina ve Dario bu maceraya katılmamı teklif ettiler. Abimin anısını onurlandırmak için o kadar çok gayret gösteriyorlardı ki, reddetmem olanaksızdı. Üç müzeyi birbirine bağlayan ve Arjantin Kültür Bakanlığı'nca tanıtılan Los Caminos del Che [Che'nin Yolları] adını verdiğimiz turistik bir rota oluşturduk. Kamuya açık ilk toplantımız 2009'da gerçekleşti. Bu toplantı ulusal ve uluslararası arenaya çıkışımın ilk adımı oldu. 2013'te Che'nin düşüncelerini yaymak hedefiyle Por Las Huellas del Che [Che'nin İzinde] adlı vakfı kurdum. Her zaman, Che'nin hem bedenini hem de ideallerini çarmıha germek istediklerini söyledim. Vakıf, Che'nin Fidel'le Las Coloradas Plajı'na çıktığından itibaren çizilen imajının detaylı bir incelemesini yapmakla işe başladı. Nasıl algılandığını anlamak istiyorduk. Peki ne keşfettik? Tabii ki imajının birçok değişik yüzü olduğunu. İyi aile çocuklarının beynini yıkayan Arjantinli komünist doktor imajı, film kahramanı imajı (Richard Fleischer'ın başrolünde Ömer Şerif'in olduğu *Che!* filmi ve daha yakın zamanda Benicio Del Toro'yla Steven Soderbergh'in filmi[1]); herkesi rasgele

1. Bu son filme danışmanlık da yaptım.

kurşuna dizen psikopat katil imajı; dulun ve yetimin hamisi kahraman savaşçı imajı, vs. Gerçekte Che kimdi?

Bu kitabın –ve vakfın– birçok hedefi gerçekleştirmesini istiyorum. Önemli olan abimi efsanenin ötesindeki kişiliğiyle tanıtabilmek. İnsanların çarpık bir Che anlayışı var. Ne kadar çekici olursa olsun, ikon veya gerilla maskesinin altında anlatılması ve yayılması gereken fikirler var. Kim Che'nin fikirlerini biliyor? Neredeyse hiç kimse! Halbuki yüzyılın önemli Marksist düşünürlerinden biri. İnsanların, bu adamın yalnızca dövüşmekten ibaret olmadığının farkına varması gerekiyor. Kendisine maceracı diyordu, fakat bu maceraperestlik kendi gerçekleriyle uyum halinde yaşamak için hayatlarını feda edebilen, fikirleri için ölebilenlerin soyundan geliyordu. Ernesto'nun başlangıçta normal, hatta sıradan bir insan olduğunu, zamanla başkalarının da taklit edebileceği ve etmesi gereken olağanüstü bir adama dönüştüğünü anlamak çok önemli. Büyük adamlar az bulunurlar, fakat bu olmadıkları anlamına gelmez. Üstelik de bu bir Arjantinli! Bu da ikinci hedefim: Arjantinlilerin Che figürünü sahiplenmeleri. Kübalılar alınmasın, fakat Ernesto'nun âdetleri, kültürü ve mizahı Arjantinliydi. Yakın zamanda Havana'da büyük bir üniversitede konferans verirken Che'nin "Arjantinliliğinden" bahsetme gafletinde bulundum. Dinleyiciler çok alındılar. O kadar ki, birçok insan kalkıp bana cevap yetiştirdi. Che'nin hem Kübalı hem de Santa Clara'lı olduğundan emindiler. Onlara göre, Arjantin'le hiçbir bağı yoktu, Meksika ve Küba şivelerivle karışık aksanı bile bir şey ifade etmiyordu. Bir faydası olmadığı için ısrar etmedim ama şaşakalmıştım.

Ernesto hiçbir zaman kendisini Arjantinli hissetmekten ve ülkemizi sevmekten geri durmadı. Havana'dayken, doğduğu topraklardan haber almak için düzenli olarak büyük bir ilgiyle takip ettiği Prensa Latina haber ajansına uğruyordu. Tüm önemli siyasetçilerin, askerlerin ve sendikacıların isimlerini bilirdi. Buenos Aires'te olan biten hiçbir şey gözünden kaçmazdı. Jorge Masetti –Sierra Maestra'da onunla uzun bir röportaj yapmış ve arkadaşı olmuştu– ona her sabah Arjantin'le ilgili raporlar yolluyordu.

Bir gün, ismini unuttuğum bir gazeteci Ernesto'ya ülkemizle ilgili sorular sormuştu. Ernesto bir süre sonra, "Arjantin'den yeterince bahsettik, başka konuya geçelim," dedi. Gazeteci, "Ülkenizi çok sevdiğinizi söylürsünüz?" diye üsteleyince, "İşte tam da o yüzden!" diye cevap verdi. Gerçek şuydu ki, ülkesine müthiş bir hasret duyuyordu.

Küba'da Che, insan-ı kâmil mertebesinde, kutsanmış ve kimsenin dokunamadığı bir figür. Fakat Ernesto'nun da herkes gibi kusurları vardı. Ne hissetiğini fiziksel veya sözlü olarak ifade etmekte zorlanırdı. İnsanlar bu yüzden onun da tıpkı annem gibi mesafeli olduğu sonucunu çıkarırlardı. Annem bizi derin bir şefkatle seviyordu ama hiçbir zaman kollarına almadı. Yine de hepimize nasıl bağlı olduğunu bilirdik. Anne oğulun Havana Havalimanı'ndaki uzun kucaklaşmasının bizim için bu denli duygusal ve etkileyici olmasının sebebi de buydu.

Ernesto mektuplarında içini döküyordu. Aleida'ya ve ondan önce Chichina'ya muhteşem aşk mektupları yazmıştı. Kalbi şefkatle doluydu. En sevdiği söz "dayanıklı ol ama şefkatini kaybetme"ydi. Kendi de öyle yaşadı.

Onun daha iyi tanınmasına katkıda bulunmak istiyorum. Ne bir entelektüel ne de gazeteciyim, fakat kardeşi olmamın bir etkisi var. İnsanlar kim olduğumu öğrenince önce bana inanmıyor, şüpheleniyor, hatta palavracı muamelesi yapıyorlar. Beni küstahça, baştan aşağıya süzüyorlar. Onlar için bir kapalı kutuyum. Gerçeği söylüyor olma ihtimalini kabul ettikten sonra, bu kez benzerlikler aramaya koyuluyorlar. Gözlerimi, burnumu, ağzımı, boyumu inceliyorlar. Ernesto'dan daha kısayım. Onunla benzeşiyoruz ama bu benzerlik çarpıcı değil. Seslerimiz aynı. Biri hislerini bana açtığında bunların bana yönelik olmadığının farkındayım. Yalnızca bir aracıyım. Her seferinde kendime, "Karşımdaki ne hissediyor?" diye soruyorum, "Duyguları niçin bu kadar güçlü?" Kalplerinde Che'yi taşıyan her milletten insan tanıdım.

Arjantin'de durum, Küba'dakinin neredeyse tam tersi. Ernesto uzun süre kötülendi ve sonra da görmezden gelindi.

Fazlasıyla rahatsız ediciydi. On yedi askerî diktatörlük görmüş, ifade özgürlüğünün günaşırı çiğnendiği, yancılığın özendirildiği, içselleştirildiği bir ülke düşünün! Córdoba, Misiones ve Neuquén bugün Che'yi müzeleriyle onurlandırmış olsalar da Buenos Aires'te ismi tek bir sokağa verilmiş değil. Belediye reddediyor. Yakın zamanda, bir okul kendi adını Escuela Ernesto Guevara olarak değiştirmek için izin istedi. Başvuru, Che'nin "bir katil olduğu gerekçesiyle" reddedildi. Başkentin onlarca sokağının katliamcı diktatörlerin isimlerini taşıyor olması kimin umurunda!

Her şeye rağmen, zihniyet değişiyor. Bugün Che, Arjantin halkının bir kısmının tekrardan sahiplendiği bir sembol. Kirchner'ler, Casa Rosada'nın bir duvarını portresiyle süslediler. Che'nin gerçek fikirlerinden bihaber birçok siyasetçi, yolsuzluklarının onun dürüstlüğüne bir hakaret olduğunu unutarak adını sömürüyor.

Ne olursa olsun, arada güzel sürprizler de var. Geçenlerde abimle ilgili baskısı tükenmiş bir kitabı arıyordum. Başkentin kitapçılarında yaptığım sonuçsuz araştırmalardan sonra nihayet ikinci el kitap satan bir internet sitesinde buldum. Satıcı bana yoksul bir mahallede bir sokak köşesinde randevu verdi. Kim olduğumu bilmiyordu, yalnızca bir yabancıya kitap satmaya geliyordu. Otuzlu yaşlarındaydı. Oldukça yoksul görünüyordu. Geldiğinde bana kitabı uzattı ve bir anda ondan ayrıldığı için özür dilemeye başladı. Bana Che üzerine yazılmış eserlerden oluşan koca bir koleksiyonu olduğunu, onun büyük bir hayranı olduğunu, neredeyse tüm yazdıklarını okuduğunu, benim de aynı şeyi yapmam gerektiğini vs. söyledi. Kitaptan üzülerek, parasızlık yüzünden ayrılıyordu. Kapısının önünde durduğumuz süpermarketin güvenlik görevlisinin kuşkulu bakışları altında bana Che üzerine olağanüstü bir doğaçlama bir ders verdi. Kim olduğumu söylemeye karar verdim. İlk başta inanmadı. Eğer gerçekten Che'nin kardeşi idiysem neden bu kitabı arıyordum? Bende bir kopyası olması gerekmez miydi? (Elimde bir kopya daha vardı, göstermek için çantamdan çıkardım, bir tane daha istiyordum.)

Bana ismimi sordu, ailemle ilgili sorular sordu, yanıltmaya çalıştı. Doğal olarak aklımı bulandırmayı beceremeyince, kendini bu gerçeğe teslim etti. Che'nin yakın bir akrabasını tanımaktan delice mutlu olmuştu, gününü bayrama çevirmiştim!

Bu adam Che'nin düşüncesine son derece hâkimdi, ki bu Arjantin'de nadirdir. Genellikle müthiş bir bilgi eksikliği var. Yeni nesillerin Ernesto'nun çocukluğunu, ergenliğini ve gençliğini tanıyabilmeleri çok önemli. Şu anda Asociación de Trabajadores del Estado (ATE – Kamu Emekçileri Birliği) sendikasından arkadaşlarım Buenos Aires Üniversitesi ve Küba'daki Che Merkezi'yle Ernesto'nun Arjantin'deki hayatına ait tüm belgeleri toplamak için ortak bir çalışma yürütüyorlar. Onu abi, oğul, arkadaş, yeğen, torun, doktor, satranç oyuncusu, entelektüel, siyasetçi, stratejist ve asker olarak keşfetmeye hazırlanıyoruz. Hepimiz öldüğünde Che, en azından Che olarak kalmaya devam edecek.

Onu insanileştirmek, düşüncesini, felsefesini ve vicdanını klişelere, özellikle de son derece sınırlayıcı olan gerilla klişesine düşmeden tanıtabilmenin tek yolu. Aynı şekilde, üç bin sayfa yazı yazmış olmasına rağmen edebî yönünü *Motosiklet Günlükleri*'ne indirgemek de son derece sıradanlaştırıcı. Gerilla mücadelesi onun için özgürlüğe, değişime, eşitliğe ve insanın insanı sömürmesine son vermenin bir yoluydu. Hedefi, bugün gündemi her şeyden çok meşgul eden meselelere çözümler getirmekti. Ernesto'nun 1959 ve 1965 arasında bir devlet başkanı konumunda bulunduğunu ve bu doğrultuda faaliyetler gösterdiğini unutabiliyoruz. Resmî gezilerle gezegeni bir uçtan diğerine dolaşıyor, farklı devlet başkanlarıyla görüşüyor ve bir yandan da Küba'nın ekonomi politikalarını şekillendiriyordu. Merkez Bankası'nın başkanı olduğunda kurumu idare edebilmek için Salvador Vilaseca'dan yüksek matematik dersleri almıştı. Çok iyi bir Marx okuyucusuydu ve onun temel ilkelerini Sanayi Bakanlığı'nda uygulamaya çalışıyordu. Bu ilkelerin, materyalizm ve dogmatizm yolunda ilerleyen Sovyetler Birliği'nde uygulananlarla hiçbir ilgisi yoktu. Bu konuda, şöyle yazmıştı: "Stalin

dönemine damgasını vuran keskin dogmatizmin yerini tutarsız bir pragmatizm aldı. En üzücüsü de, bu durumun yalnızca bilimin bir alanı için geçerli olmaması; sosyalist halkların hayatının her alanına sirayet edip nihai sonuçları kestirilemeyen, bozukluklara sebep olması."[1]

Che, kâr üzerine değil insani değerler, onur, dayanışma ve kardeşlik ilkeleri üzerine kurulu, adaletli ve eşitlikçi bir toplum inşa etmek istiyordu. İnsanın, "Fizik alanında nasıl Newton'cuysa, biyoloji alanında nasıl Pasteur'cüyse aynı şekilde toplumsal konularda da Marksist olması gerekir," diyordu. "Marx'ın önemi, toplumsal felsefe tarihinde niteliksel bir sıçrayış yapmış olmasıdır. Tarihi yorumluyor, çarklarını ifşa ediyor ve geleceği öngörüyor. Hatta bilimsel vazifesinin de önüne geçip devrimci bir konsept üretiyor. Olguları anlamak yetmez, onları değiştirmek de gerekir. İnsanoğlu tarihin kölesi ve aracı olmaktan kendi geleceğinin mimarı olma yolunda ilerliyor."[2]

Rus "aparatçiklerin" tersine, Che her türlü imtiyazı reddediyordu. Para ilgisini çekmiyordu. Diğer devlet başkanlarından aldığı hediyeleri derhal altındakilere dağıtıyordu. Bir gün, Küba'da çok nadir bulunan renkli bir televizyonu Sanayi Bakanlığı'nda çok iyi iş çıkaran bir çalışana verince, Aleida büyük hayal kırıklığına uğramıştı.

Ernesto, dogmalara karşı çıkmak için Küba Devrimi'ni beklememişti. İdeolojik siperlere sığınmıyordu. İcraat yoluyla hem öğreniyor hem de keşfediyordu. Sık sık diyalektikten bahsetse de kendini teoriyle, felsefeyle sınırlamazdı. Önce eylem, sonra düşünce geliyordu. İcraatlarından teorik bir kalıp oluşturmaya ve düşüncelerini eylemlerinde somutlaştırmaya gayret ediyordu. Ñancahuazú Harekâtı boyunca kitapları bir bir deviriyordu. İnsanı ve insanın tarihteki yeri-

1. Ernesto Che Guevara, *Apuntes criticos a la economia politica* [Ekonomi Politiğe Dair Eleştirel Noktalar], Centro de Estudios Che Guevara, 1966.

2. Ernesto Guevara, *Notas para el estudio de la ideología de la Revolución Cubana* [Küba Devrimi İdeolojisini Anlamak için Notlar], Obras completas, Legasa, 1960.

ni anlamak için tercihi Antik Yunan filozofların eserlerinden yanaydı. Bir şeyler kaçırma endişesiyle hepsini tekrar tekrar okuyordu. İlgi alanları, bir gerillanın çok ötesindeydi. Sürekli siyasi, felsefi ve hümanist bir olgunlaşma süreci içindeydi. Fikirleri durmaksızın evriliyordu. İnsanoğlunun şifresini çözmeden "yeni insan ülküsü"ne nasıl ulaşılırdı ki?

Ernesto'nun fikirleriyle ilgilenenler, onun zihnini bu kadar meşgul eden *hombre nuevo*'ya[1] ulaşmak için gerçekliğin siyasi, ideolojik, felsefi ve kültürel değişimin alanlarına da nüfuz etmek mecburiyetindeler. Toplumun, adalet üzerine kurulduğu radikal bir değişim için, insanoğlunun, üstelik yalnızca efendi ya da patronun değil, kölenin ve işçinin de tam bir dönüşüme uğraması gerekiyor. Hepimiz zihniyet değiştirmeli ve kendimizi geliştirmeliyiz. İnsanın insan tarafından sömürüsü yalnızca iş dünyasına değil, her alana yayılıyor. Ekonomik yapılar insan zihninin gelişimi sağlanmadan değiştirilemez. Zihniyetse ancak eylemle değişebilir. Önce iktidar ele geçirilmeli, üretim araçları özel sektörün elinden alınmalı ve bu tekelleşme hırsının sonu getirilmeli. Oysa bugün Arjantin'de ne görüyoruz? Aynı bankalar, aynı Starbucks'lar, McDonald's'lar, Walmart'lar, Carrefour'lar, Farmacity'ler... bizi istila etmiş yabancı şirketler. Gelirlerini burada mı bırakıyorlar? Tabii ki hayır. Üstelik, Arjantin'de üretilen malların üzerine bile kendi isimlerini koyuyorlar. Aynı fenomen tüm dünyada tekrarlanıyor. Tekdüzeleşme sonucu farklılıklarımızı yitiriyoruz.

Bu gidişat, bu acımasız dalga karşısında tohum ekmek dışında ne yapabilirim? Bazıları verimli topraklara denk gelecek, bazılarıysa gübre isteyecek. Tarihî tesadüflere, örneğin devrimci bir dalganın onu ileriye götürecek insanlarla birleşeceğine kalpten inanıyorum. Bazen koşullar uygun oluyor fakat ona uygun biri çıkmıyor, bazense tam tersi oluyor. Fakat tarihin bize gösterdiği, belli durumlarda yıldızların mucizevi bir şekilde aynı hizaya geldiği. Fidel ve Ernesto'nun Meksika'da karşılaştıkları gece olduğu gibi. Tesadüf kendi

1. (İsp.) Yeni insan. (Ç.N.)

üstüne düşeni yapmıştı, fakat Fidel de birkaç saat içinde Ernesto'nun niteliklerini fark edebilmeyi becerdi.

Vazifem yalnızca Che'yle olan akrabalık bağımla ilgili değil. Onun fikirlerini paylaşıyorum. Marksist-Leninist, Guevara'cıyım. Dünyanın değişimine inanıyorum ve bizi yöneten güçlerin, şirketler, karteller, milyarderler ve orduların iktidarı güzellikle, dövüşmeden vermeyeceklerinden eminim. Onların hataları yüzünden felakete koşuyor, bir kırılma noktasına doğru ilerliyoruz. Fakat buna kafa tutabilecek bir örgütlenmeye sahip değiliz. İnsanlara kendilerini savunma araçlarını sunmalıyız. Silahlı mücadele yanlısı olmasam da, belli bir tür şiddetin faydasına inanıyorum. Timsahla konuşarak dövüşülmez. Kapitalizmin direkt sonucu olarak şiddet zaten var. Biri ortaya çıkacak, çıkmak zorunda. Kim, ne, ne zaman, nerede, henüz bilmiyoruz. Fakat böyle devam edemeyiz.

Altmışlar, Küba Devrimi'nin başarısı ve emperyalizmin Domuzlar Körfezi'ndeki yenilgisi sayesinde parlak ve coşkulu yıllar olmuştu. Dünya ikiye bölünmüş gibiydi, bir tarafta komünizm, diğer tarafta kapitalizm. On yıl sonra, karanlık bir dönemdeydik. Che ve onunla birlikte Bolivya devrimi yenilgiye uğramıştı.

Bu bozgun Latin Amerika'da sonun başlangıcına işaret etti. Daha sonra yaşanacak olayları ciddi şekilde etkileyecekti, fakat bunu idrak etmemiz yıllarımız aldı. Yetmişli yıllarda hâlâ devrim yapma, kazanma ve hiç olmazsa Arjantin'de sosyalizmi yerleştirme umudumuz vardı. Fakat sonrasında Sovyetler Birliği yıkıldı ve onu Demir Perde'nin çöküşü izledi. Bugün belki karanlıktan çıktık ama Avrupa'ya bir bakalım. Avrupalılar yaşamakta oldukları sorunların ve vehametinin farkındalar mı? İşsizlik, borç, göç vs. Yaşlı kıta şu anda kaygan bir yokuştan aşağı hızla yuvarlanıyor. Muazzam finansal tekellere, hayatlarımızı şekillendiren çokuluslu şirketlere, silah, medya, petrol ve gıda lobilerine karşı elimizden ne gelir? Hayatımızı şekillendiren en temel sektörler birkaç kişinin elinde. Kim böyle bir güce karşı savaşabilir?

İşte tam bu yüzden sıkı bir Guevara'cıyım. Belki sayımız az, fakat bu fikrin romantik ya da onların tabiriyle "Donkişot-

vari" olmadığına yavaş yavaş uyanıyoruz. Hayır! Che'nin felsefesi somut ve pratik. Yenilmiş ve diz çöktürülmüş mü? Kuşkusuz öyle. Kısa bir zaman önce Buenos Aires'te akademik bir konferansa katıldım. Katılımcılar, Latin Amerika'nın günümüzde dayanışma halinde, küresel bir blok oluşturduğunu iddia ettiler. Katılmıyorum. Birleşik Devletler'in kıtamız üzerindeki etkisi çok büyük ve bizi birlik içinde görmekte bir çıkarları yok, öyle bir durumda nüfuzlarını kaybedebilirler.

Birleşik Devletler'in de krizde olduğu söylenebilir, fakat onlarınki zengin ve kudretli bir ülkenin krizi. ABD'nin elinde Wall Street (Goldman Sachs, Morgan Stanley, JP Morgan Chase vs.), dünyanın en güçlü ordusu, en büyük medya grupları (Time Warner, Viacom, Comcast, vs.), en değerli yüksek teknoloji şirketleri (Google, Facebook, Microsoft) var. Krizlerini, ceremesini başkasının çekeceği şekilde idare etmeyi beceriyorlar. Kendilerine her şeyin en iyisini saklayıp en kötüsünün başka yerde yaşanmasını sağlıyorlar. Fakat gerçek şu ki, en kötüsü kendi kapılarına da dayandı. Aşağı yukarı elli milyon Amerikalı yoksulluk sınırının altında yaşıyor ve bu durum bizi doğrudan bahsettiğim patlayıcı kırılma noktasına götürebilir. Bu insanların çoğunun orta sınıfın bir parçası olduğu tozpembe bir dönem vardı. Arabaları, evleri, istemedikleri kadar yiyecekleri vardı. O zaman, şimdi ellerinden uçup gitmiş haklarının dokunulmaz olduğunu düşünmüşlerdi. Dünyada daha fakir ülkelerin, daha çok acı çeken halkların olması onları avutabilir mi? Tabii ki hayır! Her şeylerini ellerinden alan bir deprem değil, vahşi kapitalizm oldu. Peki zenginlikleri kendi ellerinde toplayanların amacı neydi? O paraların nasıl kendi ellerinde toplandığını insanların anlamamaları; çektikleri acıları, Tanrı'nın iradesi doğrultusunda kader kurbanı oldukları için çektiklerine inanmaları; ahirette mutlu olacaklarına kanmaları; sefaletlerinin siyah, esmer, aptal veya yeteneksiz olmalarından kaynaklandığına ikna olmaları...

Zengin ülkelerin, vahşi kapitalizmin bedelini ödettiği ülkeler hangileri? Tarihsel olarak Üçüncü Dünya veya gelişmekte olan ülke olarak adlandırılan uluslar. Oysa bugün, ge-

lişmiş ülkeler de irtifa kaybetmeye başlıyor. Örneğin Avrupa, Portekiz'i uçurumun kenarına itiyor ve bunun acısı ilk olarak kuşkusuz yoksullardan çıkıyor. Marx'ın ortaya koyduğu sınıf mücadelesi bugün farklı bir şekilde tanımlansa da geçerliliğini kaybetmiş değil. Çok ciddi haksızlıklar olsa da, sorun artık ahlak veya hak meselesi değil, pratik, somut, siyasi ve ekonomik. Sorunumuzun çözümüne üretim bakımından içinde bulunduğumuz kaosta ulaşmamız mümkün değil. Bize teklif edilen tek şey daha, hep daha çoğuna sahip olmak. Artık dinimiz yamyamca bir tüketim. Daha çok üretiyoruz belki, fakat ne için, hangi amaçla? Biraz evvel söz ettiğim tekelleri beslemek için.

Yoksullarla ilgili adımlar da atıldığına inandırılıyoruz. Onlar için devlet okulları yapılıyor, okuma yazma öğretiliyor. Oligarşinin yönettiği şirketlerin idare makamları orta sınıflara dağıtılıyor. Bu esnada, oligarşi çocuklarını önce özel okullara, daha sonra da başımıza geçmek için aynı kalıbın içinde yetişen yöneticiler üreten prestijli üniversitelere yolluyor. Bu geleceğin zengin muktedirlerinden kapitalist, emperyalist modeli sürdürmeleri bekleniyor. Arada sırada içlerinden biri saflarından ayrılıp bağımsızlığını ilan ettiğinde, oligarşi hayrete düşüyor: Aşağıda olanları aşağıda tutması için eline tüm araç gereci vermiştik. Ne oldu?

Che, Küba'yı idaresi ve vizyonunun meyve vermesini sağlayamayacak kadar erken terk etti. Sovyet usulü Marksizmi, daha insani bir yüzü olmasını hedeflediği Küba Marksizmini uygulayarak aşmaya çalıştı. Projesinin rayına oturduğunu düşünmüştü, fakat aslında gidişiyle beraber o da rafa kalktı. Komünizm başarısızlıkla sonuçlandı. Kapitalizm, gezegene ve insana zarar vermeyi sürdürerek yaşıyor. Servet birkaç kişinin elinde toplanmaya devam ederken yoksul sayısı çığ gibi büyüyor. Tüm çıplaklığıyla ortada duran neden sonuç ilişkisini görmekten âciz miyiz?

İnsanoğlu, değerli bir varlık olmaktan çıktı, bir sömürü ve istismar nesnesine dönüştü. Ahlaksızlık ve yolsuzluk tüm sektörlere, spor olmaktan çıkıp kokuşmuş bir endüstriye dö-

nüşen futbola bile sirayet etti. Her gün insanlığımızdan, dayanışma ve ilişkilerimizden bir şeyler daha kaybediyoruz. Halbuki insanoğlu böyle doğmuyor, buna dönüştürülüyor.

Peki benim bu sorunlara getireceğim bir çözüm var mı? Maalesef yok. Abimin çözümleri vardı ama sonuca ulaşmadılar. Hem Güney Amerika'da hem de tüm dünyada stratejik bir yenilgi aldı. Küresel bir değişimi mümkün kılmak için zihinleri değiştirmek istedi, buna inandı.

Che'nin İzinde Vakfı'nın amaçlarından biri, Che'nin düşünür ve topluma mal olmuş bir yenilikçi olarak var olduğu her yerde bulunabilmek. Proje, uzun soluklu olmak zorunda. Hiçbir şeyi yerinden oynatmayacak, zaten böyle bir niyeti de yok. Che'nin tüm dünyada büyüyen, ruhani mirasını yaşatmalı. Yirmi birinci yüzyılın yol gösteren Marksisti Che olacak. Yaşanmış olan ve halen yaşanmakta olan bazı olayları, çözülemeyen felaketleri öngörmüştü. 1967'de ölmüş olmasına rağmen ileriyi gören bir düşünürdü. Geriye dönüp baktığımızda, geleceğe yönelik çarpıcı bir bakışı olduğunu görüyoruz. Örneğin Sovyetler Birliği'nin çöküşünü öngörmüştü. 1965'te, bunu kim düşünebilirdi? O nasıl düşünebildi? Çünkü Sovyetler toplumunun kendince derin bir analizini yapmış, kapitalizme karşı kapitalizmin silahları kullanılarak savaşıldığını ve bunun da liberal sistemi güçlendirdiğini görmüştü. Sovyetler, devrimden sonra yollarını şaşırmışlardı. Lenin'in 1921'de ülkenin iktisadi gecikmesini tersine çevirmek amacıyla atılım yapması için uygulamaya soktuğu Yeni Ekonomi Politikası'nın (NEP) geçici bir çözüm olmak yerine kalıcılaşmasını eleştiriyordu.[1] Sovyet toplumunda maddi unsurlar insani değerlerin üstüne çıkmıştı. Böylece halk, maddi kazanç ve nakdi getiriler konusunda gittikçe takıntılı bir hal almıştı. Che, bu fenomeni "değer kanunu" olarak adlandırmış ve her şeyin temel direği olarak gördüğü

1. Amaç, sosyalizm inşa edilirken "stratejik bir geri çekilme" gerçekleştirmekti. Ekonomi politikasını savunmak için Lenin şöyle demişti: "[...] Belli bir siyasi temelimiz olmasına rağmen henüz doğrudan sosyalizme geçmek için yeterince medeni değiliz."

ahlakın tersi olarak nitelendirmişti. İnsanlar iyilik yapma, dürüst ve vicdanlı olma, görevlerini yerine getirme arzusuyla hareket etmeliydi. Bir hükümetin öncelikli vazifesi eğitim sunmaktı. Bu, maddi meselelerin tamamen göz ardı edilmesi gerektiği anlamına gelmiyordu.

Che, Sovyet zulmü ve ifade özgürlüğü kavramının analizine girmedi. Küba'da iktidara geldiğinde Kruşçev yıllarıydı ve tam da o dönemin incelemesine girişti. Sovyet dogmacılığını, totalitarizmini ve tutarsızlıklarını kabul edilemez buluyordu. Ona göre, Sovyetler Marksist ilkeleri dogmaya çevirerek onlara ihanet etmişti. 1965'te, Tanzanya'dan Bolivya'ya gitmek için hazırlanırken şunu yazmıştı: "Bu uzun tatili uzun süredir yapmak istediğim bir şey yaparak, felsefeye burnumu sokarak kullandım. Karşılaştığım ilk engel, Küba'da bu konuda hiçbir şeyin yayımlanmamış oluşuydu, eğer düşünmeni engelleyecek Sovyet tuğlalarını saymazsak. Parti senin için düşünmüştü bile! Senden tek beklentisi sindirmen. Bu yöntem hem anti-Marksist hem de içerik olarak son derece vasat."[1]

Yirmici yüzyılda, var olan sorulara verilen cevap silahlı mücadele, devrim, kalkışma ve isyanlardı. Bugün, bu yöntemlerin doğru olmadığını pekâlâ söyleyebiliriz. Fakat diğer taraftan, kapitalizmin de intihar etmeyeceği belli. Kendi kendine, "Tamam yeter artık, daha iyi bir dünya istiyorum. Pes ediyorum ve silahlarımı teslim ediyorum, *Basta* (Yeter)." diyecek hali yok. Bu durumda temel mesele eşitliğe ve adalete çıkan yolu bulmak.

Che silahlı mücadele yanlısıydı, çünkü emperyalizmin defterini dürmenin tek yolunun bu olduğuna inanıyordu. Celladın başımızı kesmesini, Dracula'nın tüm kanımızı emmesini mi beklemeliydik, yoksa silahlara sarılıp kendimizi mi savunmalıydık? Son yıllarda, Amerika'daki mortgage ve haciz krizleri gibi örneklerde görüldüğü üzere, doğrudan halka yapılan saldıralara tanık olduk. Fakat herhangi bir baş-

1. Küba Eğitim Bakanı Amando Hart'a yazılmış mektup.

kaldırı hareketi yükselmedi. Yaptıkları kötülüklerin kuşkusuz farkında olan muktedirler kitlelerin asalaklaşması için gerekli bilgi kirliliğini ve eğlence ortamını sağlıyorlar. İnsanlar yalnızca Birleşik Devletler'de değil, her yerde apolitik. Özel mülkiyet, bireycilik ve bencillik adına verilen çetin savaş o kadar kök salmış ki halkı örgütlemek son derece güç. Halk kaderciliğe sığındı ve hiçbir çıkış olmadığına, başka bir yol bulunmadığına ikna oldu.

Bu durumda, neden konuşmaya karar verdim? Niçin bu kitabı çıkarıp bu vakfı kurdum?

İlk sorunun cevabı, sürekli yüzleştiğim durumla bağlantılı. Toplumu değiştime zorunluluğumuz. Abimin ilkelerine bağlıyım, onun adına konuşuyorum. Tarihin büyük düşünürlerini anlayabilmemiz için birilerinin de onları okuması, eserlerini basması ve haklarında bilgi toplaması gerekiyor. Vakıf aracılığıyla bunu yapıyorum.

İkinci soruya gelecek olursak, eğer misyonumu yalnız başıma gerçekleştirmeye kalksaydım, tekerime çomak sokulabilirdi – kaldi ki, yetmiş iki yaşındayım. Halk düşmanları bir kitaba karşı, özellikle de Fransa'da basılıyorsa, hiçbir şey yapamazlar. Bir dönem, Arjantin'de "sakıncalı" görülen eserler sansürleniyordu. Artık böyle değil. Yeni yöntem, bizi televizyon izlemeye ve internette kaybolmaya iterek okumamızı engellemek. İşte bu yüzden teknolojik iletişim araçlara karşıyım. O "erişim hızı" hoşuma gitmiyor. Her şey anlık olmak zorunda, oysa bizim düşünmeye, kafa yormaya ihtiyacımız var. Teknoloji ve modern çağ artık buna izin vermiyor.

İyimser olduğum, insanoğlunun kendini yok etmek istediğini düşünmediğim için bir şeyler yapmak gerektiğini ve Ernesto'nun felsefesini yaymak için doğru zaman olduğunu hissettim. Temel ilkelerini hayata geçiremediği öylesine uçsuz bucaksız düşünceleri vardı ki bunun daha çok bilinmesini sağlamak benim boynumun borcu.

Che'nin insanları harekete geçirme yeteneği gün yüzüne çıkarılmalı.

Che Yaşıyor

"Pohpohlanmak beni sinir ediyor!" diye haykırmıştı abim, Domuzlar Körfezi krizinden sonra, 1960'ta bir gün. Ona "İsyan Ordusu'nun mensuplarına verdiği olağanüstü eğitimden dolayı" şükranlarını sunma arzusunda olan Sanayi Bakanlığı çalışanları alınmasın diye bunu Fransızca söylemişti.

Ernesto'nun kulakları övgülere kapalı. Çalışanlarını süzüyor ve, "Sanırım yazılarımda ve konferanslarımda kendimi yırtarak tekrarladıklarım anlaşılmıyor. Burada saygı duruşuna değil çalışmaya ihtiyacımız var. Kendinizi devrimci mi addediyorsunuz? Size cephede... yani fabrikada bir iş bulacağım".

Abim şan şöhret meraklısı değildi ve sululuktan nefret ederdi. Mercedes-Benz'in 2012'deki reklam kampanyasını görse ne derdi? Alman otomobil firmasının beresindeki yıldızı kendi logosuyla değiştirme cüretini gösterdiği için son derece tartışmalı bir kampanya olmuştu... Las Vegas'taki dünya elektronik fuarında bir gazeteci konuyla ilgili görüşlerimi öğrenmek istedi. Ona, iki şey düşündüğümü söyledim. İlki: Mercedes-Benz harika arabalar üretiyor. İkincisi: Almanya yarın komünist olsaydı, bayrağı Mercedes-Benz taşırdı! Şaka bir yana, buradaki esas mesele Mercedes-Benz'in neden Che figürünü kullanmayı seçtiğini anlayabilmek. Fikri bulan reklamcı bir dâhi. Birbiriyle çatışan iki hedef kitleye birden ulaşmayı başardı: Miami'deki Castro karşıtları (Mer-

cedes-Benz markasının "sadist bir seri katille" anılmasını esefle karşılamışlardı) ve bir de Mercedes-Benz'in adi ticari hesaplarla, lüks bir arabanın tanıtımını yapmak için tertemiz bir adı sömürmesine isyan edenler vardı! Kampanya deprem etkisi yarattı. Kampanyanın Las Vegas'taki ilk gününde Daimler'in CEO'su Dieter Zetsche Che'nin portresinin altında devasa bir sahnede volta atıyordu. Akıl almaz bir gösteriydi. O kadar ki, büyük tepkiyle karşılaşan Zetsche kampanyayı sonlandırmak ve özür dilemek zorunda kaldı.

Che figürü neden satıyor? İnsanlar niçin itirazlarını ve muhalefetlerini ifade etmek için bir başkasının değil de onun yüzünü kullanıyorlar?

Yeryüzündeki hiçbir işadamı parasını sokağa atmak istemez; tersine. Onlar açısından Che her şeyden önce bir ticaret aracı, La Higuera'nın kendilerini rehbere dönüştürmüş bazı sakinleri için olduğu gibi. Dolayısıyla sorulması gereken asıl soru neden bir satıcı olduğu değil, neden bir alıcı olduğudur. Diego Maradona ve Mike Tyson'un, birinin kolunda diğerinin göğsünde Che dövmeleri var. Bunun anlamı ne? Che'nin hayatlarının bir parçası, derilerine kızgın bir demir çubukla kazıyabilecekleri kadar güçlü bir sembol olduğu.

Abimin bu denli ticarileştirilmesine karşıyım. Fakat bu durumun aynı zamanda işimi kolaylaştıracağını da biliyorum. Gerçekten de tohumlar ekili, insanlar onun yüzüne aşinalar. Fikirlerinden haberdar olmasalar da kim olduğunu biliyorlar. Tek yapmam gereken devamını getirmek. Mike Tyson ve Diego Maradona'nın Che'nin felsefesini okuduklarından şüpheliyim, fakat buna açık olduklarını biliyorum. Eğer bu fikirler zihinlerinde oluşturdukları imgeyle bağdaşırsa, dövmelerini korurlar, olmazsa silerler.

İktidardaki güçler, Che'yi her yolu deneyerek, zindana atmak yerine öldürmeyi seçerek, cesedini yok ederek ve en sonunda ruhunu, mücadelesini ve ilkelerini çiğneyerek yerle bir etmeye çalıştılar. Fakat o, her şeye rağmen hayatta kaldı. Küba Devrimi'ni kaç kez ulusal ve milli bir proje olarak değil de yabancı bir işgal, bir Sovyet çıkarması olarak resmetti-

ler. Ernesto'yu bir katil, bir barbar, dehşet verici bir Marksist olarak betimlediler. İftiralar da işe yaramadı. Söz yazarları şarkılarında (Che'ye adanmış en az elli kadar türkü bulunuyor), yazarlar kitaplarında, şairler şiirlerinde, sokak sanatçıları da duvarlarda Che'yi yaşatmaya devam ettiler. Daha doğrusu Che yaşamakta ayak diretti, her zamankinden daha baskındı ve onu yok etmeye çalışmak hayalcilikti.

Dolayısıyla izlenen yol onu efsaneleştirmek, çarmıha germek ve insanoğlunun onu elle tutulabilir bir gerçek olarak görmesini engellemek oldu. Bir efsaneyse nasıl örnek alınabilirdi? Etten kemikten bir insan değil, ulaşılmaz, erişilemez bir gölgeden ibaret bir figürdü. Destanı büyüdükçe düşünceleri değer kaybetti. Parlak, fakat içi boş bir kabuğa dönüştü. Bu bir tesadüf mü? Tabii ki hayır.

İsa ve Che arasında bir yakınlık kuruldu. Ölümleri onları yakınlaştırdı. Kitabın ilk bölümünde, Ernesto'nun Vallegrande Hastanesi'nin çamaşırhanesindeki çimento şapının üstünde duran cesedinin fotoğrafının, tuhaf bir şekilde Andrea Mantegna'nın *Ölü İsa* tablosunu andırdığını söylemiştim. Manasız ve sakıncalı bulduğum bu yakıştırma Ernesto'nun San Ernesto de La Higuera'ya dönüşmesine katkıda bulundu. Fikirleri, kararlılığı ve mücadelesi efsanenin arkasında kayboldu. Her ne kadar kendini "seyyar bir peygamber" olarak tanımlamış olsa da, Ernesto derviş sayılacak son kişiydi. Bu, İsa'yla benzerlik noktalarının olmadığı anlamına gelmiyor: hümanizm, ezilenlerle hemhal olma, güce başkaldırma, zenginliği ve açgözlülüğü kınama... İsa kendini insanlar için feda etti, Che de öyle.

Temmuz 1959'da Hindistan'a yaptığı resmî bir geziden anneme yazdıkları ruh haline ışık tutuyor:

Eskiden beri görmeyi hayal ettiğim bu ülkelere yaptığım gezi bana hiç keyif vermeyecek şekilde gelişiyor. Politik ve ekonomik sorunlar üzerine konuşuyorum, balolara katılmak zorunda kalıyorum, takım elbise giyip en büyük zevkimi, bir piramidin gölgesinde veya Tutankamon'un lahitinin üstünde düşlere dalma keyfimi bir

kenara koymak durumunda kalıyorum. Üstelik, sana anlatamayacağım birtakım karmaşık zihinsel bariyerler nedeniyle Aleida'yı yanımda getiremedim[1]. [...] Mısır gezisi, tam bir diplomatik başarı oldu; tüm ülkelerin büyükelçileri düzenlediğimiz veda gecesine katıldı ve diplomasinin inceliklerine, Vatikan büyükelçisinin Rus ataşeye elini uzatırkenki huzur dolu tebessümünü görünce şahit oldum. Şimdi sıra Hindistan'da, ama protokoldeki yeni karşılaşmalar bende yine çocuksu bir endişe yaratıyor; birbirlerini selamlamak için aynı kibar sözcükleri tekrarlayan adamlar vs. Arkadaşlarımdan biri bir çözüm buldu, o da her şeye başını sallayarak cevap vermek; tam bir başarı oldu. Ayrıca bütün gün Küba şivesinde[2] saçmalasam bile İspanyol muhatabımın bir şey anlayacağı yok.

İçimde bireyle ters düşen bir topluluk bilinci gelişti, yardım almadan yolunu arayan o yalnız adam olmayı sürdürüyorum, fakat artık tarihsel vazifemi idrak etmiş durumdayım. Ne evim, ne karım, ne çocuğum, ne anne babam, ne kardeşlerim var. Arkadaşlarım benimle aynı siyasi fikirleri paylaştıkları sürece arkadaşlarım, ama her şeye rağmen mutluyum, şu hayatta biri olduğumu hissediyorum. İçimde yalnızca her zaman varlığını bildiğim o gücü değil, aynı zamanda insanlara karşı bir empatiyi de besliyorum. Misyonumu, kendim için çizilmiş mutlak bir kader olarak görüyor ve hiçbir şeyden korkmuyorum.

Che halk için mücadele etmiş, hatta onun için hayatını vermişti. Efsanesinin bu kadar hızlı büyümesi de kuşkusuz bununla alakalı. Günümüzde, bilgiler akıl almaz bir hızla yayılıyor, birkaç saniye içinde küreselleşip evrenselleşiyorlar. Fakat yine de onunla ilgili keşfedilecek çok şey var. İki bin yıl sonra nasıl görünecek? Umarım dinî bir figür olarak tanınmaz. İnsanlar onun dinî boyutu değil, insanlığı üzerinde durmalı.

1. Ernesto, karısı olmasının dışında sekreteri olmasına rağmen meslektaşları eşleriyle gelmedikleri için Aleida'yı yanına almayı reddetmişti.

2. Quebec dilinin Fransızcayla ayrışması gibi Küba lehçesi de Meksika veya Arjantin lehçelerinden farklıydı.

Che figürü yaşamaya devam ediyor. Varlığı burada ve ondan kurtulmak olanaksız. Bazıları için ciddi bir tehlike oluşturmaya devam ediyor. Tüm dünya gençliği onu bir isyan, dürüstlük, mücadele, adalet ve ülkü modeli olarak kendisiyle özdeşleştiriyor. Birkaç çağdaş örnek: Papa Franciscus'la görüşmesine giderken Bolivya Cumhurbaşkanı Evo Morales'in sırtında Che figürünün dikildiği bir ceket vardı. Ayrıca, başkanlık sarayında bir portresi bulunuyor; Lübnan'da, Başbakan Refik Hariri'nin mezarının önünde Suriye'yi protesto eden eylemcilerin tişörtlerinin üzerinde de Che'nin yüzü var; Fransız futbolcu Thierry Henry, FIFA tarafından organize edilen bir geceye üzerinde Che'nin kırmızı siyah bir tişörtüyle katılıyor; Rusya'da Stavropol'da sosyal yardımların nakit olarak ödenmesini protesto eden eylemciler Che bayraklarıyla geçit yapıyorlar; Gazze Şeridi'nde Dheisheh Mülteci Kampı'nda intifada mağdurlarını anan duvarlarda Che suretli tabelalar var; Çinli muhalif ve Hong Kong milletvekili Kwok-hung, Pekin'e Che tişörtü giyerek meydan okuyor; Hollywood'da Carlos Santana üzerinde bir Che tişörtü ve elinde bir haçla *Motosiklet Günlükleri* filminin şarkısını yorumluyor... Che, merkezî güçlere direnişi temsil ediyor.

"Bir yıl. Ne kadar uzak."

Che'nin ölümünen sonra, Arjantinli bir yayınevi en yakın dostu Berta Gilda "Tita" Infante'ye onunla ilgili bir metin yazmasını teklif etti. Daha önce de belirttiğim gibi, bu metin bana göre Ernesto'yla ilgili yazılmış gelmiş geçmiş en güzel, en hüzünlü metin. Bu yüzden kitabı onunla bitirmek istiyorum.

Tita ve Ernesto doğumumdan üç yıl sonra, 1947'de, tıp fakültesinde tanıştılar. Tita'yı şahsen tanımadım veya belki de tanıdım çünkü arada eve geliyordu, fakat hatırlamak için çok küçüktüm. Onunla ilgili bildiklerim bana anlatıldı.

Tita, Buenos Aires'e siyasetçi ve avukat olan babasının ölümünden üç yıl sonra, üniversiteye yazılmadan birkaç ay önce, annesi ve kardeşi Carlos'la Córdoba'dan geldi. Carlos da avukat olduktan sonra Küba'da Radio Rivadavia'nın yöneticisi olduktan sonra Ernesto'yla yakınlaşmıştı. Buenos Aires'ten kiloyla getirdiği mate'yle onun ana tedarikçisine dönüşmüştü.

Tita, Ernesto'dan iki yaş büyüktü. İnceydi, iri gözleri ve kısa saçları vardı. Çok güzel ya da konuşkan değildi, ama son derece tatlı, kültürlü ve politikti. Komünist gençlik üyesiydi. Ana Maria, Tita'nın abimin hayatında çok önemli bir yer tuttuğunu, son derece ilginç, bilgili ve kişilikli olduğunu söylerdi. Tanıştıkları ilk günden itibaren birbirlerine karşılıklı bir saygı ve sevgi beslediler. Ernesto'nun ilgisini çeken ka-

dınlardandı. Ailemiz hiçbir zaman ilişkilerinin hangi boyutta olduğunu tam olarak bilemedi, ama Tita'nın Ernesto'ya âşık olduğunu düşünüyorduk. Ernesto gittiği her ülkeden ona yazıyor, Tita da cevap veriyordu. Düzenli olarak mektuplaşıyorlardı.

Tita, Ernesto üzerinde etkisi olmuş ülkeleri gezmeyi âdet edinmişti: Peru, Venezuela, Guatemala, Meksika ve on yıl kalıp Ernesto gibi dilini öğrendiği Fransa. Ernesto mektuplarında ona kuşkularından, başarılarından, acılarından ve hatta ilişkilerinden bahsediyordu. Birisi, Tita'yı "entelektüel serüvenlerinin yoldaşı" olarak gördüğünü söylemişti. Yazışmalarında ideolojik tartışmalar da önemli bir yer tutuyordu.

Tita Infante 14 Aralık 1976'da intihar etti. Âşık olduğu ve hayranlık duyduğu adamın ölümünü kabullenemediği söylendi. 1968'de yayımlanan metni, *Evocación de Tita Infante a un año de la muerte del* Che (Che'nin Ölümünden Bir Yıl Sonra Tita Infante'nin Anıları):

[...] Büyük bir adamı anmak her zaman zordur. Hele bugün, 1968'de, söz konusu olan Ernesto Guevara'ysa, imkânsızdır. [...] Bir yıl. Ne kadar uzak [...] Ernesto öldü, ama sonsuzluğa doğarak. Tüm hayatını hazin bir sona çıkan o yolu neşeyle takip ederek geçirdi. Ölüm yolunu kapadı, ama o çok sevdiği hayatta ona başka kapılar da açtı. Kişiliğinin, hayatının ve mücadelesinin anısı tüm dünya halklarının kalbinde yaşayacak, çünkü Ernesto yazgının insanoğluna nadiren sunduğu o müstesna adamlardan biriydi.

Bir yıldır üzerinde yazılmadık şey kalmadı. Kitaplar, makaleler, incelemeler, denemeler, biyografiler. Fazladan ne diyebilirim? Sıkı bir dostluk bizi uzun yıllar boyunca birleştirdi. Yan yana geçen neredeyse altı yıl ve mektuplaşarak geçen sonraki yıllar.

Bu arkadaşlık 1947'de, tıp fakültesinde bir anatomi dersinde filizlendi [...] Şivesi taşralılığını ele veriyor, görünüşüyse yakışıklı ve becerikli bir genç adam olduğunu anlatıyordu... Varlığını kavuran ateş, güçlü korlarını gizleyerek yatsa da bakışlarındaki yansımalar tarafından ifşa ediyordu. Utangaçlığın, kendini beğenmişliğin ve belki de cüretkârlığın bir karışımı olan parlak bir zekâ, doyumsuz

bir öğrenme sevdası ve daha da derinde, sonsuz bir sevgiyi saklıyordu.

Hiçbir zaman aynı siyasi veya kültürel örgüte üye olmadık, arkadaş çevremiz de bir değildi. İkimiz de, farklı sebeplerle bu okula biraz yabancıydık, o muhtemelen aradığının çok azını bulabileceğinin bilincinde olduğu için. Bu yüzden de yalnızca birbirimizi görüyorduk. Okulda, kafelerde, bende, çok arada da onda... ve her çarşamba "sinir sisteminin filogenezini" incelemek için Doğa Tarihi Müzesi'nde. Bazen yaşlı bir Alman profesörün önderliğinde balıklara yoğunlaşıyorduk, diseksiyon, hazırlıklar, parafin, mikrotom, kesme biçme, mikroskoplar vs. Ernesto'nun tatlı sohbeti onsuz geçmeyecek o saatleri kısaltıyordu. Hiçbir randevuyu kaçırmazdı ve her zaman dakikti. Hiçbir daveti unutmazdı. Nevi şahsına münhasır bir bohemdi!

Bir şeyi beklenmedik şekilde becerdiğimizde Gutiérrez'in ezberlediğimiz mısralarını tekrarlardık:

Zafer şarkıları söyleme
Savaşın güneşsiz bir gününde

[...] Onu sık sık endişeli, ciddi ve düşünceliyken gördüm. Fakat gerçekten üzgün ve buruk haline rastlamadım. Hiçbir görüşmemizde onu tanıyanların bayıldığı tebessümünü, sımsıcak şefkatini yüzünden eksik ettiğini hatırlamıyorum. Hiçbir şeyi küçümsemezdi, kısacık bir cümleyle derin bir eleştiri yapar, eleştirisini her zaman yapıcı bir geleceğe doğru yönelen, olumlu bir gözlem takip ederdi. Bir şeylere karşı olmaktan çok, bir şeylerin yanındaydı. Sanırım bu yüzden hiç kimseye kin beslemedi.

Toplu taşımada bile olsa her yerde her saniyesini değerlendirme peşinde olduğu için genelde elinde bir kitap olurdu [...] Hiçbir zaman çok parası olmadı, hatta tam tersi [...] fakat maddi durumu hiçbir zaman ciddi bir endişe kaynağı yaratmamıştı, zorunluluk olarak saydığı hiçbir şeyi yapmasına da engel olmamıştı. Ne tavırlarındaki aşırı rahatlık ne de özensiz görünümü kişiliğinin ağırbaşlılığını saklayabiliyordu.

[...] Öğrenci olarak çok çalışkan sayılmasa da iyi sonuçlar alır-

dı. Her an "macera"ya hazır "tabanlarının altında sürekli bir gezginin kaşıntısını hisseden" bu genç adamın içinde derin bir öğrenme tutkusu vardı. İncelmiş ruhuna yeni hazineler katmaktan çok, bıkmak bilmeyen bir gerçekliğin ve kaderini çizmenin peşindeydi.

Her şeyiyle tutarlıydı ve her yeni deneyim veya bilgi, ne türden olursa olsun, benliğine işleniyordu [...] Öğrenme yeteneği vardı. Sayısız meşgalenin arasında fırsatını bulduğunda bir meselenin özüne iniyor ve o noktadan itibaren genişletiyordu. Konu ilgisini çektiğinde durup onu ayrıntılarına inerek derinleştiriyordu: cüzam, alerjiler, nörofizyoloji veya psikoloji. Teorik ve pratik engelleri diğer engelleri aşarkenki rahatlıkla aşıyordu. Söz verdiğinde ne pahasına olursa olsun yerine getirirdi [...]

Dostluklarını, içindeki derin insan sevgisiyle besleyerek sadakat ve titizlikle yürütüyordu. Onun için dostluk, kutsal vazifeler ve hakları beraberinde getirirdi. Her ikisine de uyuyordu. Verdiği gibi talep de ediyordu. Hayatının her alanında böyle davranırdı.

Uzakta olması, Ernesto'nun yok olduğu anlamına gelmiyordu. Her yolculuğunda, bulunduğu yerin koşulları ve maddi durumuna bağlı olarak nispeten düzenli gelen mektupları dostluğumuzun sürmesini sağladı [...] Dostlarının mektuplarını saklıyor ve cevap vermeyi hiç ihmal etmiyordu.

Sondan bir önceki gezisi esnasında, Miami'de geçirdiği yirmi günün (tüm biyografilerde bulunan detayları atlıyorum) hayatının en zor ve acı günleri olduğundan bahsetmişti. Yalnızca maddi olarak değil! [...] Birbirimizle vedalaştığımız gün dahil (çok yakın arkadaşlarımızda toplanmıştık) hiç ayarı kaçırdığını görmedim: Ne sigara ne alkol ne de kahve içerdi ve beslenme rejimi son derece sıkıydı. Astımı ona çok katı bir disiplinle uyguladığı hayat koşulları dayatıyordu.

Ernesto'dan gelen her mektup şefkat, zarafet ve mizah dolu bir edebiyat eseriydi, başına gelenleri en zor anlarda bile ciddiyetini kıran ironik bir üslupla resmediyordu. Gittiği her ülkede oranın yerlileriyle kaynaşıyor ve merakı onu İnka harabeleri, cüzam kolonileri, bakır ya da tungsten madenlerini gezmeye itiyordu. Kısa sürede gittiği köyün yaşamına entegre oluyor, siyasi ve toplumsal manzaranın içinde safını tutuyordu. Hikâyeleri eğlenceli,

kolay okunur ama özgün ve zarifti. Gerçekliği yumuşatmadan, nesnel ve açık bir biçimde resmediyordu. Acısıyla tatlısıyla özel hayatından bahsettiğinde ağırbaşlıydı ve her zaman tam bir sırdaşlık talep ederdi.

Yaşam sevgisi en zor anlarda bile öylesine büyüktü ki, kendine özgü bir mantıkla moralini bozmamayı beceriyordu: "İşler kötü gittiğinde kendimi daha da kötü gidebileceklerini ve de düzelebileceklerini düşünerek avutuyorum." Ağustos 1958'de, tam gitmeye hazırlanırken tanımadığım genç bir gazeteci benimle bir kafede randevulaştı: Masetti'ydi. Sierra Maestra'da iki ay geçirmişti [...] Bana uzun uzun oradan bahsetti: her şeyden ve herkesten, Fidel'den, Raúl'dan, kamplardan... fakat ona göre diğer hiçbir şey Ernesto'nun cesametine, insani özelliklerine, cesaretine ve çok yönlülüğüne yaklaşmıyordu. Medeni hal düzenlemeleri, okul, ekmek, silah yapımı veya tamiri, Ernesto hepsini üstleniyor ve idare ediyordu. Savaştaysa hep ilk sıradaydı.

Destansı cesaretinin namı yayılmaya başlamıştı ve hikâyesi yavaş yavaş yazılıyordu. Onu tanımış olan ve Arbenz'in devrilmesiyle Arjantin'e sığınan o genç Guatemalalıların şahitlikleri sayesinde [...]

Onu yakından tanıma, güvenini kazanma, hiç eskimeyen ve silinmeyen muazzam bir dostluğu paylaşmanın ayrıcalığını tattım. Onu çok genç, henüz sadece Ernesto iken tanıdım. Fakat içinde geleceğin Che Guevara'sını taşıyordu. Gençlik yıllarından beri kendi yolunu takip etmesini, durmadan ilerlemesini izledim. Hiç geri adım atmadı ve onu iyi tanıyanlar "tersliklerin onu durduracak güçte olmadığını" ve kaderine doğru yürüdüğünü biliyorlardı. [...]

Kendimi onun Yunan yarı tanrılarına, efsanelerine ve Ortaçağ kahramanlarına yaraşır o heybetli duruşuna hem çok yakın hem çok uzak hissediyorum.

Bu kadar çok meziyeti bir araya getirmek zor: hassasiyet, şefkat ve ruh zenginliği.

Taşa kazınmak için fazla sıcakkanlı. Bizden biri olduğunu hayal etmek için ise fazla büyük. Ernesto Guevara her ne kadar Arjantin'de doğsa da, belki de en sahici dünya vatandaşı.

Ek 1

Cezayir Konuşmasından Alıntılar

Sevgili kardeşlerim,

Küba bu toplantıya Amerika halklarının sesini duyurmak için ve daha önce de ifade ettiğimiz gibi, sosyalizmi inşa etmekte olan az gelişmiş bir ülke olarak katılıyor. Blokumuzun fikirlerini Asya ve Afrika halklarına sunmamıza izin verilmesi bir tesadüf değil. Ortak bir özlem, geleceğe yaptığımız yürüyüşte bizi bir araya getiriyor: Emperyalizmin yenilgisi, geçmişte aynı düşmana karşı verdiğimiz mücadelede bizi yol boyunca müttefik kıldı.

Bu konferans mücadele eden halkları birleştiriyor; bu mücadele, birbirinden önemli ve zahmetli iki cephe üzerinde gelişiyor ve yürüyor. Kolonyal ve neokolonyal bağları kopartmak için emperyalizme karşı yürütülen silahlı veya siyasi veya her ikisini de kapsayan mücadele, geri kalmışlık ve sefalete karşı verilen mücadeleden ayırt edilemez; her ikisi de yeni, müreffeh ve adil bir toplumun inşa edilmesine çıkan yoldaki duraklar.

Kapitalist sermaye tüm dünyada iktidarı ele geçirdiğinden beri insanlığın büyük bir kısmını yoksulluğa mahkûm etti ve güçlü ülkeler kârı aralarında paylaştılar. Bu ülkelerdeki refah, bizim ülkelerimizdeki sefaletin üzerine kuruldu. Az gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarını yükseltmek için emperyalizmle mücadele etmek gerek. Emperyalizmin ağacından kopan her ülke hem esas düşmana karşı kazanıl-

mış kısmi bir başarı, hem zayıflamasına bir katkı hem de nihai zafere doğru atılan fazladan bir adım anlamına geliyor. Bu ölümcül savaşın sınırı yok. Dünyanın başka köşelerinde yaşananlara kayıtsız kalamayız, çünkü emperyalizme karşı elde edilen her zafer bizim zaferimiz, her yenilgi de bizim yenilgimiz. Proleter enternasyonalizmin uygulanması daha iyi bir gelecek adına mücadele eden halklar için bir görev olmanın ötesinde, kaçınılmaz bir gereklilik [...]

Tüm bunlardan bir ders çıkarmalıyız: özgürleşme yoluna giren ülkelerin gelişimi sosyalist ülkeler tarafından finanse edilmeli. Bu açıklamayı şantaj veya blöf ya da Afrika ve Asya halklarıyla yakınlaşmak amacıyla yapmıyoruz, buna samimi olarak inanıyoruz. Sosyalizm ancak zihinlerde tüm insanlığı kapsayacak yeni bir dayanışma ruhunun oluşmasını sağlayacak bir değişimle yaşayabilir. Bu, sosyalizmi inşa etmiş veya inşa etmekte olan toplumlarda kişiler özelinde, emperyalizmin zulmünün altında ezilen tüm halklar bağlamında da küresel ölçekte ele alınmalı [...]

İşte bu ruha uygun olarak, bağımlı ülkelere yardım etme sorumluluğunun alınması gerektiğine inanıyoruz. Artık piyasa tarafından dayatılan şişirilmiş fiyatlar ve diplomatik ilişkiler üzerinden yürüyen ticari bağların kurulmaması gerektiğini düşünüyoruz, çünkü bu az gelişmiş ülkeler için adil olmuyor.

Eğer az gelişmiş ülkelere çok pahalıya mal olan önemli ürünleri onlara dünya ölçeğindeki fiyatlardan satarsak ve (gelişmiş ülkelerin) otomatize, dev fabrikalarında üretilen makineleri o fiyatlardan satın alırsak, nasıl "karşılıklı fyada"dan söz edebiliriz.

Milletler arasındaki ilişkileri böyle kurarsak, sosyalist ülkelerin bir şekilde emperyalist sömürünün suç ortağı olduğunu kabul etmemiz gerekir. Kuşkusuz, az gelişmiş ülkelerle yapılan ticaretin, ülkemizin dış ticaretinin yalnızca ufak bir parçasını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu doğru olsa bile yapılan işlemin ahlaken yanlış olduğu gerçeğini değiştirmez.

Sosyalist ülkelerin, Batı'nın sömürgeci ülkeleriyle masa altından yürüttükleri ortaklığı ahlaken sonlandırma yükümlülüğü vardır. Ticaretin azalmış olması hiçbir anlam ifade etmiyor. 1959'da Küba, sosyalist bloktan bir ülkeye İngiliz veya başka ülkelerden komisyoncular aracılığıyla şekerkamışı satabiliyordu [...]

Bizim için sosyalizmin tek geçerli tanımı, insanın insanı sömürmesine son verilmesidir. Bu olgu yürürlükten kalkmadığı sürece sosyalizm inşa sürecinde kalacaktır. Eğer bu süreç de durursa o zaman sosyalizmin inşasından bile söz edilemez.

Kuşkusuz sunmakta olduğumuz tedbirleri tek başımıza almamız mümkün değil. Sosyalist ülkeler az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını finanse etmeli. Fakat az gelişmiş ülkelerin de kendilerine çekidüzen verip, makinanın insanın sömürüsünde kullanılacak bir şey değil bir çalışma aracı olarak değerlendirildiği yeni bir toplumun –nasıl adlandırılırsa adlandırılsın– inşasına baş koymaları gerekiyor.

Eğer mesele sosyalizm ve kapitalizm arasında bir denge tutturup iki blokun rekabetinden çıkar sağlamaya indirgenirse, sosyalist ülkelerin güvenini kazanmak mümkün olmaz. İki toplum grubu arasındaki ilişkilerin tam bir ciddiyetle ele alınması gerekiyor.

Sömürünün izlerinin azar azar yok olması için üretim araçlarının mümkün oldukça devletin tekelinde olması gerektiğinin altını bir kez daha çizmeliyiz [...]

Yeni sömürgecilik öncelikle tüm bir kıta üzerinde, Güney Amerika'da gelişti. Bugün, kendini Afrika ve Asya'da hissettiriyor. Toplumlara nüfuz ederken kullandığı yöntemler çok tanıdık. İçlerinden biri, şiddet içereni, kendini Kongo'da gösterdi [...]

Yeni sömürgecilik pençelerini Kongo'da gösterdi. Fakat bu bir güç değil, zaaf göstergesi; ekonomik bir mesele uğruna en son başvurduğu araç olan ve tepkisel olarak en şiddetli muhalefeti doğuran kaba kuvveti kullanmak durumunda kaldı.

Sömürgecilik, Afrika ve Asya'daki başka ülkelere çok daha kurnazca nüfuz ederek bu kıtaların hızla "Güney Amerikalılaşmasına" sebep oldu. Asalak ve milli servete hiçbir katkı yapmayan, tersine haksızca elde ettiği korkunç gelirlerini ülke dışındaki kapitalist bankalarda biriktiren ve yabancılarla daha da fazla kâr etmek için anlaşmalar yapan, halkının refahını hiç düşünmeyen bir burjuva sınıfı palazlandı [...]

Ülkelerimiz, kendi topraklarında yer alan yabancı üslerin yarattığı korkunç baskıyla yaşamak ile muazzam dış borçlarının ağırlığı altında ezilmenin arasında kalıyor. Bu noktaya nasıl gelindiği belli. Kukla hükümetler, uzun özgürlük mücadeleleri vererek yıpranmış hükümetler veya piyasanın kapitalist kurallarının her yerde geçerlilik kazanması, istikrarımızı ve geleceğimizi tehdit eden anlaşmaların imzalanmasına neden oldu [...]

Siyasi baskı uygulayan bir güce karşı yürütülecek bağımsızlık savaşı proleter enternasyonalizm kurallarına göre ele alınmalı: Savaş halindeki sosyalist bir ülkede bir silah üreticisinin ödeme garantisi almadan cepheye tank yollamayacağını düşünmek ne kadar absürdse, özgürlüğünü korumak veya özgürlüğü uğruna savaşmak için silaha ihtiyaç duyan bir halktan ödeme garantisi beklemek de bir o kadar absürd. Sosyalist dünyada silah basit ticari metaya dönüşemez, ortak düşmanla savaşmak için onları talep eden halklara gerekli –ve gerçekçi– miktarlarda, tamamen bedavaya dağıtılmalıdır. Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti bizlere askerî desteklerini bu dayanışma ruhuyla yaptılar. Sosyalistiz ve o silahların kullanılacağına dair garanti veriyoruz, fakat yalnız değiliz ve hepimiz eşit muamele görmeliyiz [...]

Bu konuşmayı, hepinizin bildiği bu ilkelerin tekrarını, Küba'nın Latin Amerika'nın tek ülkesi olmadığı gerçeğini, bu kurulda hatırlatmadan bitirmek istemiyorum. Küba bugün sizin huzurunuzda konuşma şerefine nail oldu, fakat bizim yararlandığımız bu hakkı kullanabilmek için başka halkların

da kanlarının döküldüğünü hatırlatmak istiyorum ve her toplantıda olduğu gibi buradan da Vietnam'ın, Laos'un, sözde Portekiz Gine'sinin, Güney Afrika'nın ve Filistin'in kahraman halklarına selam gönderiyorum. Sömürülen ve özgürlükleri için mücadele eden tüm ülkelere dost sesimizi duyurmalı, elimizi uzatmalı ve bugün ellerinde silah, emperyalist düşmana kararlı bir "hayır" diyen Venezuela, Guatelamala ve Kolombiya'daki kardeş halklara desteklerimizi sunmalıyız.

Ek II

Başpiskopos Moure'un Mektubu

Comodoro Rivadavia, 27 Haziran 1983
Sayın JUAN MARTIN GUEVARA
Juncal 3786 – 11 – B
1425 Buenos Aires

Sevgili Juan Martin,

3 Haziran '83 tarihli mektubuna cevabımın gecikmesini affedeceğini biliyorum. Şu son haftalar tüm düzenimi bozdu ve mektuplarımla ilgilenmeye sıra gelmedi.

Özgürlüğüne kavuştuğunu duymak içimi mutlulukla doldurdu. U6'dan (Rawson Cezaevi'ndeki 6 numaralı koğuş) ilk olarak sağ ayağının çıktığına (ideolojik bir imada bulunmuyorum, lütfen!) ve Tanrı'nın sana bahşettiği o muazzam sağduyunun derhal ve en dürüst bir biçimde ülkenin hizmetine gireceğine şüphem yok.

Temmuz ortasında Bogota'ya üyesi olduğum bir organizasyon olan CELAM'ın bir toplantısı için giderken Buenos Aires'ten geçeceğim. Seni ararım, umarım sohbet etme fırsatı buluruz, dostluğumuzu sürdürmek isterim.

Birçok mahkûmun talebi üzerine piskoposluk ve papazlık sosyal ekibinden Monsenyör Castagna 8 Ağustos'ta gününü U6 mahkûmlarıyla geçirecek. Bu talebi ona çok sevinerek ilettim, o da aynı keyifle kabul etti ve bazı işlerini erteledi. Ülkeyi yeniden yapılandırma gibi ciddi iddiaları olanların herkesin iyiliği için birbirini dinlemesinin çok faydalı olacağını düşünüyorum. Görüştüğümüzde bu toplantı gerçekleşmiş olacak, nasıl geçtiğini anlatırım.

Tüm kalbimle hizmetindeyim ve seninle görüşmek ve sohbet etmek için can atıyorum. Buenos Aires'teki adresim Salezyen'lerin şehir dışındaki evi. Don Bosco 4002, TE 981-2619.

Görüşmek üzere. Hizmetkârın ve dostundan sevgiler.

BİBLİYOGRAFYA

Borrego, Orlando, *Che: El Camino del Fuego* [Che: Alevlerin Arasında bir Yol], Hombre Nuevo, 2001.

Constenla, Julia, *Che Guevara: La Vida en Juego* [Che Guevara: İstim Üstünde bir Hayat], Edhasa, 2006.

Gambini, Hugo, *El Che Guevara*, Stockcero, 2002.

Gonzalez, Froilán/Capull Adys, *Amor Revolucionario* [Devrim Aşkı], Txalaparta, 2004.

Guevara, Ernesto, *Che desde la Memoria* [Hatıralarla Che], Ocean Sur, 2004.

—, *Diarios de Motocicleta* [Motosiklet Günlükleri], Planeta, 2004.

—, *La Guerra de Guerillas* [Gerilla Savaşı], Ocean Sur, 2006.

Guevara, Lynch Ernesto, *Mi Hijo El Che* [Oğlum Che], Sudamericana-Planeta, 1984.

—, *Aquí va un Soldado de Amérıca* [İşte Bir Amerika Askeri Gidiyor], Plaza Janés, 2000.

Larraquy, Marcelo, *Los 70: Una Historia Violenta* [Yetmişli Yıllar: Bir Şiddet Tarihi], Aguilar, 2013.

March, Aleida, *Evocación, Mi Vida al Lado del Che* [Hatıralar: Che'nin yanında Hayatım], Ocean Sur, 2011.

Masetti, Jorge Ricardo, *Los que Luchan y los que Lloran* [Ağlayanlar ve Savaşanlar], Nuestra America, 2006.

Peredo, Guido, *Mi Campaña junto al Che y Otros Documentos* [Yoldaşım Che ve diğer Belgeler], Paraninfo Universitario, 2013.

Teşekkür

Che'nin ruhuna sadık kalıp "yeni, müreffeh ve adil" bir toplumun inşası için mücadeleye devam etme cesaretini gösteren tüm yoldaşlara,

Gençliğe ve dünyanın baş kaldırmayı bekleyen yeni Che'ler barındırdığı inancına adanmış bu kitabı onsuz yazamayacağım Armelle'i tanımış olmaya.

Baba tarafından Guevara Lynch ailesi Arjantin'de, 1902.

Ailenin anne tarafından de la Serna Llosa kolu Mar del Plata'da, La Perla sayfiyesinde, 1908.

Guevara de la Serna ailesi 1928 yılında Misiones, Arjantin'de. *Soldan sağa*: İki aile dostu, Ernesto Guevara Lynch (baba), Celia de la Serna (anne) ve çocuk arabasında Ernesto.

Ernesto Guevara Lynch ve Celia Serna çifti Rosario'da, 1928.

Ernesto'nun anne ve babasıyla çekilmiş ilk fotoğrafı, 1928.

Ernesto ve Sarria'lı genç İspanyol dadısı Carmen Arias, 1929.

Ernesto ve annesi Arjantin'deki Córdoba dağlarında at üstünde.

Ernesto, Buenos Aires'in taşrasında bulunan Ireneo Portela'da bisiklete binerken, 1935

1938'de, Mar del Plata'da yaz festivali. *Soldan sağa*: Ernesto, Ana Maria ve Celia (kız kardeşler). *Üstte*: Ernesto Guevara Lynch.

Córdoba'ya bağlı Alta Gracia'da çocuklar ve anneleri için okuma saati. *Soldan sağa:* Roberto (abi), Ernesto, Celia, Ana Maria ve Celia de la Serna.

Mar del Plata'da ailecek yaz tatili. *Soldan sağa*: Roberto, Celia, Ernesto, Ana Maria ve anneleri.

Ernesto'nun ilk adımlarını attığı, genç Guevara çiftinin (La Calesita) Misiones'teki ilk evi, 1928.

Ernesto ve kız kardeşi Ana Maria, Alta Gracia'da beyaz güvercinlerle oynarken, 1938

Ernesto, Ana Maria ve Roberto, Alta Gracia'dan mahalle arkadaşlarıyla, 1940.

Córdoba dağlarında bir gezintiden, 1940-1941. *Soldan sağa*: Carmen Córdoba (kuzen), Roberto Guevara (kuzen), Fernando Córdoba ve Ernesto. *Üstte*: Carmen de la Serna (teyze) ve anneleri.

Soldan sağa: Ernesto, Celia, Ana Maria ve Roberto, Alta Gracia'da, 1940-1941.

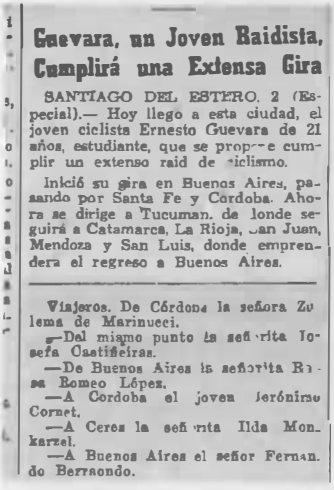

Anne ve babalarının dikkatli bakışlarının nezaretinde Juan Martin abisi Ernesto'nun kucağında, Córdoba, 1943.

Guevara çifti beş çocuklarıyla Mar del Plata'da yaz tatilinde. *Soldan sağa*: Juan Martin, baba Ernesto, Ernesto, anne Celia, Ana Maria, Roberto ve Celia.

Guevara, un Joven Raidista, Cumplirá una Extensa Gira

SANTIAGO DEL ESTERO. 2 (Especial).— Hoy llego a esta ciudad, el joven ciclista Ernesto Guevara de 21 años, estudiante, que se propone cumplir un extenso raid de ciclismo.

Inició su gira en Buenos Aires, pasando por Santa Fe y Córdoba. Ahora se dirige a Tucuman, de donde seguirá a Catamarca, La Rioja, San Juan, Mendoza y San Luis, donde emprenderá el regreso a Buenos Aires.

Viajeros. De Córdoba la señora Zulema de Marinucci.

—Del mismo punto la señorita Josefa Castiñeiras.

—De Buenos Aires la señorita Rosa Romeo López.

—A Córdoba el joven Jerónimo Cornet.

—A Ceres la señorita Ilda Monkarzel.

—A Buenos Aires el señor Fernando Berraondo.

Ernesto'nun motosikletle Santiago del Estero'ya varmasının ardından ilk kez ondan söz eden haber.

Ernesto'nun Amerimex'in işletmecisine yolladığı, Kuzey Arjantin'in en fakir illerinde 4.000 kilometreden fazla yol kat etmesini sağlayan Micron marka motoru öven mektubun yayımlandığı *El Grafico* gazetesi.

Cordoba'da, 1949-1950. *Aşağıdan yukarıya*: Ernesto, Celia, Carlos Ferrer, Roberto ve bir arkadaşları.

Buenos Aires'te, Araoz Sokak'taki evde Jorge de la Serna'yla (dayı), Carlos Figueroa (bir dost), Roberto, Luis Rodriguez (bir dost), Juan Martin ve Ernesto.

Ernesto'nun ikinci Latin Amerika gezisi sırasında
Gualo Garcia'yla Guatemala'da, 1953.

Juan Martin, Araoz Sokak'taki evde, 1953.

Fidel, Buenos Aires'te Che'nin ailesini ziyaret ederken, 1960.

Celia de la Serna, Buenos Aires'te, Araoz Sokak'taki evinde oğlu Juan Martin ve kızı Ana Maria eşliğinde, kucağında torunuyla, 1961.

ANUNCIAN EN BOLIVIA QUE MURIO EL "CHE" GUEVARA

Clarín

INTERVIENEN EL PODER JUDICIAL DE FORMOSA

PROMOCION

España

Argel

Uruguay

Arjantin gazetesi *Clarín*'de Che'nin ölüm haberi.

Freiheit für Juan Martín Guevara!

Che'nin kız kardeşi Celia tarafından hazırlanan, Devrimci İşçi Partisi'ndeki faaliyetlerinden dolayı Arjantin'deki cunta tarafından tutuklanan Juan Martin'in serbest bırakılmasını talep eden broşür.

Ernesto "Che" Guevara... Yirminci yüzyılın efsanevi devrimcisi, bazılarının taptığı, bazılarının ölesiye nefret ettiği bir politik figür, öte yandan yaşasaydı tepki göstereceği biçimde metalaştırılmış, popüler kültürün elinde bir ikona dönüştürülmüş idealist ve eylem adamı.

Kendisi de Arjantin'deki dikta rejiminin zindanlarında yıllarca çile doldurmuş bir militan olan Juan Martin Guevara, Che'nin Bolivya dağlarında katledilişinden yarım yüzyıl sonra sessizliğini bozuyor ve abisini anlatıyor. Yoğun, içe oturmuş bir hüznün damgasını vurduğu bu anılarda Che'nin yetiştiği sosyal çevre de var, üzerinde çok etkisi olan annesiyle ilişkisi de, biyografilerinde kendine pek yer bulamayan babası ile kimileri gerçek birer karakter olan akrabaları ve dostları da. Yeri geldikçe, Che'nin hayata, siyasete, edebiyata ilişkin görüşlerine, değerlendirmelerine de yer veriyor küçük Guevara.

Ama esas önemsediği, dile getirmek istediği artık kendisi yetmişini devirmiş bir ihtiyar iken hep genç kalacak olan abisi ile, yıllarca mezarı bile belli olmayan sevgili ölüsü ile bağı. Juan Martin Guevara'nın kâğıda döktüklerini eşsiz kılan, başkalarının anlayamayacağı ve anlatamayacağı bu insani boyut zaten.

can

20 TL
KDV DAHİL

ISBN: 978-975-07-3593-6

9 789750 735936

canyayinlari.com twitter.com/canyayinlari facebook.com/canyayinevi